

POLITIKUSPORTRÉK

ORBÁN VIKTOR

SZÁZADVÉG

Orbán Viktor

Az interjút készítette
és a dokumentumokat összeállította

Kéri László

SZÁZADVÉG KIADÓ • BUDAPEST, 1994

Orbán Viktor

Kéri László

POLITIKUSPORTRÉK

A Századvég Kiadó
és a Századvég Politikai Iskola
sorozata

Sorozatszerkesztők

GYURGYÁK JÁNOS
STUMPF ISTVÁN

Szerkesztette
GYURGYÁK JÁNOS

A képeket válogatta
LÉVAI ANIKÓ

1 82 00025123

ELTE EK

2003 JUL 15

© Századvég Kiadó, 1994

© Kéri László–Orbán Viktor, 1994

A kiadásért felel Gyurgyák János

Olvasószerkesztő Fedor Sára

A tipográfia Kapitány Ágnes munkája

A szedés és a tördelés

az Osiris Kft. számítógépes rendszerén készült

Felelős vezető Zséli Jánosné

Tördelő Sörfőző Zsuzsa

Nyomta és kötötte a Széchenyi Nyomda Kft.

Győr 94. K–2663

Felelős vezető Nagy Iván ügyvezető igazgató

ISBN 963 8384 56 5

ISSN 1218–0262

Előszó

Ez a könyv olyan politikusról szól, akinek a jövője ma még csupa talány. „Ahogy most így elnézem: a következő évtizedek magyar politikai élete aligha képzelhető el nélküle” – írta róla Bodor Pál 1993 nyarán. Ám azt is tudjuk, hogy az átmeneti idő vezéralakjai fél évtized múltán általában eltűnnek. Miért épp ő lenne a kivétel? „Orbán Viktort csak az fenyegeti, hogy túl korán kiénekle magát” – jegyzi meg Lengyel László 1994 langyos januárjában.

Mi hát a biztos? Orbán Viktort lehet szeretni, s lehet utálni. Lehet bízni benne, lehet csodálni, de lehet félni is tőle. Ami bizonyos és visszavonhatatlan: az átalakulás egyik főszereplője volt. Ez a tény jelenti e könyv alapját és kiindulópontját. Portrét készíteni gyakorló politikusról nem könnyű vállalkozás. Ráadásul sokak szemében gyanús feladat. Engem a feladat is és a személyiség is izgatott. Azonkívül ez a Nyugaton elterjedt és sikeres könyvtípus rendkívül hiányzik a hazai politikai irodalomból.

A könyv elkészítéséhez családjától és munkatársaitól megkaptam Orbán Viktor eddigi összes interjút, beszédét, cikkét és egyéb írását, mintegy 150 darabot. Mégsem állt össze belőle használható portré, mert e publikációk túlnyomó többsége aktuálpolitikai célból készült. Ekkor megegyeztünk, hogy részben az időbeli sorrendiséget követve, részben pedig elfogadva a politikai csomópontok logikáját, magnóra vesszük folytatásos beszélgetéseinket. Így készült el 1993. augusztus 5. és 1994. január 9. között mintegy tizennégy órányi hanganyag, gépelve közel 450 oldal. A könyv első része ezt a szerkesztett interjút tartalmazza.

Az első részben szokatlanul részletes személyes élet- és pályarajzot kap az olvasó. Magyarázza ezt a szakmai elfoglaltság. E sorok írója tizenöt éve foglalatoskodik politikai szocializáció kutatásával, ezért talán érthető, hogy nagy jelentőséget tulajdonít a szocializációs előzményeknek. Indokolja a magánélet részletes bemutatását az is, hogy a versengő, többpárti körülmények között az állampolgár szeretne többet tudni a politikusok emberi arcáról is, s ezzel a korábbiakban nem nagyon kényeztettek el. Az előző rendszer egyik

legfontosabb vonása éppen az volt, hogy a közéleti szereplőket a végtelenségig egyneműsítették, csupa falusi, városi, üzemi és iskolai, kis, nagy és közép-Kádár Jánosok népesítették be a politikai fórumokat, s ami még szomorúbb, hogy többnyire önként, s nem kényszerből. A demokrácia visszaadta a személyesség jogát, s ezért nagyon is helyénvaló, ha az emberek kíváncsiak arra, hogy kit fognak bizalmukkal megtszteni. A következő fejezetek Orbán Viktor és a Fidesz nézőpontjából végigkísérik a rendszerváltozás eddigi öt évének legfontosabb állomásait. A magam másféle véleményével a végsőkéig takarékoskodtam, hisz e könyv mindenekelőtt politikai portrét kíván rajzolni, s csak annyiban ellenkeztem, amennyiben azt reméltem, hogy rá tudom szorítani beszélgetőtársamat a pontosabb, körülményesebb érvelésre. (Végül is a magam véleményét megírhatom máshol is.)

A második részben időrendben olvashatók a legfontosabb beszédek, a legsikerültebb interjúk és cikkek. Segítségükkel pontosabban érthető és rekonstruálható az első rész beszélgetéseinek számos vitapontja. Az olvasó maga is meggyőződhet arról, hogy főhősünk mai álláspontja egyezik-e a korabelivel. Ugyanakkor ez a válogatás nagyszerű adalék a politikai nézetrendszer és személyiség változásainak megértéséhez is.

Törekedtem arra, hogy a könyvből olyan portré sikeredjen, ami igaz és hiteles, s ennyiben – de csak ennyiben – szolgálhatja a Fidesz szándékainak jobb megértését is. Másfelől azt is szerettem volna elérni, hogy a választási kampányigényeken túlmenően olyan összeállítás szülessék, amely tíz év múlva is megállja majd a helyét, és hasznos adalék lesz e kor megértéséhez.

S még egy megjegyzés. Az olvasó számára talán nem nyilvánvaló, viszont mégiscsak fontos tény, hogy a beszélgetések olvasható szöveggé alakításához több ember munkája szükséges. E kötet esetében Fedor Sárát, Gyurgyák Jánost és Künsztler Klárát illeti köszönet lelkiismeretes munkájukért.

Budapest, 1994. január 31.

Kéri László

KÉRI LÁSZLÓ INTERJÚJA ORBÁN VIKTORRAL

KERATOLYTIC GEL

For the treatment of corns, calluses, and other thickened areas of the skin. This gel contains a keratolytic agent which helps to break down the thickened skin, making it smoother and more comfortable. It is applied directly to the affected area and left on for several hours or overnight. The gel is easy to use and does not cause any irritation or pain. It is suitable for use on all types of skin and is a safe and effective treatment for a variety of skin conditions.

For further information, please contact our customer service department. We are happy to provide you with all the information you need to know about our products and services. Our products are made from the highest quality ingredients and are designed to provide you with the best possible results. We are committed to providing you with a safe and effective treatment for your skin conditions.

A család és az indulás

Köztudott, hogy Alcsúton töltöttem gyerekkorodat. Mire emlékszel leginkább a falusi életből?

Mindenekelőtt a nagyszülőkre. Sajnos néhány hónappal ezelőtt meghalt a nagymamám is, így az utolsó szál is elszakadt, ami engem Alcsútdobozhoz kötött. 14 éves koromban Székesfehérvárra költöztünk, de a nagyszülők a faluban maradtak. Ma úgy megyek vissza Alcsútra, hogy bár ez az én falum, már egyetlen rokonom sem lakik ott. A nagyszülők után az iskola ugrik be, ha Alcsútra emlékezem. Most újtották fel, szép lett, de akkor elég elhasznált állapotban volt. A padló olajjal kenve, ami nem tett jót az olyan „élénk” gyerekek ruháinak, mint amilyen én voltam. Ez az olajos padló az örületbe kergette a szülőket. Arra is emlékszem, hogy szenes kályhával fűtöttük a tantermeket. Mindig volt kályhafelelős, aki lapátolta a szenet a kályhába. No és persze az igazgatói kokik, nyaklevesek is eszembe jutnak, hiszen ezek mindennaposak voltak.

Te azok közé tartoztál, akiknek gyakran kijutott?

Kaptam rendesen, ez az igazság. Az alcsúti igazgató úr, akivel azóta is sokszor találkozom, fiatalabb korában elég goromba ember volt. Csak „pajesz” néven emlegettük, ugyanis az volt a fegyelmező módszere, hogy a gyerekek pajeszát csavargatta. Bár korlátozott volt ennek a nevelési módszernek a sikere, ő kitartóan próbálkozott. Viszont a focit nagyon szerette, így minden meg van neki bocsátva.

Már kicsi korodban is jól focítottál?

Ezt nehéz lenne állítani. Nagyon szerettem focizni – maradjunk ennyiben. Nagyapámmal öt-hat éves korom óta rendszeresen hallgattuk a fociközvetítéseket a rádióban. Pontosan tudtam, hogy áll az NB I. Nemcsak azt tudtam, hogy ki az első és ki az utolsó, hanem azt is, hogy ki a hatodik meg a hetedik. A futball fontos része volt és maradt az életemnek. Egy időben még a *Népsportot* is járáttuk. Aztán anyagi megfontolásokból a nagyapám lemondta, de egy darabig azt is rendszeresen olvastam.

Az alcsútdobozi fiú

Könyvtár volt-e Alcsúton?

Volt egy kis iskolai könyvtár, de volt a faluban egy nagyobb is, ahol én nem voltam tag, csak a nagymamám, így az ő olvasójegyével kölcsönöztem könyveket. *Rinaldo Rinaldini*, *Mosó Masa mosodája*, *Gőgös Gúnár Gedeon*, ezek voltak a klasszikusok akkor. Nagyon szerettem olvasni, emlékszem, még az ágyba is becsempészttem zseblámpát, s villanyoltás után a paplan alatt próbáltam a *Gőgös Gúnár Gedeon* következő szakaszáig eljutni. Sokat olvastam, de a könyvtár nem volt fontos a számomra, mivel ha akartam valamilyen könyvet, azt a szüleim megvették. Bár a családnak minden forintot meg kellett fognia, de könyvre mindig jutott. Ha azt mondtam, hogy ezt a könyvet nagyon szeretném, akkor édesanyám megvette nekem.

Sok könyved volt?

Nagyon sok.

Most hol vannak a gyerekkori könyveid? Otthon, Fehérváron?

Egy részük otthon, a legkisebb öcsémnél, aki 14 évvel fiatalabb nálam. Egy részük pedig a szüleim agárdi hétvégi házában.

Menjünk egy kicsit vissza a gyerekkorodra. A falusi társadalom viszonylag feszes munkamegosztásban él. Gondolom, te sem voltál felmentve a favágás, az állatorzás alól...

Mindenkinek megvolt a dolga. Erről nem is kellett soha beszélni, fel sem merült, hogy valaki a saját munkáját ne végezze el. Reggel iskola előtt az öcsémnek és nekem kellett például a disznóknak beönteni a főtt krumpliból meg a darából kevert moslékot. Ezt nekünk kellett elvégezni, mert édesapám meg édesanyám korábban mentek dolgozni, mint mi. Nekik erre nem volt idejük. Azután ott voltak a nyári szünetek. Olyan nyári szünetre nem emlékszem, hogy ne kellett volna dolgozni menni, fel sem merült, hogy akarok-e vagy sem. A nyári szünetekben rendszerint egy hónapot dolgoztam a helyi tsz-ben vagy az etyeki borkombinátban. Utána jöhetett a vakáció. Ez így volt rendjén.

A vakáció alatt mit csináltál?

Rendszerint elmentünk az anyai nagyszülőkhöz. Ők Mezőtúron laktak. Ez sem jelentett azonban életmódváltást, hiszen ott is nagy kert volt, időnként ott is dolgozni kellett. Ott azonban lazább volt az élet, bármikor elmehettem például pecázní. Sokszor reggel hattól késő estig pecáztam. Azután majd' minden nyáron voltam úttörőtáborban, Vajtán vagy Tóalmáson például.

Vezértípus voltál gyermekkorodban?

Inkább azt mondanám, hogy önálló gyerek voltam. Falun sok a vezérjelölt, a vezérség ott egyenes arányban áll a fizikai erővel. Én pedig alacsony gyerek voltam, a tornasorban az utolsó előtti. Az igazi vezérek mindig magas, erős fiúk. Én viszont jó tanuló voltam, ami adott ugyan valamiféle tekintélyt, de a vezérséghez kevés volt. Nem volt meg minden adottságom ahhoz, hogy főnök legyek, de elég erős voltam ahhoz, hogy független maradhassak. Nem tartoztam senki alá, ha így jobban tetszik.

Több interjúban is feltűnt nekem, hogy sokat emlegeted a nagyapádat. Az a benyomásom, hogy ő lehetett rád legnagyobb hatással gyerekkorodban. Igaz ez?

A családok többségében van egy legendás alak, nálunk ez kétségkívül a nagyapám volt. Ha beszélgetünk otthon a szüleimmel, hogy mi történt például

húsz évvel ezelőtt, akkor nem azt mondjuk, hogy húsz éve, hanem azt, hogy „körülbelül akkor lehetett, amikor a papa éppen az állami gazdaságban dolgozott”. Számunkra az ő életének eseményei tagolják az időt mind a mai napig. Ma már sajnálom, hogy nem kérdeztem tőle többet családunk történetéről. Akkor sok mindenre nem nekem magamnak kellett volna rájönnöm, hanem egyszerűen átvehettem volna a családi tradícióból. De nagyapám alig beszélt a múltból. Apámtól többet tudok az életéről, mint tőle magától. Nyolcadik gyerek volt, és szegény családban nevelkedett. A család Komárom környékéről való. Dadon, majd Kecskéden éltek. Nagyapám 14 éves korában elindult Pestre. Nem volt pénze vonatra, ezért gyalog vágott neki az útnak. Csepelen már két bátyja dolgozott dokkmunkásként. Ő is beállt, s négy-öt évet húzott le a dokkmunkások között. Hatalmas fizikai ereje volt, ha ő valamit megfogott, az – ahogy mondani szokás – megállt a levegőben. A fizikai erő a családban mindig is fontos volt, s ez a mai napig így van. Kisebbik öcsém műkedvelő testépítő, nagyobbik öcsém pedig birkózó, ifjúsági válogatott kerettségig vitte. Egyébként apám is sportolt, negyvenöt évesen is 160 kilót nyomott fekve. Nálunk ez szükséges ahhoz, hogy komolyan vegyék az embert. Apai nagymamám cselédlány volt, majd a fegyvergyárban dolgozott Pesten, itt ismerkedtek meg. Miután összeházasodtak, a nagyapámat elvitték katonának, végigcsinálta a Don-kanyart. Amikor szétverték a 2. Magyar Hadsereget, azt a célt tűzte ki maga elé, hogy nem esik orosz fogságba. Úgy jött haza a Don-kanyarból, hogy nem esett orosz fogságba, de nem is csatlakozott a reguláris alakulatokhoz. A német meg az orosz arcvonal közötti szakaszban hátrált vissza, ezen „a senki földjén” tette meg az utat hazáig. Valahol Bécs mellett esett amerikai fogságba. Ott kiadták őket környékbeli parasztokhoz munkára. Amikor hazaküldték őket, a munkájáért még némi fizetséget is felkínált neki az osztrák paraszt, s ő egy zsák sót kért. Volt benne némi üzleti szellem. Így indult haza. Feltették a vonatra, Komárom és Tata között kidobta a zsákját az ablakon, aztán leugrott maga is. Nem jött fel Pestre, nem jelentkezett mint leszerelt hadifogoly. Később, mikor a nyugdíját kellett megállapítani, mindenféle bonyodalmak voltak, mert hiányoztak a nyilvántartási papírok. Így indultak el nagyszüleim az új életbe, a sót eladták, földet meg lovakat vettek, s elkezdtek gazdálkodni előbb Tabajdon, majd később Alcsútdobozon. Itt házat is építettek. Így kapaszkodtunk meg mi Alcsútdobozon. A családban nem volt másnak ilyen kalandos életútja, mint a nagyapámnak. Nagyon határozott, rabiátus ember volt, időnként talán túlságosan is csökönyös, aki nehezen engedett. Később egy ideig felcserként dolgozott a helyi állatorvos mellett. Nagyapám mindenkire mély

benyomást tett, akivel csak kapcsolatba került. Nagyon kevesen vannak, akik nem emlékeznek rá. Még ma is...

A politikához milyen volt viszonya?

Semmilyen.

Te mint hozzá közel álló unokája nem nagyon emlékszel ilyesmire?

Soha egyetlen mondatot a politikáról nem mondott, s talán nem is gondolkodott róla. Nemcsak arról volt szó, hogy nem akarta elmondani a véleményét, hogy ne tömje tele az unokája fejét politikával, mert abból úgyis csak baj lesz. A politika nem volt része az életének.

Pedig neki Voronyezs után lett volna miről mesélnie...

Soha nem mesélt. A Don-kanyarból visszajött emberek – ismerek néhány ilyen öreg frontharcost – nem szeretnek azokról az időről beszélni. Azt hiszem, hogy olyan dolgokon mentek keresztül, amire nem jó emlékezni. Még valamit szeretnék elmondani a nagyapámról. Negyvennyolc éves volt, amikor leérettségizett. Semmi szüksége nem volt az érettségire, csak bizonyítani akarta, hogy ő erre is képes. Ez is családi tradíció lett. Talán innen jön a könyvszeretet, az újságolvasás meg a tanulás. Emlékszem, édesanyám a második öcsémrel volt terhes, amikor elvégezte a Bárczi Gusztáv Tanárképző Főiskolát. S ugyanabban az évben szerezte meg édesapám is a mezőgazdász üzemmérnöki diplomáját. Szintén felnőtt fejjel. Úgy emlékszem a gyerekkoromra, hogy mindig mindenki iskolába járt.

Nyolcadik után bekerülsz egy jó gimnáziumba. A Teleki Blanka nem egyszerűen egy gimnázium, hanem az ország legjobbjai közé tartozott. Tízennégy éves korodban Fehérvárra költöztetek. Összekapcsolódott a te továbbtanulással a költözés?

Az egyik érv valóban ez volt, de ez még önmagában kevés lett volna. Akkor nem voltunk olyan anyagi helyzetben, hogy összepakoljunk és vegyünk egy lakást Fehérváron. Az édesapámnak akkor már megvolt a mérnöki képesítése, de a tsz-vezetéssel komoly konfliktusai támadtak. Az történt, hogy rosszul foglalt állást az alcsúti és a felcsúti tsz egyesítésének ügyében. Az egyesítéskor nem találta el, ki lesz a közös tsz elnöke. Van ilyen. Ennek következtében ellehetetlenült a tsz-nél, s lassan kiszorult mindenből. Volt olyan időszak, amikor teherautó-sofőrként dolgozott.

Ki döntötte el, hogy gimnáziumba menjél? A tanárok, a szülők? Nem olyan magától értetődő dolog elmenni a megye legjobb gimnáziumába.

A szüleim úgy ítélték meg, hogy van eszem a tanuláshoz, így diplomát kell szereznem. Ők így gondolták, de megkérdeztek engem is. Ez is hagyomány

volt nálunk. Tízéves koromtól én is leülhettem az asztalhoz, amikor a havi pénzt elosztottuk. Szüleim hazahozták a fizetésüket, letették az asztalra, s akkor számba vettük, hogy mennyi a tartozásunk, kinek kell ruha, cipő, tankönyv stb. Ugyanígy megbeszéltük, hogy szakmát akarok-e tanulni, vagy inkább gimnáziumba mennék. Ők azt szerették volna, hogy gimnáziumba menjek.

Lett volna Bicskén is gimnázium...

Az fel sem merült. Neki kellett vágni az erősebbnek.

Ki tudta, hogy a Teleki Blanka jó?

Az édesanyám tudta valahonnan. A Teleki Blanka leánygimnázium volt hosszú időn keresztül. Bár az én időmben már koedukálttá vált, mégis a mi osztályunkba 31 lány és 6 fiú járt.

Körülbelül hány falusi gyerek volt az osztályban?

Meglepően sok. Az osztálynak legalább a fele nem fehérvári volt. Fél évig voltam kollégista, majdnem belepusztultam, azt nem nekem találták ki. Azt, hogy a felkeléstől kezdve a lefekvésig megszabják az embernek, hogy mit csináljon, én nem bírtam. Beköltözésünk Fehérvárra mentett meg attól, hogy kitegyenek a kollégiumból.

A székesfehérvári Teleki Blanka Gimnázium diákja

Angol tagozatos osztályba kerültél...

Oroszból és magyarból kellett felvételiznem. Komoly felvételi volt.

Miért pont angol tagozatos osztály?

Senki nem beszélt idegen nyelvet a családban, de édesanyám ezt fontosnak érezte. Másrészt akkor még nem dőlt el, melyik pályát választom a későbbiekben, ezért használható tudás kellett. A nyelv ilyen. Visszatérve az előző gondolathoz. Egyszer megjelent egy ember, s felajánlotta édesapámnak, hogy jöjjön el a tsz-ből, s legyen egy vagy másfél évig a helyettese a gánti kőbányában. A bányában körülbelül ötven ember dolgozott, s azt is felajánlották neki, hogy egy-két év múlva, mikor az igazgató nyugdíjba megy, átveheti a bánya irányítását. Ha elfogadja, szolgálati lakást is adnak Fehérváron, vagy hozzásegítik ahhoz, hogy lakást vásárolhasson. Szerintem édesapám azért vállalta el az állást, hogy be tudjunk költözni Fehérvárra. Nagy pillanat volt. A csapból meleg víz folyt, amíg élek, nem felejttem el. Ilyen ugyanis nem volt a mi házukban. A vizet a gázon melegítettük, s lavórban mosdottunk.

Mekkora volt a fehérvári lakás? Lakótelepi volt?

Igen, 54 négyzetméteres lakótelepi lakás. Egy szoba és két félszoba. A szüleim a mai napig ott élnek. Az, hogy a csapot megnyitjuk, és meleg víz folyik, s nem kell feltenni a pléh mosófazékba melegíteni a vizet – ez maradandó élmény volt. Kezdetben a legtöbb időt a fürdőszobában töltöttem. Ott olvastam, ekkor szoktam rá a fürdőkádban való olvasásra. Első pillanatban a lakótelepi lakásnak csak az előnye látszottak.

Az osztályban hogy találtad fel magad? Nem volt hátrány, hogy faluról jöttél?

Kezdetben egy kicsit zavart, de fél év alatt sikerült beilleszkednem. Például míg falun laktam, farmerom sohasem volt. Más a falusi divat, és más a városi. Nehéz volt az átállás. Éreztem, hogy falusi vagyok. Az akkori fényképeken jól látható, hogy a falusiasság minden jegyét magamon viselem. A beszédemben ez ugyancsak kiütözhethet. De nagyon jó osztályba kerültem, nagyon sok barátot szereztem. Faluról jönni nemcsak hátrányt jelent, hanem erőt, önbizalmat, magabiztosságot és tartást is adhat. S ha kellő öntudata van az embernek, s vállalja azokat, akik közül jött, akkor megbecsülést szerezhet magának.

A hetvenes években vagyunk, '77–81 között jártál gimnáziumba. Ez volt a Kádár-korszak liberalizmusának aranykora. Ekkor már sok mindenhez hozzá lehetett jutni.

Engem ez nem érintett meg. Puritán életmódot folytattam. Reggel elmentem az iskolába, délután volt két-három órára arra, hogy felkészüljek másnapra, s utána mentem edzésre. Heti négy edzésem volt a MÁV-Előrében. S ez gya-

korlatilag elvitte az egész délutánomat. Mire hazaértem, este hét óra volt. Még egyszer leültem és tanulgattam valamit, vacsoráztam, beszéltem a szüleimmel, aztán alvás. Így ment ez négy éven keresztül. Fesztes rendben éltem.

Kortárs csoportok, nagyobb baráti társaságok...

Nagy „társasági életet” csak az iskolában a tanítási idő alatt éltünk. Reggel nyolctól délután fél kettőig. Egyfolytában nevetés, vicc, móka, ugratás, amit el lehet képzelni. Szerencsém, hogy kiváló tanáraink voltak. Az osztályfőnököm, Rimele Géza bácsi például, aki azóta már meghalt.

Olvastál?

Olvastam, de nem eleget. Az volt a szerencsém, hogy padtársam, Hermann Robi egy történésszeni volt. Már akkor tudta, hogy történész lesz, hadtörténész. És az is lett. Most a Hadtörténeti Intézetben dolgozik, Görgeyvel foglalkozott már akkor is. Negyedik korában ő nyerte az országos középiskolai tanulmányi versenyt történelemből.

Mint padtársról egyszerűen ragadt rád annyi, amennyi elég volt...

Igen, ő mondta, hogy olvassam el ezt meg amazit. Emlékszem, egyszer Rákóczi-ról írt hosszabb dolgozatot. Akkor néhány Rákóczi-ról szóló könyvet a kezembe adott. Aztán Görgey-ről rendkívül sokat kellett olvasnom, ezt szinte elvárta tőlem. Ebből is ragadt rám valami. Moziba is jártam, de az akciófilmeket jobban szerettem, mint a kortárs művészfilmeket. Azokat csak az egyetem alatt kedveltem meg. Harc, üldözés, izgalom, autók. Ezek mentek akkor. Később erő típus vagyok. Igazából az egyetem első-második éve volt az az időszak, amikor kezdtem mélyebben gondolkodni. De igazi áttörést ebből a szempontból csak a Századvéges korszak hozott.

Kamaszkorodból nincsenek is ilyen élményeid? A serdülőkor jellegzetessége, hogy hirtelen kozmikussá válnak a dolgok...

Nem voltak ilyen élményeim. Talán egyszer, amikor Hajnóczy novellái kerültek a kezembe. Azért az eléggé mellbe vágott. Egyszerűen letaglózott, nehezen értettem meg, hogy ilyen életek is vannak. Az én világom rendezett volt. Feladatok voltak, amiket el kellett végezni, célok voltak, amiket el kellett érni. A céloknak értelmük volt, soha senki nem ültette el bennem a kételyt, hogy azoknak talán nincs is értelme. Elvégezni a gimnáziumot, egyetemre menni, diplomát szerezni, hatvan másodpercen belül futni a négyszáz métert, szintidő alatt teljesíteni a Cooper-tesztet – ezek ne lennének értelmes célok? Ez bennem soha fel sem merült.

Nagyobb konfliktusaid sem voltak a focicsapatnál, a családban vagy az iskolában?

A focicsapatban nem voltak. Az eddigi életem legjobb négy éve volt az az időszak, amit a MÁV-Előre Ifiben töltöttem a Takarodó úti pályán. A MÁV-Előre akkor NB I-es volt. Ott focizni rangot jelentett. Nem voltam megáldva különösebb labdarúgó-talentummal, sokat kellett melóznom, hogy be tudjak kerülni a keretbe. Az életem úgy alakult, hogy miután eljöttem a falumból, olyan emberek közé kerültem a gimnáziumban, akiknek az életpályája nagyjából azonos volt. Azért jöttek a gimnáziumba, hogy utána tovább tanuljanak. Túlságosan is egyforma életet éltünk. Ezt oldotta a focicsapat, ott volt mindenféle ember: gazdag, szegény, buta, okos. Ugyanakkor nagyon jó baráti közösség volt. Merőben különböző társadalmi helyzetű embereket hozott össze a játék. Amikor focicsapatot váltottam, mindig kultúrákat is váltottam. Ez így volt, amikor a Felcsúti Egyetértés Mgtsz SE-ből a MÁV Előréhez, majd onnan a Medosz Erdérthez igazoltam. Ott pesti csávók voltak, akiknek a kultúrája teljesen más volt, mint Fehérváron. Itt is elfogadtak, itt is szereztem néhány barátot.

Akkor megúszta a kamaszkort is...

A kamaszkort teljesen megúsztam. Az iskolában a némileg szabadabb levegő miatt, hiszen ha voltak is konfliktusaim, azoknak nem voltak súlyos következményei. Nem fenyegetett soha a kicsapás veszélye. Ennek ellenére persze voltam igazgatói kihallgatáson, többször beírtak az ellenőrző könyvembe. Ilyesmi előfordult.

Vannak még olyanok, akikkel jóban vagy?

Hogyne. Hermann Róbert barátommal például rendszeresen találkozom, sőt néha a segítségét is kérem. Amikor történeti tárgyú ügyek kerülnek elő, ahol fontos a történeti pontosság, akkor szoktam kérni a segítségét. A magyar politika – sajnos – bővelkedik ilyen típusú vitákban. Hadd mondjak el még egy történetet. Harmadikos korunkban csináltunk egy önképzőkört, körülbelül 10-12-en. Olyanok, akiket megérintett a kamaszkor, s akik afféle „nincsen értelme itt semminek” hangulatba kerültek. Ők akkor már Schopenhauert meg Nietzschét olvastak. Én is megpróbáltam, de beletörött a bicskám. Szkeptikusak voltak mindennel szemben, s azt mondták, hogy valami értelmes dolgot is kellene csinálni, foglalkozunk kicsit mélyebben fontos kérdésekkel, kultúrával, filozófiával stb. Mindenkinek olvasni kellett. Számba vettük az olvasásra méltó kulturális és tudományos lapokat, mindenki valamelyiket olvasta, és ha valami érdekeset talált, akkor a következő találkozáskor beszámolt róla. Majd megvitattuk a cikket.

Ezt senki nem kérte, ezt magatoktól csináltátok?

Igen. Jól éreztem ott magam, nem is egészen értettem, hogy én a racionális és teljesen ésszerűen berendezett világgal miért találom ezt vonzónak. Sokáig nem értettem például a Cseh Tamás-dalokat. Akkor Cseh Tamásért rajongott mindenki. A hangulatukat sem fogtam fel. Azt a fájdalmat, amit árasztanak, azt én nem éreztem. Leszámítva a szerelmes dalokat, mert azokat az ember megérti.

Ebben az időben két fontos dolog is történt, ami érintette Magyarországot. Az egyik az afgán bevonulás, a másik a lengyel Szolidaritás mozgalma. Tudatok ezekről egyáltalán?

Hogyne, az önképzőkörön keresztül tudtam meg, hogy mi történik a világban. Híradót sem néztem. Engem nem érdekelt. A sportműsort néztem.

Ez egy nagyon üdvös tulajdonság...

Azt néztem, hogy van-e meccs vagy valami jó film a tévében. Híradó, Hét meg a vitaműsorok akkor nem érdekelték. Az önképzőkörben tudtam meg, hogy Afganisztánba bevonultak az oroszok. Valaki előadott erről. A lengyel válság sem rázott meg bennünket olyan nagyon, de azért figyeltük, hogy mi történik. Ebből is csak a bukás érintett meg engem.

De akkor már katona voltál?

Igen.

Ki döntötte el, hogy a jogi karra felvételizzel?

Kizárásos alapon ment. Nem voltam elég jó magyarból és történelemből ahhoz, hogy bölcsészkarra menjek. Az akkori fehérvári értelmiségi értékrend szerint a bölcsészkar volt a legelittebb kar, aztán jött a jogász-közgazdász, ami egy kicsit lejjebb volt a rangsorban, majd a tanárképző. Nekem magyar-történelemből kellett felvételiznem, hiszen ezekből ötösöm volt harmadikban és negyedikben is. Így tíz pontot vittem, ehhez kellett teljesítenem minimum hét és felet. Erre volt esélyem. Kizárásos alapon választottam a jogi kart. Csak az egyetemen tudtam meg, hogy milyen szakmai lehetőségek vannak.

Nem volt semmi gond a felvételinél? A család hogy reagált arra, hogy felvettek?

Nagy öröm volt otthon. A család történetében ez példátlan esemény volt. Nem is éreztem át az igazi súlyát akkor. Édesanyám meg is bántódott egy kicsit ezért. Valahogyan azt éreztem, hogy ez a normális útja az életemnek. Előbb-utóbb úgyis átugrom a léceket. Jó tanuló voltam ugyan az iskolában, de nálam sokkal tehetségesebbek is voltak, s nem csupán Hermann Robi. Az egyetemi felvételre való felkészülést sörözésekkel tarkítottuk. Mindenki egész nap tanult, estefelé azonban kibújtunk az íróasztalok mögül, s elkezdjük végigjárni

Fehérvár kocsmáit. Amikor már néhány sör legurult, akkor a történelemből felvételizők azt a játékot játszották, hogy valaki mondott egy évszámot. Ha bárhol a tankönyvben, akár az apró betűs részében is szerepelt egy évszám, azt tudni kellett. Volt közöttünk három-négy ember, aki ezt a játékot hibátlanul űzte. Én csak a középmezőnyben kaptam helyet. Tehetséges emberek voltak körülöttem, az én képességeimet messze fölülmúlók. Itt is azt tapasztaltam, amit a futballban. Nagyon sokan tehetségesebbek voltak nálam, de aztán kihullottak. Ahogy mentem előre a tanulásban vagy a fociban, nálam sokkal jobb képességű társaim egyszer csak lemaradoztak. Nem vették fel őket, kihagytak egy évet valamilyen okból stb. Ha a gimnázium és az egyetem közötti időszak az átmenet, ahol nagyon sok jó adottságú ember elvész, akkor az egyetem igazi temető. Mennyi tehetséges ember vész el az egyetemen...

Nyaranta mit csináltál a gimnáziumi évek során? Utaztál?

Nem utaztam sokat. Negyedik után négyen elgyalogoltunk Mezőkövesdtől Debrecenig. A tanítás június elején ért véget, de július közepe tájáig már kezdődött az alapozás. Alapozás alatt legalább heti hat-nyolc edzés szokott lenni.

Ifikorodban találkoztál olyan tehetséggel, akiből később komoly focista lett?

Détárit láttam játszani ifista korában, azután a „kis” Bozsikot, aki nem nőtte ki magát. Az ifjúsági bajnokságban egyébként soha nem látszott, hogy a magyar futball válságban van. Pécstől Tatabányáig sok csapatban akadt olyan ember, akiben benne volt a válogatottság.

Végül is ugyanaz a helyzet, mint az egyetemmel kapcsolatban. Láttad hullani a tehetségeket. Beszéljünk most egy kicsit az obsitosságról. Annál is inkább, mivel az egyetemen a baráti köröd is jórészt az ott megismert fiúkból állt össze. Hogy hatott rád a katonaság?

Mi voltunk az első olyan évfolyam, amelyiket nem vitték el Kalocsára. Tehát nem tették külön azokat, akik előfelvételiztek, hanem együtt voltunk másokkal, akik egyfelől idősebbek voltak, másfelől – s ez volt a súlyosabb – később szereltek le, habár együtt vonultak be velünk. Az összes jogászt Egerszegre vitték. Zalaegerszeg ráadásul elsőlépcsős laktanya is volt. Nem volt leányálom ott szolgálni. Ráadásul a nem előfelvételiztek előítélettel viselkedtek irántunk.

A tisztek és a katonák is?

Igen, ez rendkívül gyakori volt.

Voltak nagyobb gondjaid a katonaság alatt?

Attól függ, mi számít nagyobbnak. Fogdában ültem.

Miért?

Kétszer-háromszor fordult csak elő. A legsúlyosabb büntetés az volt számomra, amikor a spanyolországi világbajnokság közben zártak be három napra, így a nulla-nullával végződő Spanyolország–Anglia mérkőzést nem láttam. Ezt viseltem a legnehezebben. Máskor azért zártak be három napra, mert valami szolgálatra kellett volna mennem. De a szolgálat akkor kezdődött, amikor az olasz–brazil meccs volt. Az az olasz–brazil, amikor 3:2-re kikaptak a brazilok, és Rossi rúgott három gólt. A meccs vége előtt egy órával szolgálatba kellett volna állnom. Gondoltam, majd később jelentkezem. Nagy laktanya volt, átmentem a tüzérekhez, s ott megnéztem az első félidőt. Tudtam, hogy keresnek, ezért a második félidőt a lövészeknél néztem. Ahogy kiléptem a lövészek tv-szobájából, már ott is volt két fogdmeg, elcsíptek, s kaptam három napot. Egyszer meg tízet függelemsértésért. Ilyen konfliktusaim voltak.

Azt jelenti, hogy te már akkor is fenegyerek voltál?

Sohasem voltam fenegyerek. Zalaegerszegen ez gyenge teljesítménynek számított. Tíz napot az ember meg sem említett a kantinban. Voltam fogdán olyan emberrel például, aki 90 napot ült egyfolytában néhány óra megszakítással. Kilépett borért. Ott ez volt a nagy tekintélyteremtő tett. Megfogták, kapott 30 napot. Kiengedték. Ünneppnapon engedték ki, akkor kétezres parancs volt életben, tehát minden duplán számított. Kilépett, megint megfogták, 60 nap. Húsz vacak nappal tekintélyt nem lehetett szerezni. Az előfelvételisek között sem sokat számított, mert ők is elvadultak rendesen. December 11-én vagy 12-én kimentünk a készültségi körletbe. Bepakolás, éles lőszer, hátizsák fel.

Riadóztatok?

Igen. Kivittük az aknavetőket, és vártunk. Fogalmunk sem volt, hogy mi történt. Az egész laktanya kivonult.

Két nappal a puccs előtt már riadó volt?

Két napot töltöttünk ott készültségi állapotban. Hideg volt és nagy sár.

Volt mindenféle rémhír, hogy Románia miatt, Szerbia miatt...

Mindenféle pletyka terjengett. Azóta utálok a sárgaborsót, mert csak sárgaborsó-főzeléket kaptunk két napig, amit hidegen kellett megenni. Amikor visszajöttünk, akkor tudtuk meg, hogy puccs volt Lengyelországban. Zalaegerszeg azért volt ebből a szempontból riasztó, mert '68-ban a zalaegerszegi ezred vonult be Csehszlovákiába is. Ott voltak a nagy megemlékező szövegek a laktanya falán.

A '68-as hőstetről?

Így is mondhatjuk. Ez egy kicsit mindenkit megviselt, s kénytelenek voltunk elgondolkodni komolyan olyasmiről, amiről soha nem hittük, hogy nekünk is közünk lehet hozzá... Mit tennénk például, ha kivinnének Lengyelországba? Akkor még nem tudtam, hogy Lengyelországban az ellenállás fizikai értelemben is „szokás”, hiszen nem ismertem a lengyel ellenállás történetét. Ez volt életem első „igazi” politikai eseménye, ami ki is zökkentette a gondolkodásomat a mindennapi kerékvágásból.

Oktatóként én akkor már hetedik éve tanítottam az egyetemen. Egy dolgot pontosan éreztem, mégpedig azt, hogy veletek egy egészen más korosztály érkezett az egyetemre. Emlékszem, a focipályán veletek nagyon nehezen találunk meg a hangot. Ami érdekes volt, mert addig nem volt gond, hogy a mi csapatunk oktatói csapat.

Igen, azt mondtuk, hogy ha sokat szövegeltek, akkor jól oda kell nyomni nektek.

Igen, emlékszem, de miért? Nem volt világos nekünk.

Mert állandóan sírtatok játék helyett. Talán ösztönszerű ellenállás volt a „feljebbvalókkal” szemben. Katonaság után ez talán érthető.

Te nagyon hamar kapcsolatba kerültél a szakkollégiummal az egyetemen...

Stumpf Istvánnal hamar összeakadtam. A zalaegerszegi barátságok, kapcsolatok folytatódtak, hiszen a Budaörsi úti kollégiumban egy folyosóra helyezik el az azonos évfolyamokat. Akkor legalábbis ez így volt. Mindenkit ismertem. Alig volt egy-két új ember, akik elsummantották a hadsereget. Őket nem sokra tartottuk. És persze a lányok.

Amikor te elsős voltál, akkor költözött át a Budaörsi útról a Ménesi útra a kollégium. '83 tavaszán vagyunk.

'83. szeptember 23-án nyitottuk meg a kollégiumot. De a tavasz már a toborzás időszaka volt.

Ment a harc, hogy ki megy át. Te bekerültél azok közé, akik átmennek.

Azok közé tartoztam, akik szervezték az egészet... Már ősszel, valamikor október–november tájáán az a kör, amely Zalaegerszegről jött, kereste a lehetőséget, hogy valami értelmes dolgot csináljon. Valami önképzőkörféle dologra gondoltunk. Stumpf István keresett meg bennünket. Decemberben már el is indult a szakkollégium. Stumpf elmondta, hogy kinek az előadására érdemes elmenni. Hamar megkaptuk az értelmiségi szubkultúra megismeréséhez szükséges információkat a szakkollégium nevelőtanáraitól. Egy hónap után nagyjából tudtam, hova érdemes elmenni, milyen témákról szólnak az

előadások, s mi magunk is elkezdtünk olvasgatni. Stumpfék összehoztak bennünket Kövérékkel, akik az idősebb szakkollégistákat képviselték. Tőlük tudtuk meg, hogy lesz egy új épület... Mi szerveztük az évfolyamon azokat az embereket, akiket át szerettünk volna hozni.

Ezek szerint azonnal kapcsolatba kerültél a szakkollégiumi mozgolódással? Mi volt a viszonyod az egyetemhez?

Az egyetemhez kevés közöm volt. Inkább szakkollégista voltam, mint egyetemista. Többet tanultam, több foglalkozáson vettem részt a kollégiumban, mint az egyetemen. Az egyetemen nem volt olyan nagy szerencsém a tanárokkal. Azért volt néhány professzor, aki mély nyomokat hagyott bennem. Volt egy politikai incidens is, ami miatt az egyetemről elment a kedvem. Meghalt Brezsnyev. Elsősök voltunk, az első szemesztert jártuk. Bejött az egyik jogtörténettel foglalkozó professzor, s azt mondta rövid háromperces beszéd keretében, kicsit sírós hangot megütve: „Meghalt Brezsnyev elvtárs, a világ békemozgalmának nagy harcosa, adózzunk az emlékének egyperces felállással.” Az évfolyam felállt. Néhányan ülve maradtunk. Ma már csak Wölner Palira, Mosonyi Richárdra, Máté Janira emlékszem. Jól látszott, hogy mi ülve maradtunk. Elkezdett kiabálni a professzor úr, hogy „mit képzelnek”! Kisebb botrány tört ki. Kiabált, hogy azonnal álljunk fel. Egymásra néztünk, és ülve maradtunk. Akkor Mosonyi Ricsi és Wölner fogta magát, és kiment a teremről. Meg voltunk ijedve. Amikor ketten-hárman kimentek, mi nagyon kényszeredetten, de felálltunk. Mindez egy félig sikerült ellenállás emlékeként maradt meg az emlékezetemben. Az első évben megpróbáltuk létrehozni a Hallgatói Képviselői Rendszert.

Ezt a KISZ-vezetők ellen akartátok létrehozni?

Igen. Komoly visszhangot váltott ki, hogy a HKR-ből ki akartuk nyomni a KISZ-t. Ez volt a dolog lényege. A szakkollégiumban fél évig csináltuk, de azután abbamaradt. Amíg a KISZ-szel szemben kellett fellépni, addig népszerű volt, addig volt húzóereje, de amikor arról volt szó, hogy hogyan lehetne egy tényleges diák-érdekképviselőt megszervezni, akkor már ötletünk sem volt, meg az embereket sem érdekelte igazából az egész. Maradt a kollégium.

Viszont ott ezek szerint azonnal belecsöppentél a dolgok közé, ahol nap mint nap hallhattad, hogy mit kell olvasni.

A kollégium rákényszerített, hogy néhány kérdést átgondoljak, ami korábban nem fogalmazódott meg bennem. Mi lesz a szakmám, mit fogok tanulni, van-e értelme annak, amit tanulok, tudom-e majd ezt valamire használni?

Van-e értelme egyáltalán bármit is csinálni ebben az országban, lesz-e ebből az országból valami? Ezek a hatások lassan megváltoztattak. Szüleim riadtan nyugtázták, hogy a gondolkodásunk kezdett távolodni egymástól.

Ez már első után volt?

Második elején már nyilvánvaló volt számukra is, hogy valami történt, másik világba került a gyerek.

'83 ősz. Elindul a Ménesi úti kollégium, ahol neked azonnal kulcsszereped van. Gyakorlatilag 4-5 embernek van kulcsszerepe, mert az oda átköltözöttek nagy része igen homályos képpel rendelkezett arról, amit ti ott négyen-öten teoretikusan végiggondoltatok. Kialakul egy szűkebb baráti kör, amely majd később a Fideszben is meghatározó tényező lesz.

Nem mondhatjuk, hogy 4-5 embernek volt kulcsszerepe, összesen 64-en voltunk, s mindenki nagyon jól tudta, hogy mit csinál. Felnőtt emberek voltunk. Kövér Lacit ott ismertem meg igazán. Ő akkor öreg frontharcosként önálló intézményt jelentett. Stumpf István is itt vált barátommá, aki a Fidesz megalakításában fontos szerepet játszott, de nem lépett be a szervezetbe.

Fodor ott volt?

Gábor nem volt alapító tag, csak később vettük fel, miután átment a felvételin. Szájer Józsiával kerültem még közelebbi kapcsolatba. Ő teljesen más – szakmai – irányt vitt a kollégiumon belül, és osztatlan népszerűségnek örvendett. Mindenki felnézett rá.

A Fellegi-kurzust mettől kezdve hallgattad?

Három kurzus indult a kollégiumban. Fellegi '56-os kurzusa, ami zsúfolt ház előtt ment, s rám óriási hatást gyakorolt. Varga Csaba – aki ma a kormány mellett dolgozik, s az igazságtételt is próbálta teoretikusan megalapozni – Szájer Józsiékon keresztül kifejezetten teoretikus jogelméleti képzést próbált adni. Harmadikként pedig Csapody Miklós, aki ma MDF-es képviselő, a határon túli magyar irodalommal foglalkozott.

Bevonult a kollégiumba egy csomó ember, s teljesen mást tanult, mint amit a többi ezer az egyetemen. Összehasonlíthatatlanul színvonalasabb volt itt a képzés, mint az egyetemen, sőt a tematikát is ti alakítottátok ki. Harmadrészt bevonult ide oktatóként az a marginalizált értelmiség, amely a nyolcvanas évek elején az ellenzékiiséget választotta.

Igen, de a marginalizált értelmiségnek csak a „puhább” része. A demokratikus ellenzék belső köréből csak Szilágyi Sándor volt a kollégiumban egy Bibó-előadás erejéig. Kenedi János csak jóval később tartott előadást, ő a Századvég révén került be. A Századvég-könyvek elindulásában sokat segített.

Az elfogadottság határán lévő emberek, például Miszlivecz Feri, Magyar György, Széll János, Schmidt Péter, Sólyom László stb. tartottak előadásokat. Volt egy kurzus, amit én szerveztem: *Értelmiségi életutak a nyolcvanas évek Magyarországn.* Nem szakmai előadások hangzottak el ennek keretében, hanem beszélgetések folytak.

Így jutunk el a nyolcvanas évek közepéig. Közben új évfolyamok jönnek...

Igen, folyamatosan bővült a kör. Bejöttek Deutschék, aztán jöttek még fiatalabbak. A régiek közül Áder időnként visszanézett. Közben elkezdődött a szakkollégiumok közötti szervezkedés. Megismerkedtünk a Rajkosokkal, Chikán Attiláékkal, aztán Németh Zsolték megcsinálták a Széchenyi Szakkollégiumot. S aztán elkezdődött a terjeszkedés vidékre is...

A '85–86-os nyári táborok szervezésében volt szereped?

Nem volt kulcsszerepem, de ott voltam. Kövér Laci vett részt a szervezésben a mi oldalunkról, ő fektette le az elvi alapokat: mit csinálunk, miért csináljuk, mi ennek az értelme, s mi lehet ebből.

Kinek volt kulcsszerepe a szakkollégiumi mozgalom megszervezésében?

Chikán Attilának. Ő akkor a Rajk László Szakkollégium igazgatója volt. Ő volt közöttünk a legidősebb. Chikán ebben a körben valóságos intézmény volt. 1972 óta csinálta azt a Közgázon, amit mi jogászok '83 elején kezdtünk. Mindenben perdöntő volt a véleménye. Soha nem mondtuk ezt ki, hiszen nem volt divat a tekintélytisztelet, de mindenki felnézett rá. Ha valamit nem tudtunk, megkérdeztük Chikántól, hogy ők a Rajkban hogyan csinálták. Ő jelentette a folytonosságot. Az országos szakkollégiumi találkozók kezdetben a kollégiumi diákok és tanárok találkozási fórumai voltak. Ebből nőtt ki a '85-ös szarvasi találkozó. Ennek már semmi vagy csak áttételesen volt köze a szakkollégiumok belső problémáihoz. Hat napon keresztül hat különböző társadalmi problémáról volt szó, a jogállamiságról, a demokrácia és a jog viszonyáról, a határon túli magyarságról, a szegénységről stb. Botrány lett természetesen belőle. Végül kialakult egy személyi háló a szakkollégiumok között. Amikor a Fidesz megalakult, pontosan tudtuk, hogy ki van Szombathelyen, ki van Debrecenben, és ki van más budapesti kollégiumokban. Bégány Attilának például nagyon fontos szerepe volt a hálózat létrehozásában. Azután Diczházy Berci, Kugler Pisti Szombathelyen, Szabó Gábor, Gyekiczky Andris, ők mind fontos figurák voltak. A Fidesz szervesen nőtt ki ezekből a szakkollégiumi kezdeményekből. A szakkollégiumi mozgalomnak '85 volt a csúcspontja. Ez Monor éve. Monor egy

hónappal volt korábban, mint a szarvasi tábor. A történelmi elsőbbség Monoré, de politikai jelentőségét tekintve a mi találkozóink sem volt érdektelen...

Tudatok Monorról?

Én nem tudtam. Nyaralásból jöttem vissza, így nem követtem az eseményeket. Csak később tudtam meg, hogy volt ez a találkozó. Visszatérve az előző gondolathoz, Szarvas nélkül nincsen Fidesz. A szarvasi találkozó nélkül nem jutottunk volna el idáig.

Van itt még egy fontos politikai esemény. Végignéztétek a '85-ös nyári választásokon a kétségbeesett kísérleteket, ahogy megpróbálta az ellenzék bejuttatni a jelöltjeit a parlamentbe.

Erről írtam életem első cikkét.

Végig ott voltál a MOGÜRT-székházban?

Igen, ahol a „kis” Rajk volt a jelölt. Azután írtam meg a *Merre néznek a 80-as évek* című tudósítást. Meg is jelent a *Szakkollégiumi Értesítőben*. Ott ültem, láttam, milyen technikákkal próbálják kiszorítani Rajkot.

Aki ma elolvassa ezt az írást, láthatja, hogy a hangvétel a szembenállásé. Ebben az írásban nem volt a kompromisszum- és a megértőkészségnek egy szikrája sem.

Maradandó élményem lett az, ami a MOGÜRT-székházban történt. Megtapasztaltam, hogy hol vannak a gulyáskommunizmus politikai határai. Láttam, hogy mi van akkor, amikor még nem lőnek, mert úgy gondolják, hogy elég sokan és jó erőben vannak ahhoz, hogy fizikai erőszak nélkül is megghiúsítsanak politikai törekvéseket. Aki akkor ott volt, s voltunk legalább kétszázan, az onnan nem jöhetett ki úgy, hogy továbbra is elfogadja a rendszert. Életem egyik meghatározó élménye volt ez a gyűlés. Amikor nemcsak könyvekben, elméletben meg Fellegi '56-os kurzusán találkozok az ember a politikai fenyegetéssel, hanem a maga nyers valóságában is.

Voltak a kollégiumban belső konfliktusok is. Nem egyformán gondolkodott mindenki. Arról különösen nagy viták folytak, hogy meddig mehet el a kollégium a direkt politikai szerepvállalásban. Volt az úgynevezett szakmai út, ott voltak az életreformerek, s ott volt a vita a követelményekről.

Ez volt az egyik, de nem a legfontosabb törésvonal. Valóban jó viták voltak arról, hogy milyen politikai szerepeket vállalhat a kollégium. De mit is jelentett a politikai szerepvállalás? Azt jelentette, hogy az országos szakkollégiumi találkozókra részt vesz az ember. Bizonyos előadókat nem kellene meghívni, bizonyos témákat nem kellene a kollégiumi oktatás tematikájává tenni? Emel-

lett nem lehetett jó lelkiismerettel érvelni. Kiderült, hogy egyetlen programot sem lehet megkérdőjelezni, mert az idegen volt attól a szellemtől ami a kollégiumban uralkodott. Ne hívjuk meg Szilágyi Sacit? Vagy ne adjuk ki a Századvéget?

Itt álljunk meg. Az önálló folyóirat kiadását nagyon sokan úgy tekintették, mint az illemszabályok túllépését. Abba, hogy dumálnak itt egymás közt, már bizonyos fokig beletörődtek. De hogy még folyóiratot is akarnak kiadni, ez már sok volt.

A kollégiumi diákok között nem a politikai szerepvállalás kérdése váltotta ki a legtöbb vitát. Voltak, akik féltették a szakmai privilégiumaikat, hiszen a kollégium szakmai tekintélyre is szert tett, a többi joghallgató kollégistához képest kiváló körülmények között lakhattunk, később már beesett egy-egy külföldi út is, az ösztöndíjpályázatoknál a kollégiumi tagság jó ajánlólevelet jelentett. Egyszer csak volt mit veszteni. Az igazi törésvonal inkább a követelményrendszerrel jött elő. Arról szólt a vita, hogy van-e joga a kollégiumnak szakmai követelményeket támasztani.

Te kiknek a pártján voltál?

Én a követelménypárti oldalon voltam, kőkeményen. Elfogadtam persze, hogy egy tanulmány megírásánál értékesebb dolog lehet elolvasni egy Dosztojevszkij-regényt. Csak úgy véltem, hogy ehhez nem kell jogász-szakkollégistának lenni. Ezt a Budaörsi úti kollégiumban is remekül lehet művelni.

Fodor Gábor és közted már ott volt nézeteltérés?

Gábor ebben a vitában is csak szőrméntén vett részt. Ő mindig kerülte a konfliktusokat. Aki ellenezte a követelményrendszert, azt mondták, a kollégiumnak nincs joga követelni. Mi azt mondtuk, hogy abban az esetben, ha olyan diákszállásként működik, mint a Budaörsi úti, abban az esetben valóban nincsen. De ha itt privilégiumok vannak, ahhoz többletteljesítménynek is járulnia kell. A Rajkot hoztam példaként, ahol ez működött. Sajnos a Bibóban ezt soha nem tudtuk elfogadtatni.

Kisebbségben maradtatok?

Mindig kisebbségben maradtunk. Ennek ellenére én a kollégium választmányának tagja maradtam. Nem vonták meg a bizalmat, nem hívtak vissza, csak megfúrták a követelményrendszert.

Többször említetted a Századvég nevét. Mit jelentett ez a csapat neked?

A gimnáziumi évek mellett talán az a néhány év, amit a Századvég folyóiratnál, majd kiadónál töltöttem, volt életem legderűsebb s egyben legtöbb tanulsággal járó időszaka. A Századvég számomra a szellemi töltekezést és a politikai szocializációt jelentette. Azok a viták, amelyeket ott Kövér Lászlóval,

Esküvője Lévai Anikóval 1986 szeptemberében

Gyurgyák Jánossal, Stumpf Istvánnal, Wéber Attilával, Máté Jánossal, Kövér Szilárddal, Gyekiczky Andrással, Varga Tamással folytattunk, nem voltak minden tanulság nélkül valók. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy az utóbbi három év nagy politikai vitáit: a népi-urbánus ellentétéről, a nemzeti problémáról, a múlthoz való viszonyról, 1956-ról, a politika és az erkölcs viszonyáról, az értelmiségi és a politikusi szerepek különbségeiről stb. mi már akkor, 1984 és 1988 között lefolytattuk, így a mai vitában előre tudom az érveket és az ellenérveket. Komoly tapasztalatot szereztem a Századvégnél mint szerkesztő is, hiszen a mai politikai élet színe-java szerzőnk volt, vagy részt vett a Századvég-esteken. A Századvégnek köszönhetem, hogy ismerem Szabó Miklós, Kis János, Bogár László, Bilecz Endre, Gadó György stb. gondolkodásmódját. Nekem a szakkollégium mellett a Századvég volt az alma mater. Ma is nyugalmat és erőt ad, hogy oda bármikor visszamehetek.

Amikor végeztetek, a feleséged már Szolnokon dolgozott?

Amikor végeztünk, Anikó elment Salgótarjánba ügyvédjelöltnek. Én Pesten maradtam, '86-ban házasodtunk össze. Utána Szolnokra költöztünk, ahol a

szülők segítségével tudtunk vásárolni egy önálló lakást. Ez nagyon nagy dolog volt.

Fel sem vetődött, hogy te jogász leszel valaha is?

A feleségem biztatott erre. Állítása szerint van némi jogászi vénám, el tudnék látni tisztességesen egy jogászi szakmát, sőt szerinte az üzletemberi életforma is jobban illene hozzám, mint a politikusi. Erről most is meg van győződve. Szerinte nem azon a pályán vagyok, ahol...

Ez még bebizonyosodhat...

Ne reménykedj, Laci. Szerinte nem azon a pályán vagyok, ahol a képességeimet a legjobban ki tudom bontakoztatni. Úgy voltam vele, lehet, hogy egyszer jogász leszek, csak nem akartam túl korán ráállni erre a pályára. Azt gondoltam, nem tanultam az egyetemen eleget, így szerettem volna egy kicsivel megtoldani az egyetemi éveket. S miután Magyarországon a posztgraduális képzés nem létezett, úgy véltem, hogy egy-két évig még el kellene lébecolni, ide-oda bedolgozni, értelmiségi segédmunkákat végezni, közben olvasgatni.

Baráti beszélgetés rendőrökkel 1988. június 16-án

'87 tavaszán végzel, '88 márciusában megalakul a Fidesz. Közte van ez az egy év. Ez a Kádár-korszak végjátéka. Nektek gyakorlatilag aktív bomlasztó szerepetek van ebben. Lehetett érezni, hogy a rendszernek vége?

Nem tudtuk, milyen hosszú ideig tart a rúgkapálása. Hosszabbnak gondoltuk, mint amennyi lett.

Azt tudtad, hogy ezzel a rendszerrel békében már nem fogsz élni? Ez világos volt, amikor végeztél?

Azt gondoltam, előfordulhat, hogy a rendszer kimúlása olyan hosszú ideig eltart, hogy valamit azért mégiscsak kell csinálni, valamiből meg kell élni, valamilyen értelemben azért be kell illeszkedni előbb-utóbb. Ha az ember megházasodik, előbb-utóbb jön a gyerek, s jelentkeznek azok a csapdák és kényszerek, amik az előttünk járó generációkat végül is mindig arra kényszerítették, hogy engedjenek. Nagy szerencsénk volt, hogy villámgyorsan kimúlt a Kádár-rendszer.

Itt vagy ma harmincévesen, van három gyereked, de a politikában mindenképpen nagyon fiatalnak számítasz. Az esélyeket most ne latolgassuk. Most, harmincévesen hogy tekintesz magadra?

A végéhez közeledik ez a parlamenti ciklus, lezárult egy periódus az én életemben is. Most azt a kérdést kell megválaszolnom, hogy van-e olyan politikai cél az előttünk álló négy esztendőben, ami indokolja, hogy a politikában maradjak. A politika számomra nem kényszerpálya, ebből ki is lehet szállni. Számomra a következők miatt érdemes a jövőben politikai szerepet vállalni. A gazdasági átmenet befejezését segíteni kell, és el kell kerülni, hogy a gazdasági nehézségek eltérítsék Magyarországot a demokrácia útjáról. Egy modern kormányzati rendszert kell a következő négy évben megteremteni. S végül meg kell akadályozni, hogy a régi rend emberei visszatérjenek. Az egész régióban helyreállni látszik az a személyes kapcsolatrendszer, amely az ötvenes évek második felétől alakult ki. Nem tudtunk mindent elvégezni az elmúlt években, amit el kellett volna. Magyarország továbbra is kompornszág. Nem sikerült lehorgonyoznunk Európa nyugati részén. Még be kell vinni hazánkat az Európai Közösségbe és a NATO-ba is. Majd 1998-ban újra fel kell vetnem s meg kell válaszolnom a pályamódosítás kérdését.

Mit mondott Anikó erre?

Azt mondta, jó, ez a négy év még mehet.

Nem volt túl lelkes?

Nem. Most született a harmadik gyerekünk, s ez a fajta élet, amit egy politikus ma Magyarországon élni kénytelen, többletterhet ró a családra.

Végigtekintettünk az életeden. Ha innen, 1994-ből nézel vissza erre a hat évre, akkor mi az, amit tanultál? Mennyiben más a mai Orbán Viktor?

Rengeteget tanultam. Nem tudok mindenről számot adni.

Mégis, mi a legfontosabb?

A gondolkodásom hasonlít azoknak a többgyerekes fiatal embereknek a gondolkodásához, akik aggódnak a gyerekeik jövőjéért. Akik nemcsak azért figyelik a politikát, mert arra kíváncsiak, hogy mi lesz ma, mi lesz holnap reggel. Azt is tudni akarják, hogy mi jön ki ebből tíz-tizenöt év múlva. Ma már nekem is ez a legfontosabb, mert a gyerekeim ebben az országban fognak felnőni, itt kell élniük. Nagy időknek lehettem a tanúja, még hozzá közeli tanúja. Gazdagodtam, s olyasmiket láttam, amiket nem leszek képes majd elmagyarázni a gyerekeimnek sem. 1989. június 16-át nem lehet elmagyarázni a gyerekeknek. Az ellenzéki kerekasztalt sem tudom majd elmagyarázni, hiába nézzük meg majd videóról együtt. S nem tudom elbeszélni az egész akkori világot, amelyben éltünk. Nem tudom elmagyarázni, mit jelentett az, hogy az oroszok itt voltak, s milyen az, ha egy értékeiben és kulturális tradícióiban Nyugat-Európához kötődő társadalomra keleti orientációt kényszerítenek rá. Talán a személyiségem is sokat változott. Valószínűleg összetettebb lett és kifinomultabb, legalábbis ebben az illúzióban szoktam magam ringatni...

Mások meg mást mondanak...

Az ellenfeleknek ez a dolguk, ebből élnek. Amit az újságokban olvasok, azokon jókat szoktam derülni...

Csak derülsz?

Ma már igen. Van egy ingerküszöb, ami fölött már nem hat. Olyan ez, mint a gyógyszer. Amíg az ember az igazi politikai szándékokat az ilyen vélemények mögött ki nem tapintja, addig valóban igyekszik keresni a kritikák racionális magvát. Egy idő múlva, amikor az ember rájön, hogy egyesek mindig ugyanazt mondják, és e mögött politikai szándék van, akkor már nem érdekes, hogy mit mondanak. Ma már egy újságcikkben leírt véleménynél sokkal többet mond, hogy az öltözőben mit mond az edző, vagy mit mond a csapattársam, vagy mit mond a diákkori barátom, ha elmegyünk sörözni.

Elementek még sörözni?

Néha el. Azután megtanultam, hogy a politika világa más morál szerint mozog, mások a szabályai, mint a hétköznapi életé. Soha nem értettem egyet azokkal, akik azt mondták, hogy a politika erkölcsstelen. A politikának van saját erkölce, csak ez más, mint a hétköznapi életé. Kínkeserves volt megtanulni ezt.

S mi volt a legnagyobb csalódásod ezekben az években?

1989. március 15-én a Kossuth téren

Sok illúzióm volt, ezért sok csalódás is ért. Ha nem lett volna állandó cselekvésre készítő az a politikai környezet, ahol én dolgoztam, akkor rendszeresen depresszióba kellett volna esnem. Egy 25 éves ember az illúzióitól lassan szabadul meg, nekünk pedig egy-két év alatt kellett ezen átesnünk.

Attól a sráctól, aki 1988-ban voltál, aki belevágott valami olyanba, aminek nem lehetett tudni, mi az ára, szabad volt, gyerekek, család nélkül, 25 évesen, aki élethelyzeténél fogva is kockáztathatott – attól most nem egyszerűen 5 év, hanem világok választanak el. Azt a srácot ismerte egy kollégium, és ismerte

mondjuk 50-100 ember az egyetemen. Most meg ezt a 30 éves embert hetente érik olyan kihívások, hogy a világ államfőivel, kormányfőivel kell találkoznia, s mindig mindenféle körülmények között viselkednie kell, és ha valamit mond, számíthat arra, hogy a sajtó három napig fogja azt értelmezni. Nem volt ez sok? Volt önreflexióra lehetőség, fel tudtad dolgozni ezeket az éveket?

Nekem szerencsém volt. Olyan közegben élek, ahol ha az önreflexiók kevésbé működnek, akkor belépnek a külső kontrollok. Nem tudok egy rossz mondatot mondani úgy, hogy az édesanyám meg az édesapám ne figyelmeztetnének. Ha politikai hibát véték, az Országos Választmány, a Fidesz országos elnöksége vagy frakciója azonnal jelez.

Azt mondod, hogy megalapozatlanok azok a félelmek, hogy itt van egy diktátor a nyakunkon, hogy itt toporog...

Ezek mesék...

Már csak azért sem fenyegethet ez a veszély, mert többszörös kontroll alatt vagy?

Nem a külső kontroll az igazán érdekes. Tőlem nem kell félni. Hogy ezt a veszélyt mennyire kell komolyan venni, azt pontosan az mutatja, hogy ezt olyan emberek mondják leginkább, akik kiszolgálták az előző negyven év legrosszabb erőit is.

Tehát áthárítod. Aki fél tőled, az célzattal fél...

A legtöbbjük igen. Sok közöttük a kétszínű is. Például a velem készült interjúkba ravaszkodó megjegyzéseket csempésznek, s ezzel próbálnak hamis képet kialakítani rólam. Azokról beszélek, akik olyanokat szoktak írni, hogy az emberek a Kádár-rendszer alatt nem féltek, jól ment nekik, beilleszkedtek. Most előjönnek azzal, hogy ettől a 31 éves alcsútdobozi gyerektől kell félni! Nem nevetséges ez?

És te sohasem félsz magadtól?

Magamtól? Miért félnék?

Például a rád szakadt lehetőségektől sem?

Nincsenek olyan lehetőségeim, amiktől félnem kellene. A felelősségtől és magamtól azért sem félek, mert itt ma már demokrácia van. A korlátokon nem lehet átlépni...

Tehát ha te elvétenéd a dolgot, akkor vannak intézményes korlátok...

Miért véteném el? Ezt nem egészen értem. De van Alkotmánybíróság, vannak pártok, működik a parlament, van közvélemény. Mulatságos ez az állítólagos félelem. Miközben itt vannak más pártok, akik negyven évig kormányoztak, embereik még mindig összejárnak, üzleti, politikai és értelmi-ségi hálózatokat tudnak működtetni. S más pártok, amelyek négy évig kormá-

nyoztak, és kiépítették a maguk hátterét. Itt van egy másik generáció, a szabad demokraták generációja, akik régebben, tehát mélyebben illeszkedtek be, erősebb érdekeltségeik vannak, több tőkét tudtak összegyűjteni, több energiát tudnak mozgósítani a szükséges pillanatban. S akkor tőlünk kell félni? Hát nem nevetséges?

Miért, szeretni kellene inkább benneteket?

Nem kell bennünket feltétlenül szeretni. Ne keverjük össze a dolgokat, félelem és szeretet különböző természetű kérdések. Akik nem szeretnek, azoktól a méltányosság is elég. Mi egy politikai párt vagyunk, van világos programunk. Ez egy olyan program, amelynek értékeit sokan osztják, mások nem. Nem a szeretet a döntő kategória ebben az értelemben, hanem az elismerés. Az az igazi kérdés, hogy elismerik-e, becsülik-e azt a munkát, azt az életutat, amit az ember maga mögött tud.

Ez személyesen rád is vonatkozik?

Igen.

Azt tartod fontosabbnak, hogy ezeket az erőfeszítéseket ismerjék el?

Rólam senki nem mondhatja azt, hogy olcsó trükkökkel udvarolni próbáltam volna bármikor is a választópolgároknak. Nagyon óvatosan szoktam megfogalmazni a magam politikusi ars poeticáját is.

Es az hogyan hangzik?

A Fidesz egy lehetőség, s én ennek a lehetőségnek vagyok a része. Lehetőség az ország számára, lehetőség a választópolgárok számára. Ha a választópolgár élni akar ezzel a lehetőséggel, és az életét befolyásoló döntések felelősségét ránk bízta, akkor ezt úgy kell tekinteni, mintha megállapodást kötöttünk volna. Ez arról szól, hogy mi négy évig meghatározott feltételekkel meghatározott eredményeket próbálunk elérni. A választópolgár pedig négy év múlva azt mondhatja: „Bocsánatot kérek, ez a szerződés nem teljesült, s Orbán úr, ezt ne tekintse sértésnek, de legközelebb mással kötök szerződést.” Azt hiszem, hogy mi nagyon igyekszünk a megalázkodó – és sajnos a kelet-európai kultúrában mélyen gyökerező, mindenben a választópolgárok kegyét kereső, végső soron sértően paternalista – magatartást távol tartani magunktól. Ráadásul ez nehéz időszak az ország számára, népszerűtlen döntéseket is vállalni kell. Aki állandóan csak aszerint méri magát, hogy kedvelik-e vagy sem, népszerű-e vagy sem – nos, az hibákat fog vétetni. Miközben egyfolytában kedvelik, tönkre fogja tenni az országot. Számunkra az a fontos, hogy mindenki tudhassa rólunk, hogy a Fidesz és ez a fiú az ország érdekében dolgozik. Nekem ez elég. Ha ezt sikerül megértetnem, akkor lelki szempontból egyensúlyban vagyok.

A temetési beszéd

Orbán Viktor életében 1989. június 16. mindenképpen fordulópont: milliók ismertek meg, a világsajtó címlapjára kerültél. Sikerült megdöbbenést keltened a beszédeddel, amelyről – ne felejtjük el – akkor nagyon megoszlottak a vélemények. Voltak olyanok, akik szerint kegyeletsértő voltál, mások úgy látták, hogy végre valaki ki merte mondani az igazságot. Ma hogy él benned az a nap?

Kicsit kaotikus nap volt. Ebben a történetben sok minden benne van. Benne van az, hogy hogyan sodródik egy magamfajta fiatal a figyelem középpontjába, hogy mennyire volt általam választott szerep, s mennyire volt mások döntésének az eredménye. A beszéd története esetleges elemek egymásra épülése: a Fidesz felkérése a beszéd megtartására; az Országos Választmány döntése, hogy ki mondja a beszédet, hogy miről szóljon; a szöveg megírása, csiszolgatások az utolsó pillanatban és így tovább.

Menjünk csak sorjában...

A Fidesz történetét sokan egy tudatosan végiggondolt, lépésről lépésre megtervezett folyamatnak gondolják, de – sajnos – ez távol áll az igazságtól. Szinte hihetetlen, hogy milyen sok apró esetlegességből és véletlenből állt össze a történet. Csak nagyon távolról nézve tűnhet ez egy előre kigondolt és eltervezett folyamatnak. S ez igaz erre a beszédre is. Ha fellapozzuk a korabeli sajtót, akkor láthatjuk, hogy nagy viták előzték meg a temetést. Ha valaki mai szemmel olvassa ezeket a vitákat, már akkor felfedezheti a mostani politikai törésvonalakat a június 16-a körüli eseményekben. Egy mai radikális jobboldali politikus nézőpontjából például úgy tűnt, hogy a liberálbolsevik ellenzék reprezentáns képviselői összejátszottak az MSZP Németh Miklós-i, azaz annak inkább az urbánusok felé húzó szárnyával. A radikális népi tábor képviselői ezt már akkor így érezték. Ezzel csak azt akarom jelezni, hogy azok a viták abban az időben az én számomra nem voltak teljesen érthetőek. Akkori fejemmel úgy gondoltam, hogy egy vita arról szól, ami le van írva, s a finom jelzéseket s a kódszavakat egyszerűen nem értettem. Ma olvasva az akkori bírálatokat és ütésváltásokat, világos, hogy miről volt szó. Nemcsak a temetés megszervezésének érdekében volt erős nyomás, hanem azzal szemben is, vagy pontosabban, a temetés koncepcióját illetően. Nem véletlenül mondtam radikális jobboldalt, hiszen például a temetési koncepciót kritizálók között Csúrka István volt a lehangosabb. Innentől kezdve azonban már mindenki másra emlékszik. Hadd meséljem el a saját emlékeimet. Mi úgy éreztük a Fideszben,

hogy a beszéd felkínálása a rendezők eredeti koncepciójával szembeni kifogások lecsapódása. A kritika elsősorban a magyar fiatalokra hivatkozott: „micsoda dolog az, hogy csak öreg emberek fognak beszélni, holott 1956 elsősorban a fiataloké volt; hol vannak az eliten kívüli névtelen pesti srácok, akik '56-ban a vérüket hullatták az utcákon, akik legendás hősei voltak a forradalomnak” stb.

Ha jól értem, akkor a Fidesz kompromisszum volt egy alkuban...

Pontosan. De fogalmam sincs, hogy ki kivel és miről tárgyalt, én már csak a végeredményt láttam. Végül is így kérték fel a Fideszt, hogy állítson egy szónokot, a felkérést tehát nem én kaptam személy szerint... Itt nyilván alkunak kellett lennie, mert az államhatalom olyan bolond nem lehet, hogy csak egyszerűen engedi az újratemetést, ami már önmagában is egy képtelenség...

Élő adásban közvetítte a saját bukását...

Így van. Valamilyen alku nyilván volt, de nem tudom, hogy pontosan mi volt ez. Ezt is csak mint politikatörténeti kuriózumot említem, ebből morális következtetéseket nem vonnék le. Úgy látom, hogy az ellenzék számára ez egy rendkívül jó megállapodás volt. Akármilyen megfontolás szerepelt is a háttérben, ezt az alkut nem lehet eléggé dicsérni. Minden történetnek van lélektani fordulópontja. Kétségtelen, hogy a magyar átalakulásban június 16. volt ez a fordulópont.

De azért korántsem véletlen, hogy éppen a Fideszre esett a választás. Fogadjuk el azt a logikát, amit te mondasz. Valakiket kell keresni, de vajon véletlen-e, hogy ebben a rulettben éppen a Fidesznél állt meg a golyó, hiszen megállhatott volna máshol is...

Ha jól végiggondoljuk az akkori lehetőségeket, azért olyan nagyon sok hely nem volt, ahol megállhatott volna a golyó. Fiatalnak kellett beszélni, hogy – ha úgy tetszik – személyében megjelenítse a fiatalságot vagy a fiatalságnak legalább egy részét. Önálló szervezetet kerestek, egy olyan politikai erő, amely egyrészt az ellenzék oldalán áll, másrészt nem valamelyik rivális párt ifjúsági tagozata. Ha komolyan gondolták – márpedig úgy gondolták –, hogy valami azonosságot kell találni az '56-os pesti srácok és egy mai politikai párt között, akkor a választás nem eshetett másra, csak a Fideszre.

Túl vagyunk már a Századvég '56-os számán, túl vagyunk a Bibó kollégiumi előadás- és rendezvénytusorozatokon. 1986-tól több hullámban is próbáltatok így vagy úgy számot vetni '56-tal...

Ne feledkezz el a Fidesz első dokumentumairól sem. Az első kongresszus, az alapító nyilatkozat, azután a különböző programnyilatkozatok, a Fidesz

Press első számai: mindenütt hangsúlyosan szerepel '56. Az a megfogalmazás, amit én mind a mai napig időtállóknak érzek, a következő: „'56 volt az a morális sarokkő, ahonnan el tudott rugaszkodni ez a nemzedék” (*Fidesz Press*). Ezt ma is így gondolom. A Fidesz önmeghatározásában '56 fontos elem, mindig is ezzel vállaltunk történelmi folytonosságot.

A Fidesz oldaláról sem érdektelen a kérdés: miért éppen te? Ekkor már túl voltunk egy március 15-én, amikor bebizonyosodott, hogy tudsz százezer ember előtt beszélni. Ezért talán nem véletlen, hogy a több szóba jöhető jelölt közül éppen te beszéltél.

Nagy vita volt erről az Országos Választmányban. Azt hiszem, hogy akkor éppen 11 tagú volt a választmány, de ennek most nincs is jelentősége, a lényeg az, hogy két ellenszavazat volt. Titkos szavazással döntöttünk, s utána meg is mondta nekem mind a két ember, hogy ellenem szavazott. Ma már csak az egyikre – Wachsler Tamásra – emlékszem, aki a vitában végig ellenem érvelt, de meg kell mondanom, hogy igazából nem a személyemről folyt a vita, hanem arról, hogy kell-e új arcot kipróbálni, vagy a régit kell felmutatni. Az egyik álláspont az volt, hogy itt a nagy lehetőség, nagy sikert lehet aratni, de óriásit lehet bukni is. Nem szabad kockáztatni, ha egy emberről már kiderült, hogy alkalmas a feladatra, akkor most is őt kell szerepeltetni. Ebben az érvelésben sok igazság volt, mert százezer ember előtt az ember azért meg szokott szeppenni (hogy a volt belügyminiszterünk egykori mondását idézzem, száz-ezer ember előtt beszélni gatyaszár-remegtető élmény). Legalábbis az első alkalommal mindenképpen. Emlékszem, se élő, se holt nem voltam március 15-én. Ez ugyan nem látszik a videokazettán, ott egyáltalán nem keltek ilyen benyomást. De én tudom, hogy a térdem bizony remegett. Jó, hogy rajtam volt az a malaclopó szürke kabát, mert ez a remegés biztosan látszott volna. Ilyen sok ember előtt beszélni komoly lelki megpróbáltatást jelent. Erre fel kell készülni, s ezért az, hogy nem szabad változtatni, komoly érvnek számított. A másik érvelés úgy hangzott, hogy nem szerencsés, ha a közönség úgy látja, hogy a Fidesz csak egyetlen arcot tud felmutatni. Ellenkezőleg, az a jó, ha új embereket húzunk elő. Ez egy páratlan lehetőség, ezt ki kell használnunk, hogy másokat is megismerhessen az ország. Másoknak is lehetőséget kell adni a bizonyításra. Ezért jobb – mondta Wachsler –, ha egy új ember beszél. A döntés tehát két lépcsőben zajlott volna. Az első, hogy új ember beszéljen-e, a második, hogy ha új, akkor kicsoda. Nem volt azonban személyi javaslat, ezért nem is nyitottunk vitát arról, hogy ki legyen az új ember. Így maradtam én. A vitában egyébként nem vettem részt.

Hogy készült a beszéd? A Fideszen kívül kinek mutattátok még meg, volt-e testületi jóváhagyás?

Hajaj... Azzal, hogy eldől: én mondom a beszédet, még nem volt vége a történetnek. A választmány gyakorlatilag összerakta, hogy minek kell a beszédben szerepelnie. Nem mondatokat fogalmaztunk, hanem gondolatokat. Mindenről szavaztunk, például arról, hogy az oroszok hazaküldése szerepeljen-e vagy sem. Ekkor már én is részt vettem a beszélgetésben és a szavazásban. Komoly vita volt, s gyakorlatilag ott dőlt el, hogy miről kell beszélnem. Utána pedig a napi politikai kockázatokat mérlegeltük. Nem volt igazából mérsékeltek-radikálisok szembenállás. Sokkal inkább ötletbörzéként írható le az ülés. Nagyon sok jó gondolat vetődött fel akkor. Például az, hogy ha mi nyugati polgári demokráciát akarunk, mit keresünk a kommunista Nagy Imre temetésén? Ott fogalmazódott meg, hogy ezt a problémát valahogy fel kell oldanunk. Meg kell neveznünk egy-két szempontot, ami miatt nekünk mégis ott van a helyünk.

S hogy az üres koporsóban mi fekszünk...

Ezt sem én találtam ki, talán Kővér gondolata volt. Világosan láttam, hogy az MSZMP arra akarja kihasználni az eseményt, hogy egy hamis nemzeti megbékélés látszatát keltse. Nehéz volt megtalálni a megfelelő formulát, hogy ne legyen durva, ne legyen kegyeletsértő, de azért nagyon világosan elhatároljuk magunkat azoktól a beszédektől és aktusoktól, amelyek arról szólnak, hogy most mindent el kell felejtetni, eljött az összeborulás pillanata. Ezért szerepel a beszédben az is, hogy nem tartozunk köszönettel azért, hogy eltemethetjük a halottainkat. Nehogy úgy fogják fel az emberek a temetést, hogy lehetővé tették nekünk, hogy eltemessük az áldozatainkat, s ez milyen szép dolog. Azt akartuk, hogy érezze a közvélemény, hogy egy tőle addig megtagadott jognak az utólagos megadása ez a hivatalosság részéről. Nem arról van tehát szó, hogy ők azok, akik gesztusokat tesznek a társadalomnak. Ennek hangsúlyozását rendkívül fontosnak éreztem a beszédben.

Olyanra emlékszel-e, ami végül is nem került be?

Hogyne, nagyon sok dolog nem került bele. Van ugyanis egy másik – igazi – beszédem is. Annak is meg kell lennie valahol. Az elhangzott beszéd csak két oldal, az pedig hét. Hadd mondjam el annak a történetét is. Nem rajtam múltott, hogy nem azt mondtam el. A választmányi ülés után Kővér Lacival – az akkor szokásos módi szerint – elsétáltunk a Trió nevű sörözőbe, ami a Bibó Szakkollégiumtól csak egy ugrásra van. Ott egy sör mellett egész délután a beszédem dolgoztunk, megpróbáltuk összerakni a szöveget. Így született az a hétoldalas

változat. El kell mondanom, hogy a szervezők nem állítottak cenzort. Ha az ellenkezőjével vádolnám meg őket, méltánytalan lennék. De hát ez mégiscsak egy szervezett temetés volt, és volt a szövegekért felelős ember. Mégpedig Litván György. Ő keresett meg engem, nem én őt. A szöveg elkészülését követő napon felhívott, hogy kellene váltanunk néhány szót, hogy áll a beszéd, hogy s mint lesz stb. Azt válaszoltam neki, hogy ha gondolja, akkor találkozunk. Össze is futottunk, s megkérdezte, hogy mit fogok mondani. Mondtam neki, hogy ezt csak egyszer lehet előadni, ha most itt elmondom, akkor az holnap nem fog ülni, így inkább – ha lehet – nem mondanék semmit. Bízson meg bennem. Akkor csak annyit kérdezett, milyen hosszú a beszédem. Mondtam neki, hogy hét oldal. Azt válaszolta, hogy arról szó sem lehet. Mindenki-nek öt perce van, s ez két oldalt jelent. Próbáltam vitatkozni, de legyűrt. Abban maradtunk, hogy a Batthyány tér környékén van a sarkon egy halászcserda, oda megyünk. Később Kende Péter is csatlakozott hozzánk. Ott mondtam nekik, hogy az oroszokról is beszélni fogok, hogy haza kellene menniük. Kende Péter azt kérdezte, biztos-e, hogy most ezt el kell mondani. Ő nem akar beleszólni, csak hát...? Azt válaszoltam, hogy szerintem igen. Aztán gyorsan más irányba tereltem a beszélgetést, de láttam a reakcióikból, hogy komoly félelmeik voltak azzal kapcsolatban, mit is fog tartalmazni ez a beszéd. Erről azonban nekik csak nagyon töredékes benyomásaik lehettek. Ekkor derült ki számomra, hogy a beszéd nem lehet hét oldal, de ez már közvetlenül a temetés előtti napon volt. Elbizonytalanodtam, mivel elég nehezen írok, különösen beszédek. Felhívtam Kövér Lacit, aki azt válaszolta, hogy nyugi, úgysem fogja senki betartani az öt percet. Mindenki legalább tíz percet fog beszélni, nem kell a szövegen változtatni. Baj lesz – válaszoltam –, kellene valamit csinálni. Csináljak, amit akarok, ő még egyszer nem korrepetál – mondta ezzel a barátságos kifejezéssel. Hazamentem Agárdra, mivel a családom akkor ott volt édesapámék hétvégi házában. A lányom ugyanis május 18-án született, még nem volt egy hónapos, s a rossz levegő miatt el kellett mennünk Pestről. Mondtam Aninak, hogy mi van. Kaptam vacsorát, ittam egy felest, aztán nekiültem átgyúrni azt a hét oldalt. Hajnali három körül fejezhettem be. Írás közben nagy bajban voltam, hiszen kiderült, hogy hét oldalból nem lehet kettőt csinálni, nem lehet huzogatni. Újra kellett írni az egészet. Amikor végeztem, úgy éreztem, hogy ez nem rosszabb, mint az előző változat. Felszedelőzködtem, s indultam vissza a vonattal. Emlékszem, hogy Gárdonyig kellett gyalogolnom, mert a vonat csak ott állt meg, ami legalább három-négy kilométer vagy talán még több is. Felvonatoztam Pestre, s bementem a Századvég

szerkesztőségébe, ami akkor a Ménesi úti szakkollégiumban volt. Megmutattam a szöveget Gyurgyák Jánosnak, a *Századvég* főszerkesztőjének, aki imád textusokkal bíbelődni. Ő stilizálta át a szöveget, és kisebb módosításokat is javasolt. Elégedett voltam a beszéddel, de azért aggódtam egy kicsit. Inkább amiatt, hogy jó-e a fogalmazás, nem pedig az esetleges retorziók miatt. Akkor már tudtam, hogy a Kádár-rendszer hogyan működik. Ez a rendszer – a maga szempontjából okosan – elkerülte, hogy ellenzéki hősokeket kreáljon, ezért sosem nyilvánosan csapott oda, hanem mindig a második vonalban lévő embereket pofozta meg, soha nem az első vonalban lévőket, az ismert, nagy neveket. Ez még akkor is így történt, több vidéki szervezetünknel például éjszakai pofonok csattantak el ballonkabátos emberek jóvoltából.

Igen? Még 1989 nyarán is?

Igen, még '89 nyarán is. Kövérnek volt az a nagy ötlete, hogy ki kell építeni egy hírláncot, s ha vidékieket bántalmaznak, akkor a híreket rögtön Nyugatra is ki kell juttatni, így teremtve meg a nyilvánosságot. Volt tehát egy élő hírláncunk, s elég hamar megkaptuk ezeket az információkat. Ez hasznosnak

Nagy Imre és mártírtársai temetésén

bizonyult. Akkor abban a szövegírós lázban erre nem gondoltam. Inkább attól tartottam, hogy a beszédem nagyon ki fog lógni a sorból. Félttem, mindenki bele fog simulni abba a képbe, milyen nagy dolog is, hogy ez egyáltalán megtörténhetett. S ezért mindenki nagyon megértő lesz. Volt is néhány ilyen beszéd. De nagy szerencse, hogy volt két másik beszéd is, amelyeknek a végkövetkeztetése ugyan eltért az enyémtől, de voltak bennük nagyon kemény mondatok. Az egyik Zimányi Tiboré volt, aki a recski élményeiről beszélt. Valljuk meg őszintén, hiába keménykedik bárki, ha kiáll valaki, aki lehúzott Recsken néhány évet, s elkezd a szörnyűségekre emlékezni. Ezt nem lehet felülmúlni. Akkor nyugodtam meg először, amikor Rácz Sándor lépett a porondra – erre már talán senki sem emlékszik. Ő is súlyos dolgokat mondott, csak nem sikerült olyan jól megfogalmaznia a mondandóját. Szavai valahogy elszálltak. Talán túl általános volt a beszéde, de tartalmában nagyon komoly beszéd volt. Szoktak is támadni a *Magyar Fórum*-ban azzal, hogy micsoda igazságtalanság, hiszen igazából Rácz Sándoré volt a kemény beszéd, mégis az enyémre emlékeznek az emberek. Valóban méltánytalan, de a történelem időnként sajnos elkövet ilyen méltánytalanságokat. Elmondtam a beszédet, és elindultam haza.

Szóval ott is hagyta az egészet...?

Elmondtam a beszédet, meg sem vártam, amíg a Hősök tere kiürült, hazamentem a gyerekeimhez. Néhányan odajöttek, mondták, hogy jó volt. Akkor még nem fogtam fel igazából, hogy milyen mély nyomokat hagytam az emberekben.

És akkor nyomás haza Agárdra?

Mindenki szépen a temető felé indult, én meg felültem a piros hetesre, kimentem a Kelenföldi pályaudvarra. Felültem a vonatra, és hazadöcögtem Agárdra Anikóhoz. Ő könyörtelen kritikus, de nem emlékszem, hogy akkor mit mondott, s ez csak azt jelentheti, hogy jót mondott. Egyébként emlékeznék rá, hiszen ő nem szokott fukarkodni a bírálattal. Este nagy fogadás volt Vitányi intézetében...

A Fő utcában...?

Ott. Az édesanyám maradt otthon a gyerekekkel, így a feleségemmel el tudtunk menni. Érdekes volt látni, hogy kik voltak azok, akik melegen gratuláltak. Danis György például, aki ma az SZDSZ egyik kiváló pártszervezője. Neki akkor nagyon tetszett a beszédem. Ő azok közé tartozik, akik ma inkább bosszankodni szoktak azon, amit csinálok. Ma már nem nagyon akar szóba állni velem a Fidesz–SZDSZ ellentétek miatt. De számomra a legmegdöbben-

több Adam Michnik reakciója volt. Ő nem beszél angolul, én nem beszélek franciául, így csak nehezen tudtunk egymással szót érteni. Maciej Kozminski fordított, akit még Századvéges szerkesztőként volt szerencsém megismerni, s aki ma a lengyel nagykövet. Még ma is élénken emlékszem akkori megdöbbenésemre, mivel Adam valami olyasmit mondott, hogy nem volt ez egy rossz beszéd, de azért kapitális hibákat vétettem. Kérdeztem tőle, hogy Adam, mik voltak ezek? Azt mondja, először is elég nagy hiba hazaküldeni az oroszokat. Ott álltam leforrázva. Nem is tudtam, hogy vágjam ki magam ebből a helyzetből. Szakdolgozatomat a lengyel ellenállási mozgalmak történetéről írtam, így rengeteg Michnik-írást olvastam. Tudtam, hogy ezt a pontot sokan fogják vitatni, de biztos voltam benne, ha egész Közép-Európában csak egy ember is akad, aki ezt helyeselni fogja, az Adam Michnik lesz. Ezen azután jót neveltünk.

A kerekasztaltól a választásokig

A június 16-i beszéded előtt már elindultak a kerekasztal-tárgyalások a három oldal között. A temetésen megmutatkozó társadalmi erőviszony-eltolódás alapvetően meghatározta a tárgyalási pozíciókat. A Fidesz az egyik legmarkánsabb résztvevője volt ezeknek a tárgyalásoknak. Azt is mondhatnám, hogy az SZDSZ és a Fidesz volt az a két párt, amely a kerekasztal-tárgyalásokon határozottan képviselte a radikális álláspontot.

Valóban, az első pillanattól kezdve részt vettem az ellenzéki kerekasztal létrehozásában. Nem emlékszem pontosan, hogy mikor és hogyan kezdtük el szervezni, de az előkészítés elég hosszúra nyúlt, úgy emlékszem, hogy már a tavasz folyamán tárgyalóasztalhoz ültünk.

Február 20. körüli dátumot szoktak emlegetni...

Pontosan nem emlékszem. Önmagában is érdekes történet, ahogy az ellenzék felállt. Nem lehet túlértékelni Kónya Imre szerepét. Nélküle az ellenzéki kerekasztalból nem lett volna semmi. A Független Jogász Fórumot – amelynek Kónya volt a vezetője – nem befolyásolták pártpolitikai érdekek, így senki sem érezte az ellenzéki politikai pártok szereplői közül, hogy Kónya ide vagy oda húz. Mindenki gyanakodott persze valami titkos párthovatartozásra – ezt meg kell mondanom –, hiszen a politika tele van gyanakvással. A Független Jogász Fórum volt tehát az a szervezet, amely összehozta az ellenzéki mozgalmakat, így Kónya szerepét rendkívül fontosnak vélem. Akkor is ezt kell mondanom, ha az elmúlt három és fél évben alig volt ügy, amelyben egyetértettünk volna.

Hogyan állt össze a Fidesz tárgyalódelegációja?

A kerekasztal azt kérte, hogy a Fideszt két állandó ember képviselje, s jelöljünk egy harmadikat is, aki időnként részt vesz a tárgyalásokon. Az akkori hierarchiának megfelelő döntés született, hiszen Kövér Lászlót jelölte az Országos Választmány a tárgyalódelegáció élére. Én voltam a második ember, s Fodor Gábor a harmadik. Lényegében Kövér irányította a mozgásunkat. A Fidesz elég sok politikai manővert hajtott végre, s ezeket nagyrészt Laci indítványozta. Ő volt egyébként az, aki közülünk a legtöbb időt töltötte ezeken a tárgyalásokon. Ez akkor nem volt lényegtelen kérdés, hiszen éjjel-nappal ülésezünk. Ez még a szervezeti szerencsétlenkedések időszakához tartozott, amikor a nap huszonnégy órájából huszonhárom ráment arra, hogy valamit eldöntsünk.

De volt értelme, hiszen az intézményi alapok végül is annak az időszaknak a termékei.

Igy van. Bennünket egyébként az ellenzéki pártok – az MDF-től az SZDSZ-ig – elfogadtak. Az MSZMP nem akarta elfogadni a Fideszt. Azt mondták, hogy két szervezet nem vehet részt a tárgyalásokon: a Liga és a Fidesz. Ők csak akkor ülnek le, ha ez a két szervezet nincs jelen. A Liga tárgyaljon a szakszervezetekkel, mi meg a KISZ-szel. E mögött mélyebb megfontolások is voltak. Azt gondolom, hogy tőlünk azért tartottak jobban, mert nekünk nem voltak kapcsolataink a fennálló politikai rendszer elitcsoportjaival.

Nektek nem tudtak mit ajánlani. Veletek nem tudtak üzletet kötni.

Igy is lehet fogalmazni, de kapcsolat sem volt. Nemcsak arról volt szó, hogy esetleg üzletet akartak volna kötni, s mi azt nem fogadtuk el, hanem még esély sem volt arra, hogy egyáltalán üzleti viszonyba kerüljünk egymással, annyira kívül voltunk a rendszeren. A döntő pillanatban Csurka Istvánt küldte az MDF tárgyalni, s ő oroszlánként küzdött ebben az ügyben, nem engedte, hogy a Ligát és a Fideszt kipróbálják. Közvetlen telefonkapcsolat volt a Jogtudományi Egyetem Kutrucz Katalin-féle tanszékének szemináriumi helyisége és az MSZMP KB székházának valamelyik osztálya között. Forró dróton folyt a vita arról, hogy holnap tárgyalunk vagy nem a tárgyalunk. Akkor közölték ezt a Ligával és Fidesszel kapcsolatos feltételt. Nekünk is voltak azonban feltételeink: milyen legyen az asztal alakja, ki hova üljön, meg egyéb ilyen szimbolikus, tárgyalástechnikai szempontból jelentős, de most már talán mulatságosnak tűnő kikötéseink.

Az április–július közötti időszakról beszélj?

Igen. Akkor el is mentek néhányan. Vígh Karesi bácsi a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság képviselőjében azt a vonalat vitte, hogy mindenképp tárgyalni

kell; mindegy, milyen feltételekkel, de le kell ülni. Ennél messzebb nem látott, de ő volt az, akinek a vezetésével néhányan kivívták, hogy mégiscsak el kell menni. Ott Kónya felolvasta a szöveget, hogy miért nem veszünk részt a tárgyaláson, ellenben továbbra is hajlandók vagyunk tárgyalni. Bohózatba illő jelenet.

Azután külön-külön akartak tárgyalni veletek... Végül is eldőlt, hogy háromoldalú lesz a „kerekasztal”. A kormány hogy maradt ki ebből az egészből?

Az MSZMP azt javasolta, hogy a kormánnyal kellene tárgyalni. Mi azt mondtuk, hogy a kormányzatról szó sem lehet, ragaszkodunk az MSZMP-hez. Nekünk a politikai főhatalom gyakorlóival kellett megállapodni, s a politikai főhatalmat ebben az időben az MSZMP gyakorolta.

Ez azért érdekes, mert szerintem ez már akkor sem volt így. Már osztott hatalom volt, s kívülről nézve világos volt, hogy a Németh-kormány leszakadóban van. Szerintem akkor már korántsem volt egyértelmű az irányító-irányított viszony.

Szerintem ennek a tárgyalás szempontjából nem volt jelentősége. Sok olyan vita volt, ami értelmiségi szemmel rendkívül izgalmas. Ott az asztalnál nem profi tárgyalási technikával rendelkező emberek ültek, hanem esendő magyar polgárok, akik így vagy úgy, de belesodródtak a politikába. Ezek a beszélgetések a praktikus ügyintézés és az értelmiségi esti borozgatások közötti állapotban voltak. Órákig vitatkoztunk például arról, hogy most a Németh-kormányban van-e a főhatalom, vagy nem. Nem az volt a lényeg, hogy mi következik ebből, hanem a helyzetről, a helyzet minél cizelláltabb értelmezéséről is órákig folyt a szó. Ugyanakkor ez rendkívül tanulságos volt. Legalábbis én mérhetetlenül sokat tanultam ebben az időszakban. Mindenki tanult a másiktól akkoriban, mert senki nem tudott semmit arról, hogy ezt az egészet hogyan kell csinálni. Mindenki a nulláról indult. Van két ember, akinek a nevét külön meg kell említeni, mert nélkülük nem lett volna tárgyalás: Sólyom László és Tölgyessy Péter. Őket jelölte az ellenzéki kerekasztal, hogy tárgyaljanak az első kudarcba fulladt kísérlet után a tárgyalás előkészítéséről, technikai kérdésekről stb. Sólyom és Tölgyessy egymással teljes összhangban, ragyogóan küzdöttek. A két jogász ügyesen manőverezve lényegében mindent elért, amit az ellenzéki kerekasztal el tudott érni abban a szituációban.

Érzékeltétek a másik oldal megosztottságát? Nemcsak azt, hogy más Fejti, és más Pozsgay, hanem hogy más a szakértői apparátus, és mások a politikusok.

Érzékeltük, de nem ennyire árnyaltan, ahogyan te fogalmazol. Azért is érzékeltém, mert Vigh Karcsi bácsi mindennap emlékeztetett erre bennünket.

Az volt a fixa ideája, hogy neki az a dolga, hogy mindennap elmondja az ellenzéki kerekasztal tárgyalásain: nem lehet ilyen radikálisan gondolkozni, nem lehet egy kalap alá venni az egész MSZMP-t. Csak azt nem akarta megérteni, hogy itt és most ez mindegy. Egy bizonyos szempontból igaza volt. De a mi nézőpontunkból ennek semmi jelentősége nem volt. Bár tudatában voltunk ennek a belső megosztottságnak, mi összenyomni akartuk őket, nem pedig szétválasztani.

Nem tévedek nagyot, ha azt állítom, hogy merőben más esélyeitek voltak áprilisban, mikor először le kellett volna ülni, s merőben más esélyeitek júniusban, nem beszélve szeptember elejéről, amikor végső formába kellett önteni a sarkalatos törvényjavaslatokat.

Így van.

Ez történelmileg úgy tűnik, hogy rövid öt hónap, de én úgy érzem, hogy három egymástól gyökeresen különböző periódus. Az elején még álmotokban sem gondoltátok azt, amit végül is elértetek. Egyrészt a külpolitikai dimenzió is megváltozott közben, a német ügy, az egész kelet-európai összeomlás közelebb került, és az előválasztásokon megverték öt helyen az MSZMP-jelölteket. Szóval itt közben sok minden történt, ami áprilistól szeptemberig gyökeresen megváltoztatta a tárgyalópozíciókat.

Magam – így visszaemlékezve – már nem tudnám szakaszolni ezt az időszakot. Azt is képtelenségnek gondoltam, hogy le fognak velünk ülni tárgyalni. Kövér Lacival időnként arról beszélgettünk, hogy mi a perspektívája a kísérletünknek. Rendszeresen be kellett számolnunk a választmányi üléseken. Ott Kövér tartott előadásokat, elmondta, hogy mi hogyan áll, mi fog történni, sőt bizonyos kérdéseket ott döntöttünk el, amit nekünk aztán kötött mandátummal kellett képviselnünk. Én úgy érveltem, hogy előre kell menni, ameddig csak lehet. A helyzet, amiben éltünk, állandóan változott. Egy ilyen helyzetben meghatározni, hogy három hónap munkájával ide fogunk eljutni, képtelenség. Azok az idők nem az olyan típusú politikusoknak kedveztek, akik nagy elméleti konstrukciókat építettek fel, akik kitűzték, hogy hol vannak a határok. Esetleg meghatározták társadalomtörténeti és egyéb tapasztalatokra alapozva, hogy ez lesz a határ, ameddig el lehet menni, s ehhez kell majd mérni az eredményeket. Nem lehetett akkor így gondolkodni. Ez egyszerűen nem így működött. Ezek más idők voltak.

Azért van egy olyan ország, ahol szerintem ez nem így volt. A lengyel példára gondolok. El lehetett jutni a formális hatalommegosztásig, tehát hogy fele az övék, fele a miénk.

Az ellenzéki pártok között az első pillanattól kezdve abban egyetértés volt, hogy nem lesz osztozkodás.

Igen? De ennek a dokumentumokban nincs nyoma.

Dehogynem. Minden fontosabb dokumentumban benne van. Az első pillanatban világos volt számunkra, hogy a lengyel forgatókönyv Magyarországon nem érvényes. Hadd mondjak erről valamit, mert ez belülről talán másképp látszott, mint kívülről. Az MDF álláspontja is az volt – és én ebben a tekintetben meg is bíztam bennük –, hogy a cél a szabad választások elérése. Csak akkor lehet a megállapodást aláírni, ha garanciát kapunk arra, hogy lesznek szabad választások. Minden más formula elfogadhatatlan. Hittem abban, hogy az MDF nem vezet félre bennünket, amit mondanak, azt be is fogják tartani. Hogy közben ha kell, engedményeket fognak tenni – például hogy még a választás előtt legyen elnökválasztás stb. –, arra számítottam. De abban biztos voltam, hogy nem fogják feladni azt a céljukat, hogy szabad választások legyenek Magyarországon, s abban is biztos voltam, hogy színt kell majd vállalniuk, ha változott a helyzet. Ez meg is történt. Rettenő dühös voltam, amikor bejelentették, hogy Pozsgay javára engedményt kell tenni. De nem történt meg az, hogy tárgyalunk, és egyszer csak kiugranak. Ma már képtelenségnek tűnik, de akkor úgy éreztem, hogy senki nem fog senkit elárulni. Azt persze gyanítottam, kinek milyen kapcsolatai vannak, hova mennek ki információk, ki kivel egyeztet. Jól tudtam azt is, hogy az MDF-en belül vannak, akik amarra kacsingatnak. Azt azonban nem tartottam véletlennek, hogy Szabad György – aki egyébként a magyar történelem utolsó négy évének nagy királycsinálója – az MDF-en belül úgy ügyeskedett, hogy végül is Antall Józsefet nevezték a delegációjukba. Attól a pillanattól kezdve megértettem, hogy van egy Bíró–Csoóri-vonal, amely nem azonos az Antall-féle iránnyal. Persze egy párthoz tartoznak, de van itt egy másik mérkőzés is, amit Szabad György és Antall folytat velük szemben.

Ezt már akkor érzékeltétek?

Ezt kívülről is jól lehetett látni.

Azt is érzékelted, hogy az SZDSZ–MDF viszony olyan, hogy ha eltűnnek az MSZMP-ek a színről, akkor közöttük lesz az alapvető feszültség?

Igen, éreztük, hogy a két párt közötti viszony lehangelő.

A Fidesz egyik kulcskérdése, hogy nem vállaltátok ezt a polarizációt. Ezek szerint olyan tragikus élményeket szereztetek abban a négy hónapban? Már akkor is érzékeltétek, hogy ez a népies-urbánus politikai vita sehova sem vezet?

Nem érzékeltük, hanem tudtuk. Mindent megtettünk azért, hogy az SZDSZ–MDF közötti ellentétek ne fajuljanak el, nehogy megbénítsák az ellenzéki kerekasztalt. Ennek a veszélye augusztus második felétől egyre nyilvánvalóbbá vált.

A folyosón kellett közvetíteni?

Mi azt gondoltuk, nem az a dolgunk, hogy közvetítségünk, hanem az, hogy felkínáljunk reális alternatívákat, lehetséges igazodási pontokat. Nem azt tartottam feladatomnak, hogy Antall József és Kis János között közvetítsek, erre nem is tartottak igényt, hanem azt, hogy bemutassunk egy jól körülírható Fidesz-álláspontot, amely mások számára is elfogadható kompromisszumként.

Már akkor felsejlett bennetek az, hogy a Fidesz adott esetben hasonló jellegű politikai erővé válhat, mint az SZDSZ és az MDF? Vagy ez akkor még fel sem vetődött?

Messze volt még a választás. Ekkor még egy fél évvel vagyunk a választás előtt. S nem tudtuk, mi fog történni. Az MDF egész súlyával ránehezedett a tárgyalásokra, messze ő volt a legtekintélyesebb résztvevője a kerekasztalnak.

Gondolom, augusztusban az öt előválasztás után már végképp. Debreczeni Jóska 73 százalékos kecskeméti sikere után...

Nem csupán arról volt szó, hogy ők nyertek. Jószerivel más el sem tudott indulni. Akkor mindenki arra gondolt, hogy még egy évig pártot kell építeni, s azután majd valamennyire fel lehet zárkózni az MDF-hez. Éreztem, hogy nagyon erősek, nemigen lehet majd behozni őket. Ha nincs a népszavazás, akkor az SZDSZ sem tudott volna felzárkózni. Óriási előnyben voltak. Rendkívül ügyesen szervezkedtek. Nem értettem mindenben egyet azzal, amit akkor csináltak, de ahogyan a pártot építették, az minden elismerést megérdemelt.

Szeretnék még egy kérdést tisztázni. Abból, amit most mondtál, de a későbbi interjúkból is az derül ki, hogy ti ott megtapasztaltátok, hogy semmivel sem tudtok kevesebbet, mint ezek a nagyok. Sőt kiderült az, ami később majd beépül a Fidesz politikájába, hogy a szakszerűségben sok tekintetben előrébb jártok, mint azok, akik magukat komoly politikusoknak tartják.

Később derült csak ki, hogy azok a politikai tapasztalatok, amiket egyfelől az ellenzéki politikus az underground időszakból, másfelől Antall József a történelmi ismereteiből merített, nem használhatók, vagy csak nagyon korlátozottan érvényesíthetők. Itt teljesen másfajta politikai szerepről, magatartásformáról van szó. Új kérdésekről, amelyekre teljesen új megközelítésű vála-

szokat kell adni. Ezért nem éreztük, hogy hátrányban lennénk. A másik, hogy sokat tanultunk egymástól. Senki sem volt rest vagy szégyenlős. Amikor frakcióvezető voltam, Szabad Györggyel majd' mindennap összecsaptam. De a kerekasztal-tárgyalásokon rengeteget tanultam tőle is. Azt hiszem, a Fidesz politikai vonalvezetésében is számos olyan dolog volt, ami őket is meglepte. Voltak persze reménytelen figurák is, akikről lehetett látni, hogy nem tudnak majd egy új politikai kultúrába beleilleszkedni. Azok viszont, akik talpon maradtak, mégiscsak egy Tölgyessy Péter vagy egy Sólyom László alkotmányjogi vitáiból tanultak.

Ez az öt hónap számodra jóval többet jelentett, mint mondjuk az egyetemi öt év.

Ha tudok valamit, ami használható ebben a mai magyar demokráciában és parlamentáris rendszerben, azt tekintélyes részben ott szedtem össze. Másrészt belesodródtam olyan élethelyzetekbe, amikre nem voltam felkészülve. Mi ott a belgák voltunk csupa vallon meg flamand között, és ez azért okozott némi problémát. Emlékszem például elvadultabb népiekre, akik azt suttogták a folyosón, hogy persze, mert Kis János mondja meg a Fidesznek, hogy mit kell csinálni...

Melyik volt az a pont, amikor érzékeltétek, hogy az MSZMP kezdi a Fideszt komolyan venni?

Még egy dolgot szeretnék mondani. A másik oldal, tehát az SZDSZ sem bízott meg bennünk. Érzékelhető volt részükről is távolságtartás. Visszatérve az eredeti kérdésre: szerintem az MSZMP nem vett komolyan bennünket igazából. Nem is nagyon tudták, mi az a Fidesz. Láthatóan mi nem kerestük azokat az alkukötési lehetőségeket, amelyeket mások talán kerestek. Nekünk egyszerűen nem voltak kapcsolataink. Jómagam például MSZMP-vezetővel a hivatalos tárgyalást leszámítva nem találkoztam. Arra sem emlékszem, hogy hivatalos Fidesz-delegáció egyezkedni ment volna az MSZMP-hez. Ők nem jöttek, mi meg nem mentünk.

Mikor lehetett tudni, hogy botrány lesz az aláíráskor?

Azt már augusztus végén látni lehetett, hogy baj lesz, s ahogy telt-múlt az idő, egyre világosabbá vált, hogy szakítás készülődik. Három vitás pont volt. Az egyik az alkotmánybírákról szólt: szabad-e az Alkotmánybíróságot most felállítani és feltölteni. A második: hogy szabad-e lemondani arról, hogy az ellenzék képviselő-visszahívási akciót folytasson. A harmadik: a köztársasági elnök megválasztásának időpontja. Napról napra fokozódott a feszültség, s csak az volt a kérdés, hogy mikor és milyen formában

Az ellenzéki kerekasztal-tárgyaláson

mondatik ki, hogy nem odázható tovább a színvallás. Ez az utolsó tárgyaláson, valamikor szeptember 16-án vagy 17-én történt meg. Mindenki tudta, hogy így lesz...

Kivéve Pozsgay Imrét?

Akik ott ültek a tárgyalóasztalnál, azok mind tudták. Antall-lal egyetértettem abban, hogy menjünk végig minden ponton, amiben egyetértés van, s aztán vegyük elő újra a köztársasági elnökkel kapcsolatos kérdést. Sejtettem, hogy e kérdésben nem lesz megállapodás. Az utolsó beszélgetésre tehát az MDF Ó utcai székházában került sor, ami szimbólumnak sem utolsó: hogyan vált egyre nyilvánvalóbbá az MDF túlsúlya. Nagy kavarodás volt. Magyar Bálint az utolsó héten már mást sem csinált, csak felugrált és kiabált. Még időnként Mécs Imre is, akiről pedig ez egyáltalán nem képzelhető el. Mi bejelentettük, hogy nem írunk alá. Ha a köztársasági elnök kérdése így marad,

vagyis hamarabb lesz elnökválasztás, mint parlamenti választás, akkor nem írunk alá. Antallék felálltak. Akkor menjünk haza, minek jöttünk ide! Láthatóan abban bíztak, hogy valahogyan rá lehet venni bennünket. Mi azt mondtuk, hogy nem, s ez meglepte őket. Az az érzésem, Antallék az utolsó tárgyalási napon nem számítottak arra, hogy ez lesz a végső szavunk. Bíztak abban, hogy aláírjuk. Végül mi azt mondtuk, hogy tudunk egy olyan megoldást, amely garantálja, hogy az MDF aláírhat, mi ezt nem akadályozzuk meg, de a mi elvárásaink is teljesülnek. Az volt ugyanis az ellenzéki kerekasztalt létrehozó eredeti szerződésben, hogy csak együtt lehet aláírni. A Fidesz egymaga is tudott volna vétózni. Antallt az érdekelte, hogy tudunk-e erre garanciát vállalni. Mi igent mondtunk, így maradhatott egyben az utolsó pillanatig az ellenzéki kerekasztal.

Ekkor az utak elváltak. A Fidesz álláspontja a következő volt: el kell menni az aláírási aktusra, azt kell mondani, hogy ők aláírhatnak, mi pedig nem írunk alá, és ennek világos okát kell adni. Tölgyessynek támadt az a zseniális ötlete, hogy kezdeményezzünk népszavazást. Tölgyessy az érdem, ez az ő ötlete volt. Az ellenzéki alá nem írásból inkább a Tölgyessy-beszédet őrizte meg a kollektív emlékezet. De a közvéleményben megmaradt más is, nevezetesen az, hogy ott ült a Fidesz képviselőjében Kövér László, s vele szemben Pozsgay kijött a sodrából. Ebben a vitában Pozsgay nyilvánvalóan alul maradt. Ez a fellépés legalább olyan fontos része a Fidesz történetének, mint mondjuk az én június 16-i beszédem. Úgy emlékszem, hogy a választmányban nagy vita folyt arról, hogy Kövér viselheti-e a hajpántját a tárgyaláson vagy nem. Emlékszem, a többség amellet érvelt, hogy viselni kell. Én például azt az álláspontot képviseltem, hogy csak hajpántban szabad odaülni, de Laci nem fogadta el a döntést. Azt mondta, többségi döntéssel sem lehet belőle bohócot csinálni, ezért nem hajlandó az ország népe előtt megjelenni hajpántban. Akkor még hosszú haja volt. Ezt csak azért mondom, mert ez volt a legkomolyabb vita ebben az ügyben. Egyébként rábíztunk mindent. Nem szóltunk bele abba, hogy mit mond.

Még valami a tanulásról. Szimbolikusan is elismerést nyert, hogy a tárgyaláson mindenki egyenrangú. Amikor például a középszintű tárgyalások folytak, ahol ott volt a sajtó, a tévé, mindig az elnökök beszéltek. Pozsgay oldalán is és a mi oldalunkon is. Mindennap más szervezet adta nálunk az elnököt. Az szóba sem került, hogy a Fidesz azért, mert fiatal, vagy bármi más okból ne adhatná az egyik levezető elnököt, amikor rá kerül a sor. Ez mindenki számára teljesen természetes volt. Én vezettem például a tárgyalást akkor, amikor a

köztársasági elnök kérdése kiéleződött. Antall azt mondta, ha nem hatpárti álláspont fejeződik ki a tárgyalásvezetésben, akkor ő tiltakozni fog. Nehéz volt nem fenyegetésnek értelmezni a szavait.

Mikor mentél el Oxfordba?

1989. szeptember 25-én.

Azt már tudtad akkor, hogy belevágtatok a népszavazásba, de azt még nem, hogy az MSZMP teljesen padlóra küldi magát. Az két héttel később történt...

S azt is tudtam, hogy bajban vagyunk. Azt láttam, hogy Magyarország jó irányba megy, de a Fidesz...

Fél évig lekötött benneteket az EKA, és közben nem mozdult előre a szervezetépítés.

Attól tartottam, hogy be fogunk sodródni az SZDSZ alá. Ez akkor reális veszély volt. Mielőtt elmentem Oxfordba, tartottam még néhány gyűlést, többek között Kaposváron is. Több mint négyszáz ember jött el. Jó hangulatú lakossági fórum volt. Én is nagyon jól éreztem magam, de már akkor látható volt, hogy a fejekben vagy-vagy van. Vannak az aláírók, és vannak az alá nem írók. S az alá nem írók – ha akarjuk, ha nem – elsősorban az SZDSZ-t jelentette. Különböző okokból ez jött át a médiumokon. Úgy éreztem akkor, elfogy körülöttünk a levegő. A kerekasztal-tárgyalásokon – amit ugyan a közvélemény nem érzékelt – mi függetlenek voltunk, valóban nem tartoztunk se ide, se oda, s ez a függetlenség megnyilvánult a tárgyi álláspontunkban is. A megállapodás után ennek nem volt több terepe. Vagy ide, vagy oda kellett állni. Már akkor látható volt, hogy az egész népszavazási kampány bennünket oldalvízre fog szorítani. Úgy jöttünk ki ebből, mint az SZDSZ segédcsapata. Attól a pillanattól kezdve ugyanis mindenkinek az volt az érdeke, hogy az SZDSZ alá próbáljon bennünket szorítani. Érdekes, hogy a Fideszről korábban nem ilyen kép élt. A kerekasztal-tárgyalások után, a közös kampány és a népszavazás alatt, valamint a Duna-gate kapcsán alakult ki ez a kép.

A Fidesz mint az SZDSZ ifjúsági szervezete...

Senki sem vádolható ezért, egyszerűen így alakult a politikai helyzet.

Időközben ösztöndíjat kaptál Oxfordba. Ott mit csináltál?

A Pembroke College hallgatója voltam.

Magánlakásban laktál, vagy benn a College-ban?

Benn a College-ban. Zbigniew Pelczinsky tanár úr volt a tutorom, az ő irányítása mellett dolgoztam. A témám az angol liberális politikai filozófia volt, de igazán egy szűkebb terület izgatott: a civil társadalom problémája a liberális politikai gondolkodásban.

Tehát nagyjából azt folytattad, amit a szakdolgozatodban elkezdtl.

Így van. Miután a szakdolgozatomban a civil társadalom problémájának volt egy Kelet-Európára aktualizált gondolatsora, megpróbáltam megnézni a politikai gondolkodás történetében ennek előzményeit. A szakdolgozatom arról szólt, hogy a lengyel ellenállási mozgalomban a civil társadalom gondolata hogyan vált politikai stratégiává.

Mikor választottad ezt a szakdolgozati témát?

Úgy kezdődött, hogy Fellegi Tamás kurzust tartott a kollégiumban *Kelet-európai politikatörténet* címmel. Tulajdonképpen az ellenállási mozgalmak történetével foglalkoztunk: '56-tal kezdtünk, Csehszlovákiával folytattuk, s utána jött Lengyelország. Ott azután leragadtunk. A szakdolgozatomat végül is *Önigazgatás mint társadalmi mozgalom* címmel írtam, tehát a lengyel ellenállási mozgalomnak egy kisebb szeletét elemeztem. 1987-ben védtem meg, 1988-ban adtam be a pályázatot, és 1989-ben mentem ki Oxfordba.

Szerintem amit ti tanultatok a lengyel témakörből, azt ösztönösen elkezdtek érvényesíteni a szakkollégium szervezésében, majd később a szakkollégiumok közötti horizontális koordinációban. Nem volt tehát olyan nagy különbség a tudományos és intellektuális érdeklődés, valamint a napi praxis között, ez elég szorosan összekapcsolódott.

Így van. Ma már nehéz megállapítani, hogy az intellektuális érdeklődés irányította-e a praxist, vagy pedig fordítva. Ezek szétválaszthatatlanul összefonódtak abban az időben. Ez a probléma maga volt az életünk. Tehát szakma, politika, érdeklődés, barátok – minden e körül forgott. Kétségek között hányódtam, hogy elmenjek-e Oxfordba vagy sem. Jött a népszavazás, és a választmányi ülésen meg is beszéltük, hogy mi legyen. Végül is azért mentem el, mert akkor úgy tűnt, május–júniusban lesznek a választások, s nekem egy kilenc hónapos ösztöndíjam volt.

Épp kitartott volna.

Esetleg egy-két hónapot kellett volna lefaragnom belőle. Úgy állapodtam meg Vásárhelyi Miklóssal – mivel ez egy Soros-ösztöndíj volt –, ha úgy hozza a politikai helyzet, hogy vissza kell jönni, akkor bármikor visszajöhetek. Ezzel az ígérvénnyel a zsebemben mentem ki, tehát nyugodt voltam, ha akarok, visszajöhetek, s nem kerülök kínos helyzetbe, hogy otthagytam valamit, amit más elől vettem el. Furcsa érzéseim voltak Oxfordban. Rengeteget olvastam, de elvonási tünetek is jelentkeztek rajtam. Tudtam azt, hogy otthon fontos dolgok történnek, és én ezektől el vagyok zárva. Rengeteget telefonáltam, vártam a napilapokat, kerestem a külföldi újságokban a Magyarországról szóló

híradásokat. Gondolatban sokkal inkább itthon voltam, mint amennyire kellett volna. Bár sokat olvastam, főleg olyan dolgokat, amiknek semmi közük nem volt az aktuális kelet-európai történesekhez, de kevesebbet, mint szerettem volna. Nem voltam képes csak arra összpontosítani, amiért kimentem. Nagyon jó volt Oxfordban, csak végig azt éreztem, hogy nekem nem itt van a helyem. Oxford azért is hasznos volt számomra, mert rászorított a racionális gondolkodásra. Ott nem lehet azt elkövetni, amit itthon politikai esszé vagy nem tudom, minek a leple alatt igen. Ott világos állításoknak kell lenniük, pontokba kell szedni az argumentációt, konklúziót kell levonni, s ha valami nem érthető, arra kegyetlenül rákérdeznek. Ha túl bonyolult, akkor azt mondják, bontsd ki, szedd szét, de hogy ott maradjon valami végiggondolatlan, valami homályos, nos ez elképzelhetetlen. Ebből a szempontból Oxford nagyon sokat segített nekem.

Ezt felismerem a későbbi parlamenti beszédeidben. Ezt ott tanultad?

Ott is. Emellett az angol politikai életet is figyelemmel kísértem. A parlamenti híradásokat rendszeresen olvastam, voltam a parlamentben is. Politikusok előadásaira is jártam, sokszor átmentem a Saint Anthony College-ba, amely a kelet-európai kutatók központja. Ott nagyon sok emberrel találkoztam, Timothy Garton Ashsel, Norman Stone-nal például. Látogattam az előadásait is. Különösen tetszettek Pulzer professzor előadásai. A legnagyobb élményem az volt, hogy meghívott az All Souls College-ba teára, ahol találkoztam Kolakowskival is.

Ez az az idő tehát, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Fidesznek ha versenyben akar lenni a parlamenti választások során, akkor a mozgalom vagy párt dilemmát meg kell oldania. Ez nem lehetett könnyű a Fideszben sem...

Ennek hátterében történelmi reflexek voltak. Senki nem szerette a „párt” szót. A Fideszt mindenki mozgalomnak tekintette. A párt a kormányzáshoz szükséges politikai támogatottság megszerzését tűzi ki célul, s belső szervezését is ehhez a követelményhez igazítja. Ezzel szemben egy mozgalom – legalábbis mi akkor így gondoltuk – sokkal inkább a társadalom felszabadításának gondolatát vallotta magáénak. Lefordítva mindezt a politikai praktikum nyelvére: egy mozgalom célja, hogy aktivizálja a polgárokat, nem is feltétlenül a saját eszméi nevében. Ez volt a fő gondolat. Ha valaki megnézi a Fidesz akkori dokumentumait, ez rögtön világossá válik. Emlékszem például, az 1988-as kongresszusunkon, ami a programadó kongresszus volt, a meghatározó gondolatokat a lengyel ellenzék dokumentumaiból vettük át. A Fidesz 1988-as programjában tehát rendkívül sok olyan megfogalmazás, gondolat

található, amit 1976-ban, 1978-ban és 1980–81-ben Lengyelországban fogalmaztak meg. Valójában mi csak átírtuk ezeket a magyar helyzetre, s így kerültek azután bele a Fidesz programjába.

Én még továbbmennék. Ha valaki megnézi a Társadalmi szerződést, abban is nyilvánvaló ez a lengyel hatás, mögötte is ott van 10-15 év lengyel tapasztalata. Nem is annyira a politikai rendszerváltás igénye látszik a szerződésben, hanem inkább egy lengyel típusú és a Szolidaritást megelőlegező társadalmi konfliktus elkerülésére irányuló törekvés...

Nem gondoltuk azt, hogy itt a munkaadók és a munkavállalók között alakul ki a törésvonal, és azt sem gondoltuk, hogy valamifajta nagy szakszervezeti mozgolódásból fog kialakulni az a tömegmozgalom, amely aztán a rendszert meghátrálásra kényszeríti. Hittünk abban, hogy nem az érdek-képviselési logika mentén szerveződő, hanem a különböző politikai programok és szimpátiák alapján csoportosuló erők lesznek a meghatározók Magyarországon. Mi merőben különböző következtetést vontunk le, mint Kis Jánosék. Ezt a markáns különbséget az akkori szakkollégiumi mozgalom és a demokratikus ellenzék között érdemes megemlíteni. Kis Jánosék szövegét úgy lehet összegezni, hogy Kádárnak mennie kell, a mi programunk pedig azt mondta, hogy a rendszernek mennie kell. Világos különbség volt a két gondolkodásmód között. Nem lehet tehát a *Társadalmi szerződést* a Fidesz '88-as dokumentumai előképének tekinteni. De térjünk vissza az eredeti kérdésre! A „mozgalom vagy párt” dilemmát valójában nem mi vetettük fel. Ha nincs az a külső kényszer, hogy a választásokon indulni akaró erőknél be kell magukat jegyeztetni, nem is gondolkodtunk volna ezen. Emlékszem, abban az időben sok emberrel beszélgettem, akik ezt nagyon fontos kérdésnek érezték, én valahogy nem. Nem igazán tudom az okát. Talán nem ismertem fel a probléma jelentőségét. Jó példa, hogy amikor a *HVG*-ben kérdeztek erről, azt mondtam, majd bejegyezzük magunkat pártként, aztán meglesz a választás, és visszaalakulunk szépen mozgalommá. Úgy láttam akkor, hogy a pártosodás lassabban megy majd végbe Magyarországon. Pedig ez a gyors folyamat volt a kulcsa a magyar átalakulásnak. Miután a Fidesz már átalakult párttá, vált világossá számomra, hogy innen nincs visszaút. Mindez nem a kampány kezdetekor, tehát január-február tájékán jött elő, hanem hamarabb, a Fidesz második kongresszusán, 1989 októberében. Oxfordból jöttem haza erre a kongresszusra. Ott el kellett döntenünk, hogy indulunk-e a választáson, s így vállaljuk-e a pártként történő bejegyzést. A kongresszus úgy határozott, hogy akarjuk. Még egy fontos kérdésről vitáztunk itt. Nevezetesen arról, hogy állít-e a Fidesz köztársasági

elnökjelöltet vagy nem. Rácz Sándor meg is jelent ott mint tiszteletbeli Fidesz-tag. Csalódottan távozott, mert a döntés nemleges volt.

Világossá vált tehát, hogy párttá kell alakulni, hiszen megváltozott az egész magyar belpolitikai élet szerkezete. Egyedül az lehet versenyképes a választásokon, aki pártot alakít. Ez akkor eldőlt...

Több ellenfelünk is arra számított, hogy nem fogunk párttá alakulni, s így nem is leszünk igazából riválisai a választáson.

Akkor már riválisnak számítottatok?

Akkor már igen. Amikor arról folytak a tárgyalások az ellenzéki kerekasztal albizottságaiban, hogy milyen legyen a választójogi törvény, akkor már szá-

1990. március 15-én a Petőfi-szobornál Fodor Gáborral és Deutsch Tamással

mítottak ezek a szempontok. Mi nagyon szerettük volna például, ha olyan megfogalmazás kerül a törvénybe, amely nem kényszerít bennünket párttá alakulni. Az SZDSZ, az MDF, de az MSZMP is kifejezetten a pártosodás mellett érvelt. Ilyen taktikai ügyekben (választójogi törvény, párttörvény) az ellenzéki pártokon belül is jelentkeztek érdekkülönbségek.

Ti nem aggódtatok egy pillanatig sem, hogy esetleg a négyszázalékos arány gondot okoz majd?

Eleinte azt tekintettük a fő feladatnak, hogy a négyszázalékos határt átlépjük. Később ezt úgy módosítottuk, hogy az MSZP-t meg kell verni. De a választások hajrájáig senki sem volt biztos abban, hogy meglesz-e ez a négy százalék. Néhány apró dolog is zavarta a tisztánlátást. Három hónappal a választások előtt például a Medián közzétett egy felmérést, amely szerint egy százalékon állunk. Ezt a felmérést azután minden SZDSZ-es standon kiakasz-tották, s kiemelték a ránk vonatkozó számsort.

Egy közbevető kérdés. Elég jól emlékszem a választási kampányra. Tudatos választás volt, hogy a Fidesz teljesen más képet mutatott, mint a többi párt. Nem bizonygatta önnön komolyságát, nem papolt az ezer évről, a történelmi Magyarországról, Európáról, a kereszténységről stb. Nem tudom, emlékeztek-e még azokra az öt meg tíz percekre. Kivágott zászló előtt himnusz, teljesen értelmetlen, oda nem illő szónoklatok stb. Körülbelül negyven párt ezt csinálta. Ehhez képest ez a laza, nem erőlködő, „nem olyan fontos nekünk a hatalom, de tudunk annyit, mint bárki más” típusú magatartásmód, valami más volt. Szerintem ennek köszönheti a Fidesz azt a sokak számára váratlan népszerűséget, hiszen itt félmillió szavazóról van szó. Sikerként könyvelték el ezt?

Nagy sikernek tartom, hogy bejutottunk a parlamentbe. Nincs erre példa sehol Európában. Ha megnézzük a generációs alapon szerveződő mozgalmak történetét Romániától Lengyelorszáig, akkor azt látjuk, hogy mind eltűntek. Azok a fiatalok pedig, akik továbbra is politikával akartak foglalkozni, bekényszerültek valamelyik felnőttpártba. A Fidesz volt az egyetlen kivétel.

A kampányról is mondj valamit...

Erről nagy viták lesznek a visszaemlékezők között. Mindenki másképp emlékszik majd erre. Nekem is megvan a saját változatom. Én a spontaneitást hangsúlyoznám, sőt továbbmegyek ennél: nem is volt más választásunk. Azok, akik a kampány arculatának megszervezésében részt vettek, nyilván úgy fognak emlékezni, hogy inkább a tudatos elemek voltak túlsúlyban. Én pedig azt állítom, egyszerűen képtelenek lettünk volna akár egy SZDSZ-típusú, akár egy MDF-típusú kampányt csinálni, a többiekéről nem is beszélve. Nem voltunk eléggé professzionálisak ahhoz, hogy előadjuk azt, amit a tanácsadók javasolnak. Egyszerűen képtelenek lettünk volna erre, mert nem értettünk hozzá. Mára talán már ezt is megtanultuk. Akkor ez még teljesen lehetetlen volt. Azt mondom tehát: azért volt olyan a Fidesz kampánya, mert amatőrök

voltunk, és nem is lehettünk mások. A kampánycsinálók szerepe kifejezetten látványtechnikai kérdésekre, ötletekre korlátozódott.

Ez érdekes, mert sokan azt mondták, hogy ez nyugati design...

Igen, bizonyos szempontból volt benne nyugati design, mert azok, akik a klipeket és a falragaszokat csinálták profi cégeknél dolgoztak. De a politikai üzenetet, amit a design közvetített, azt mi magunk találtuk ki. Mi politikusok, nem pedig egy tanácsadói kör, amelynek – normális esetben – ez a dolga. Fontos volt az is, hogy nem elvtársszürke zakóban jelentünk meg. A választók érezhették, hogy mi olyanok vagyunk, mint ők, az ő fiaik, lányaik, unokáik. Mi azzal a hátránnyal küzdöttünk, amivel minden olyan kis párt küzd, amelyiknek nincs esélye a győzelemre. A polgárok arra szeretnek szavazni, aki majd kormányozni fog. Nem akarják elvesztegetni a voksukat. Egy kis pártnak mindig az a gondja, hogy milyen módszerrel kösse magához azokat a szavazókat, akik tudják, hogy szavazatuk – ebből a szempontból – elveszett. Ez volt a mi problémánk is. Az üzenetünk lényege az volt, hogy a fiatal demokráciának szüksége van fiatal demokratákra. Tehát ennek a generációnak, amit mi képviselünk, nem szabad kimaradnia a sorsfordító döntésekből, mert az első parlament döntései hosszú távra határozzák meg az ország életét. Ez volt az első üzenet. A kampány második felében jött az ötlet, hogy a szocialista pártot meg kell verni.

Hadd kérdezzek még valamit. Amikor te hazajöttél, az volt a cél, hogy leváljatok az SZDSZ-ről? Akárhogy kerülgetjük, neked ebben minden visszaemlékezés szerint döntő szereped volt. Erre emlékszik mindenki. Megjött Orbán Viktor, és sokak meglepetésére az SZDSZ-szel szembekormányozta a Fideszt.

Én akkor kívülről jöttem. Nem voltam benne a megelőző három hónap politikai küzdelmeiben. Nemcsak napi ügyeket láttam, mint a társaim, akik itthon voltak. Egy hét után kirajzolódott az, hogy a közvélemény úgy látott bennünket, mint az SZDSZ segédcsapatát. Teljesen elvesztettünk mindenfajta kezdeményezőszerepet. A politikai életben kezdett kibontakozni egy olyan alternatíva, hogy van az MDF és a hozzá tartozó pártok, vele szemben pedig az SZDSZ. Ha ez a kép marad meg a választópolgároknál, nos akkor még négy százalékot sem kapunk. Szerintem ott dőlt el a sorsunk, hogy képesek voltunk önálló platformot megfogalmazni. Az elnökségi üléseken, ahol részt vettem, de nem volt szavazati jogom, nem azt javasoltam, hogy támadjuk meg az SZDSZ-t. Mindig azt javasoltam, hogy világosan határozzuk meg, mi a Fidesz, és miben különbözünk az SZDSZ-től és az MDF-től. Sikertől elnémem, hogy

sajtótájékoztatókat tartunk, amelyeken egyenként végigvettük, hogy más pártokhoz képest mi hol állunk. Azonnal elfogadták a választmány tagjai ezt a javaslatot, kivéve Fodor Gábort. Ő ellenezte az önálló platform megfogalmazását, az SZDSZ-szel való közös álláspont fontosságát hangsúlyozta. A nagykoalíció kérdésében is nemmel szavazott. 1990 januárjában mind a két nagy párt abban volt érdekelt, hogy minden más párt csak hozzájuk képest tudja meghatározni a helyét. Pontosan ezt kellett elkerülnünk.

Ez alatt a kilencven nap alatt biztos, hogy száznál több fórumon vettél részt. Hogyan látod ma, milyen volt a kampány?

Mi olyan gyűléseket tartottunk, amelyek merőben különböztek más pártok gyűléseitől. Mi szó szerint lakossági fórumokat tartottunk. Négy-ötszáz ember, néha több is megjelent ezeken a fórumokon. Az elején nem beszélünk többet tíz-tizenöt percnél, s utána másfél órán keresztül azt kérdezték, amit akartak. Ez a fajta kommunikáció nagyon meglepte még az amerikai megfigyelőket is. Ez rendkívüli kihívást jelentett számomra is. Az első, amit meg kellett tanulnom, hogy „nem tudom” válasz nem létezik. Ezért minden kérdéssel kapcsolatban, ami a polgárokat érdekelhette, fel kellett készülnöm. Nem lettem szakértője minden területnek, mert ez lehetetlen. De hogy világosan el tudjam magyarázni, milyen szakmai és erkölcsi megfontolások állnak programpontjaink mögött, ez elvárható volt. Mindenekelőtt megtanultam, hogy senkit nem érdekelnek az olyan látványos, tudományosnak tűnő, de érthetetlen mondatok, amikkel a politikusok bombázni szokták a hallgatóikat. Láttam, hogy abban az időben a polgároknak hihetetlen vágy élt, hogy értsék, amit a politikusok beszélnek. Nem érték be homályos üzenetekkel. Nem lehetett kibújni egy-egy kérdés alól – ahogy mi szoktuk mondani – „verbális áthidalás” formájában, vagy egy jópofa poénnal, nemzeti retorikával, vagy valami szakmainak tűnő, de értelmetlen szöveggel. Nem volt idő hosszasan fejtegetni a dolgokat. Adott egy konkrét kérdés, és három-négy világos mondatban meg kell tudni válaszolni úgy, hogy az érthető legyen. Azt is megtanultam, hogyan kell bánni azokkal, akik nem kifejezetten szimpatizálnak velem...

Mivel vert meg Zacsék Gyula az egyéni választókerületben?

Nem szabad felülni a paravánoknak sem. Ha gyűlést tartottam, négy-ötszáz embernél kevesebb soha nem jelent meg, akár a Csiliben tartottam, akár a József Attila lakótelepen a moziban. Mindig rengetegen jöttek. Zacsék Gyula gyűlésein hatvan-nyolcvan ember jelent meg, nem különösebben lelkes hangulatban. Azok a fórumok pedig, ahol én szerepeltem, igazi választási gyűlések voltak, felforrósodott hangulattal, szócsatákkal. Ez azonban nem tükröző-

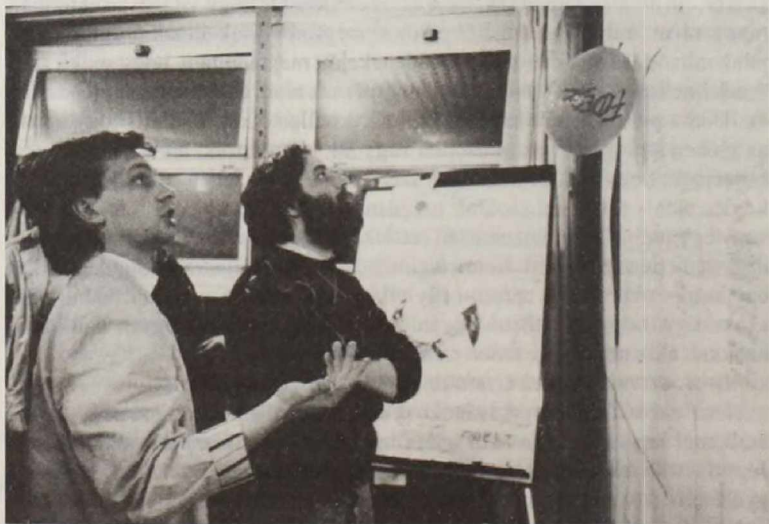
dött a választási eredményben. Simán megvert a Zacsék. Az, hogy mennyien vannak a gyűlésen, milyen a hangulata a kampányodnak, hogy a plakátjaid jobbak-e, mint az ellenfeledeié, mindez másodlagos. Megvert a piaccal nyilván, tehát azzal, hogy megszervezte az MDF-piacot. Másrészt pedig szereztünk ugyan a Fidesznek majd félmillió voksot azzal, hogy mások voltunk, mint a többi párt, de azt az eredendő hátrányt, hogy nem nyerhet ez a párt, és ezért a rá adott voksok elvesznek, egyszerűen lehetetlen volt behozni. Az is csoda volt, hogy Szabó Miklóst megvertem. Én ezt is a vártnál jobb eredménynek gondolom.

Nektek azt sikerként kellett elkönyvelni, hogy egy huszonnétfős frakció bekerült a parlamentbe.

Óriási sikerként könyveltük el.

Innentől egy egészen más időszak kezdődik. De még mielőtt áttérnénk egy másik témára, hadd tegyek fel még egy kérdést. Mi volt az összbenyomásod a választásról?

A részvételi arányt kudarcként éltem meg. Nem gondoltam, hogy hatvanegynéhány százalék jön csak el. Nyolcvan százalék körüli részvételre számí-

Eredményre várva az 1990-es választáson

tottam. Mégiscsak az első szabad választás volt, s olyan nagy figyelem irányult rá, mint gondolom, soha többé egyetlen választásra sem fog. Meglepett továbbá, hogy az egyház ilyen kemény szerepet vállalt.

Milyen volt a kampány stílusa?

Nem gondoltam volna, hogy a fű alatti suttogások, pletykák, hangulatkeltés ilyen hatékonysággal működik. Személyes élményem: elmentem a XI. kerületbe gyűlést tartani, s ott azt várták tőlem, hogy megcáfoljam, amit ebben a kerületben katonai helikopterről szórt röplapokon rólam terjesztettek, nevezetesen, hogy lilimtipró vagyok, s csak a nagy hatalmú kommunista apám mentett ki a bíróság karmai közül. S ott van az SZDSZ esete is, amely mérhetetlenül megdöbbenett engem. Az SZDSZ-ről nyíltan nem mondta senki, hogy ez a magyar zsidók pártja. Ilyen vélemény – nyíltan – nem hangzott el. De ha elmentél vidékre, akkor lehetett tudni, hogy a suttogó propaganda révén az utolsó faluig eljutott az, hogy az SZDSZ valamilyen formában mégiscsak össze van kapcsolva a magyar zsidósággal. Ez például egy évvel a választások előtt, a gyűléseken nem tűnt fel. Akkor egyszerűen nem jelent meg ez a probléma. S fél év vagy talán negyed év is elegendő volt ahhoz, hogy ez az utolsó faluba is eljusson. A kampány az az esemény, amikor az ember igazán megtapasztalja, hogy önmagában semmit sem ér. Lehet itt bárki közkedvelt ember, lehet bármilyen népszerű, lehet ünnepelt szónok, de ha nincsenek igazi támogatói, akik éjjel-nappal csirizelnek, plakátot ragasztanak, röplapot szórnak, akkor nem jut semmire. Pártszervezet nélkül, csak a médiára építve nem lehet sikeres kampányt építeni.

Az első száz nap

Menjünk tovább. Bekerültök a parlamentbe, s innen kezdődik a Fidesz történetének egyik legsikeresebb periódusa. A parlamenti szereplésre nem lehetett modellje senkinek. Pillanatok alatt felállt egy állandóan ülésező parlament. Rögtön az elején történt valami olyan, ami számotokra rendkívül sérelmes volt, legalábbis a reakcióitokból ezt lehetett kikövetkeztetni. Nem voltak beavatva az MDF–SZDSZ-paktumba, ami tulajdonképpen új közjogi helyzetet teremtett Magyarországon. Ezt sérelmeztétek. Tehát rögtön egy pofonnal indul a parlamenti munka számotokra. Ehhez képest az első néhány hónap szereplései a Fidesz mennybemenetelét jelentik. Szerintem októberig sok százezren nézték a parlamenti közvetítéseket. Ott formálódott ki az a

Fidesz-image, ami 1992-ben hozta igazán fel a közvélemény-kutatásokban a Fideszt.

Akkor nem azokat a problémákat láttam a paktumban, mint amiket most látok. Ma már inkább elszalasztott lehetőséget látok a paktumban az Antall-kormány részéről.

Ti akkor nagykoalíció-pártiak voltatok, ne felejtjük el...

Ha jól végiggondoljuk a dolgot, akkor lehetett volna ezzel érvelni, de az SZDSZ nem érvelt. Ha már nem lehet nagykoalíciót csinálni, mert az MDF elutasította (az SZDSZ sem akarta persze sohasem, bármit is mondanak ma már), mégiscsak valahogyan kifejezésre kell juttatni, hogy az SZDSZ nem vállal kormányzati felelősséget, de az alkotmánymódosításban partnere a kormánynak. Egy paktum erejéig tartó koalíció, ha úgy tetszik. A következő bajok voltak ezzel a megállapodással: az SZDSZ abban az időben támadott bennünket, mivel a választás második fordulójában nem voltunk hajlandóak visszalépni a javukra minden olyan választókörzetben, ahol ők jobban szerepeltek az első fordulóban. Azt a tárgyalási taktikát folytattuk, hogy olyan helyeken is rávettük őket a visszalépésre, ahol jobban végzett az SZDSZ-es jelölt, mint a mienk, de úgy ítéltük meg, hogy lesz valami esélyünk. Ezt mind a mai napig erősen sérelmezik. Furcsamód, végül az SZDSZ több helyen felrúgta e megállapodást. Az SZDSZ ettől a pillanattól kezdve mindig azzal vádolt bennünket, hogy mi morálisan helytelenül jártunk el. Nem a politikai racionalitás talaján, hanem morális alapon kérték számon a magatartásunkat. Egyfajta morális kötelezettség be nem tartásával vádoltak bennünket. S azért volt fontos az MDF–SZDSZ-paktum, mert ettől a pillanattól kezdve az SZDSZ elvesztette azt a lehetőséget, hogy morális alapon hivatkozzék bármiféle ellenzéki összefogás szükségességére. Ha azt meg lehet csinálni, hogy az ellenzéket megillető kétharmados törvényeket egyeztetés nélkül eladja a saját politikai érdekei alapján az MDF-nek, akkor a morális hivatkozásnak többé nincsen helye. Az SZDSZ–Fidesz együttműködésre elég rossz hatással volt ez a paktum. Ezzel a megállapodással további bajok is vannak. Először is sebtében üttették össze, s az SZDSZ nem vont be gyakorló jogászokat. Három ember írta alá: Pető Iván, Kis János és Tölgyessy Péter. A paktumban szereplő konstrukciók akár a nyilvánosság, akár az önkormányzat, akár más kérdések vonatkozásában nem rosszak. Egy részükről persze kiderült, hogy nem életképesek, de nem tűntek rossznak abban a pillanatban. Hiányzott azonban belőlük a lényeg. Az, hogy e mögött a megállapodás mögött végül is a nagyobb erő az MDF oldalán, a kisebb erő pedig az SZDSZ oldalán van. Ez azt a lehetőséget

jelentette az MDF számára, hogy hamarabb elégítse ki a saját igényeit, azaz az MDF üzletrésze hamarabb került az MDF birtokába, s csak utána következett annak teljesítése, amire az SZDSZ tartott igényt. Ezért az a helyzet állt elő, hogy az MDF kivette a maga részét, s utána nem volt hajlandó végrehajtani azt, ami az SZDSZ értelmezése szerint benne volt a paktumban. Az MDF másként értelmezett bizonyos szakaszokat, s azt mondta, amit az SZDSZ kér, arra nem is vonatkozik a paktum. Magyarán: az SZDSZ miután nem alkalmazott gyakorló jogászokat a megállapodás aláírásakor, nem tett bele olyan garanciákat, amelyek biztosítékot jelentettek volna arra nézve, hogy ők is érvényesíteni tudják az akarukat. Az önkormányzati törvényt például csodával határos módon mentettük meg kétharmadosnak. S végül az is hiba volt, hogy nekünk nem szólt senki. Sőt a paktum megkötéséről én hamarabb kaptam információt az MDF-től, mint az SZDSZ-től. Szerencsétlen ügy volt ez. Ugyanakkor azért van itt egy olyan momentum, amiről ma nem szokás beszélni, mert illetlenségnek számít a köztársasági elnökkel szemben. Az SZDSZ egyetlen dolgot tartott fontosnak, amikor ezt a megállapodást megkötötte, mégpedig azt, hogy kapjon egy olyan közjogi méltóságot, ami révén nem szorul ki teljesen a tényleges politikai hatalomból. Ha ezt az adok-kapok játékot politikai szempontból leegyszerűsítjük, akkor ebből az jön ki, hogy az SZDSZ a köztársasági elnök személyéért cserébe odaadta a kétharmados törvények egy részét. Ezért él mind a mai napig – egyébként teljes joggal – az MDF-ben az a kép, hogy a köztársasági elnök az SZDSZ-hez tartozik. Az SZDSZ a parlamenti hozzászólásaiban időnként úgy emlegeti a köztársasági elnököt, mint a legnépszerűbb SZDSZ-es politikust. A köztársasági elnök és a miniszterelnök közötti ellentét magvát itt ültették el.

Ma hogy látom a paktumot? Érdekes módon ma már azt kifogásolom a leginkább – bár fenntartom az említett kifogásokat is –, hogy például a földtulajdonról szóló törvényt az SZDSZ nem erőltette bele a paktumba. A privatizációról szóló törvények sem lettek kétharmadosak. Nem tudom, hogy az SZDSZ próbálkozott-e azzal, hogy ezeket betegye ebbe a csomagba vagy sem. Ilyen törvényekről nem szólt az alkotmány, hiszen ezek nem léteztek korábban. A kárpótlás sem lenne, és a privatizáció is másként történne, ha ez a két intézmény, tehát a magántulajdon kialakításának rendjét szabályozó törvények kétharmadosak lettek volna. Akkor már nem így állnánk, hanem sokkal jobban. De az igazi bajom a paktummal ma már az, hogy nagy hibát követett el az Antall-kormány a maga szempontjából, s talán az ország szempontjából is. Rosszul időzítette ugyanis a teendőket. Az én számomra logiku-

sabbnak és kíváncsabbnak tűnt volna, ha rögtön a választások után szabadságra küldik az egész parlamentet, mondjuk három hónapra, szeptember közepéig. Ezalatt előkészíthette volna azokat a törvényeket, amelyekkel működésbe hozza a parlamentet.

Tehát nem parlamentre várt az ország, inkább kormányt akart?

A kormány fel is állt. Szerintem az Antall-kormánynak legelőször a személycserét kellett volna elintéznie. Nem egy ilyen „minden hónapban leváltak egy embert” módon, ami folyamatosan botrányt okoz a sajtóban és a közvéleményben, hanem az első három hónapban egy nagyarányú minisztériumi átszervezéssel egybekötve végrehajthatta volna a szükséges személyi változásokat. Ez nem így történt. Nem sikerült kialakítani egy új modern kormányzati struktúrát sem. Ha elkezd működni egy kormány, de közben a parlament is ülésezik, akkor átszervezni, osztályokat megszüntetni, minisztériumi apparátusokat leépíteni szinte lehetetlen. Ahhoz nyugalmas idő kell, uborkaszek. Akkor kellett volna előkészíteni azokat a gazdasági törvényeket is, amelyek nem készültek el, mivel az alkotmánymódosítás miatt elment az egész nyár. Így ment el tulajdonképpen nyolc-kilenc hónap egyetlen gazdasági természetű törvény nélkül. Azután elvitte az időt az önkormányzati törvény, majd az alkotmánymódosítás... Ma már úgy látom, ezt a hibát nem szabad még egszer elkövetni.

Ehhez képest azonnal felállt a parlament, azonnal elkezdődtek a teátrális jelenetek, a múlt ilyen-olyan ünneplése, Trianon, nemzeti ünnepek, hitoktatási vita, címvita stb., ami őszintén megdöbbenetette az országot. Sok mindenre fel voltak készülve, de erre a legkevésbé. Volt egy kitüntetett pillanat, a kormány megalakítása és a kormányprogram, amit te fogalmazványnak nevezte a beszédedben. Ez volt az egyik legelső látványos Fidesz-megnyilvánulás a parlamentben, de azért ez mindenképpen szemet szúrt nagyon sokaknak...

Nehéz helyzetben voltak az ellenzéki pártok és politikusok, mert a kormányprogram kézhezvétele után harminc órával már meg is kezdődött a parlamenti vita. Úgy felkészülni egy kormányprogram vitájára, hogy az éjszakát is beleszámítva egy napja és hat órája van az ellenzéknek arra, hogy a különböző szakterületeken elkészüljenek a kritikák, az egyetértő vagy kifogásoló vélemények, nos ez szinte lehetetlen. Rögtön össze kellett hívni a Fidesz teljes szakértői stábját. Nemcsak az volt fontos, hogy a nyitóbeszédben elég jó hangot sikerült megütnünk, hanem az is, hogy utána minden Fidesz-tag azon a területen, ami hozzá tartozott, a részletes vitában kifejtette az álláspontját. Tudatosan tettük mindezt, kötelező volt mindenkinek elmondani egy beszédet,

ami arról szólt, hogy a Fidesz a kormányprogramot hogyan értékeli – mivel értünk egyet, és mivel nem. Az elején a Fidesz szinte minden frakciótagja vitába keveredett az MDF képviselőivel, s így nagyon hamar megszabadult mindenki attól a lélektani tehertől, amit a parlamenti képviselőség eleinte jelent.

Nézzük ezt a május 22-i beszédet. A Fidesznek az volt a véleménye, hogy ilyen programmal nem lehet kormányozni. Ez a fogalmazvány nem felel meg egy kormányprogram követelményeinek. Azóta eltelt három és fél év, most már nyugodtan lehet minősíteni ezt a beszédet.

Mi úgy éreztük, hogy nagy baj lesz. Az MDF választási programját ismer-tük. Ez a választási program számos területen jobb és kidolgozottabb volt, mint az, amit megkaptunk kormányprogram címszó alatt. A kormányprogram olyan öszvér szülemény volt, ami retorikailag próbált emelkedett lenni, ugyanakkor tartalmi állítások alig voltak benne. Még azok is hiányoztak, amelyek korábban az MDF-programban benne voltak. Üresebb volt, mint a választási program. Ennek megvan az oka. Szerintem leginkább az, hogy az Antall-kormány nem akarta magát megkötni. Nem volt ideje arra, hogy végiggondolja egész pontosan, mik lesznek a legfontosabb lépések; s nem akarta megadni azt az esélyt az ellenzéknek, hogy fél év múlva felálljon és kimutassa a kormány tényleges működése és a kormányprogram közötti ellentéteket. Így túl általánossá vált a kormányprogram. Volt még egy indok. Mégpedig az, hogy a koalíciós partnerekkel nem sikerült mindenben megegyezni. A kormány mozgásteret akart magának a későbbiekre hagyni. Ezért alig esik szó például a kárpótlásról és a mezőgazdasági ügyekről ebben a programban.

Ahogy lejárt a száz nap, a Fidesz szinte óraműpontossággal előállt a száz nap bírálatával. Te is megjelentettél a Népszabadságban egy írást. Megszegett ígéret a címe. Azután később kiadtatok egy kis füzetet arról, hogy mit gondol a Fidesz az első száz napról. Ugyanezt megtette az SZDSZ is.

Nagy versenyfutás volt. Nem volt pontos információnk, de biztosak voltunk abban, hogy az SZDSZ is készül valamire. Az SZDSZ hosszú időn keresztül magát tekintette intellektuálisan a legerősebb pártnak. Annak a pártnak, amelyik leginkább képes arra, hogy elkészítsen egy nagy összegző, értékelő, a további gondolkodásnak irányt szabó elemzést. Úgy éreztük, hogy meg tudjuk törni ezt a szellemi monopóliumot. Éreztük, versenyképesek vagyunk az SZDSZ-esekkel ezen a téren is. Magunknak is, az SZDSZ-nek is, meg az országnak is bizonyítani akartuk, hogy vége az SZDSZ szellemi egyeduralmának a politikai elemzések területén. Nagy stábot mozgattunk, azokkal dolgoz-

tunk együtt, akik a kormányprogram kritikájának megírásában segítettek bennünket. Frakcióvezetőként az én feladatom volt, hogy megszervezzem ezt a szakértői stábot. Rendkívül sok embert hoztunk be akkor. Ez a szakértői stáb területről területre nagytű alá vette a kormány működését, a végső összegzést pedig Kovács András, Such György, Kövér Laci, Bence György és én készítettük el. Ez volt az az írás, amely *Homályból homályba* romantikus címmel jelent meg. A cím Németh Lászlót idézte. Meg is előztük az SZDSZ-t két vagy három nappal. Az volt a célunk, hogy nekik kelljen hozzánk viszonyulni, nem pedig fordítva.

Akkor már három hónapja jól lehetett látni a mindennapi rivalizálást a két párt között. Akkor alakult ki az a fajta kettősség az ellenzéki táborban a kormánnyal szemben, hogy a Fidesz adta a gyakorlatias kritikákat, s az SZDSZ az ideológiai kritikát. Számomra teljesen egyértelmű, hogy ezt honorálta az ország, s ezt látom lecsapódni az őszi önkormányzati választásokon is.

Igen, de azért azt is el kell ismernünk, hogy az SZDSZ kényszerhelyzetben volt. Az SZDSZ magatartását nem lehet egyszerűen doktriner gondolkodásra való hajlamra visszavezetni. Kényszerhelyzetben voltak, hiszen kötöttek egy megállapodást. Azt a tényt, hogy ők megállapodást kötöttek az ellenféllel, ezt nem tudták kiheverni. Hiszen az SZDSZ-tagok elfogadták vezetőiknek a megállapodását, és az SZDSZ parlamenti frakciója is e szerint szavazott. Ez azonban olyan sebet ütött rajtuk, amit talán mind a mai napig nem tudtak kiheverni. Az SZDSZ konkrét ügyekben nem mert kritizálni, hiszen ez azzal a veszéllyel járt, hogy emlékeztetik őket, hogy éppen ők adtak lehetőséget az MDF-nek ezekre a konkrét lépésekre.

Ezt meg is tették.

Ez volt az igazság. Nos, ebből a helyzetből leginkább úgy lehetett menekülni – s az SZDSZ magatartása logikus volt ebből a szempontból –, hogy kevesebbet kell törődni a konkrét ügyekkel, s ki kell mutatni az MDF gondolkodásmódjában megbúvó ideológiai elemeket. Azt hiszem, a paktummal mélypontra jutott az SZDSZ, s ezt próbálta áthidalni az ideologikus vitákkal. Lehet, hogy túlbecsülöm őket, és semmiféle ilyen megfontolás nem volt a háttérben, hanem csak az értelmiségi hajlamaikat követték.

Ezt az időszakot a parlamentben a frakcióvezetők aranykorának nevezhetnénk. Ekkor nem annyira a parlament egésze működött, mint inkább a hat párt frakcióvezetője. Gondoljunk az állandó Tölgyessy–Kónya vagy Torgyán–Orbán csatározásokra. Ebben a KDNP eléggé alárendelt szerepet játszott.

Meg az MSZP...

Az MSZP-nél ez érthető. Egyrészt nem jól választotta meg a frakcióvezetőjét, másrészt ha megmukkant, azonnal kapott a többitől.

Nehéz helyzetben volt az MSZP. Egyfelől az ellenzék nem vállalt velük szolidaritást. Az a gettószerű, amibe a választások eredményeképpen kerültek, nos, az sem a Fideszt, sem az SZDSZ-t nem zavarta. Ha őket ütötték, nem éreztük úgy, hogy az ellenzéket ütik. Amikor felszólaltak és kritizálták a kormányt, akkor a kormány azt mondta, negyven évig kellett volna okosnak lenni, ne most szórakozzanak itt velük. Ez kézenfekvő és igaz érv volt – valljuk meg –, még ha nem is túlságosan magasröptű. Az ilyesmi az embert csendre kényszeríti. Harminchárom képviselő, még hozzá olyanok, hogy akik vele egy oldalon ülnek, azok is inkább ellenfelei, semmint vele szimpatizálók, úgy vélem, ilyen esetben mindenki csődöt mondott volna, nemcsak Pozsgay Imre.

Ebben az időben inkább a frakcióvezetők kezében volt a parlamenti munka. Ekkor a Házbizottságnál is te képviselted a Fideszt?

Együtt éltem a parlamenttel, minden ügyet átláttam. Ma már százas nagyságrendű azoknak a száma, amelyeket elkezdtünk, de még nem zárultak le. Abban az időszakban egy ember is át tudott mindent tekinteni, ha jó szakértőket kapott a keze alá. Úgy jártam az országot, hogy minden olyan ügyet ismertem, ami a Ház előtt volt.

Annak a négy-öt embernek az egyike voltál, akinek módja volt befolyásolni a parlamenti folyamatokat, s áttekintése is volt a folyamatokról. Most utólag hogy látod, mikor veszítette el a tekintélyét a parlament?

Az első néhány hónap után ugyanaz volt a Fidesz értékelése erről a kérdéssel, mint most. Nem kellett nagyobb időtávlat, hogy látni lehessen, mi az a három probléma, ami gúzsba köt bennünket. Az első az volt, hogy a kormánykoalíció olyan alapon jött létre, hogy nem tisztázták egymás között a vitás kérdéseket, s a törvényjavaslatok benyújtása előtt, sőt sok esetben még a benyújtás után is folytak az egyeztetések. A parlament tehát ki volt téve annak, hogy a koalíció pártjai nem felkészülten, nem egységes állásponttal érkeztek a parlamenti vitákra. A második probléma az volt, hogy túl gyorsan történt meg az alkotmánymódosítás, s bizonyos kérdéseket nem tudott megoldani a paktum. A paktumnál fontosabb lett volna a Házzsabály módosítása. Ezzel a Házzsabállyal egyszerűen nem lehet ennél jobban szerepelni. A plenáris üléseknek az a túlsúlyos szerepe, a szavazásnak az a rendje, ami ma a magyar parlamentben uralkodik, elképzelhetetlen lenne bárhol a világon. Ez csak arra alkalmas, hogy lejárássa a parlamentet. Nem véletlen, hogy a bizottsági munkára történő hangsúlyáthelyezést már minden parlamenti párt több mint

egy éve sürgeti. Ez már az első néhány hónapban is látható volt. Van egy harmadik probléma is, ami óriási veszélyt jelent a parlamentre nézve. Ez pedig az, hogy a kormány félve attól, hogy elveszíti a tekintélyét, állandóan a parlament mögé menekül. Így a kormány a tekintélyvesztését áthárította a parlamentre. Nemcsak a kormány, hanem az egész parlament, azon keresztül pedig minden politikai párt, következképpen az egész politikai rendszer vesztett a tekintélyéből. Mi állandóan támadtuk a kormányt, hogy folyamatosan arra hivatkozik, hogy a parlament mit mondott, mintha nem ő adná a parlament többségét, s ilyen értelemben nem a kormány akarata valósulna meg ott. Ezt Antall József maga is rendkívül ügyesen használta ki. A közvélemény számára mindez nem világos mind a mai napig. Ezért gondolkodom másképp a „költözzön a kormány a Várba” kérdéséről is. Az a véleményem, hogy valóban költözzön el a Parlamentből végre valahová. Magyarországon ma nem lehet csak a kormány ellen tüntetni... Ha a gazdáknak a tejfelvásárlással bajuk van, akkor mit mondanak: felmegyünk a Parlament elé, aztán kiöntjük ott a tejet. És valóban feljönnek, és valóban kiöntik. Hova? – természetesen a Parlament elé. Nem a kormányépület elé, mert a kormány ott ül a Parlamentben. Nem lehet tudni, hogy most igazából az elégedetlenség a kormányzás mikéntjével, a kormányfő személyével vagy az egész parlamentáris rendszerrel szemben nyilvánul-e meg. S ez nagy baj. Miután ez összemosódik, az ellenszenv mindig a parlamenttel szemben fog megnyilvánulni. A parlament mint szimbólum uralja a választás pillanatától kezdődően a polgárok politikai gondolkodását. Minden a parlamentben dől el – gondolják. Pedig nem ott, hanem a kormányban dől el. Az Antall-kormány ügyesen manőverezett ebben a kérdésben, hiszen sok döntésének a felelősségét áthárította a parlamentre.

*Logikus következményeként mindannak, ami az első négy hónapban történt a parlamentben, az októberi önkormányzati választások során a Fidesz beke-
rült egy sor nagyváros vezető testületébe. Sok helyen döntő tényezővé vált, tehát ha úgy tetszik, ez a párt alulról is megerősödött. Vártatok-e ezt, gondol-
tátok-e ezt a választások előtt? Mit változtatott ez a Fidesz eddigi helyzetén?*

Az önkormányzati választások elé nagyobb várakozással tekintettünk, mint a parlamenti választások elé. A parlamenti választások tulajdonképpen az életben maradást jelentették a Fidesz számára, a rövid távon való életben maradást. Az önkormányzati választások pedig egy hosszabb távú életben maradás lehetőségéről szóltak. Ha nem tudtunk volna ilyen jól szerepelni az önkormányzati választásokon, akkor luftballon módjára lebegtünk volna a

parlamentben. Minden más párt helyzete különbözött a miénktől. Az MDF elég jól kiépítette mindenhol az apparátusát. Ők minden egyéni kerületben el tudtak indulni. Mi nem, hiszen csak kilencven-egynéhány kerületben indulunk a 176-ból. Az SZDSZ-nek megvolt az a biztos értelmiségi kapcsolatrendszere, ami garantálta, hogy őket nem lehet egyszerűen kiszakítani a magyar politikai életből. Az MSZP-ről ugyanez mondható el. A KDNP szintén nem nézett ilyen veszély elé, mivel lehetett tudni, hogy a katolikus egyház támogatni fogja őket. A kisgazdák sem volt efféle probléma, mert ahol idős gazdák élnek, tehát amíg ez a generáció létezik, addig Kisgazdapárt is lesz. Nekik sem kellett attól tartaniuk, hogy eltöltenek négy évet a parlamentben, aztán jön a választás, és kiesnek...

Pedig ők voltak a nagy vesztesei az önkormányzati választásoknak, mert a kistérségeken, ahol azt hitték, hogy söprés lesz, ott újraválasztották – 70-80 százalékosan – az előző vezetőket.

Igen, de ugyanakkor néhány helyen mégiscsak nyertek. Később pedig felálltak a földrendező bizottságok, ahova viszont rendkívül sok kisgazdát vontak be. Például az apósomat is – mint kisgazdát – bevonták egy ilyen bizottságba. Őket sikerült aktivizálni, megvolt tehát a módja, hogy a mindennapi élethez szervesen kapcsolódhassanak. Ezt nem lehet tőlük elvenni. Mi voltunk egyedül abban a helyzetben, hogy nem volt semmink sem. Mi nem úgy szerveződünk, mint a kisgazdák, s nem úgy, mint a KDNP. Nekünk tehát nem volt olyan hátterünk, mint az MSZP-nek, még ha azoknak „illegálisba” is kellett menniük, vagy legalábbis csöndben kellett maradniuk. Nem tudunk úgy kiépülni, mint az MDF meg az SZDSZ. A Fidesz számára az önkormányzati választások legnagyobb tétje tehát ez volt: meg tudunk-e kapaszkodni a magyar politikai életben, vagy sem.

Ki tudott ezzel egyáltalán törődni a mindennapi ülések mellett?

Áder egy kicsit, s leginkább Deutsch. Az országgyűlési választás kampányfőnöke Áder, az önkormányzati választásé pedig Deutsch Tamás volt. Tamást ugyan nagyon sok kritika érte, részben jogos kritikák is, de összességében jól megszervezte a kampányt. Szerintem többet hozott ki belőle, mint ami benne volt. Mind a mai napig a Fidesz utánpótlása, a Fidesz bázisa az önkormányzatokra épül.

Igen, ez a debreceni kongresszuson is elhangzott, hogy most már több száz ember van mögöttetek.

Megtehattuk volna, hogy ráülünk valami szatelitre. Mondjuk ráülünk a diákkörökre, az egyetemi önkormányzatokra stb. Mi ezt soha nem próbáltuk

meg, nem akartunk ilyen pártszerveződés irányába elmenni. Azt gondoltuk: helyi csoportok, önkormányzat, parlamenti politika – így kell felépülnie a pártnak.

S ez így van azóta is.

Így van, de nem vagyok most sem biztos abban, hogy ez volt a legjobb megoldás. Lehet, hogy más pártszerveződési módszerekkel ma erősebbek lennénk, de ezt választottuk, most már e mellett kell kitartanunk a következő választásig.

Nehéz ősz

Beszéljünk egy kicsit az új magyar demokrácia első nagy válságáról, a taxisblokádról, amit sokféleképpen minősítettek: polgári engedetlenségi mozgalom, politikai sztrájk, politikai összeesküvés stb. Tény, hogy megtörtént, tény, hogy leállt az ország. A parlamentben elmondott beszédedből az derül ki, hogy sem a kormányt nem védtétek meg, sem az SZDSZ pozícióját nem fogadtátok el. Rendkívül szemléletes volt, ahogy kialakult a két szemben álló fél: kormány és az SZDSZ. Az az SZDSZ, amelynek bizonyos csoportjai azt hitték, hogy itt a kormány bukásának az ideje. Bár én nem hiszem, hogy ők szervezték a blokádot, mert ha ez így lett volna, s erre bizonyíték lenne, akkor az elmúlt három évben az MDF irgalmatlanul kihasználta volna ezt.

Azzal a feltételezéssel egyetérték, hogy erre semmifajta bizonyíték nincsen. Az akkori elnökük rögtön az első nyilatkozatában olyan pozíciót foglalt el, ami nem lehetett elfogadható egy alkotmányosan gondolkodó párt számára. A kormány akkor talán öt hónapja lehetett hatalmon. Alkotmányt nem sértett, a demokrácia felszámolására kísérletet nem tett, és tisztességgel tudomásul vette a vereségét az önkormányzati választásokon. Az Antall-kormány 1990 októberében semmifajta fenyegetést nem jelentett a demokráciára nézve, amitől meg kellett volna rettennie az ellenzéknek, s ami miatt joggal követelhetne volna a kormány lemondását. Nem történt tehát olyan politikai esemény, amely feljogosított volna bennünket arra, hogy ne vegyük tudomásul a magyar társadalom fél évvel korábbi döntését. Másodszor: rendkívül sok időt elfecsérelt a kormányzat alkotmánymódosítás ürügyén, címvitával meg egyéb ilyesmivel, de azt mondani, hogy képtelenek kormányozni az országot, nos ez túlzás. Az ember legfeljebb gyanújának adhatott hangot ezzel

kapcsolatban, mint ahogy én is ezt tettem a kormányprogramról szóló beszédemben. Korai volt azt állítani, hogy ez a kormány több kárt okoz a kormányzással, mint amennyi hasznot hajt. Ennek ellenére az SZDSZ elnöke azt mondta az első tévényilatkozatában, hogy a kormánynak le kell mondania. Ez semmiképp sem volt tartható a mi számunkra. Egy pillanat alatt minden frakciótagunk megérezte, itt most arról van szó, hogy az alkotmányos rend fenntartható-e Magyarországon vagy sem. Azt sem gondoltuk, hogy a kormány bele fog bukni a taxisblokádba. Az én fejemben meg se fordult, hogy a kormány tényleg megbukhat.

Miből gondolta az SZDSZ, hogy meg fog bukni a kormány?

Nem tudom. Lehet, hogy csak szerették volna ezt, s összekeverték a vágyakat a tényekkel.

Milyen mértékben élezte ki az SZDSZ és köztetek a viszonyt az, hogy másként minősítették a blokádot?

Egyáltalán nem élezte ki. Szerintem az SZDSZ már akkor este tudta, hogy rosszul nyilatkozott. Azonnal önkorrekcióba kezdett, s ha megnézzük a parlamenti beszédüket, nos, az már nagyon visszafogott hangvételű volt.

Nagyon érdekes, hogy utólag viszont az maradt meg leginkább az emberekben, hogy Orbán Viktor azt mondta: „hazudott a kormány, ezt mindenekelőtt le kell szögezni”. Ebből aztán lett is mindenféle botrány... Abban a beszédben sok minden más is volt.

Az SZDSZ-nek azért kellett visszafogottabban viselkednie ebben az ügyben, mert korrigálnia kellett egy korábbi, túl radikális álláspontot. Legalábbis én így éreztem. Nekünk viszont nem volt mit korrigálnunk, arra kellett törekednünk, hogy korrektek maradjunk a sztrájkolókkal is, meg a kormánnyal szemben is.

Az utcán kinn voltál? Hozzátok közel van a Petőfi híd. Akkor ott laktatok a környéken...

Járkáltam arra.

Beszélgettél is emberekkel?

Nemigen. Nem nagyon kerestem a beszélgetést, mert nem érttem egyet a blokáddal. Azt szerettem volna, ha minél hamarabb megállapodnak, azután hazamennek, és vége van az egésznek. Éreztem, hogy akárki is vitte ki az embereket az utcára, senki sincs abban a helyzetben, hogy hazaküldje őket! Nem mondom, hogy meg kell az ilyen helyzettől ijedni, de azért – utólag bevallom – aggódtam. Veszélyes állapotnak tartottam a blokádot. Nem érttem vele egyet, de nem akartam hazudozni sem a sztrájkolóknak, akik nyilván

nagyon lelkesek voltak a barikádokon, nem kerestem igazából a társaságukat, mert nyilván nem értették volna meg egymást. Lehet, hogy még le is akasztottak volna egy-két pofont. Kinek jó az. Nem kerestem ezt a lehetőséget, inkább hátulról figyeltem, hogy állnak a tárgyalások, meg lehet-e egyezni vagy sem. Beszéltem a miniszterelnökkel...

Ő akkor kórházban volt.

Úgy van. Csak telefonon tudtam vele beszélni két alkalommal is.

Érzékelted, hogy kellő komolysággal kezeli a történeteket? Mert az első két nap nekem az volt a benyomásom, hogy nem.

Nekem viszont az volt a benyomásom – már nem emlékszem pontosan, melyik napokon beszéltem vele –, hogy igen. Próbáltam megnyugtatni, hogy amíg a kormány erőszakot nem alkalmaz, amíg nem lépi át az alkotmányosság határait, addig mi nem fogjuk a kormány távozását követelni.

A blokád alatt neked el kellett menni Mosonmagyaróvárra. Helikopterrel mentél el a városból?

Indulás Óvárra a taxisblokád idején

Ez 26-án történt. Emlékeim szerint elég nagy köd is volt, blokád nélkül is nehéz volt a közlekedés.

Az óvári beszéd '56-ról szólt, de óhatatlanul belekerült a blokád témája is. Ezért hozom szóba.

Kénytelen voltam a végére odatenni még egy-két dolgot. Több okból is. De mielőtt erre rátérnék, hadd válaszoljak az előző kérdésedre. Valóban az történt, hogy felhívtam Für Lajost, s mondtam neki, el kellene mennem Mosonmagyaróvárra ünnepi beszédet mondani. Négy ember volt meghíva, már nem emlékszem pontosan, kik. Rögtön kiderült, hogy senki nem fog elmenni, s tudtam, százak lesznek majd ott. Mondtam Fürnek, elmegyek, ha adnak egy helikoptert. Küldtek értem egy motoros rendőrt, felhúztam a mikádót és a bukósisakot, kivittek a Budaörsi reptérre, s feltettek egy helikopterre, ami letett a helyi futballpályán. Ott egy helybeli zöldséges már várt a göngyöleges autójával. Beültem, elvitt a városházára, elmondtam a beszédet, s rögtön rohantam vissza, hogy még fel tudjon szállni szürkület előtt a gép. Mi adjuk a polgármestert Mosonmagyaróváron, már csak ezért is el kellett mindenképpen mennem. Óváron nemcsak egyszerűen egy történelmi eseményről kellett beszélnem, hiszen ott még élnek azok az emberek, akik érintve voltak ebben az ügyben az egyik vagy a másik oldalon. Kétségtelenül voltak párhuzamok '56 és a taxisblokádnak között. Nem gondoltam, hogy a blokádból egy másik '56 lehet, bár volt olyan politikus, aki ilyen hangot ütött meg abban az időben. Ezt több okból sem tettem. Egyrészt az analógiát kissé erőltetettnek éreztem, másrészt az indulatokról is másképp vélekedtem: igazságainkat ne adjuk fel, de mégis fékezzük magunkat, s felkorbácsolt indulatainknak vessünk gátat. Ezt a taxisblokádra is értettem. Egy ilyen fellépést kiprovokáló, korábbi ígéretét megszegő kormányzattal szemben is kordában kell tartanunk az indulatainkat. Meg kell találni azt a formát, ami nyomást gyakorol a kormányra, mégsem forgatja fel a törvényes rendet. Hiszen a felfordulás eredménye csak egy rosszabb megoldás lehet.

Az óvári beszéd azt mutatja számomra, hogy a te fejedben a politika normális állapota az, amikor az intézményes politizálás keretei között kell a társadalmi problémákat megoldani. Arra való tehát a politikai intézményrendszer, hogy ezeket a problémákat megoldja. Ha ezen túllép, és már indulati alapon zajlik a tömegpolitizálás, nos, az már a politika patológikus folyamata?

Függetlenül attól, hogy patológikusnak minősítjük vagy sem, az ilyen folyamatok beindulása mindenképpen azt mutatja, hogy az intézményrendszer képtelen a válság kezelésére. Függetlenül attól, hogy a kormányzat hibázott

vagy sem. Elfogadom ennek a létjogosultságát. Doktriner álláspont lenne tőlem, ha azt mondanám, hogy ilyennek nem lehet helye. Hiszen a történelem azt mutatja, hogy sokszor jótékony hatása lehet a tömegmegmozdulásoknak, tömegdemonstrációknak, a forradalmaknak stb. De ebben az esetben azt gondoltam, hogy a folyamatokat kordában lehet tartani. Ha a normális intézmények nem képesek kezelni a problémákat, akkor is ügyelni kell arra, hogy ne szabaduljanak ki teljesen az ellenőrzés alól. Amikor ilyen folyamatok beindulnak, amikor az emberek az utcán állnak, amikor az intézmények már nem gyakorolnak kontrollt, akkor vagy a megmozdulás résztvevőinek a józan-ságára kell apellálni, vagy olyan vezetőkre kell hagyatkozni, akik képesek befolyásolni ezeket az embereket. Ma is úgy látom, hogy bár a politikai intézmények működése megbénult, mégis meg kellett próbálni ésszerű és kalkulálható keretek között tartani a folyamatokat. Ez még nem lehet ok arra, hogy pánikba essünk, és bárki úgy érezze, bármit megethet, amire – egyébként jogos – indulatai vezetnek. Ha a társadalom önszabályozása megbénul, akkor csak áldozatokat követelő eseménysorozatok jöhetnek. Mindenki úgy érzi, igaza van, s elkezd működni a reakció-ellenreakció logikája. Ezután már valóban nehéz kiszállni ebből a kollektív örületből.

Nézzük meg ennek kapcsán a ti álláspontotokat '56-ról.

'56-tal rendkívül sok problémánk volt. A problémát önmagában nem '56 történeti feldolgozása jelentette, hiszen a történelmi ítéletalkotáshoz szükséges információk részben az írott anyagból, részben pedig a személyes kapcsolatok révén adódtak voltak. Mi sok embert ismertünk, akik részt vettek az '56-os megmozdulásokban. Elsősorban persze értelmiségieket, ami ugyan szelektált információt jelentett, de elemzőkészségüknél fogva mégis talán ezek az emberek a leghitelesebb forrásai az '56-os eseményeknek.

Családod valamilyen módon érintve volt?

Csak érintőlegesen. Anyai nagyanyám egyik unokatestvérét lőtték le az oroszok, de ez az ág nem kapcsolódott soha olyan szorosan a családhoz, hogy ez alapvetően befolyásolta volna a család gondolkodását. Talán még apai nagyszüleim sem tudtak róla egészen a nyolcvanas évek elejéig-közepéig, én is akkor hallottam ezt a történetet. Apai ágon '56-nak semmi nyoma nem maradt.

Nem is nagyon beszéltek gyerekkorodban erről?

'56-ról nem beszéltünk. Senki sem politizált otthon. Rendkívül sok dolgot megbeszéltünk, de a politikai ügyek nem kerültek elő. Említettem, hogy engem már tízéves korom előtt bevontak a családi költségvetés kialakításába, de

ezek a megbeszéléseken politikáról soha nem volt szó. Nem volt olyan élményem, hogy szüleim, nagyszüleim elhallgattak volna valamit, egyszerűen a politika nem volt része a mindennapi életünknek.

Mikor hallottál először arról, hogy '56-ban mi történt?

A középiskolában nagyon keveset, azt is kissé zavarosan. Az önképzőkörben '56-ról egyszer beszélünk, de nem volt birtokunkban semmiféle írott forrás, nem olvastunk könyveket stb. Nem állt össze egységes képpé az egész. A Bibó István Szakkollégiumban beszélgettünk először komolyan ilyen dolgokról. A '45–48 közötti időszakról is akkor hallottam egyébként először. Leginkább akkor ismerkedtem meg az eseményekkel, amikor a Századvég '56-os különszámát adtuk ki, majd később, amikor a Századvég Kiadó második és harmadik könyvén dolgoztunk: Az *Igazság a Nagy Imre-perben* című emigráns kiadvány újrányomásán, valamint a rádióadások szövegein.

Azért faggatlak erről, mert mégiscsak intenzív kapcsolatba kellett kerülnödök az '56-os problémával, mielőtt össztársadalmi kérdés lett '89-ben.

Ez megint a lengyel üggyel függ össze. A lengyel ügyet kezdetben nagyon leegyszerűsítve úgy interpretáltuk, hogy az '56-os kísérlet megghiúsulásával kiderült, hogy erőszakkal, forradalommal a rendszert nem lehet megbuktatni, hiszen a túlerő a másik oldalon van. A csehszlovákiai kísérletnek az volt a tapasztalata számunkra, hogy a rendszert reformkommunista módon sem lehet átalakítani. Vagyis úgy, ha a párton belül előtérbe kerülnek azok az emberek, akik okosabbak, jobban tudják, mit kell csinálni, de valójában mégiscsak lojálisak a kommunista párthoz. Már ez is ellenállást vált ki, már ez is elegendő ahhoz, hogy odacsapjanak. Ezért jött mindennek az antitéziseként a lengyel megoldás, ami azt sugallta, hogy nem az erőszak, de nem is a jó elvtársak hatalomra juttatása a cél, hanem az, hogy olyan civil társadalom alakuljon ki, amely független a politikától. A civil társadalom elkezd másképpen viselkedni, mint ahogy a hatalmon lévők elvárják tőle. Így merült fel tulajdonképpen az első két sikertelen próbálkozással szembeni sikeres megoldásként a lengyel példa. Ami ugyan szintén elbukott, hiszen elbukott '70-ben, '76-ban, '81-ben is, de mindig maradt utána aktív politikai ellenállás – szemben '56-tal és '68-cal –, amire építve mindig újra lehetett kezdeni. S ezért a mi fejünkben ez sikerebb kísérletnek számított, mint a másik kettő.

Most mi az álláspontod '56-ról?

Még mielőtt erre válaszolnék, hadd térjek vissza egy előző kérdésre: miért okozott ez nekünk sok problémát? Ezt egyszer pontosan megfogalmaztam a

rádióban, s csodálom is, hogy nem lett belőle botrány. Azt mondtam, hogy néhány öregúr az elmaradt polgárháborút ma próbálja megvívni egymással. Ez lett '56-ból mára. Azért vált problémává, mert minden párt keresi az identitását. A politika nyelvi küzdelmet is jelent. Egy sakktáblát kell magunk elé képzelni: minden kocka egy-egy jelentés vagy egy-egy kategória, s azokat el kell foglalni, egyfelől azért, hogy magunkévá tegyük, másfelől pedig azért, hogy az ellenfél el ne foglalhassa. A politikában rendkívül fontos, hogy ki mondja magáról hangosabban és erősebben, hogy nemzeti, hogy szabadelvű és így tovább. A politikai taktika oldaláról ennek nagy jelentősége van.

Ki lesz '56 örököse?

Úgy látom, hogy a történelemmel is így van. Folyik a történelem kisajátítása. Nagyon jellemző, hogy az első időszakban – elsősorban Vásárhelyi Miklós személye folytán – az SZDSZ körüli, a Nagy Imre-féle reformkommunista tábornak volt meghatározó szerepe. Nem mondom, hogy elnyomott minden mást, de ez volt a meghatározó elem. Aztán egyszer csak Antall József egyik október 23-i beszédében előbukkant egy másik értelmezés is, ami már Tildy személye és a kisgazdák köré kezdte fogni '56-ot. Azt bizonygatta, hogy '56 alapvetően egy kisgazdagyökekekből táplálkozó, nem a kommunista párton belül megmutatkozó törésvonalak mentén értelmezhető konfliktus. Mindenki úgy tekintette '56-ot, mint amihez vissza lehet nyúlni. Ez azonban rendkívül sok problémát vet fel, például a piacgazdaságét. Ha valaki ismeri '56 munkástörekvéseit, az alapvető dokumentumokat, az tudja, hogy ott sok mindenről szó van, de a magántulajdon visszaállításáról alig. Ha egy modern piacgazdaság előképét keressük a magyar történelemben, akkor nem '56-hoz kell visszanyúlni, annak ehhez semmi köze. Kifejezetten baloldali, társulások, önkormányzati, öngazgató, egyszóval mindenfajta kapitalizmust elutasító, de az orosz szocializmust sem vállaló megoldások körvonalazódnak ezekben a dokumentumokban. Még Bibó megy a legmesszebb, aki kimondja, hogy a földeket vissza kell adni azoknak, akik a '45 utáni földosztás eredményeként váltak tulajdonosokká, de az ipari nagyüzemekről ő sem beszél. Holott '56-ig a nagy államosítások után alig telt el hét-nyolc esztendő. Ha valamikor lett volna realitása, sőt jogi alapja annak, hogy mindent az alkotmányos tulajdonosoknak visszaadjanak, úgy '56-ban ez még megvalósítható lett volna, de akkor hallani sem akartak erről. Legalábbis a politikai mozgolódások élén álló emberek nem akartak erről hallani. '56-hoz úgy visszanyúlni, mint a modern piacgazdaság előképéhez, nos ez egyszerűen naivitás.

A többpárti parlamentarizmus? Ez nem volt létező politikai realitás?

Egyfelől a politikai pártoknak nem volt tényleges ereje, másfelől a tömegmozgalmak nem túlzottan kedvelték a pártokat. A visszaemlékezésekből, dokumentumokból bőszeggel idézhetők olyan passzusok, hogy nehezményezik a pártosodás megjelenését. A lényeg, hogy sok bajunk volt '56 értelmezésével. Tartottunk attól, hogy belebonyolódunk egy olyan aktuálpolitikai kódnyelven folyó küzdelembe, amibe semmi kedvünk sem volt belekeveredni, s különösen nem akartuk '56-ot felhasználni erre. Úgy gondoltuk, az aktuálpolitikai küzdelmeket a politikában kell megvívni, s nem kell kódnyelvet használni, nem kell '56-ot kisajátítani erre a célra. '56-ot olyan dicsőséges, de mégiscsak történelmi eseménynek tartottuk, amit a történészeknek kell feltárni, de ami politikailag folytathatatlan. Ennek megfelelően nagyon visszafogottan nyilatkoztunk mindenhol. Írásomnak is az adott leginkább aktualitást, hogy valami módon letegyük a garast ebben az ügyben, de ne keveredjünk bele abba a vitába, amit rendre minden június 16-án, minden október 23-án megvívunk. Szerintem ez mérgezi a közgondolkodást. Ha az ember hűséges akar maradni '56 szelleméhez, akkor jobb, ha kimarad ebből a csetepatéből.

Történelem, kárpótlás, igazságtétel

A múlthoz való viszony 1991. február elején, a kárpótlás általános vitájában rászakadt a magyar parlamentre. Ha nem tévedek nagyot, körülbelül öt hónapig lefoglalta az országgyűlést ez a törvény, ahol megint valami egészen mást gondoltatok, mint amit a fő fronton küzdők. Ott ültök a parlamentben, ami el van foglalva a múlttal, igaz?

Így van.

Hogy alakult ki a Fidesz álláspontja, miért nem sikerült az országgal kellőképpen elfogadtatni ezt a szerintem is helyes álláspontot? A törvény elfogadása után írtatok egy körlevelet a magyar értelmiség reprezentáns személyiségeinek. Volt-e ennek valami tanulsága? Van ennek a kérdésnek egy aktuális része is, hiszen a kárpótlás majdnem szétrobbantotta a kormánykoalíciót.

A Fidesz álláspontja nagyon hosszú viták eredményeképpen alakult ki. Egy hétvégi frakcióülést is össze kellett hívni, annyira eltértek egymástól az álláspontok. Több mint másfél napos vita után jutottunk csak közös nevezőre. Eszerint kárpótlásról szó sem lehet, legfeljebb szociálpolitikai megfontolások-

ból lehet a volt tulajdonosok közül egyeseket valamilyen plusz szociális segélyben részesíteni, de ennek semmi köze nem lehet a korábbi tulajdon mértékéhez.

Erre mondtad a parlamentben: nem igazságos, nem jogszerű és gazdaságilag nem ésszerű a kárpótlási törvény.

Úgy van. A probléma megoldása rendkívül nehéz volt számunkra is, mert most kellett néhányunknak a saját bőrén megérezni, hogy a múlthoz való viszony nemcsak elméleti kérdés. Mivel különböző családokból jöttünk, volt, akit érintett a kárpótlás, volt, akit nem. Az én családomat például nem, de mondjuk a feleségemet, ahová nyolcvan hold került végül is vissza kárpótlás révén, már igen. Többen voltunk így a frakcióban, akiknek a szűkebb családtagjai érdekeltek voltak. S itt nem egyszerűen arról volt szó, hogy hirtelen lehetett szerezni valamit, amit az ember már elveszettnek hitt, hanem valóban a történelmi igazságról. Arról, hogy dinasztiák vagy generációk halmoztak fel verejtékes munkával bizonyos mennyiségű vagyont, azzal a gondolattal, hogy nemcsak ők maguk fogják élvezni, hanem a gyerekeik, az unokáik is. Tehát tradicionális és alapvetően helyes gondolat volt, hogy azt bizony vissza kell adni. Ugyanakkor világos volt, hogy ez az elképzelés mindenfajta gazdaságosági megfontolással szemben áll, a kárpótlást nem lehet megcsinálni, hiszen olyan csekély mértékű tulajdon adható vissza, ami elenyésző ahhoz képest, amit korábban elvettek. Az országnak nincs lehetősége arra, hogy az ehhez szükséges forrást előteremtse. Részben privatizált vagy privatizálás alatt álló üzemeket kellett volna visszaadni a tulajdonosok leszármazottainak, akik gyakran nem tudnak vele mit csinálni, csak továbbadni. A földdel kapcsolatban pedig külön vita bontakozott ki, hogy mit lehetne vele kezdeni. Az igazságosság oldaláról pedig úgy nézett ki, hogy miután nem lehet mindent visszaadni – amit egyébként a kormánykoalíció is elismert –, lehetetlen helyzet alakulna ki, hiszen aki kap valamit, az úgy érzi, hogy ahhoz képest, ami járna neki, keveset kapott. Mert ha valami jár, akkor az egész jár, ha elfogadjuk ezt a logikát. Akkor nem lehet azt mondani, hogy csak részlegesen jogosult; vagy jogosult, vagy nem. Elvi érvekkel alátámasztani ezt nem lehet. Ezért akik visszakapnak majd valamit, úgy fogják érezni, hogy megrövidítették őket, akik meg nem kapnak semmit, úgy fogják látni, hogy mások ajándékot kaptak. Így hát ők is kárpótlást fognak maguknak követelni az elvesztegetett harminc-negyven év okán. A harmadik érv úgy hangzott, hogy a tulajdont valóban elvették, de azt állami tulajdon formájában mindannyian gyarapítottuk, így az eredeti vagyon visszaadása már lehetetlen, hiszen az akkori értéknagyságát

nem lehet megbecsülni. Világos volt mindenki előtt, hogy ez újabb igazságtalanságokat fog eredményezni. Végezetül pedig a kárpótlási jeggyel történő kárpótlásról már eleve tudni lehetett, hogy erkölcstelen szemforgatás. A kormánykoalíció részéről egyébként a hároméves pályafutásom során akkor kaptam a legfelbőszültebb közbekiabálásokat, amikor erről beszéltem. Azt mondtam, hogy itt korábban vagyontól megfosztott, meggyötört emberek érzelmeire apellálva és rájuk hivatkozva tőkeerős magyar vállalkozói csoportokat támogat az állam. Azok veszik meg ugyanis a jegyeket, akiknek erre pénzük van, akiknek meg jegyük van, azok szeretnének minél előbb készpénzhez jutni. S miután a kárpótlási jegyek névértékét és azok kamatozását – vagyis a privatizációnál beszámítható értékét – törvény garantálja, de a piaci értéke valószínűleg csökken, a törvényalkotó szándékától eltérő eredményre fogunk jutni. Vagyis komoly tőkével rendelkező vállalkozók névérték alatti áron felvásárolják a kárpótlási jegyeket, majd a privatizációban névérték fölött beszámítják. Egyszerűen állami támogatást adtunk a gazdagoknak, hogy olcsóbban juthassanak állami vagyonhoz.

Az nem vitás számomra, hogy a Fidesznek ebben a kérdésben igaza volt. Az igazi kérdés azonban az, hogy miért maradtatok magatokra a parlamentben is és a közvéleményben is?

Nem emlékszem már pontosan, összességében mit tartalmaztak azok a levelek, amiket visszakaptunk. De több válaszoló is azt írta, hogy szerinte jól átment a véleményünk, és semmi baj nincs azzal, hogy magunkra maradtunk. S valóban, ha visszagondolunk erre, akkor itt érdekes dolgok történtek. Az SZDSZ a húszezer forintos kuponos ötletéről elég hamar lemond. Bár gyorsan visszavonul, de addigra már mindenki úgy tartja számon az SZDSZ álláspontját, mint a húszezer forintos kárpótlási ötletet, az ilyesmi gyorsan ragad. Azért szép teljesítmény volt, hogy villámgyorsan visszahátráltak, s tulajdonképpen elfogadták a mi álláspontunkat. Az MSZP álláspontja is érdekes. Mára leginkább úgy próbálják feltüntetni magukat, mint akik ellene voltak mindenfajta kárpótlásnak, márpedig ez nem igaz. Nyers Rezső beszéde arról szólt, hogy bizonyos tekintetben, bizonyos körökben elképzelhető a kárpótlás. Amikor aztán kiderült, hogy a mi álláspontunk mögött van társadalmi támogatottság, az MSZP is rátért a kárpótlásellenes vonalra. Ők nem merték ezt a frontot megnyitni – ami érthető –, így hozzánk igazodtak. Ma már azt látom, egyre több párt emlékszik úgy, hogy neki is az volt az álláspontja, ami a Fideszé. A társadalom úgy emlékszik vissza a Fidesz álláspontjára, hogy senkinek semmit. Ami azért ennél talán kicsit árnyaltabb volt, hiszen hagyttunk egy kiskaput,

hogyan azok, akik szociálisan lehetetlen helyzetben élnek, s korábban tulajdonuk volt, rendkívüli szociális életjáradékot kapjanak. Számomra ez politikailag is fontos tapasztalat volt: bizonyos árnyaltságon túli szofisztikával nem lehet üzeneteket eljuttatni a választókhöz. Egyszerűen nem megy át, akármit csinálunk, és ezt nem lehet a sajtó rosszindulatára fogni, nem lehet az ellenfelek ügyes manőverezéseivel magyarázni. Ennek kapcsán tanultam meg a politikai ábécé egyik alaptételét, ami úgy szól, hogy az üzenetet el kell juttatni a közönséghez. Ebben az értelmiségi szofisztika nem sokat segít.

A földről szeretnék még valamit mondani. A földkárptólást a kormány mindig megpróbálta elkülöníteni az egyéb vagyontárgyakban esett károk orvoslásától, ami több alkalommal is alkotmányellenességet vont maga után. A földdel kapcsolatban végül is más kritikát fogalmaztunk meg. Egyfelől az volt a problémánk, hogy a parasztemberek nem lehet felelőtlen ígérekkel kecsegtetni. Hiszen számukra a föld minden. A történelem, a család, az idő semmi másban nem mérhető igazából, csak a földben. Ez a tradicionális társadalmakban mindig is így volt, s Magyarországon, a nagybirtokrendszer nyűgével megvert történelmünkkel pedig különösképpen így van. Nem véletlen, hogy például az apósom, aki hetven fölött van, gondolkodás nélkül azt mondta, hogy neki szüksége van a földre. Anélkül, hogy végiggondolta volna, mivel fogja megművelni, van-e tőkéje, amivel el tud indulni, tud-e bankhitelt szerezni, hogy csak a kisebb problémákat említsem. Azt kifogásoltuk tehát, hogy bebolondítanak sok embert az újrakezdésbe, de közben a gazdálkodás feltételeit (gépek, vetőmag, műtrágya, hitel stb.) nem teremtik meg. Természetesen sokan tönkre fognak menni, s óriási csalódottság lesz úrrá rajtuk ez után a földosztásos mizéria után három évvel. Akkor lehet majd kialakítani egy rendes, működőképes földbirtokrendszert Magyarországon.

Van egy mélyebb probléma, ez pedig a múlthoz való viszony. Mit ér a múlt az új demokráciában? Milyen mértékben kell a múltat rendezni, mikor itt van egy nehezen átlátható jelen és egy talányos jövő. Úgy érzem, a ti megnyilvánulásaitokban ott volt ez is, kétségbeesett kísérletet tettetek, hogy kimozdítsátok a politikát a holtponthoz, hiszen az egészen rossz irányba csúszott.

Ezt már éreztük a címvitánál is, majd a kárptólásnál ismét. Történelmi igazságok megtalálása vált a parlament és néhány parlamenti politikus számára a legfontosabb feladattá, nem pedig a konkrét kérdések elintézése a jogalkotás révén.

Mennyire volt érdekmotivált döntés a kárptólás?

A mi frakciónkban is érintve voltak néhányan. Az MDF-ben, a Kisgazdapártban pedig még többen. Főleg az idősebbek, akik már a koalíciós időben is

vagyonnal rendelkeztek, amit most vissza lehetett kérni. Náluk a személyes érdekelttség is kimutatható. Nem akarom azt mondani, hogy csak ez hajtotta őket, de ezt sem szabad elfelejteni, amikor erről beszélünk.

Úgy érzed utólag, hogy a Fidesz bármennyire egyedül is maradt a parlamentben, végül is politikai tőkét tudott kovácsolni ebből a teljesen lehetetlen belpolitikai helyzetből?

Sőt azt kell mondanom, ahogy múlik az idő – és a legnagyobb bánatomra előrejelzéseink egyre inkább igazolódni látszanak –, ez a fajta visszajelzés meg is erősödik. Tehát ahogyan közeledünk a választások felé, egyre többen jönnek rá, hogy a Fidesz szavaiban volt megfontolásra érdemes dolog.

Kiútkeresés, hatpárti javaslatok

Nem sokkal azután, hogy elindult a kárpótlási vita, előállt a Fidesz a hatpárti tárgyalásokkal, amit az SZDSZ – szerintem – úgy élt meg, mint az ő hatalomátvételi kísérletének a megfúrását és az MDF stabilizálására tett próbálkozást. Ti úgy értelmeztétek az adott helyzetet, hogy megfeneklett a választások után kialakult belpolitikai konstelláció, menjünk vissza, s tárgyaljuk újra az alapokat. Ha jól emlékszem, az MSZP eleinte bírálta, később pedig úgy tüntette fel, mintha ő is a hatpárti tárgyalás híve lett volna.

Ma pedig már egyfolytában ezt mondja...

Tehát ismét az a helyzet, hogy mindenki másképp emlékszik. Ha jól érzékelem, a koalíció szétesésének veszélye indította a Fideszt arra, hogy hatpárti tárgyalásokat javasoljon 1991 kora tavaszán.

Mi nem gondoltuk, hogy a kormánykoalíció szét fog esni, tehát a megmentésére sem gondolhattunk. Nem hittem, hogy a koalíciót fel fogja mondani akár a Kiszgadzapárt, akár Antall József. Attól féltem, hogy a megtartása érdekében egyre rosszabb dolgokat fognak elkövetni. Ilyen értelemben nem a koalíció egyben tartásának gondolata volt a meghatározó, hanem annak megakadályozása, hogy a koalíción belüli válság eredményeképpen ne folytassanak egyre katasztrofálisabb gazdaságpolitikát. A kárpótlás erre volt bizonyíték. A koalíció fennmarad, megegyeznek egymással, de olyan kompromisszum kerekedik ki a tárgyalásaikból, ami tönkreteszi a mezőgazdaságot. Azt kell mondanom, nem minden alap nélkül hittük ezt. Tehát azt akartuk megakadályozni, hogy a koalíción belüli megosztottságok, nyilvánvaló különbségek és az azokból következő alkukényszer ne vigye bele az országot zsákutcás megoldásokba.

Világos volt számotokra, hogy ha a Kisgazdapárt kieroszakolja a kárpótlást, akkor a KDNP azonnal felveti az egyházi ingatlanok kérdését? Lehetett ezt előre látni?

Igen. Meg is írtuk valahol.

Térjünk vissza a hatpárti tárgyalásokhoz. Megint egyedül maradtatok a javaslatotokkal, viszont ez volt az a pillanat, amikor úgy érzem, a közvélemény és a tömegkommunikáció is mellettek állt. Nagyon nagy volt az eltérés a politikai elit és a társadalom felfogása között ebben a kérdésben. A társadalom a Fidesz javaslata mellé állt, a többiek meg mind ellene foglaltak állást, persze különböző okok miatt.

Ez volt a magyar Moncloa-javaslat. Folyamatosan jártam az országot, és tudtam, nagyon várják, hogy valamilyen megállapodás, kiegyezés, összefogás létrejöjjön. Csak azt kellett jól meggondolnunk, hogyan lehet kidolgozni egy olyan formulát, amely ha át is rajzolja az ellenzék és a kormánypártok felelősségének határait, valójában azért nem mossa össze az ellenzék és a kormány felelősségét. Még ha a tárgyalási javaslatunk bonyolult is volt, tűrhető megoldást találtunk: a témákat jól körülhatároltuk, s világosan megfogalmaztuk, hogy a végrehajtásért a felelősség a kormányt terheli. Tehát a megállapodásért felelős az ellenzék is, de a végrehajtásért már csak a kormány. Áthidaló megoldásokat kellett találni. Engem leginkább a sajtó reagálása lepett meg. Mindig azt tapasztaltam, hogy ha mi konfliktusba kerültünk az SZDSZ-szel vagy az MSZP-vel, akkor meghatározott értelmiségi körök, akik nyilvánvalóan szimpatizáltak ezekkel a pártokkal, az adott párt szükségleteinek megfelelő módon, keményen támadtak bennünket. Ez volt az első eset, amikor nemhogy nem támadtak, hanem azt mondták, nekünk van igazunk, ami bizonyos szempontból meg is rémített. Eddig a pillanatig nem ez volt a politika működésének logikája. S aztán rájöttem, hogy mindenki elfáradt. Az újságíró értelmiség is, az elemző értelmiség is, az akadémiai értelmiség is, szóval mindenki belefáradt az eseményekbe. 1991 májusáig konfliktusból konfliktusba bukdácsolt a parlament. Hol a kormánykoalíción belüli konfliktusokról, hol az ellenzék és a kormány közötti kemény összecsapásokról szóltak a hírek, s ez pszichikailag már mindenkit megterhelt. Mindenkinek elege volt ebből. Egyébként nekünk is elégünk volt, s szerintem ezért állt mellénk a közvélemény. Nem lett a dologból semmi. Igazából egyik fél sem akarta. A miniszterelnöknek sem tetszett minden vonatkozásban a javaslat, az SZDSZ pedig valójában végig ellene volt. Az első időkben nyíltan, később pedig azt mondták, hogy elvileg igen, majd elkezdtek olyan feltételeket támasztani, amelyek

nem voltak elfogadhatóak. Tekintélyes részben miattuk bukott meg a javaslat. Egy idő után a kormánykoalíció is úgy érezte, kár volt belekezdeni egy ilyen tárgyalásba, szerettek volna kihátrálni belőle, s így végül is a két nagy párt nem akarása miatt feneklett meg a dolog.

A hatpárti javaslatot szintén hosszas belső vita, egyezkedés előzte meg? Azt mondod, a kárpótlásnál volt egy hosszú, majdnem másfél napos frakcióülés, ahol töviről hegyire megbeszéltétek a részleteket. Itt is volt?

Igen, itt is. Amilyen sodrása abban az időben a parlamenti munkának volt, ahhoz képest elég jól előkészítettük. Sokan dolgoztak rajta, hiszen ott volt maga a fő javaslat, mellette pedig a témajavaslatok. Témakörökre bontottuk, hogy milyen ügyekben javasolunk tárgyalásokat. Nemcsak a témakört jelöltük meg: például igazságtétel vagy a múlt lezárása stb., hanem magukat a konkrét ügyeket is felsoroltuk: földprivatizáció, választójogi törvény reformja stb. Csak úgy vethettük fel a dolgot, hogy ezekben a kérdésekben már kidolgozott állásponttal rendelkezünk. Ezt megelőzően tehát egy hónapon keresztül feszített szakértői munka folyt a háttérben.

Áder Jánossal

Az volt az érzésem, hogy 1991 derekán a Fidesz levonta a következtetéseket, s megindult egy folyamatos takarodó, egy nagy visszavonulás. 1990 áprilisától 1991 májusáig a Fidesz mindenféle szempontból főszereplő volt, akár úgy is, hogy egyedül maradt a véleményével. '91 derekától jött a visszalépés: „Nem tudtunk rajtatok segíteni, akkor kívárvuk, ami hátravan.”

Mi azt mondtuk 1990-ben, hogy legyen nagykoalíció. Nem lett. Szerettünk volna egy olyan alkotmánymódosítást elérni, amelybe mindenkit bevonnak, de ez sem sikerült, mert csak az SZDSZ és az MDF állapodott meg egymással. A hosszabb távra szóló alapok lerakásából kirekesztettek bennünket, hiszen feles törvényekké váltak olyanok, amelyek hosszabb távon meghatározzák az ország jövőjét. Majd azt láttuk, a kormánykoalíció nemhogy az országgal, saját magával sem boldogul. Ezért úgy véltük, szükség lenne a kormány és az ellenzék viszonyának újraszabályozására. Jöjjön létre egy széles konszenzuson nyugvó megállapodás, amely nemcsak a kormánykoalíció pártjainak igenlésén és támogatásán áll vagy bukik, hanem az ellenzéki pártok is a nevüket adják bizonyos gazdasági, szociális, alkotmányos változtatásokhoz. Ráadásul úgy képzeltük, hogy miután a pártok megállapodtak egymással, akkor a szakszervezetekkel és a munkaadókkal is meg kellene állapodni. Így követhető lett volna a spanyol minta. Lehetett volna két nyugodt esztendő teremteni a következő választásokig. S közben megtörténhetek volna a szükséges gazdaságpolitikai változtatások is. Láttuk, hogy ez sem megy. Azt mondtuk, hogy nem tudunk már kitalálni semmi újat. Innentől kezdve csak konkrét ügyek vannak, de számítani kell rá, hogy ez a kormány bármikor megbukhat, s akkor készen kell állni. Ha pedig csak az 1994-es választások után lesz kénytelen lemondani, addigra már felkészülnie kell lenni a kormányzásra.

Az a benyomásom, hogy elkezdődött a rendezett visszavonulás ideje, s csak a legszükségesebb dolgokban szólalt meg a Fidesz. Úgy láttam, nagyon tudatosan csak a frakció fele van jelen a parlamentben, a másik fele teszi a dolgát a pártban. Volt egyfajta rotáció – „rajtunk ne múljon, hogy nem határozatképes a parlament” –, de nem szükséges mindenkinek ott ülni.

Valóban, ekkor elkezdtünk a párt átalakításán dolgozni. Korábban frakcióban és kormányzásban gondolkodtunk. Elkezdtük saját külföldi kapcsolatainkat építeni, saját pénzügyi alapokat teremteni, helyi csoportjainkat erősíteni. Több energiát fordítottunk az önkormányzatok koordinálására, akkor hoztuk létre önkormányzati testületeinket, például a polgármesterek értekezletét. Elkezdtük a pártot ténylegesen működtetni.

Nemzet és liberalizmus

✕ *Jól hangzó szólam, hogy aki liberális, az lebecsüli saját nemzetét. Ezt ugyan bizonyítani kellene, de a magyar kultúrában sokak számára olyan evidenciaként rögzült, hogy veletek szemben is, akik liberálisnak valljátok magatokat, automatikusan előhúzzák.*

✕ Az egész népi-nemzeti kérdéskörben különböző jelentésrétegek és politikai konfliktusok rakódnak egymásra. Vegyük sorra őket. Az első a történelmi tradíció kérdése. A második, hogy ezen belül milyenek a magyar liberalizmus hagyományai, és hogyan lehet építeni rájuk 1990-től. A következő a nemzetközi helyzet, mégpedig abban az értelemben, hogy a liberális pártok Nyugat-Európában mennyire erősek, van-e politikai mondanivalójuk a modern világ számára, vagy csak itt Magyarországon és az átmeneti körülmények között jöttek létre nagy liberális pártok. Ez rögtön megadja a kérdés regionális metszetét is: van-e, lehet-e mondanivalójuk liberális pártoknak ebben a térségben. A liberalizmus nem kerülheti meg a nemzetiségi kérdést, meg kell határozni a viszonyát hozzá. Magyarországon ráadásul speciális módon merül fel ez a kérdés. Több millió magyar él a határokon kívül, és az ebből adódó problémákra a liberális politikának is választ kell találnia. S végül a belső ügyek. Mit jelent ma Magyarországon népinek, nemzetinek lenni a Budapesten összpontosuló elit belharcai szempontjából? Milyen stigmákkal jár ez a küzdelem, hogyan használják az elitek egymással vívott pozícióharcaikban a „népi-nemzeti” és a „liberális” kifejezéseket, az írótsadalomtól kezdve a tömegkommunikációs értelmiségen keresztül a politikai pártokig? Legalább ennyi megválaszolandó kérdés torlódik itt össze. Azt is meg kell néznünk, hogy van-e előtörténete a Fideszben a nemzetiségi kérdésekről, a nemzeti kategóriákról való gondolkodásnak. Erre azt mondhatom, hogy van. Ha valaki visszagondol a Fidesz megalakulásának időszakára, akkor ha nehezen is, de kategorizálhatóak azok a csoportok, ahonnan a Fidesz alapítói jöttek. Ilyenek a szakkollégiumok és az úgynevezett klubok-körök mozgalma. A nemzeti kérdés mindegyikben fontos volt.

1990 táján a politikai küzdelmek elhomályosították azt a tényt, hogy ez a problematika mindig is jelen volt. A Rajk László Szakkollégium rendezvényein rendszeresen feltűntek a népi írók és a határon túliak is. Ezekből a kollégiumokból rendszeresen jártak az emberek Erdélybe, a Felvidékre, Délvidékre, nemcsak feladatként, hanem hobbiszerűen, vakációszerűen, ami mögött persze mindig volt egyfajta kimondatlan politikai küldetés is. Állítom tehát, hogy

tudatában voltunk és éreztük, hogy az a történelmi tradíció, amit a népi-nemzeti politika és gondolat jelent, létezik, jelentkezik a napi politikában, és foglalkoztunk is vele. De soha nem jutott eszünkbe, hogy szembeállítsuk más témákkal. Ezekben a kollégiumokban, klubokban, körökben sohasem vetődött fel, hogy az arcélünket úgy kellene meghatározni, hogy vagy a népi-nemzeti ügyekkel foglalkozunk, vagy másfajta, nem ilyen megközelítésből tárgyalható problémákkal. Senki sem akadt fenn azon, hogy az angol nyelven tartott, Varga Csaba-féle jogfilozófiai kurzus, a válságokkal foglalkozó Fellegi-kurzus, illetve az erdélyi magyar irodalomról szóló kurzus ugyanabban a kollégiumban folyik. Természetesen létezett együtt mind a három. Az lett volna a furcsa, ha valamelyik is hiányzik közülük. A Fideszt ma formáló emberek tehát már egyetemni éveik alatt olyan iskolázottságot, képzettséget kaptak, amelynek része volt a nemzeti gondolat.

A mai konzervatívok ha a liberalizmusról beszélnek, mindig 1919-től indulnak el. Pedig a magyar történelmet nem 1918-ban kezdték el írni. Még a modern kori Magyarország történetét sem, hanem 1848-ban. Ha az 1918-tól máig eltelt időre tekintünk vissza, akkor valóban azt lehet mondani, hogy Magyarországon nem volt erős a liberalizmus. Voltak liberális gondolkodók, nem is elhanyagolhatóak (a Századvég *Magyar liberalizmus* kötete elég jól reprezentálja ezt az intellektuális erőt), de számottevő politikai erőként nem voltak jelen. A vörös- és fehérterror egymásra következő időszaka nem volt alkalmas ilyen politikai erők kifejlődésére és megerősödésére, nem hagyott nekik levegőt; egy tekintélyelvű rendszer, mint amilyen a Horthy-korszak volt, szintén nem lehetett alkalmas a liberális eszmék terjedésére, ugyanúgy, mint a Rákosi- és a Kádár-rendszer sem. Vállalva az általánosítás veszélyét is, azt mondhatjuk, hogy a Hitler és Sztálin által meghatározott politikai légkörben Európának ezen a felén, ahová Magyarország tartozott, nem is jöhetett létre erős liberalizmus. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyar történelemben ne lennének tradíciói a liberális, szabadelvű gondolkodásnak. Az 1848 körüli évek, amikor Magyarország modern nemzetállammá vált, a liberális politika és a liberális politikusok korszakának tekinthetők, Széchenyitől Kossuthig. A liberalizmus szellemileg mindig jelen volt Magyarországon, mindig volt egy-két kiemelkedő író, gondolkodó – ez a vonulat szellemtörténetileg jól kimutatható. Mindez 1848-ban át tudott fordulni politikába. Ez az egész korszak nem más, mint az akkori európai szabadelvű gondolkodás hazai politikai kiteljesedése. Később is megmaradt a liberalizmus a magyar politika meghatározó erejeként, hiszen a kiegyezést is főleg liberálisok készítették elő. Olyan

liberális politikai, politikatörténeti tradíciókra tekinthetünk tehát vissza, amikre büszkék lehetünk. Így a mai liberálisoknak szerintem nem kell sokat magyarázgatniuk, hogy mi közük van a magyar történelemhez.

Az 1945 utáni magyar közgondolkodás legkiemelkedőbb alakja lett a kollégiumotok névadója. Nyilván nem volt véletlen, hogy annyira ragaszkodtatok Bibó nevéhez. Emlékszem, hogy a név körüli huzavona sokáig tartott, miközben már mindenki Bibónak hívta a kollégiumot... Miért pont Bibó?

Sokféle okból. Bibó István a szabadság fogalmát próbálta az adott körülmények között lefordítani politikai nyelvre, és a Kádár-rendszerben mi is érthető módon ezt tartottuk a legfontosabbnak. Volt még néhány speciális ok, ami miatt őt választottuk. Az első éppen a népi ügy. A kollégiumban laktak ugyan pestiek is, de azért döntő többségben mégiscsak vidékiek voltunk. S valahogyan minden vidéki számára egészen addig, amíg politikai képzettsége egy bizonyos szintet el nem ér, ha népi-nemzeti mondanak, az olyan, mintha róla beszélnének. Ezt én magam is megéltem. Aki nem tudja, hogy ennek a szónak saját politikatörténeti jelentése is van, az ha azt hallja, hogy népi-nemzeti, akkor a vidékről jöttekre gondol. Az általunk ismert jelentős filozófusok, politikai esszéisták közül Bibó volt az, aki a népi kérdést és az egyéni szabadságjogok kérdését nem egymás rovására értelmezte. Nem azzal a képzelt kultúrfölénnyel közeledett a problémához, ami mucsainak gondolja a népi kultúrát. A népi-nemzeti kérdéskört ténylegesen létező gondolati irányként írta le, s megpróbálta kiemelni belőle az értékeset. Hiszen a népiek – sajnos, ma már nem ugyanazt jelenti ez a kategória – valójában attól lettek népiek, hogy elsősorban a magyar agrártársadalom problémáival foglalkoztak, a magyar falu problémájával, akár a jobboldali radikális Szabó Dezsőt, akár a baloldali Veres Pétert nézzük. A népiek végül is az agrárválság, a vidéki, a falusi Magyarország kérdésein keresztül fogalmazták meg gondolataikat. Erre nem úgy tekintett Bibó, mint egy provinciális, az európai fő irányokba nem vágó gondolkodásmódra, hanem olyan kérdések megfogalmazásának tartotta őket, amelyeket be kell illeszteni egy modern politikai gondolkodásba, s ezzel próbálkozott ő is. Emlékeim szerint Bibónak azok az írásai voltak a legnépszerűbbek a kollégiumban, amelyek a magyar társadalom tradicionális megosztottságáról szólnak. A nemcsak egyszerűen a szokásos, Erdeitől ismert értelemben, hanem a magyar politikai elit *tragikus* megosztottságáról. Az urbánus-népies történetről, a magyar elit, a gondolkodásmódok megosztottságáról és egymás szempontjainak végzetes el nem fogadásáról... Bibóban azt a gondolkodót láttuk, aki a magyar történelmi tradíciókból irányzattól függet-

lenül kiemelte és felhasználta mindazt, ami a modern korra alkalmazható. S volt még egy politikai cselekedet, ami Bibót zászlóvá tette: 1956-os magatartása. Amit most fogok mondani, az semmilyen értékítéletet nem tartalmaz, csak egy helyzetet rögzít. 1956 után egyesek, belátva a helyzetet, rögtön átálltak: november 4-éről és a következő egy évről beszélek. Mások elmentek, mert el kellett menniük, vagy úgy gondolták, hogy el kell menekülniük. Voltak olyanok is, akik nem álltak át, nem menekültek el, hanem itthon maradtak. Bibó ezt a magatartást jelképezte. Nem akarom szembeállítani az ő magatartását Nagy Imréével és a politikai elit más tagjaival, ez távol álljon tőlem, de ettől még a különbség nyilvánvaló. S ez a magatartás: a nem elmenni, vállalni, amit kell, és itthon maradni, ez meghatározó a vidékről jöttek gondolkodásmódjára a Bibó Kollégiumban is. Mert Bibó elmehegetett volna. Nyelveket beszélt, ismert, európai műveltségű ember volt, társadalomtudósként bárhol könyvtárnyi irodalmat tudott volna elolvasni és jó néhány könyvet hozzáírni. Nem ment el, hanem itthon dolgozott, könyvtárban, éhbérért. Így élt, mert ezt választotta. Ez komoly dolog. Nem szeretnék érzélgősnek látszani, de ez is hozzátartozott ahhoz a gondolkodásmódhoz, amely középpontjába a szabadságot állítja, de elfogadja a politikai realitásokat, s tudja, hogy nem lehet filozófiai eszményeket csak úgy, közvetlenül átültetni a gyakorlatba. Bibó mindig a politikus szemével is nézni tudta a problémákat, és úgy is fogalmazta meg a maga javaslatait. Ugyanakkor a politikai szerepvállalás, a mögötte levő morális tartás és az „itt van dolgunk, nem megyünk el” magatartás tette mind a Fidesz, mind a kollégium számára eszményképpé. Ebben nyilván rendkívül sok a historizálás, a történetírók talán azt mondanák, hogy közelről nem egészen így nézett ki, ahogyan az már minden eszményképpel lenni szokott.

Lehet, de a nyolcvanas évek elején Bibót joggal választottátok magatoknak. Ehhez a nyolc-tíz komponensű értékvilághoz, amelyről beszéltél, mégiscsak Bibó állt a legközelebb. Ő volt az, akitől a valóság és a lehetőségek gondos mérlegelését lehetett megtanulni, és egyben követni érdemes gondolkodói és magatartásformát. Liberalizmust, nemzettudatot, integratív szemléletet, azt a szintézisre törekvést, amely nem engedi egyoldalúan eltolni egyik irányba sem a gondolkodást. Össze tudja hozni a népiséget, a liberalizmus és a demokrácia tiszteletét.

Nincs olyan családi kötelezettségem, nincs olyan asztaltársaságbeli kötelezettségem, hogy valakiről ezt vagy azt kelljen mondanom, hanem autonóm személyiség vagyok: ezt láttuk Bibóban. Persze van társaságom, de semmifajta tradíció vagy kapcsolat nem vesz rá arra, mondhatnám Bibó szellemének

megfelelően, hogy valakit eleve elutasítsak csak azért, mert nem annál az asztalnál issza a kávéját, ahol mi szoktunk ücsörögni. Vagy mert nem abba a családi kapcsolatrendszerbe tartozik, amelyikbe én. A politika nem arról szól, hogy az eliték felkoncolják egymást, hanem arról hogy megpróbálnak olyan körülményeket teremteni, amelyek között lehet élni, és élni hagyják a többieket is, és nem abnormális az, hogy a legkülönbözőbb nézeteket vallók számára is van hely a nap alatt. Intellektuális és politikai értelemben egyaránt.

✧ *Most áttérhetnénk a következő kérdésre. Milyen kihívások érnek ma egy magát liberálisnak mondó politikust vagy politikai erőt, ha ebben a térségben akar politikát csinálni, s hogyan bővül ki ez a nemzet kérdésével?*

Az első, amivel Magyarországon rögtön szembesül az ember, hogy több millió magyar él a határokon kívül, akiket ugyan a mindenkori magyar kormányzat és a magyar politikai pártok közvetlenül nem képviselnek, de bizonyos felelősséget viselnek irántuk. Miután az állam és a nemzet határai ebben a térségben nem esnek egybe, az itt élő politikusok, állampolgárok nemcsak az államhoz kapcsolódnak az állampolgári jogokon keresztül, hanem részei egy kulturális értelemben felfogott nemzetnek is. Valamit kell kezdeni ezzel a problémával. A magyar diplomáciának azt az elvet kell követnie, hogy nem avatkozik bele más országok belügyeibe, a politikai felelősségvállalást nem terjeszti túl a magyar országhatárokon, de ugyanakkor felelősséget érez a hazánk területén kívül élő magyarok iránt is.

✧ A Fidesz megszavazta a parlamentben a magyar kisebbségi törvényt, ami azért fontos, mert szerepel benne a kollektív jog kifejezése a Magyarországon élő kisebbségekre nézve. A doktriner liberálisok dilemmája a kisebbségi ügyekkel kapcsolatban az, hogy politikai gondolkodásuk kiindulópontja az individuum. A liberális filozófia és politika az egyéni szabadságjogok köré szerveződik. Ezzel szemben itt, Közép-Európában sérelmek érhetnek embereket pusztán azért, mert valamely népcsoporthoz tartoznak. Ezért tagadhatnak meg tőlük olyan jogokat, amelyek kulturális identitásuk fenntartásához szükségesek. Ezért a liberális gondolkodást térségünkben ki kell bővíteni azzal, hogy vannak olyan jogok, amelyek egy csoporthoz tapadnak, nem az individuumból származtathatók, vagy legalábbis csak nagy nehézségek árán lehet az egyéni jogokból levezetni őket. A politikai realitásnál maradva: a hagyományok megőrzése, a nyelvhasználat joga, az utcatáblák többnyelvűségének kérdése nehezen fogalmazható meg individuális jogként, hiszen népcsoportot illet meg. Egy népcsoport kulturális identitása nyer elismerést azáltal, hogy a hivatalban az anyanyelvét használhatja, hogy kétnyelvűek a táblák, hogy azon

a címen jogosult saját nyelvű tévéműsorokra, hogy egy adott nemzetiséghez tartozik. Örülhetünk annak, hogy az összes környező országban létrejöttek az ottani magyarok saját politikai szervezetei. Így Magyarországon senki sem eshet abba a tévedésbe, hogy innen mondja meg, melyek az ottaniak politikai érdekei. A magyar diplomáciának ma azokra a kérdésekre kell válaszolnia, hogy milyen ügyekbe akarja konzultatív jelleggel bevonni a határokon túli magyarokat képviselő választott szervezeteket; a nemzetközi fórumokon milyen lépéseket óhajt tenni annak érdekében, hogy elősegítse a kisebbségi jogok elismerését, hogyan kell beépíteni a kétoldalú kapcsolatokba a kisebbségi kérdést, s mekkora helyet kell adni mondjuk a román–magyar ügyekben az RMDSZ-nek, a szerb–magyar párbeszédben a VMDK-nak vagy a szlovák–magyar ügyekben az ottani magyar pártoknak. A helyzet így ma sokkal egyszerűbb, mint teszem azt három évvel ezelőtt volt.

✱ *Itt álljunk meg egy percre. Liberális kormányzás esetén a külpolitikában vélhetőleg sokkal erőteljesebb lesz a folytonosság, mint bármilyen más területen. De érdemes szétválasztanunk két dolgot. Amit elmondtál, az világos és követhető álláspont, de még ezt is sokszor értékeli úgy – főleg külföldről –, hogy ez sem más, mint burkolt irredentizmus. Próbáljuk meg szembesíteni a kétféle véleményt. Azt, amit a kisebbségekért való felelősségérzetről, a nemzetközi fórumokon való fellépésről, illetőleg a kollektív jogokért való kiállásról mondtál azzal a szerintem is helyes állásponttal, amellyel annak idején megindokoltátok a Trianon kapcsán való kivonulásokat a parlamentből, ami alkalmat adott arra, hogy a jobboldali sajtó a Fideszt három évig nemzetietlennek titulálja. Ennek a kérdésnek a megítélésében érdemes tehát nagyon pontosan eljárni, félreérthetetlené tenni, hogy van olyan liberális álláspont, amely elismeri a kollektív jogokat, ezekért nemzetközi diplomáciai eszközökkel is kész harcolni, másfelől ennek semmi köze az irredentizmushoz.*

Így van, ez az a vékony palló, amelyen egyensúlyoznunk kell, és ez nem könnyű dolog. A Trianon-ügyre visszatérve: a dolgot másképpen is fel lehet vetni. Úgy látom, a jobboldali magyar politikai erők végül is elfogadták a Fidesz akkori álláspontját. Ha nem így lenne, akkor minden évben felállnánk. Arról volt ugyanis szó, hogy a magyar parlament Trianon évfordulója alkalmából egyperces néma tisztelegést, gyászaktust tartson. Ez az, amiről kivonultunk. De azóta nem volt ilyen. Miért is nem volt? Azért, mert a jobboldali konzervatív politikai erőcsoport elfogadta álláspontunkat. Belátták, hogy nekünk volt igazunk. Az említett egyensúlyozás nem könnyű. A kormány néhány rossz szóhasználat, rossz fogalmazással sokszor a szükségesnél nehezebb

helyzetet idéz elő a szomszédokkal való kétoldalú kapcsolatban. De illúzió lenne azt hinnie bármelyik liberális erőnek, hogy ha ők kormányoznak, Magyarországnak jelentősen javulnak a kapcsolatai a környező országokkal. Ugyanis a feszültség nemcsak a kormány magatartásából fakad, hanem strukturális problémákkal is meg van terhelve. Amíg ott kisebbségek élnek, de nem kapják meg azokat a jogokat, amelyeket követelnek, addig sajnos a Magyarország és Szlovákia, Magyarország és Szerbia, Magyarország és Románia közötti viszony nem lesz minőségileg más, mint most. Illúzió lenne az ellenkezőjét hinnünk. Áltatják magukat azok a politikusok, akik azt hiszik, hogy a jelenlegi viszonyokban képesek lesznek gyors javulást elérni. A környező országok és Magyarország között egyfajta pszichológiai hadviselés is folyik, amit minden lehetséges eszközzel meg kellene próbálni megszüntetni. Több dolgot is tehetünk. Az egyik, amit eddig is jól csináltunk, bár erről a sajtóban sajnálatos módon kevés szó esik: az egészében feszült kétoldalú kapcsolattól függetlenül bizonyos területeket meg kell próbálni kimenteni az általános pszichózis alól. A fegyveres erők közötti kapcsolat például kifejezetten jó, különösen Románia és Magyarország viszonylatában. A másik, hogy a gazdasági ügyeket kell előtérbe állítani, mert ezeken a területeken is lehet eredményt elérni. Lehet több határátkelőhelyet nyitni. Meg lehet kötni a hiányzó gazdasági szerződéseket. A közelmúltig nem volt beruházásvédelmi megállapodásunk Romániával, de volt a világ több mint száz országával; nem volt kettős adóztatást elkerülő megállapodásunk Romániával, de volt a világ túlsó felén levő kis államokkal. És így tovább... Magyarán, azzal kell számolnunk, hogy a viszony jelentősen nem fog javulni, de kis sikereket el lehet érni a két ország kapcsolatában, és ezekről várhatjuk, hogy rájuk épülve valamelyest oldódnak majd a nagypolitikában is a feszültségek.

A régió kedvezőtlen dezintegrációs folyamatai járhatnak számunkra szerencsés körülményekkel is. Nem egyedül a magyar politika lesz olyan helyzetben, hogy kisebbségei élnek a határain kívül. Ha a háború véget ér, Szerbia ugyanebben a helyzetben lesz, határain kívüli kisebbségekkel és területekkel, melyekről le kell mondania. Románia hasonló helyzetben lesz Moldáviával, hogy az oroszokról ne is beszéljünk. Egyre több olyan politikai rezsim lesz ebben a térségben, amelyek problémái sok szempontból hasonlóak lesznek a mieinkhez, s így talán a kölcsönös megértés lehetősége is közelebb kerül. Talán enyhülni fog az az ellenállás, amellyel elutasítják a kollektív jogokra és a kisebbségi intézményekre vonatkozó magyar törekvéseket, mert ők is rá lesznek utalva ezekre. Arra is látok esélyt, hogy a környező országok tekinté-

lyes részében is generációváltás következik be a politikában. A mi generációnkat nemcsak ebben az országban, hanem regionálisan is az a gondolkodásmód jellemzi, amit leginkább pragmatikusnak nevezhetünk. Ez nem jelenti azt, hogy ezek a fiatalok nem törődve nemzeti gyökereikkel, feladnák nemzeti elkötelezettségüket, hanem egyszerűen pragmatikusabban, kevésbé görcsösen nyúlnak azokhoz a kérdésekhez, amelyekkel az idősebb generációknak nem sikerült megbirkózniuk.

Nagyon tudatos választásnak látszik az, amit a Fidesz megalakulása óta követ, hogy se nem urbánus, se nem népies, hanem megpróbál olyan politikát folytatni, ahol elfér együtt ez a két nézetrendszer. Életképes lehet-e Magyarországon egy olyan politika, amely össze tudja hangolni a két tábor?

Az elmúlt években megcsappant az optimizmusom, de mégis azt remélem, hogy igen. Létezhet olyan politikai kultúra, ahol nem érzik úgy a közélet szereplői, hogy nekik valahová csatlakozniuk kell. A kulturális és politikai megosztottság káros következménye, hogy olyan kérdések kerülnek előtérbe, amelyek nem valók a modern politikába. Mindenkinek állandóan meg kell határoznia, hogy hova tartozik. Ezt különböző módon teszik meg. Van, aki teljesen nyíltan, van, aki azzal, hogy bizonyos szavakat használ, mások úgy, hogy bizonyos szavak használatát elkerülik, van, aki csak gesztusokat tesz. De látható, hogy a kérdés ott bujkál a szerző, a nyilatkozó agyában, vajon milyen módon tudná kifejezni, hogy ide vagy oda tartozik, s abból a pozícióból fogalmazza meg a véleményét. Ezt az egészet jó lenne elfelejteni. Azt gondolom, ha ez a táborokra szakítottság, amit a '45 előtti időkből örököltünk, s ami aztán – módosult formában – a Kádár-rendszerben is tovább élt, megszűnne, akkor a magyar értelmiség szabadabban lélegezne. Sokkal egészségesebb politikai légkör alakulna ki. Lehetne tényleg szabadon élni. Ma nem lehet, csak csoportokban. Egyedül tilos. Magányos ejtőernyősök nincsenek, azoknak elvágják a zsinórját. Nem arra gondolok, hogy szintetizálni lehetne a népi és az urbánus politikai áramlatokat, és találni valami harmadikat. Nekünk a modern politika kérdéseire kell választ találnunk: arra, hogy milyen legyen a magyar oktatási rendszer, milyen legyen az elosztás aránya a gazdaságban; mekkora vagyont kell központosítani; hogyan privatizáljunk; milyen kül-gazdasági kapcsolatokat építsünk ki és így tovább. A kilencvenes évek politikájában már nem értelmezhetőek azok a csak általánosságokkal megválasztható kérdések, amelyek mentén ez a két tábor szerveződött. Már régen másról van szó.

A generációs párt csapdája

Nézzünk egy másik csapdát, az ifjúság és Fidesz viszonyát. Számomra teljesen nyilvánvaló, hogy ennek az átalakulásnak a vesztese leginkább az ifjúság. A fiatalabb korosztályok joggal várhatták a Fidesztől – miután nem volt más politikai képviselőjük –, hogy foglalkozzon az ő saját problémáikkal. Másrészt a Fidesz is érezte, hogy ha generációs pártot csinál, falakat épít maga köré, amelyeket egyszerűen nem lehet a későbbiekben lerombolni. A Fidesz úgy oldotta meg a kérdést, hogy megpróbálta elfelejteni ezt a kihívást, s csak időnként jeleztétek, mint például te a Népszabadság-beli cikkedben, hogy tisztában vagytok az ifjúság sanyarú helyzetével. Ezt a problémát némileg oldotta a 35 éves korlát feloldása a debreceni kongresszuson. De azért a kihívás változatlanul adott: akár tetszik, akár nem, itt egy nemzedék a Fidesztől várja gondjainak megoldását.

A kérdésedben foglalt állítás téves. Nem felejtettük el a fiatalok érdekeit képviselni. Ha valaki megnézi a parlamenti jegyzőkönyvekben, hogy milyen témában milyen javaslatokat nyújtottunk be, és mit tudtunk azokból átvenni, egyértelműen kiderül, hogy az ifjúság speciális problémáinak megoldása érdekében a legtöbb javaslatot mi nyújtottuk be és fogadtattuk el. Az ifjúsági munkanélküli-segélyt például, amit nem akartak azoknak megadni, akik nem tudnak belépni az iskolából a munkaerőpiacra. Számos ifjúsági intézmény X felállítását értük el a parlamentben. A probléma a következő: világos volt az a generációs meghatározottság, amiről te beszéltél, ugyanakkor nem akartunk beleszorulni már '90-ben sem abba a helyzetbe, hogy mi egy érdek-képviselési párt vagyunk. Nem akartunk a fiatalok kigazdapártja lenni, amely ha azt hallja, „ifjúság”, akkor hirtelen felébred minden parlamenti képviselője, ha meg másról van szó, elbóbiskol. Minden kérdéssel foglalkozni akartunk, az inflációtól a költségvetési hiányig, s nem abból a szempontból, hogy kizárólag a fiataloknak mi lenne a jó, hanem abból a szempontból, hogy az országnak mi szolgálja az érdekét. Kifejezetten néppárti szerepre vágytunk, s nem egy generációs érdek-képviselési párt szerepére. Ugyanakkor volt egy kihívás, ami elől nem lehetett elmenekülni. Megpróbáltuk összehozni azt a két szempontot, hogy van egy országos elvárás a Fidesszel szemben, és van egy morális kihívás, amelyre válaszolni kell. Ez ugyanakkor konfliktusban áll azzal a szereppel, amit magunknak meghatároztunk. Ezek olyan konfliktusok, amelyekkel együtt kell élni. Mindkettőt szem előtt kell tartani abban a tudatban, hogy – sajnos – időnként választanunk kell. Egyre több fiatal tőlünk várja a megoldást.

Olyan folyamatok zajlanak le ma a társadalomban, amelyek vesztesé teszik a fiatalokat, s a kormányzat még gyorsítja is ezeket a folyamatokat. A falusi fiatalok esetében a legnyilvánvalóbb a dolog. Egy magát nemzetinek mondó kormányzat a falusi fiatalok helyzetét teszi nehezzé. Leginkább az ő számukra jár súlyos következményekkel az a politika, amelyet a kormányzat folytat. Ez a generáció kimarad a falusi tulajdonrendezésből. Kárpótlásban nem részesülnek. A tsz-ek felbomlásából sem származik hasznuk. Elfogadott a kormány egy olyan oktatási törvényt, amelynek első számú következménye az, hogy leértékeli a falusi iskolákat. Ez azt jelenti, hogy egy faluról induló fiatalnak a mobilizációs lehetőségei jelentősen beszűkülnek. Ha egyáltalán létezik olyan terület, ahol van értelme a népi-nemzeti gondolatnak, akkor az esélyegyenlőség kérdése ilyen. Ha van olyan jelentése a népi-nemzeti politikának, amit magamévá tudok tenni, akkor az egy olyan politika, amely mobilizációs esélyeket biztosít azoknak is, akik az ország legkisebb településein a legkedvezőtlenebb körülmények közé születtek. Legalább megpróbálja, hiszen még sehol a világon nem sikerült feltalálni olyan rendszert, ami hibátlanul működik. Ehhez képest ma csak az a törekvés, hogy dinasztikiák jöjjenek létre. Ez nemcsak az elit szintjén igaz, hanem a falusi társadalomban is. Ez ma az uralkodó tendencia.

Még hozzáteheted a pályakezdők munkanélküliségét...

Nyugat-Európában vannak olyan ismert eszközök, amelyek kifejezetten segítik a fiatalok elhelyezkedését, vagy legalábbis radikálisan tudják csökkenteni a munka nélkül töltött időszakot. Persze tudom, hogy azok munkanélkülivé válása, akik eltartanak két-három gyereket, bizonyos szempontból problematikusabb, mint egy fiataikorúé, de ez nem idéz elő náluk mentálisan visszafordíthatatlan folyamatokat. Mert ha vissza tud kapaszkodni, új munkahelyet tud szerezni, akkor folytatni tudja a korábbi életét. Annak a fiatalnak a számára, aki kijön az iskolából, és azt tapasztalja, hogy egész addigi életében megszerzett tudása felesleges, sőt ő maga is felesleges – a munkanélküliség maga a tragédia. Az a fiatal, aki eltölt így néhány évet, a siker nagyon kis esélyével indul neki annak, hogy be tudjon illeszkedni a társadalomba. Aki így indul neki az életnek, az nehezen válik olyan polgárrá, aki felelősséget érez magáért, a családjáért és a hazájáért.

Egy dologgal mindenképpen számolnotok kell. A fiatalabb korosztály körében szinte kizárólagos a Fidesz népszerűsége. Ez egyfajta kötelezettséget is jelent.

Van egy érdekes oldala ennek a statisztikának. Budapesten a legkisebb, a vidéki kistelepüléseken a legnagyobb a Fidesz támogatottsága ebben a körben. Itt messze fölötte van minden ép ésszel elvárható aránynak, összességében 80 százalék körüli, ami valóban elsőprő.

Ezt a problematikát szerinted le lehet azzal zárni, hogy régen valóban nagy veszélye volt annak, hogy a Fidesz generációs párttá válik, de ez a veszély mára már elmúlt?

Azt hiszem, egy-másfél évvel ezelőtt vált véglegessé, hogy kibújtunk ebből a csapdából. A kormánypártok rutinosan próbáltak beterelni bennünket ebbe a szerepbe. „Ez egy korosztályos párt, nagyon fontos, hogy a fiatalokat is képviselje valaki” – ilyeneket lehetett hallani. Ez a kvázi-KISZ-szerepbe való beszorítási kísérlet erős volt. Időnként az SZDSZ sem játszott ügyetlenül ezen a hangszeren. Ezt senkinek sem rovom fel, hiszen ez volt az érdekük.

Ez most már nem is nyomaszt benneteket? Ezen már mindannyian túl vagytok?

Kövér Lászlóval 1992-ben egy veszprémi laktanya-látogatáson

Most már csak az nyomaszt, hogy meg tudjuk-e oldani azokat a problémákat, amelyekkel ma a magyar fiatalok tekintélyes része küszködik. Ez egy kicsit jobban nyomaszt.

Bence György azt mondta, hogy a korosztálykérdés egyszerűen nem érdekes, mert '88–89-ben tulajdonképpen mindenki kezdő volt a politikában. Ez azt jelenti: mindegy, hogy a Fidesz vezérkara 28–32 éves, másoké meg 60 éves, mert a politikai tapasztalataik nagyjából egyformák.

Majdnem mindegy, de a kampányban ezt ki fogják használni. A döntő érv velünk szemben az lesz, hogy várjunk még. Időnként még azt is megengedik, hogy ezek a gyerekek nem is felkészületlenek, nem is szerepeltek rosszul az önkormányzatokban, csak túl fiatalok még. Nem a politikai tapasztalatra fognak hivatkozni, hanem az élettapasztalatra. Mert a politikai tapasztalatokat tekintve valóban úgy áll a helyzet, ahogy mondod. Az ellenzékbeli jövőssel a politikai tapasztalataink szinte azonosak, akik meg az MSZMP-ből jöttek, nos, bizonyos tapasztalatból a kevesebb is elég. Még egy dolgot. Van itt azért személyes elkötelezettség is egy erős ifjúságpolitika és egy hosszú távú gazdaságpolitika mellett. A Fidesz családapák és családanyák gyülekezete. Nagyon sok a többgyerekes parlamenti képviselő közöttünk. Nem mondom, hogy két-három gyerek kötelező, de általános a Fidesz-frakción belül. Ilyen értelemben személyesen is érintve vagyunk. Tudjuk, hogy amiről beszélünk, az nem egyszerűen papírszagú tétel, hanem olyasmi, ami bennünket személyünkben, családjunkon keresztül is érint.

Az ellenzék vezető ereje

A '92-es év a Fidesz számára diadalmenet. Ekkor szökött a Fidesz népszerűsége a legmagasabbra, végig 30 százalék, sőt egyszer 40 százalék fölélt volt a népszerűségi index. Két választás között – szerintem – a legnépszerűbbnek lenni óriási veszély. Ennek azóta már magatok is láthatjátok a következményeit. De akárhogy is nézzük, '92-ben a Fideszt mindenki imádta. Szerette a közvélemény-formáló értelmiség, a tömegkommunikáció, a külföldi sajtó. A kormányzó pártok nem nagyon szerették, sőt ennek hangot is adtak. De annál jobban szerették mások, minél jobban támadta a kormánypárt. Ilyen légkörben került sor a pécsi kongresszusra, ahol a kormánykoalíciót a legkeményebb támadás érte. Akkor úgy tűnt, az ellenzék vezető politikai ereje a Fidesz lesz.

Ez valóban így volt, amihez sok szerencsés körülménynek kellett összejönnie. Az első, hogy az MSZP akkor teljesen színtelen politikát folytatott. Hiányzott mögüle a szakszervezeti bázis, ami igazán hihetővé teszi az MSZP politikáját. Másrészt egyedül voltak. A két ellenzéki párt nem tett gesztusokat irányukba, bár kinyilvánították, hogy kirekesztésükben nem érdekeltek. Nem kell őket szeretni, csak nem tesz jót a magyar politikának, ha van egy párt, amelynek esélyt sem adunk arra, hogy megváltozzon. Az SZDSZ belső válságát élte, mást sem csinált, csak bukdácsolt. Két ok is szerepet játszott abban, hogy keményebben kezdtük a kormányt támadni, mint korábban. Az egyik a '92-re szóló költségvetés volt. Akkor derült ki, hogy a kormány az államgazdálkodását nemhogy megreformálni nem képes, hanem még olyan keretek között sem tudja tartani a pénzügyi egyensúlyt, mint az előző évben. Látható volt, hogy viharos gyorsasággal növekszik a költségvetés hiánya: '92-ben a tervezett hetven milliárd forint helyett, százkilencvenhét milliárdra rúgott. Ez olyan kudarc, ami után nincs több türelem. Várható volt, hogy '93-ban ez meg fog ismétlődni. A másik ok az volt, hogy az MDF-en belül egyre hangosabb lett a radikális jobboldal. '92 elejétől szaporodtak azok a megnyilatkozások amelyek már csak betetőzött az augusztusi Csurka-tanulmány.

Elkezdődött ez '91 őszén a Kónya-tanulmánnyal.

Úgy van. Attól kezdve állandóan hergelte magát a kormánykoalíció. Ez nagy ellenállást és rossz közérzetet váltott ki a polgároknál. Az a fajta követelés, amit a Fidesz mindig is mondott, hogy tessék újraalkotni a koalíciót, tessék most már világosan elhatárolódni a saját szélsőségeiktől, nos ez szimpátiára lelt. Ezt még nem fogalmaztuk meg egyértelműen Pécsen, csak fél évvel később a Corvin moziban. Antall József stratégiája, hogy tudniillik a radikális jobboldalt az elfogadott játékszabályok által körülhatárolt terepre kell szorítani, és az integrálás révén neutralizálni kell, megbukott. Megbukott, meri a radikális jobboldal nemhogy meggyengült volna az integrálástól, hanem egyre inkább befelé csúszott a kormánypárt centrumába. Ettől tartottunk. 1991-ben a Fidesz megpróbált egy hatpárti konszenzussal előállni, de ez nem ment. Ekkor más szerepet választottunk: kemény kritika, világos fogalmazás. Ez volt a '92-es év forгатókönyve. A pécsi kongresszus ennek a jegyében zajlott.

Nézzük azért még a '92-es évet. Hogyan reagáltak a hirtelen megugrott népszerűsége? Hogyan reagáltak a körülöttek lévők, a potenciális szövetségesek? És hogyan reagáltak a kormánypártok – például Antall – erre a szerepváltásra?

Az Antall-kormány legyintett. Azt mondta, a felmérések nem érnek semmit. Nem a népszerűségünk növekedésének az okaival foglalkozott, hanem azzal, hogy megbízhatóak-e a felmérési eredmények. Akkor kezdődött el a támadás a közvélemény-kutatók ellen. Ez így számukra egyszerűbb volt. Az SZDSZ nem volt abban a helyzetben, hogy bármilyen érdemi választ adjon, mert lekötötte a belső válsága.

Ez a Tölgyessy-korszak leszálló ága...

Igen. Abba a helyzetbe került az SZDSZ, hogy minden évben küzdeni kellett az elnöki pozícióért, ami kiszámíthatatlanná tette a pártot. Az MSZP szinte nem reagált semmire. Próbált szimpatikusan nyilatkozni a Fideszről. Azt mondta, hogy mi is olyan pragmatikusak vagyunk, mint a Fidesz... Ha versenyfutás van, akkor mindig a nagydarab ember mögé kell beállni, mert az elfogja a szelet, s kicsit könnyebben lehet haladni. Mi ennek soha nem örültünk, de tudomásul vettük, s miután ők is szereplői a politikai életnek, nekik is vannak taktikai lehetőségeik. Ez volt az az időszak, amikor a Titanic-csoport megerősödött. A Titanic a Fideszen belül az a csoport, amely azt a véleményt képviseli, hogy „nem lesz ez így jó”. Túl népszerűek vagyunk. Túl nagyok velünk szemben az elvárások. Rossz az ütemezése ennek a népszerűségnek, inkább a választásokra kellene felfutni stb. Ők nevezik saját magukat Titanic-csoportnak, mivel szerintük jobb lenne a pártnak egy kicsit sülyedni, hogy legyen honnan majd felemelkedni. Az ő hangjuk nagyon megerősödött ebben az időben; a csoportban az Áder–Kövér kettős a hangadó. Ők mondták a legtöbbször a Fideszen belül, hogy szép ez a lelkesedés, jól megyünk – de rosszkor és túl gyorsan. Mondtam is nekik: olyanok vagytok, mint a rossz sportújságírók. 3:0 az eredmény, bevágtunk három gyönyörű gólt, a közönség tombol a lelátón, ti meg itt fanyalogtok. Utólag jól látható, hogy az ő helyzetértékelésük és reagálásuk volt az okosabb. Én azt mondtam, gyerünk csak, csinálni kell, nem kell megállni. Nem kell sokat aggályoskodni, akciók, szereplések, parlamenti felszólalások – lehet ezt még fokozni. De nem lehetett. Tévedtem. A bringát akárhogyan tekertük, a kerekek már nem forogtak gyorsabban.

Nyugaton nem gondolják az ellenség ágensének a közvélemény-kutató intézeteket, másrészt komoly visszhangja volt, hogy tartósan ennyivel népszerűbb egy ellenzéki párt, mint a kormánypárt.

Nem volt olyan ellenzéki párt rajtunk kívül, amelyik offenzívában lett volna ebben az időszakban. Mi megerősödünk, elpárolgott az ifjúsági párt image, s meg tudtuk győzni a Nyugatot is arról, hogy mi liberális néppárt és nem ifjúsági

párt vagyunk. Komoly offenzívába kezdünk a kapcsolatépítések területén is. '92 első fele volt az az időszak, amikor a legtöbb energiámat külpolitikai ügyekre fordítottam. A Liberális Internacionálé rendezvényein rendszeresen megjelentem, Fidesz-delegáció ment Németországba, Lengyelországba, Franciaországba. Az is szokatlan dolog volt, abban az időben meg is lepte partnereinket. Bejelentkeztünk egy szervező révén, hogy ilyen és ilyen delegáció ebben és ebben az időpontban érkezik, és ezekkel és ezekkel a politikusokkal szeretne tárgyalni. Az a reflex él a nyugat-európai politikában még mindig, hogy akkor valamilyen alapítvány majd meghív, a költségek egy részét állják stb. Mi azt mondtuk, nem. Mi megyünk, mi kezdeményeztük, így mi fizetjük. Ez teljesen eltérő magatartás volt az összes korábbi külföldi utunkhoz képest. Ezek korábban nem így szerveződtek, hanem komoly anyagi segítség igénybevételevel. Nagyon sok párt mind a mai napig így csinálja. Ettől a pillanattól kezdve elkezdjük az útjainkat saját magunk finanszírozni, s azt hiszem, ez nagyon jó hatást váltott ki.

Mi volt a közvetlen oka az októberben elindított offenzívának? Úgy jelentették be, hogy nem egyszerűen a Corvin moziban lesz egy nagy beszéd, hanem ez egy sorozat része, aminek jegyében bejárod az országot, sőt még arról is szó volt, hogy a környező magyarlakta területekre is ellátogatsz.

Úgy van. Ennek több oka volt. A Csurka-ügy kipattanása idején éppen nem voltam itthon. Amerikában voltam, a Csurka-dolgozat megjelenése után jöttem haza. Akkor még nem volt Charta-tüntetés sem. Amikor elkezdtük szervezni a gyűlést a Corvin moziba, akkor még nem volt komoly reagálás Csurka tanulmányára, s mi valami erőt mutató választ akartunk adni. Ez volt az első megfontolás. A második pedig a Titanic-csoport aknamunkájának az eredményességét mutatja. Kövér és Áder előálltak azzal a gondolattal, hogy a nagy népszerűség után törvényszerű lesz a visszaesés. Valamikor a nyár végén-ősz elején lesz egy nagy visszaesés, s azt valamilyen módon ellensúlyozni, tompítani kell. Ezt lélektani okokkal magyarázták. Túl nagyra nőttünk, és stabilizálni kell a pártot valahol, lehetőleg az első helyen. Ha ez a feladat, akkor erőt kell mutatni, koncepciókról, programokról kell világosan beszélni. Ekkor jött a tíz vidéki nagyvárost felölelő turné. Ha az ember úgy érzi, gyengülőfélben van, akkor nem összeesni kell, hanem össze kell gyűjtenie minden erejét, és demonstrálni kell, hogy mit akar, világosan, határozottan. Ha az ellenfelek megerősödnek, és olyan hangot ütnek meg, mint a Csurka-tanulmány, akkor nem megijedni kell, hanem határozottan szembe kell azzal fordulni.

Ott tartunk, hogy az ősz az offenzíva időszaka, közben alakul a népfrontos gondolkodásmód, nevezetesen, hogy fogjon össze minden ellenzéki a fasiszálódás megakadályozására. Ebben a Fidesz nem vesz részt, s nagyjából ekkor kezdődik a közvélemény-formáló értelmiségi csoportokkal való összeveszés.

Úgy láttam, a Csurka-veszély megjelent, ezzel szembe kell fordulni, de éreztem, hogy formálódófélben van egy antifasiszta front, aminek mentén a politikai élet szereplőinek el kell rendeződniük. Tehát nem a politikai szereplők fogják elrendezni saját magukat, hanem majd értelmiségi csoportok ősz-

Kávészünet

szefogása által előállt erőterben leszünk kénytelenek a pólusokhoz igazodni. Nem a politikai pártok legitim, választott testületei fogják megszabni, hogy milyen stratégiát kell folytatnia a pártnak, hanem olyan nyomás alá fognak kerülni, amelyből nem lesz kibúvó. Nagy tekintélyű, médiában szerephez jutó értelmiségiek fogják irányítani az eseményeket, és a párt vezető testületei kész helyzettel találják magukat szembe. Lassan összeállt a kép. A három ellenzéki pártnak együtt kell működnie, mert a gonosz birodalma a másik oldalon már megformálódott, s ha megformálódott, akkor a jó birodalmát is össze kell hozni. Mindegy, a múltban hogy volt, mint volt, melyek a programbeli különbségek, nem ezek a lényeges kérdések. Itt két világ küzd egymással. Az egyik világhoz tartozóknak ide, a másikhoz tartozóknak meg oda kell állni. Sajnálatos módon ebben a játszmában nagyon sok olyan, általam igen tisztelt publicista, elemző, akadémikus értelmiségi, színész vett részt, akik véleményem szerint nem is értették pontosan, hogy miről szól a történet.

A Fidesz tehát belevágott egy erődemonstrációba, amit többen úgy értékeltek, hogy a Fidesz idő előtt elkezdte a választási kampányát. Többen ezt azzal magyarázták, hogy elszámítottátok magatokat, azt hittétek, előrehozott választások lesznek.

Nem, ezt soha nem gondoltuk.

Úgy gondoltátok, hogy Antallnak legalább annyira érdeke ezt a harcot megvívni?

Úgy láttam, a Charta-fellépés és egy antifasiszta blokk nemhogy arra szorítaná az MDF-et, hogy elrendezze belül ezt a kérdést, hanem pontosan az ellenkezője fog történni, összeszorítja őket. Ha az Antall-csapat ellenzéki nyomás alá kerül, Antallnak elfogy minden manőverezési lehetősége. S Csurkákék erősödnek meg ezáltal, mert világosan rá lehet mutatni, hogy összeállt a front velük szemben. „Akkor pedig itt belül nincsen helye taktikázásnak, nekünk is szorosabbra kell zárni a sorokat. Eddig sem engedtünk a szalámizásnak, most sem szabad engedni” – mondja ez a logika. Ezt én kontraproduktívnak láttam. Azt tartottam szerencsésnek, hogy a pártok külön-külön nagy eltökéltségről adjanak tanúbizonyságot; világosan mondjuk meg, hogy Csurka számunkra nem elfogadható partner. Ezt kellett volna érzékeltetni. Ettől függetlenül a Charta nagy demonstrációját jótékony hatásúnak értékelem. Több kétségem volt a tüntetés előtt, mint utána. Annak ellenére, hogy maga is beleilleszkedett egy nagy antifasiszta koalíció előkészületeibe, lélektanilag nagyon kellett ez a jól sikerült tüntetés. Kellott azért, mert sokan azt gondolták, hogy a Csurkát követők csapata nagyobb, mint a békés polgári élet híveinek a

táborra. A Fidesz magatartását eredményesebbnek gondoltam, mert oda ütött, ahova igazából akart, nem összetolni igyekezett a különféle politikai erőket az MDF-en belül, hanem inkább lehetőséget teremteni arra, hogy a különbségeket megfogalmazhassák. Más kérdés, hogy mi már valamikor október–november tájkán tudtunk arról, hogy az MDF-en belül el fog dőlni a dolog.

*Beszéljünk egyértelműen. Tehát az ellenzék egyetlen politikai táborba való tere-
lése – bárki fogalmazta is meg ezt a célt – tulajdonképpen az MDF-nek használt.*

Az MDF korábbi formában való továbbélésének és egyben tartásának veszélyét növelte.

Ti nem voltatok hívei kezdettől ennek az ellenzéki nagykoalíciónak?

Nem. Bennünket az sohasem zavart, ha azt mondták ellenfeleink, hogy mentőövet dobunk az Antall-kormánynak. Ez mulatságos érv, hiszen egy huszonhárom fős frakció sarat tud dobálni, de mentőövet aligha. Nem bántam, ha a kiszagdzák attól tartottak, hogy majd jön a Fidesz. Ha meg lehetett rémisztetni az MDF egy részét, hogy úgysem lesz kormányválság, majd bemelünk egy ellenzéki pártot, valami elfogadhatót... Nem tudom, hogy megpróbálták volna-e ezt valaha is, de önmagában az, hogy ilyen érzetet keltettek, és ezáltal az MDF-en belül a konszolidált erők számára teret nyitottak, engem ez nem zavart.

Nagyon jól emlékszem arra, hogy amikor '90-ben elkezdték az új felállást értelmezni Magyarországon, leginkább Antall József volt a híve annak, hogy hosszú távon két nagy tömbnek kell kialakulnia. Ő egyáltalán nem volt ellene, hogy kialakuljon egy konzervatív nemzeti, enyhén jobboldali tömb, s legyen vele szemben egy baloldali, szociálliberális, szociáldemokrata tömb, tehát ő mindig is kifejezetten az angol váltógazdálkodás logikáját képzelte el. Szerintem erre nem érett meg a helyzet. Ez a hat párt ma a realitás. Ezek mind különböző dolgokat fejeznek ki. A Fidesz tehát megint olyan helyzetbe került, hogy reális volt a véleménye, de alig-alig tudta elfogadtatni ezt a saját körein túl másokkal.

Nem tudtuk kellő meggyőző erővel elmondani azt, amit gondoltunk, másrészt mindenki ellenérdekelt volt abban, hogy ez a fajta gondolat megfogalmazódjék. S ami a legnagyobb baj, s itt ütközik ki a Fidesz óriási hátránya, ma Magyarországon a centrista, a nyugat-európai értelemben használt konzervatív liberalizmusnak nincs értelmiségi háttere. Ekkor jöttem rá, hogy Antall mekkora hibát vétett 1990-ben, amikor a kulturális területet átengedte a populistáknak. Mert 1990-ben Antallnak volt esélye arra, hogy magát jól megkülönböztetve a párton belüli radikális jobboldaltól, komoly erőforrásokat

mozgósítson – akár állami erőforrásokat is – olyan orgánusok és intézmények kialakítására, amelyek köré szerveződhetett volna a magyar értelmiség azon része, amely nyugat-európai értelemben modern, konzervatív-liberális, tradicionális szabadelvű gondolkodást vall magáénak, s amely az elmúlt negyven évben megerősödött baloldali értelmiséggel szemben képes lett volna intellektuális ellensúlyt képezni. Az történt, hogy leadta a Csoóri–Csurka-féle vonulatnak az egész kulturális életet. Az eredmény közismert. A Fidesznek erre nem volt anyagi ereje, nem voltak állami eszközei, sem régről átmentettek, sem újak. Ugyanakkor a Fidesznek – generációs okokból – nincsenek meg azok a szimpatizánsai, akik az értelmiségen belül elismert helyet foglalnának el, s vállalkoznának a közéleti szereplésre. Nem pártpolitikáról beszélek, hanem értelmiségi szerepvállalásról. Akik erre alkalmasak lettek volna, azoknak nagy részét elragadta a politika.

A debreceni kongresszus – készülődés a kormányzati szerepre

Szerintem négy kérdés köré csoportosíthatók a problémák: a korhatár eltörlése, az új szervezeti modell, a Fodor–Orbán-vita s végül az elnökválasztás kérdése. Tudjuk, hogy egyetlen jelöltként győztél, s lettél a Fidesz első elnöke. Mennyiben jelent mást a Fidesz megválasztott elnökének lenni, hiszen eddig is mindenki úgy gondolta, hogy te vezeted a Fideszt?

A felelősség más. Eddig könnyebb volt a helyzetem, mert egyfelől a közvélemény valóban úgy tudta, hogy a Fidesznek ugyan nincs elnöke, de van első embere, s ez én vagyok. Az első embert általában a frakcióvezető személyéhez kötötték, hiszen a frakcióvezetőt leszámítva nem volt egyszemélyes vezető pozíció. Csak testületek voltak, s azzal, hogy a parlamenti frakció vezetője lettem 1990 áprilisában, lényegében az első ember szerepe az enyém lett, de felelősség nélkül. Formálisan a felelősségem a debreceni kongresszusig annyi volt, mint egy másik elnökségi tagnak. Megkülönböztetett felelősségem csak a frakció működésével kapcsolatban volt. Azt mondhatom, hogy múltamnál fogva, a közvéleményben való elismertségem miatt a befolyásolási lehetőségem nagy volt, ugyanakkor nem kellett ezzel arányban álló felelősséget viseínem. Nem is lett volna szükség arra, hogy a párt szerkezetét megváltoztassuk, hogy pártelnököt válasszunk, ha két szorító körülmény nem tette volna ezt elkerülhetetlenné. Az első, hogy közeledett a választási kampány. Hozzá kell szoktatni saját magunkat is ahhoz, hogy olyan kampányt csinálunk, ahol

Orbán szavaz

világosan elhatároljuk a pozíciókat. Tehát tudjuk, ki az első ember egy elképzelt árnyékkormányban, és kik a miniszterjelöltek. Meg kell szoknunk, hogy ez a normális egy olyan néppárt esetében, amelynek ambíciói vannak, s amelynek a támogatottsága megnőtt. A másik érv az volt, hogy a legégetőbb probléma a megyei és városi elnökök hiánya. Azt nem lehetett elképzelni, hogy van falusi elnök, városi elnök, megyei elnök, de ez a hierarchia nem fut végig a párton, hanem megáll az Országos Választmánynál. Végig kellett tehát vinni ezt a logikát, nem lehetett csak félig átalakítani a pártot.

Ezt a logikát azért kellett végigvinni, hogy választásra készülve naprakész módon lehessen irányítani?

Nem. Valójában azért, mert egy normális párt így épül fel. A pártszervezet két szempontból fontos. Egyfelől támogatja az ellenzékben vagy kormányon lévő frakció politikáját. Nem véletlen, hogy az MDF-en belül volt legnagyobb jelentősége a pártszervezetnek, hiszen amikor olyan döntést kell hozni, amely vitát válthat ki a társadalomban, akkor nagy szükségük van a kormányzó párt parlamenti képviselőinek erre a támogatásra. Azt hiszem tehát, hogy nem lehet kormányozni párt nélkül, csak a frakcióra hagyatkozva.

A politikai elemzőknek mégis mindig az volt az érzésük, hogy a Fidesz esetében a legkevésbé érdekes a párt. Tehát nem fontos a létszáma, nem fontos a területi kiépültsége. Találtam jócskán olyan megnyilatkozásokat a Fidesz vezetői részéről, hogy két választás között nem kell különösebben törődni a párttal.

Egy ellenzékben lévő párt esetében ez valóban kevésbé fontos. De kormány-párti pozícióban ennek óriási a jelentősége, hiszen ott döntési felelősséget kell vállalni. A Fideszben egy kettősség jelent meg '90 őszétől. Különváltak a helyi pártszervezetek és a helyi önkormányzati frakciók. A Fidesznek csak arra volt ereje, hogy az önkormányzati frakciókban dolgozó embereket megerősítse, kiszolgálja, hiszen az ő sikerükön vagy kudarcukon múlott a párt megítélése helyben, mondjuk egy megyei városban. Az ő feladatukká vált, hogy mozgassák a párt helyi szervezeteit. Nekik volt szükségük a helyi csoport támogatására egy-egy szennyvíztisztító, egy-egy gázvezeték stb. ügyében. Ezért mi nem a helyi pártcsoporttal, hanem sokkal inkább a helyi önkormányzati frakcióval foglalkoztunk. A Fidesz sohasem akart tömegpárt lenni, amiből nem következik, hogy választási párttá akart válni. Az volt a célunk, hogy olyan liberális középpárt legyünk, amely nem él annak büvöletében, hogy minél több tagja legyen, de gondot fordít arra, hogy az ország minden jelentősebb településén legyen helyi csoportja, s az önkormányzatokban felelősséget tudjon vállalni. Az a kulcskérdés, hogy a helyi önkormányzatok a pártlogikát követik-e vagy sem. Ebből a szempontból nem egyértelmű a magyar politikai rendszer. Ezt a kérdést – sajnos – nem döntötte el a magyar parlament 1990 őszén. Csak félig engedték az önkormányzatokat a pártpolitizálódás irányába. Azt mondtuk: természetesen pártalapon kell megcsinálni az önkormányzati választásokat, de azért építsünk be biztosítékokat, hogy ne legyenek az önkormányzatok kiszolgáltatva a pártpolitikának. Ez tévedés volt. Mert vagy azt mondom, hogy lokálpatrióta-alapra helyezem az önkormányzati választásokat, és akkor kizárom onnan a pártokat, vagy azt mondom, hogy a helyi önkormányzatok is pártlogika alapján szerveződnek, de akkor teljes mértékben érvényesülniük kell a pártoknak. Elképesztő, hogy egy polgármesternek gondot okozzon, hogy

ő egy párthoz tartozik. A polgármesternek el kell játszania a pártok fölött álló hivatalnok szerepét, ami képtelenség, hiszen mindenki tudja, hogy a pártpolitika alapján választották meg.

Ami kialakult most – s áprilisban Debrecenben meg is szavazta a kongresszus – az ezek szerint segít feloldani ezt a dilemmát, mert egyértelművé tette legalább a szervezeten belül a döntési viszonyokat.

Ami ott történt, az egyszerre centralizáció és decentralizáció. Centralizáció abban az értelemben, hogy a helyi Fidesz-csoportoknak lesz elnöke. Az elnöknek és az elnökségnek is világosan meghatározott jogaik lesznek. Decentralizáció viszont abban az értelemben, hogy csökkent az országos elnökség hatásköre. Hiszen ha nincsenek megyei és városi elnökök, hanem csak a helyi szervezetek léteznek, akkor az országos elnökség kezében nagy informális hatalom összpontosul. Most megjelennek a helyi erős emberek.

Mi jelent meg a tömegkommunikációban a kongresszusról? Érzékeltették-e eléggé azt, hogy kormányképes erőként állt fel a Fidesz, hogy immár nem tizenvalahány ember reprezentálja a pártot, hanem itt van egy csomó más

A tanácsadók: Kovács András és Fellegi Tamás a debreceni kongresszuson

ember is Illés Zoltántól Mizsei Kálmánig, Mazsu Jánostól Urbán Lászlóig. Észrevették-e ezt azok, akik politikai elemzéssel foglalkoznak?

Nem, nem vették észre. Te magad mondtad, hogy melyik volt az a négy pont, ami köré szerveződött a tömegkommunikáció érdeklődése a Fidesz-kongresszus kapcsán. A legfontosabbat nem véletlenül nem mondtad: ez a program volt, s a programot tálaló személyiségek. Ez teljességgel elsikkadt. A mai magyar tömegkommunikáció érzéketlen bizonyos problémák iránt, az érdemi politikai ügyek iránt, és ebben ti is felelősek vagytok. Sajnos sokatok számára a politika elemzése nem jelent mást, mint a szimbólumokból való olvasás képességét. Azaz egy-egy politikai esemény szimbolikájából következtettek arra, hogy mi történik. A tömegkommunikációban dolgozók egy része – méltánytalan lenne azt mondanunk, hogy mindenki, de tekintélyes része – lustaságból és a tradíciót követve a felszínnel foglalkozik akkor is, amikor már hozzá lehet férni a valódi információkhoz. Ha valahol nincs konfliktus, akkor valamilyen rejtett konfliktust próbálnak meg felfedni. S az a nyilvánvaló tény, hogy mi programot fogadtunk el, méghozzá olyan programot, amivel ki fogunk állni a választók elé a kampány idején – ez számukra nem volt hír. A program kidolgozóit is be lehetett volna mutatni, akik egyébként kormányzati szereplők is lehetnek a jövőben. Ez azonban elsikkadt. Ma még mindig a „mi nem derül ki”, „mi lappang a háttérben” logika uralja – sajnos – az összes kongresszusról szóló tudósítást. Nem a Fidésszel szembeni rosszindulatot látom csupán ebben, mert más kongresszussal is ugyanez volt a helyzet. Mi felkészültünk, elfogadtuk a programot, nagyjából összeálltak a stábok, akik vállalják a politikusi vagy az államigazgatási szerepet. Nagy lépést tettünk afelé, hogy '94 tavaszán azt mondhassuk, a választópolgárok nyugodtan ránk szavazhatnak, mert kormányképesek vagyunk.

Nézzük egy kicsit a beszédedet. Egyértelműen kiderült belőle, tisztában vagytok azzal, hogy '94-ben sokkal nehezebb lesz kormányozni, mint volt '90-ben, mert sokkal nehezebb külső-belső feltételek mellett kell majd kormányprogramot alkotni. Nehezebb lesz a társadalmat rávenni olyan lépéseknek az elfogadására, amelyeket már ebben a három évben is meg kellett volna tenni. A beszédből és a kongresszus egyéb dokumentumaiból az derül ki, hogy amennyiben a Fidesz jutna kormányzati szerephez, akkor ezt a ma még hiányzó vagy legalábbis nagyon kevésbé művelt kooperatív kormányzás jegyében képzelné el. Úgy érzek, merőben más típusú kormányzati filozófiát körvonalaztatok. Helyesen láttam?

X Sok vád ért '92-ben a pécsi kongresszusi beszéd után – leginkább a párton belül –, hogy túlságosan sok pártpolitikai elem volt a beszédben, s keveset foglalkoztam az ország bajaival. Ebben volt igazság. Debrecenben már közelebb voltunk a következő választáshoz, itt már a választási esélyekről kellett beszélni. Arról, kívánunk-e a következő kormányzatban felelősséget vállalni vagy sem, felkészültünk-e erre stb. Mert azt nagyjából tudjuk, mit jelent ma MDF-esnek lenni egy faluban, és mit jelent MDF-esnek lenni egy munkahelyen. Fideszesnek lenni ma a kézsorításokat, a gratulációkat jelenti. Ilyeneket mondanak az embernek: „szedjétek össze magatokat, fiúk”, „remélem, majd ti jöttök”, „mondjátok meg ennek vagy annak, hogy csak így tovább” stb. MDF-esnek lenni körülbelül azt jelenti egy munkahelyen, hogy „na ezt is jól elrontottátok”, „mondd meg annak az idióta főnöknek, hogy most már elég volt” stb. Azt gondolom, hogy itt szerepcsere lesz, s ha bárki azt hiszi a Fideszben, hogy ez a kézszorogató, hátbaveregetős, „csak így tovább, fiúk” Fidesz-szerep megmarad majd a '94-es választás után, az téved – természetesen, ha kormányzati szerepbe kerülünk. Lehet, hogy úgy fogunk járni, mint ahogy az MDF járt, lehet, hogy minden magyar párt úgy jár, ezt ma még nem tudhatjuk. Csak azért beszéltem erről ennyit a kongresszuson, hogy ne érhessen bennünket az a vád, hogy úgy mentünk bele a kormányzati felelősség vállalásába, hogy közben nem tudtuk, mivel jár ez. Mert ezt a lehetőséget mérlegelniük kell, s ha úgy dönt egy helyi ügyvéd, orvos vagy egy jól képzett szakmunkás, hogy vállalja annak ódiáját, hogy ő ehhez a párthoz tartozik, akkor azt is vállalja, hogy adott esetben az öt-tíz-tizenöt éves, kemény munkával kivívott tekintélyét kockáztatja. Jobb, ha most azt mondja, hogy fiúk, el kell válnom tőletek, mert ennek a következményeit én nem tudom vállalni. Ez becsületes dolog, ezt azonban mindenkinek magának el kell döntenie. Meg kell előzni, hogy egy népszerűtlen döntés után a párt ijedtében szétszaladjon. Nehogy tömegesen elkezdjenek kilépni, s azt mondják, köszönjük szépen, ennyi volt, elég volt. Nagy tanulság számomra, hogy ha az MDF nem lett volna ideológiailag ilyen szilárd, akkor már háromszor szétszaladt volna. Már a második költségvetést sem fogadta volna el a frakciójuk, a helyi szervezetek felláztak volna. Ha az MDF nem teremtette volna meg azt a légkört, hogy „itt vannak az igaz magyarok, szemben meg a nemzetietlenek”, akkor nem fogadták volna el ezeket a költségvetéseket, s helyben sem támogatták volna az MDF-et. Ha így történt volna, akkor el sem tudna indulni az MDF a következő választáson. A politika világa bonyolultabb annál, semhogy az ember első pillantásra csak úgy megvetően nyilatkozzon a szereplőkről.

Minden kongresszus formális és informális síkon zajlik. Lezajlott a három nap a programnak megfelelően, minden akkor volt és úgy történt, ahogy kellett, de az informális kongresszus hajnali háromig, négyig tart. Milyen mértékben éreztet más embereknek a súlyát, jelenlétét azokon túl, akikkel egyébként is majdnem mindennap találkozol? Le tudad-e mérni, hogy ez a csapat tényleg felkészült-e lélekben arra, hogy mit jelent majd a kormányzati felelősség? Éreztet-e, hogy ez a garnitúra ráhangolódott arra, hogy a jövőben övék is lehet a felelősség?

Pécsett más volt a helyzet, ott volt időm a kongresszusi küldöttekkel együtt sörorzni, elmenni beszélgetni, most erre egyszerűen nem volt idő. Másképp szerveztük a kongresszust, szükségét sem éreztem, hiszen a kongresszus előtt minden egyes küldöttel kétszer találkoztam személyesen.

Az összes küldöttel személyesen?

Az összes küldöttel. Voltak regionális gyűlések és megyei gyűlések is. Minden régióban kétszer jártunk. Mindenki, aki úgy gondolta, hogy találkozni akar a párt vezetőivel a kongresszus előtt, annak volt erre módja. Ráadásul bejött egy-két esemény. Például Kállay Miklós volt miniszterelnökünk újrateremtése Kállósemjénben, ahová kötelességemnek éreztem elmenni. A Fideszben az a szabály, hogy az egy megyéből jött küldötteket egy helyre szállásolják el. Nincs olyan, hogy az Országos Választmány tagjai a város legjobb szállodájában laknak együtt. Én például Szolnok megyéből voltam küldött, tehát a Park Hotelben laktam együtt a Szolnok megyei küldöttekkel. Ez mindig így volt a Fidesznél, ezután is így marad. A Szolnok megyeiekkel pezsgőzttem, miután elnökké választottak.

Most már eltelt egy szűk fél év a debreceni kongresszus óta. Megkötöttétek az SZDSZ–Fidesz-megállapodást, s egyre inkább kirajzolódni látszik egy liberális szövetség. Fel kell tenni a kérdést magatoknak, hogy mit fogtok csinálni, ha esetleg kormányra kerültek. Szerintem fél szemmel most már nemcsak ellenzéki pártként kell néznetek a dolgokat, hanem úgy is, hogy „mi hasonló helyzetben mit csinálnánk”. Fel vagytok-e arra készülve, hogy adott esetben olyan döntések tömegét kell meghoznotok, amire nincs felkészülve az ország, és újra csalódás érheti őket?

Sok szempontból lehet értékelni az elmúlt három évet. Nagyon sokan csalódtak a kormányban, időnként rajtam is erőt vesz a csalódottság. Ez abból fakad, hogy lehetett volna jobban is csinálni, tarthatna az ország előrébb is – ez a meggyőződésem. Amiből persze nem következik, hogy csodát lehetett volna tenni az elmúlt három és fél évben. A perspektíva hiánya nyomasztja

leginkább az embereket, úgy érzik, hogy az elmúlt három évben nem indultunk el valamerre. Nem érzik úgy, hogy bár ezen az úton vannak áldozatok, amiket meg kell hozni, s vannak olyan pillanatok, amikor az ember elkeseredik, de azért összességében az ország valahonnan valahova tart. Ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy teljesen elégedetlen vagyok-e a helyzettel, akkor azt kell mondanom, hogy nem vagyok teljesen elégedetlen. Nem szoktuk így feltenni a kérdést, de így is fel lehet tenni: lehetséges-e a mostani világpolitikai helyzetben, az adott világgazdasági recesszió mellett, ilyen örökséggel a hátunk mögött, diktatúra nélkül piacgazdaságot építeni és jólétet csinálni Magyarországon? Szerintem '90-ben is ez volt az alapkérdés, csak ezt valahogy még senki nem merte kimondani. Magyarán, lehet-e Közép-Európában olyan átmenetet megvalósítani, amely a modernizációt demokráciával kapcsolja össze? Azt kell mondanom, hogy ez a kísérlet – minden megbicsaklás ellenére – nem vallott kudarcot. Történtek olyan lépések, amelyek a modernizáció irányába visznek – kevesebb, mint ami kívánatos lett volna –, nincs diktatúra, működik a demokratikus politikai intézményrendszer. Ez akkor is igaz, ha a kormány megpróbálja rátenni a kezét a Tévére és a Rádióra, s olykor élesen bírálják az Alkotmánybíróság egy-egy döntését. Állnak a politikai demokrácia intézményei, a magántulajdon aránya növekszik, a privatizáció – időnként rossz irányba fordulva ugyan –, de azért mégis halad. Végül is kikerekedhet valami ebből, csak az ár túl magas, egy jobb kormánnyal sokkal olcsóbban, sokkal kisebb veszteséggel s rövidebb idő alatt meg lehetett volna úszni az egészet. A kérdés tehát úgy vetődik fel számomra, hogy a következő parlamentnek és kormánynak lesz-e módja a modernizációt a demokratikus intézmények felszámolása nélkül végigvinni? Ma látok erre esélyt. Ennek az esélynek a fenntartásáért van értelme belevágni ismét. Ha úgy látnám, hogy erre nincs esély, nem folytatnám. A történelem ossza ki másra ezt a szerepet, hiszen nem kell mindent vállalni. A Fidesz szerepet vállalhat egy olyan kormányban, amely a gazdasági modernizáció és demokrácia dilemmájában őrlődik, ha van esély arra, hogy képes megtalálni azt az egyre keskenyebb ösvényt, amelyen járva még fenntartható a gazdasági modernizáció és a demokrácia. Nem állítom, hogy ez biztosan sikerülni fog, de Magyarországnak – nem úgy, mint más országoknak – van erre esélye. Az MDF-kormány ma azt mondhatja: uraim, lehet hogy a kritikák java része igaz, de egyelőre nincs diktatúra, s egy picit mentünk előre a modernizáció tekintetében is. S önöknek igazuk van, ha megbuktatnak bennünket, mert többet is lehetett volna tenni, csak azt ne vitassák el, hogy nagyon nehéz volt a

kettőt együtt csinálni. S nekünk ez négy évig sikerült. Ha csak ennyit érnénk el a következő négy évben, akkor jogosan szavaznának ellenünk, de azt elmondhatnánk, hogy nagy bajt nem okoztunk.

Én már annak is örülnék, ha '98-ban egyáltalán érzékelné a problémát, s nem kívülről kell majd tudatosítani. Amit most elmondtál, abból más is következik. Bizonyos szempontból mégsem lesz olyan rossz '94-ben kormányozni. '90-ben vakrepülés kezdődött, '94-ben viszont világosan lehet látni, mi az, amit érdemes folytatni, s mi az, amit nem. Ez '90-ben nem volt ilyen nyilvánvaló. Ez azért nem is olyan kevés ezek szerint.

A mai magyar politikai elittel szemben nagyon sok jogos kifogás fogalmazható meg. Egy viszont nem: hogy ne lenne tanulékony. Azt láttam az elmúlt három évben, hogy sokat tanult ez a politikuskárda. Az MDF hibáiból, az MDF politikai gyakorlatából rengeteget lehetett tanulni.

Ezt a kérdést a végére akartam hagyni, de sokkal helyénvalóbb, ha most teszem fel. Az újkori magyar történelemben példátlan szerencsés helyzetbe

Helmut Kohl kancellárral, 1993 őszén

kerültetek: nagyon fiatalon bekerültetek a politika középpontjába, az elmúlt három évben volt időtök mások hibájából tanulni...

Ez már '89-ben is így volt. Úgy tanultunk meg szöveget beverni, hogy láttuk, mások hogyan csinálják rosszul, így nem kellett sokszor ráütnünk a saját kezünkre. Ez alól kivételt jelentenek a Fidesz önkormányzati emberei. Ők ugyanis csak a saját hibáikból tanulhattak. Nekik nehezebb volt a falujukban, városukban, mint nekünk a parlamentben. Ezért azoknak, akik az elmúlt négy évben a helyi önkormányzatokban dolgoztak, s megállták a helyüket, lesz módjuk kipróbálni magukat az országos politikában is. Bízom abban, hogy közülük nagyon sok tehetséges ember fog kikerülni. A döntéshozatal természetével nekik már nem kell megismerkedniük. Nagyon bízom bennük, s kormányképességünk is elsősorban abból fakad, hogy egymillió ember él ma az országban Fidesz-önkormányzat vezetése alatt.

Lejtőn

Azért az elmúlt évben kaptatok ti is rendesen, nemcsak a kormány. Tavaly jóval több konfliktus robbant ki körülöttetek, mint korábban bármikor, több volt a melléfogás, többet kellett magyarázkodnotok. Akárhogy is nézzük, az elmúlt évben bebizonyosodott, hogy a Fidesz is tud melléfogni, s talán még szerencsétek is volt, hogy jóval a kampány előtt kaptatok pár hatalmas pofont. A debreceni kongresszus után volt néhány olyan hónap, amikor úgy látszott, hogy a Fidesz meginog. Mi történt?

Én inkább történeésekről beszelnék. A Chartával kezdődött, innen indult minden. Ilyen volt bizonyos szempontból a Fidesz–SZDSZ-megállapodás is, amit én sikernek vélek, de az MSZP irányába történő zárás érthető módon újabb támadásokat hozott magával. Ilyen volt a nyugdíjügy, ami inkább a populisták támadásának tett ki bennünket. Ilyen volt továbbá a társadalombiztosítási önkormányzatok ügye, s ilyen volt a székházügy is.

Én még egy hatodikat hozzátennék. Saját magadat, tehát hogy jön az Orbán-diktatúra.

Ez már csak az előzőek következménye. A történelem fog ítélni, most még túl korai kijelenteni, hogy egy-egy ügyben kinek volt igaza, és kinek nem. Azt azonban nyugodtan el lehet mondani, hogy mérlegelekések előzték meg a döntéseket. Mindig megbeszéltük ezeket a kérdéseket, hol a frakcióülésen, hol az országos választmányi ülésen, s úgy hoztuk meg döntéseinket. Úgy látom,

a Charta-ügyben helyesen döntöttünk, s szerintem a Charta saját magát leplezte le azóta. Nekem az volt az álláspontom, hogy óvatosan kell bánni egy nagy mozgalommal, mert egy mozgalomnak többfajta szereplője van. Vannak egyrészt azok, akik pontosan tudják, hogyan illeszkedik az adott mozgalom tevékenysége egy politikai koncepcióba; vannak továbbá olyanok, akik részt vállalnak a munkában, mivel a mozgalom nyilvánosan megfogalmazott céljaival egyetértenek; s vannak olyanok, akik elmennek a rendezvényekre, s jól érzik ott magukat. Ezért nagyon nehéz egy ilyen mozgalommal kapcsolatosan kritikai észrevételeket tenni anélkül, hogy sokakat meg ne bántana az ember. De azokkal szemben, akik tudatában voltak annak, hogy ez a mozgalom milyen politikai kontextusba illeszkedik, továbbra is fenntartom a különvéleményemet. Nézetem szerint az a koncepció élt befolyásos értelmiségiek fejében, hogy a kormánypártokkal szemben csak egy ellenzéki egység lesz képes alternatívát felmutatni. Ezzel soha nem értettem egyet, mindig azt mondtam, hogy nem szabad ellenzéki egységet összekovácsolni. Ahogy közelednek a választások, egyre világosabb lesz, hogy nem létezik az a fajta ellenzéki egység, amire itt sokan gondoltak... Ne legyen illúziónk, az SZDSZ konfliktusai az MSZP-vel legalább olyan élesek, a véleményünk legalább annyira eltér, mint a miénk, csak ők ügyesebben leplezik. Mondok egy példát. Nekem tulajdonítják azt a mondatot, hogy „vigyázzunk, mert revansra készül az MSZP”, pedig ezt Pető Iván fejtette ki egy Horn–Orbán–Pető vitán. Ennek ellenére MSZP–SZDSZ konfliktusról nem beszélhettünk, mert a Fidesz elvitte a balhét. Szerintem azonban nem lehet sokáig fenntartani ezt a helyzetet, s biztos vagyok abban, hogy az SZDSZ is komoly konfliktusba fog keveredni az MSZP-vel. Ennek az első jelét láthattuk is, amikor a tb-önkormányzattal kapcsolatban Pető Ivánék bejelentették csalódottságukat. Azt hiszem, nem lehet sokáig rejtegetni ezt, hiszen az SZDSZ és a Fidesz által képviselt program ellentétben áll az MSZP valódi programjával. Más a lelkülete és a gondolkodásmódja, s mások a modernizációs elképzelései is. Ehhez az alapvető különbséghez képest jelentéktelen, hogy a Fidesz és az SZDSZ között is sok kérdésben vita van. Az ellenzéki egység fából vaskarika: 1989-ben volt értelme az MSZP-vel szemben létrehozni, de ma már – demokratikus viszonyok között – semmi szükség nincs rá. Úgy látom, a Charta kimúlt, s legyen igaza a szervezőknek, akik azt mondják, hogy a Charta olyan, mint az esernyő, akkor kell kinyitni, ha esik. Ebben az ellenzéki egységben azonban mi nem tudunk részt venni. Ez az egyik oka a velünk szembeni támadásoknak. Tudom, hogy ezzel – akaratunkon kívül – nagyon sok értelmiségit szembefordítottunk a Fidesszel. Kikérték

maguknak, hogy az ő mozgalmukat behelyezzük egy olyan politikai kontextusba, amivel ők soha nem akartak azonosulni. Csakhogy egy dolog az, hogy az ember mit akar, és egy másik, hogy mi a következménye annak, amit csinál. Ha valaki a politika mezejére lép, akkor nemcsak az számít, hogy mit akar, hanem az is fontos, hogy mit csinál, s ennek mik a következményei. Ma is helyesnek látom a Fidesz nagyon erélyes, de árnyalt fellépését ebben az ügyben. Azt mondtuk, igen, erőt kell mutatni a szélsőjossal szemben, de egyúttal nem kell meghirdetni az ellenzéki egységet. Ez a törekvésünk eredményes volt, mert az ellenzéki egység gondolata ebben a pillanatban múltófélben van. Igaz, ennek az lett az eredménye, hogy haragosokat gyűjtöttünk, s jó néhány sebből vérzünk mind a mai napig. Ez volt az ára, de szerintem jó lelkiismerettel vállalhatjuk ezt a konfliktust.

Te úgy értelmezed, hogy a Fideszrel kapcsolatos problémák tulajdonképpen a törlesztés logikájával magyarázhatók?

Gyarló emberek vagyunk mindannyian. Aki megtámadott, annak a hibáit én is nagyobb örömmel veszem észre, mint korábban. Volt ebben az ügyben személyes sértődés is, nem akarom ennek a lehetőségét tagadni. Van azonban a történetnek egy másik olvasata is. '93-ban a többi párt számára világossá vált, hogy ezeket a fiúkat nemcsak abból a szempontból kell nézni, hogy most szemben állnak-e a kormánnyal vagy sem. Egyetlen Fidesz-önkormányzat sem roppant össze, szakértelmiségi bázisunk növekedett, nemzetközi elismertségünk szintén – itt van tehát egy párt, amelyiket konkurensként is komolyan kell venni. S a Fidesszel szemben ugyanolyan normákat kell érvényesíteni, mint az összes többi párttal szemben. Nem az történik, hogy jön a legkisebb fiú, levágja a sárkány hét fejét, s akkor happy end. Hanem jön a királyfi, levágja a sárkány fejét – ez még előfordulhat –, de nézzétek meg, milyen éles a kardja. A dolog ma már így néz ki, s ezzel együtt kell élni. Azt gondolom, a Fideszt a politika többi szereplőjével azonos módon kezdték el kezelni, s mint a hatalom egyik jövőbeni lehetséges birtokosát nem kímélték tovább. Ezzel együtt járt egy illúzióvesztés is.

Nézzük a második konfliktust, a nyugdíjasügyet. Mi sem lett volna egyszerűbb, mint hogy mi is elkezdünk felelőtlenül ígérgetni. Mi azonban csak azt ígérhetjük meg, amit teljesíteni is tudunk. Minden más hangerő dolga. Ki tudja hangosabban mondani magáról, hogy szociálisan érzékeny. Hiszen az a Szocialista Párt a szociális érzékenység úttörője ma Magyarországon, amelyik ithagya ránk ezt az örökséget, a társadalombiztosítás tönkretételétől kezdve a külföldi államadósságon keresztül a munkanélküliség előidézéséig. Ezeket

nem lehet a mostani kormány számlájára írni. Hogy a szociális érzékenység élharcosa egy ilyen párt legyen, az mégiscsak túlzás. Azt kellene világossá tenni a magyar polgárok előtt, hogy itt az a kérdés, kinek milyen megoldási javaslatai vannak. A polgárokat az érdekli, hogy lesz-e megoldás az ő helyzetükre. Egy diákot, aki munka nélkül van, nem az érdekli, hogy együtt zokog-e vele a politikus, hanem az, hogy a politikus kínál-e olyan alternatívát az országnak, amiben neki mint munkavállalónak helye lesz. A szociális felelősség irányába kellene terelni a vitát. Ha nem tudjuk a megoldások közötti különbségekre irányítani a figyelmet, akkor alulmaradunk. A többieknek nagyobb a hangja, de nem mindig annak van igaza, aki hangosabban kiabál.

Ne feledkezzünk el a székházügyről sem...

A székházeladás kapcsán erkölcsi érvekkel próbáltak bennünket támadni. Én a székházeladásról szóló vitában azt az álláspontot képviseltem, hogy a pártot gazdasági értelemben is a saját lábára kell állítani. A törvényes tulajdonunkkal úgy kell gazdálkodni, ahogy az a Fidesz számára a legelőnyösebb. Mi csak magunkra számíthatunk, nekünk csak az van, amit magunk megszerzünk. Szemben ellenfeleinkkel, akik az elmúlt negyven évben megszédtek magukat, bespájzoltak a nehéz időkre, vagy jelenlegi kormányzati pozíciójukat használják fel gazdasági alapjaik megteremtésére. Ha nem leszünk velük versenyképesek, nem tudjuk eljuttatni elképzeléseinket a választópolgárokhoz. Nem lesznek kiadványaink, irodáink és alkalmazottaink, s hiába miénk akár a legjobb program is, alul fogunk maradni.

A felsorolásból kihagytad, én meg hozzátettem, hogy önálló problémává nőtte ki magát Orbán Viktor. Neked is módod volt ebben a fél évben elgondolkodni a kritikákon, amelyek alapján téged veszélyesnek tartanak a demokráciára nézve. Egyesek azzal fenyegetik az országot, hogy diktatúra lesz, ha a te kezvedbe kerül a hatalom. Az csak az egyik kérdés, hogy te erről mit gondolsz, a másik viszont az, hogy a kampány során óhatatlanul védekezned kell ez ellen. Nyilván másképp tekintenek egy olyan emberre, akitől félnek, s nálunk általában nem szeretik a nagy hatalmú politikusokat. Ezzel reálisan számolnod kell, ki kell tudni bújni a bőrrödből.

Szerintem nem kell kibújni a bőrrödből, s nem érzem, hogy rossz helyzetben lennék. Már feldolgoztam magamban ezeket a támadásokat. Azt hiszem, abban a pillanatban, amikor kiderült, hogy a Fidesz nem egy mosolygós gyermekcsapat többé, s nem néhány okos fiú gyülekezete, hanem komoly rivális, onnantól kezdve az osztatlan jóindulat megváltozott. Ezt el kell viselni. Másrészt bízom abban, hogy a kampány segíteni fog ezen a problémán. Segíteni

fog – legalábbis azt hiszem – abból a szempontból, hogy rengeteg nyílt vitán kell majd részt vennem nagy publikum előtt. Ezek a találkozások alkalmasak arra, hogy a polgár szembesüljön azzal az emberrel, akiről olvasott korábban. Azt hiszem, az írott sajtóban rólam terjesztett kedvezőtlen kép a közvetlen találkozások élménye eredményeképpen jelentős mértékben meg fog változni.

Tény, hogy három-négy ember jöhet szóba miniszterelnökként, és azok között te is ott vagy, nem kis eséllyel. Nem is firtatnám az életkor problémáját...

Az életkorról beszélhetünk, mert azokon az értékeléseken szoktam a legjobbakat derülni, amelyek arról szólnak, hogy a Fidesz vezetői – köztük én is – sürgősen szeretnék valamilyen fontosabb vezetői pozícióba kerülni. Azért mulatok ezen, mert ezt mindig olyan emberek fogalmazzák meg, akik 60 évesnél idősebbek, s az utolsó esélyüket látják a '94-es választásban. A magyar közvélemény megnyugodhat, ha a Fidesz csak a saját érdekeit nézné, akkor '94-ben nekünk okosabb dolog lenne egy kicsit hátrébb húzódni, megőrizni magunkat úgy, ahogy megőriztük az elmúlt négy esztendőben. Legerősebb ellenzéki pártként végigdolgozni a következő négy évet a parlamentben. Ha a Fidesz csak a saját érdekeit nézné, az lenne a legkényelmesebb, hogy csak '98-ban – a világgazdasági recesszió enyhülésével – álljunk elő. Bennünket azzal vádolni, hogy nekünk sürgős lenne, nos, ez a szellemi képességeink lebecsülését jelenti.

Értem, hogy nincs kétely a Fideszt illetően, nincs kétely általában a bírálatokat illetően sem, de azért egy miniszterelnöki pozíció ilyen időszakban Magyarországon, ahol történelmi változásokat kell majd irányítani, akár tetszik, akár nem: hihetetlen feladatokat róhat az emberre. Összemérted már a magad felkészültségét a várható feladatokkal?

A kétely mindig jelen van, de hogy az ember hangot ad-e ennek, s milyen gyakran, az részben habitus, részben pedig helyzetértékelés függvénye.

Értem, hogy politikusként nem kell hangoztatni, de...

Egy politikusnak nem az a dolga, hogy azt hangoztassa, hogy kételkedik saját magában...

Igen, de azért az engem izgat, hogy benned megvan-e ez a kétely...

Laci, tíz éve ismersz... 1990-ben sem voltam biztos abban, hogy a Fidesz parlamenti frakciója képes lesz komoly ellenzéki pártként működni. Zárt üléseken utat szoktunk engedni a kételyeinknek. Fontos, hogy mindig zárt üléseken. Egyáltalán nem voltam meggyőződve arról, hogy 26-27-28 éves emberek 50 meg 100 ezer lélekszámú városokat el tudnak majd irányítani polgármesterekként. Honnan lehettünk volna minderről meggyőződve? De

ezek a lányok, fiúk megoldották ezt is. Arra, hogy a Fidesz sikeres kampányt tud majd összehozni '94-ben – amiben reménykedem –, semmifajta garancia nincsen. Úgy látom, ebben a pillanatban a kételynél az esélyek nagyobbak. S ugyanígy vélekedem a saját magam szerepét illetően is. '90-ben is elvezettem valahogy a Fidesz országos listáját, de akkor nem volt ilyen rettenetesen nehéz a feladat. S bár komoly kételyeim vannak, hogy bizonyos helyzetekben miképpen tudok megfelelni az elvárásoknak, azt gondolom, ma nincsen olyan eleveelrendeltség, ami a kudarcot előre vetítené. Nekem ez elég. Nincs kudarcra ítélve sem az én személyes szereplésem, sem a párté, sem az országé.

Ezt így értem. Ez pontos beszéd volt. Ha végignéznénk az utolsó száz év magyar miniszterelnökeinek sorsát, láthatnánk, hogy az egyenleg tragikus. Öngyilkosok, kivégzettek, emigrációba kényszerültek stb. Ilyenkor már a történelem játszik az emberrel, s nagyon kevés esély van arra, hogy az ember játsszon a történelemmel. Bármikor olyan erők is fellephetnek, hiszen nem tudhatjuk, mi történik a környezetünkben, amelyek megoldhatatlan feladatok elé állíthatják az embert. Ezt is beleértettem ebbe a kérdésbe, hogy számot vetettél-e azzal, hogy más dolog egy politikai kalandba belevágni, s más dolog miniszterelnöknek lenni egy zavaros külpolitikai környezetben, amikor Magyarország történelmi válaszút előtt áll.

Gondolatban számot vetni ezzel egyszerre könnyű és lehetetlen. Könnyű, mert az ember ezt végiggondolja, úgy, ahogy te most elmondtad, akkor azt mondja: ide születünk, és a feladatot, amit a sors ránk kirótt, el kell végezni. Így vágtunk bele mi néhány évvel ezelőtt, hogy a demokratikus átmenetet sikeresen megcsináljuk. Ennek még nincsen vége. Ez a rendszer, ami az átmenet eredményeképpen körvonalazódni látszik, még messze van attól, hogy stabilnak lehessen mondani. Nem kérdés számomra, hogy ezt a munkát folytatni kell. Ha megtagadják ezt a lehetőséget tőlünk – hiszen ez a választópolgároktól függ –, akkor más a helyzet. Az ember könnyedén azt mondhatja, mindent végiggondolt, amit végiggondolhatott. De igazából ezt nehéz végiggondolni. Elképzelni ugyan el lehet, de megélni nem lehet ezeket a helyzeteket. Erről a dologról csak azért érdemes elmélkedni, hogy az ember a jellemét, az elszántságát erősítse, de messze nem vezet ez az elmélkedés. Elég fiatal vagyok ahhoz, hogy a kudarcokból és a sikerekből is tanuljak. Bizonyos szempontból jóval többet tanultam, mintha könyvtárakban töltöttem volna el a mögöttem lévő öt-hat évet. Szerintem a mostani kampány is olyan tudással gazdagít majd, amit könyvtárban soha nem tudnék begyűjteni. A jó diák izgalomával nézek a választási kampány elé.

Gondok és sikerek

Ha az ember végignézi az elmúlt hónapok sajtóját, akkor teljesen nyilvánvalóvá válik, hogy a legnagyobb politikai hír a hazai sajtóban Fodor Gábor kiválása volt. Érdekes megnézni a te állásfoglalásaidat is. Sokáig azt mondtad, hogy nincs kétféle vonal, nem számítasz szakadásra, majd a végén úgy nyilatkoztál, hogy meglepett Gábor lépése. Nyilván együtt éltél ezzel a problémával régóta, s biztos vagyok abban, hogy a szakítás nem úgy történt, ahogy ezt a sajtóból rekonstruálni lehet. Valóban voltak mentalitásbeli és politikai jövőképek közötti különbségek, és még valószínűleg sok más is. Túl a dolog személyes részén, Fodor Gábor kiválásának mi a tanulsága? A többiek kiválásával mi változott a Fideszben?

A legtöbben úgy gondolták, hogy személyek közötti konfliktusról van szó. Nos, ennek van a legkevesebb köze a történetekhez. Igaz, hogy Gáborral 1988-ban közeli jó barátként kezdtük a Fideszt. Amikor beköltözött a Bibó

A Századvég könyvbemutatóján Gyurgyák Jánossal és Kende Péterrel

István Kollégiumba – fél esztendővel az alapítás után –, ott ismerkedtünk meg igazán, bár már a katonaságnál is találkoztunk. A kollégiumban hosszú ideig egy szobában laktunk. Onnan jutottunk el ide, hogy ma már két pártban vagyunk. A folyamatnak megvolt a maga logikája; a politikáról sok tekintetben különböző módon gondolkodó, de egy helyről induló emberek képesek a baráti kapcsolatot civilizált módon politikai kapcsolattá átalakítani. Azt gondolom, amikor Fodor Gábor elhagyta a Fideszt, a kapcsolatunk barátiból a politikai pártszövetség szintjére hidegült vagy langyosodott – ahogy tetszik. Soha semmilyen személyes konfliktus nem volt közöttünk, akkor sem, amikor rivalizáltunk egymással. Voltak ilyen időszakok is. Ilyen volt az 1990-es a frakcióvezető-választás, hiszen mi ketten voltunk a jelöltek. Akkor kétharmad-egyharmad arányban kaptam bizalmat.

Miért nem támogattad, hogy Gábor megszerezhesse a választmányelnöki posztot? Ha végiggondoltad stratégiaileg, akkor miért nem hoztad meg azt az áldozatot, hogy legyen arra a fél évre Gábor a választmány elnöke?

Azért nem támogattam, mert tudtam, hogy koncepcióbeli különbség van közöttünk. Ha a konfliktus a párt elnöke és a választmány elnöke között jelenik meg, akkor ez a pártot szétszakíthatta volna. Hiszen ez a testület hagyja jóvá a parlamenti képviselőjelölteket. Itt nyilván rivalizálás indult volna el.

Erről egy szó sem volt a sajtóban...

Másrészt ez a testület dönt arról, hogy milyen koalícióban vehet részt a Fidesz. Az említett politikai koncepció mögött koalíciós elgondolások is voltak, s ez azt eredményezhette volna, hogy más koalíciót részesít előnyben az Országos Választmány elnöke, és mást a Fidesz kongresszusa által megválasztott elnök. Gábor ellenprogramjának lényege éppen az volt, hogy a koalíció kérdésében a szocialistákat kell előnyben részesíteni. Ebből könnyen pártszakadás lehetett volna. Ezt nem lehetett megengedni. Szerintem nem szabad a következő parlamenti frakcióba olyan ellentéteket bevinni, amelyek a nagyon nehéz 94–95–96-os esztendőben a frakciót a várható nagy nyomás hatására szétfeszítenék. Nekem ez volt az álláspontom, de ezt nyilvánosan soha sehol nem mondtam ki. A kampányban igyekeztem kívül maradni, mert nem akartam, hogy Orbán kontra Fodor vita legyen az egészből.

Megpróbálok tehát összegezni az elmondottakat: ti azért szerettétek volna mindenáron megtartani Gábort, mert tisztában voltatok értékeivel, de úgy szerettétek volna megtartani, hogy semmiképpen ne kerüljön elosztószerephez, mert az már szétverné a nehezen összehozott szervezetet a választások előtt.

Kifejezetten szerettem volna, ha Gábor marad, mert Gábornak volt helye a Fideszben. Nézetei eltértek attól, amit a Fidesz főárama és a túlnyomó többség képviselt, de azért ez is elfért volna. Gábor a Fidesz politikai térképének egyik szélső pólusán helyezkedett el. Ő nem úgy gondolkodott a nemzeti és tradicionális értékekről, mint a párt többsége. Soha nem vállalta a Fidesz nemzeti elkötelezettségét. Az egyik oldalon egy modern, baloldali és végletekig individualizált liberális felfogás, a másikon pedig egy integratív, a nemzeti, az állam szerepének és az egyház szerepvállalásának kérdéseiben az előzőtől eltérő értékeket képviselő liberalizmus – ez volt a konfliktus lényege.

Bizonyos fokig a te politikai felelősséged is, hogy nem derült ki, miről szól a vita. Politikai felelősséged ott kezdődik – vagy végződik, ez megítélés kérdése –, hogy nem sikerült nyilvánvalóvá tenned egy olyan problémahalmazt, amiben lehet, hogy neked volt igazad. Az ugye számotokra sem volt kérdés, hogy a sajtó és az értelmiség úgys Gábor mellé fog állni. Lehet, hogy ezért meg sem próbáltátok érvényre juttatni az igazatokat. Úgy ítéltétek meg, hogy a közeg úgys annyira ellenséges, hogy nincs is esély az érdemi kérdések megvitatására?

Azt gondoltam, hogy nekünk ezt a vitát itt és most nem kell lefolytatnunk. Nem akartam hagyni, hogy beugrassanak bennünket egy hosszú, sok időt és energiát felemésztő polémiába. Azt gondoltam, hogy a politikai értelemben már nyugvó pontra jutott vitáknak nem szabad újra fellángolniuk. Az áprilisi kongresszus eldöntötte, hogy mi a politikai stratégia. Abba a politikai stratégiába mindenki belefért. Azt gondoltam, hogy ezzel az áprilisi status quo-val kell elmenni a választásokig.

Neked komolyan volt olyan illúziód, hogy ezt a konfliktust az áprilisi kongresszus megoldotta?

Kompromisszumos megoldás született. Lehet, hogy ezt illúciónak véled, én nem tartom annak. Ott egy olyan politikai kompromisszum született, amit mindenkinek tudomásul kellett volna vennie. Aki nem veszi tudomásul, az olyan konfliktust lobbant fel a párton belül, amely a választási esélyeinket csökkentí. Aki ebben a pártnak gondolkodik, annak ez nem lehet érdeke. Akkor sem, ha a kongresszusi döntésekkel vagy a személyi döntésekkel az ő igénye nincs száz százalékgig kielégítve.

Milyen érdekes, hogy hozzátetted, hogy „aki ebben a pártnak gondolkozik...” A lelegején azt mondtad, hogy „ma már két pártnak vagyunk”. Rá akartam kérdezni ennek a bloknak a végén erre a lépésre.

Gábor átállt az SZDSZ-hez. Egyik nyilatkozatában azt mondta, örül, hogy az SZDSZ-ben fog dolgozni, mert végre azokkal dolgozhat, akik igazából mindig is a barátai voltak. Ehhez nincs mit hozzátennem.

Ez azt jelenti, hogy utólag Kövér Lacinak lett igaza? Ettől tartottam, hogy ha ez bekövetkezik, akkor nem kell megvitatni egy csomó dolgot, mert lám, előre megmondtá, hogy így lesz... Nem örülök neki, hogy így történt, mert sok más dolog is Kövért fogja igazolni. Egyébként kívülről többiünknek az volt a benyomása, hogy Laci erőszakolta rád a Gáborral való szakítást, te elfértél volna Gáborral.

Ez tévedés, hiszen nem a Fidesz szakított Gáborral, hanem ő velünk. Örülök annak, hogy nagyon kevesen követték, s átéreztem azok helyzetét, akik Gábor mellett léptek sorompóba, aztán itt maradtak nélküle.

Az Orbán–Fodor konfliktus jelentős mértékben kihatott a megítélésekre, a sajtóhoz, az értelmiséghez, az SZDSZ-hez való viszonyokra. Tehát van még egy külső köre is ennek az egész problémának, amit valamilyen módon szóba kell hozni. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy szakításra kerül a sor, akkor számoltatok-e az árral, amit így is, úgy is meg kell fizetni?

Eltértek a vélemények. Tudtuk, meg kell fizetni az árát, mert a Fideszen belül addig nem látszottak konfliktusok. A Fidesz képeinek egyik eleme az volt, hogy a fiúk megférnek egymással. Ha egy vitatkozó párt képét vesszük fel – még ha egyébként indokolt politikai vita zajlik is –, akkor ez megbontja a képet, és azt mondják majd, hogy ezek sem különbek, mint a többiek. Nem mondják azt, hogy kiscgazdák, mert a vita stílusa nem olyan volt, mint ahogy ez Magyarországon szokás.

Várható volt, hogy az ellenfeleink engem kiáltanak ki bűnbaknak. Szerintem a konfliktus lényegét, a politikai tartalmát az újságírók nem értették, de megéreztek. A Gábor-féle liberális felfogás a magyar újságíró-társadalom hangadó részéhez közelebb áll. A Fidesszel szembeni állásfoglalásokkal, a liberalizmusnak egy centrista, a konzervatív elemeket is magában foglaló válfajával szemben mondhatják el a maguk értékítéletét.

Tudtam, hogy megkísérlik majd pártszakadás látszatát kelteni. Mindig is tudtam, hogy pártszakadásról szó sem lesz. Tudtam, hogy Gábornak mekkora a politikai támogatottsága a párton belül. Bíztam benne, hogy nagyságrendekkel többen fognak belépni, mint amennyien elmennek. Ez így is történt. A Fideszen belül a személyi változások lezárultak, a párt átalakulása teljes egészében befejeződött, mozgalmából párt lett a Fidesz, értékvilága egyértelműen kikristályosodott, s a program is készen áll. Most már ez a Fidesz.

Akkor fejezzük is be ezt a témát. Azért mégis hozzáteszem, hogy szükségtelen veszteség volt. Végül is a Fidesz olyan embert veszített, aki tömegkommunikációs képességeit tekintve messze jobb volt mindegyikötöknél. Nehéz lesz őt pótolni.

Majd meglátjuk. A történetek után már nyugodtan mondhatom, egy másik pártban van a helye. Úgyis lehet fogalmazni, hogy Fodor Gábor és Szájer József, Fodor Gábor és közötttem, valamint Fodor Gábor és a Fidesz fővonala között az a különbség, ami a Fidesz és az SZDSZ között. Bebizonyosodott, szerencsés az, ha Magyarországon két különböző liberális párt van, és a politikusok is választhatnak közöttük. A jövőben ennél nagyobb átrendeződések is lesznek...

Akkor térjünk át a következő kérdésre. Az ősz sok mindent hozott. Váratlanul előléptél mint gazdaságpolitikus, amit korábban nem csináltál. Két kitüntetett pontja is volt ennek a szereplésnek. Az egyik a költségvetési beszéd a parlamentben, a másik pedig a vállalkozói szféra megnyeréséért folytatott kampány. Hirtelen felfedezték Kornai tavaly karácsonykor megjelent félfordulat-teóriáját, és úgy tűnik, hogy ez egy-két hónapra pártpolitikai jelszóvá, sőt gazdaságfilozófiává is vált számotokra. Ezzel viszont vállalatokat kellett egy újabb vitát, hiszen én még élénken emlékszem arra, mikor joggal szidták a GAM-programot és Szabó Tamást 1992 nyarán, majd 1993 legelején blöffnek tartották Palotás János növekedési ígéreteit. Ehhez képest nem volt könnyű elhatárolni magatokat korábbi önmagatoktól...

Nem volt meglepő a fellépésem, hiszen egy kivétellel – amikor is nem voltam Magyarországon – 1990 óta minden költségvetési vezérszónoklatot én mondtam el.

De nem így mondtad el...

A gazdaságpolitika nyelve idegen volt Antall Józseftől. Miután nem volt megbízható pénzügyminisztere, ugyanakkor ő idegenkedett ettől a területről, s nem beszélte ezt a nyelvet, ezért nem is volt abban a helyzetben a kormányzat, hogy egységes gazdaságpolitikája lehessen. Ebből az a tanulság, hogy ha egy párt nem közgazdászt állít az élre – mint ahogy én sem közgazdász, hanem jogász vagyok –, akkor két dolgot kell tennie. Megbízható és magasan képzett gazdaságpolitikus munkatársakat kell felkérni tanácsadónak. Másfelől neki magának is beszélnie kell a gazdaság nyelvén, vagyis közvetlenül, tolmácsok nélkül is szót kell értenie a gazdasági élet szereplőivel. Ez a felismerés állt a vállalkozói körút mögött. Az igazi indok azonban a gazdasági helyzet volt. A magyar gazdaság legrosszabb esztendeje 1990 óta 1993 volt. A gazdasági

mutatók a legfenyegetőbb képet ebben az esztendőben rajzolták fel. Ezeket nem érdemes részletezni e helyütt, a lényeg az, hogy az infláció mértéke 20 százalék fölött maradt, a nemzeti össztermék tovább zsugorodott; a külkereskedelem hiánya óriásira rúgott, a költségvetési hiány mértéke drasztikusan nőtt stb. Egy ilyen gazdasági helyzetben más válaszokat kell most már találni, mint amilyeneket 1991-ben és 1992-ben próbáltunk adni.

Egy közbevető kérdés. Ez azt is jelenti, hogy korábban volt valami bizalmatok az iránt, hogy mindez másképpen lesz, és az 1993-as év drasztikus adatai változtatták meg a gondolkodásmódokat? Aki akarta, az korábban is tudhatta, hogy tragikus helyzetben van a gazdaság.

Most utólag mindenki okos. Én azonban jól emlékszem az 1991–92-es helyzetértékelésekre, amelyek hasonlóak voltak akár az SZDSZ, akár az MSZP, akár a Fidesz vagy akár független elemzők fogalmazták is meg. Mindig voltak különböző veszélyek, de hogy ezek egyszerre jelentkeznek minden területen, nos ezt senki sem várta.

Komolyan mondd, hogy nem számítottatok rá? Például Mádi László írásaiból úgy éreztem, hogy ő azért tudta, hogy errefelé halad a gazdaság.

Lehet, hogy ő tudta, ezért is van a Fideszben.

Hogyan reagáltak a vállalkozók?

Ezek bizalomépítő találkozók voltak, s remélem, 1994 után lesz értelme annak, hogy komoly kérdésekről tárgyaljunk...

Melyik volt a legsikeresebb szereplések?

A pécsi és a miskolci nagyon sikeres volt. Az is jó volt, hogy hosszú időn keresztül nem voltam Pesten, s az nekem mindig jót tesz, ha heteket tölthetek vidéken.

Kik mentek veled?

Váltott lovakkal dolgoztunk. A megyei elnökök jöttek, és a gazdasági szakértők váltották egymást. Urbán László, Spéder Zoltán, László Géza. A felkészítésben még Chikán Attila is részt vett.

Ilyen katasztrofális évet a magyar gazdaságtörténet régóta nem látott, amikor is egyszerre nőtt a külső és a belső adósság. Ezért úgy látom, a következő kormánynak sokkal inkább válságkezelő programra lesz szüksége, tehát nem arról van szó, hogy nem lenne jó, amit mondtok, de a gazdaságpolitikai realitások mások lesznek a következő évben.

Azt állítom, hogy ebből a nagyon válságos gazdasági helyzetből csupán restriktív nem lehet kijönni. Tudjuk, hogy katasztrofális állapotban lévő gazdaságról van szó, amely azonban az egyensúlyát is csak úgy nyerheti

vissza, ha bizonyos területein az állam különböző preferenciákkal a gazdasági növekedést elősegíti.

A következő kormány dolgát nagyon megnehezíti ez az öröklött helyzet. Nem lehet a restriktív a végtelenségig folytatni, de az adókedvezményes, gazdaságélénkítő politika túlzott állami szerepvállalással és az ötödik éve elhalasztott államháztartási reformmal együtt nem megy, ezt ti is tudjátok.

Mindebből két politikai tanulság következik. Az egyik, hogy embert próbáló gazdaságpolitikai reformlépéseket kell végrehajtani – beleértve az államháztartás teljes reformját –, tehát nem lehet arra számítani, hogy a következő kormány lényeges változtatások nélkül túléli az előtte álló négy évet, mint ahogy ez a kormány tette. A második állításom, hogy megállapodásra kell törekedni. Nemcsak a munkaadókkal, hanem a munkavállalói képviselőkkel is. Sőt néhány gazdaságpolitikai kérdés eldöntésébe majd a leendő ellenzéki pártokat is be kell vonni.

Miután elég rendszeres külpolitikai kapcsolatokat építettetek ki, van-e ígéret arra, hogy komolyabb külső gazdasági segítséget kaphasson az ország?

Külpolitikai kapcsolataink jók, azonban ennek gazdasági erővé történő átalakítására a lehetőségeink ma korlátozottak, hiszen ellenzékben vagyunk. Csodát ígérni nem lehet. Semmifajta diplomáciai aktivitás nem tudja ebben a pillanatban elérni, hogy egy új Marshall-segélyprogram létrejöjjön, vagy akár csak komoly segélyprogramot szavazzanak meg a régiónak. Ebben a pillanatban nem látok erre lehetőséget. Nem látok, mert a nyugat-európai politikai rendszereket is politikusok irányítják, s ők is a következő ciklust szeretnék túlélni. Az a realitás, hogy Nyugat-Európában is gazdasági recesszió van, ezért a választópolgárok a tőlük több száz, esetenként ezer kilométerre lévő más országok gazdasági bajait nem tekintik olyanoknak, amely közvetlen befolyással lehetne az ő életükre.

Arra sem látsz lehetőséget, hogy a nyugati vezetők megértsék, előbb-utóbb úgyis megfizetik az árát az elmaradt segélyeknek?

A nyugati államférfiak tudják, hogy előbb-utóbb meg kell fizetni ennek az árát, anyagi áldozatokat is kell hozni. De ma a gazdaság állapota miatt nem vállalják a konfliktust a saját választópolgáraikkal. Arra azonban látok lehetőséget, hogy a külföldi működőtőke lényegesen nagyobb mértékben érkezzen Magyarországra. De óvatosnak kell lennünk, s nem szabad átesnünk a ló másik oldalára. Bizonyos stratégiai területek megtartásáról nem lehet lemondani, például nem lehet a teljes magyar bankrendszert külföldieknek privatizálni. A bankokat privatizálni kell – lehetőleg tőkeemeléssel –, de legalább egy európai

mércével mért középszintű magyar bankra is szükség van. Ugyanígy a közüzemi vállalatokat is privatizálni kell, elsősorban ott, ahol tőkeinjekció szükséges, de a magyar tulajdonrész fenntartása itt is fontos. Továbbra is lehet arra számítani, hogy Magyarországon nagy infrastrukturális fejlesztéseket kell végrehajtani. Ukrajnának és az orosz területeknek mindenképpen nyugati segélyekre lesz szükségük. Ha a beszállítói szerepből valamit meg tudunk szerezni – s ez már inkább diplomáciai kérdés –, az szintén jótékony hatású lenne a magyar gazdaságra, s erre látok is politikai esélyt. Végül nagy kérdés a boszniai válság rendezése. Ez nem egyszerűen csak humanitárius szempontból fontos, hanem az embargó miatt is. Érdekünk, hogy minél hamarabb rendeződjenek a dolgok, s az újjáépítésbe jelentős magyar tőkét lehessen bevonni. Vannak tehát lehetőségek, a nagy nyugati segélyeken kívül is.

Valószínűleg a kampány egyik feladata lesz ezt is megértetni az országgal. Ehhez szorosan hozzátartozik, hogy miként alakultak a külügyi kapcsolataitok. Milyen külügyi háttérrel, milyen külső kapcsolatrendszer tudatokat teremteni. Mennyi a liberális világtalálkozó látványos gesztusának a valóságos politikai súlya?

Azt demonstráltuk – nemcsak Magyarország, hanem a világ felé is –, hogy a nemzetközi kapcsolataink elérik azt a szintet, amely egy kományzó szerepre törekvő párt esetében elvárhatóak. Az igazán fontos találkozók már korábban megtörténtek, hiszen Kohl kancellárral, az angol külügyminiszterrel, az osztrák kancellárral és alkancellárral stb. már korábban találkoztunk. A világtalálkozóval azt akartuk bemutatni, hogy nem kell megijedni a kormányváltástól, hiszen ez külpolitikai szempontból nem lesz instabilitást jelentő tényező.

Milyen mértékben sikerült ezt az üzenetet eljuttatni a választópolgárokhoz?

Jól sikerült, s ennek számos oka van. Az egyik, hogy vannak bizonyos normák, amiket nem lehet felrúgni, s miután az EDU-konferencia Magyarországon volt szeptemberben, nagyon nehéz lett volna annak indokát adni, hogy egy hasonló nagyságrendű és fontosságú rendezvény miért nem kap figyelmet.

Van még egy mészete a külpolitikai kapcsolatoknak. Úgy tűnik nekem, hogy intenzíven építgették a határon túli magyar szervezetekkel a kapcsolatot...

Igyekeztünk a nem magyar politikai erőkkel is kapcsolatot tartani a környező országokban, már akikkel lehetett. Miután mi egy liberális párt vagyunk, a környező országok liberális indíttatású partjaival próbáltunk szorosabb kapcsolatokat kiépíteni. Ez Románia irányában rendkívül jól működött, ott meglepő módon egy erősödő liberális mozgalom politizál. Szlovéniával jók a

kapcsolataink, Horvátországgal szintén. Szlovákiával gondban vagyunk, mert ott ebben a pillanatban nincs liberális párt.

És ott a magyar kisebbség belülről is meglehetősen tagolt.

Igen, de az egy másik probléma. Számunkra nagyon fontos még Lengyelország és Csehország. Lengyelországban a választásokon egymással koalícióra lépett liberális és konzervatív erőkkkel való kapcsolattartás volt a fontos. Csehországban pedig, bár nem liberálisnak hívja magát, a Klaus-féle gazdaságpolitika nagyon közel áll a Fidesz gazdaságpolitikai elképzeléseihez. Így nekünk egyszerre van a környező országok magyar kisebbségi pártjaival és a többségi nemzetek jelentős pártjaival kapcsolatunk. Külpolitikai kapcsolatainkat az elmúlt három évben megerősítettük.

S van elég ember hozzá?

Jól állunk.

Külvülről úgy tűnik, hogy van 7-8 ember, aki zömében külpolitikai ügyek bonyolításában járatos...

Egy ideig ez nehézséget is okozott, mert több külügyes volt a Fidesz-frakción belül, mint amit az ésszerű parlamenti munkamegosztás megkívánt. Ennek hosszú időn keresztül nyögtük a terheit, ma már inkább az előnyeit élvezzük, mert valóban több – magas szintű diplomáciai munkára is képes – képviselőnk van. A háttérben nagyon sokan vannak, akik nyelveket beszélnek, diplomával rendelkeznek, vannak nemzetközi tapasztalataik, és a második, harmadik vonalban bevethetők. Hazánkban sok az olyan tehetséges fiatal, akik diplomáciai pályára alkalmasak, nem is igazán értem, a kormánykoalíció miért nem tudott utat találni ehhez a generációhoz.

Ez a ti dolgotok lesz. Végre egy világos feladat.

Utat kellett volna találni hozzájuk, s nagy hiba, hogy ez nem történt meg. A kormányzat számára mindig is problémát okozott, hogy a külpolitikai apparátus politikailag kompromittáltnak tekintett figuráit úgy váltsa le, hogy a szakmai színvonal süllyedése ne következzen be. De nem jutott el ahhoz a fiatal generációhoz, amelyik alkalmas arra, hogy diplomáciai munkát vállaljon.

Antall József politikai filozófiájában nagy szerepet foglaltak el a nemzetközi viszonyok. Az volt a benyomásom – hosszú beszélédeit hallgatva –, hogy bizonyos deduktív logikával állandóan a nemzetközi viszonyokból vezette le a magyar ügyeket, a saját miniszterelnöki pozícióját és a napi politikai lépéseket is. Ehhez képest ti hogy gondolkodtok a kül- és belpolitikai kérdések egymáshoz való viszonyáról?

A következő miniszterelnököknek a gazdasággal kell olyan viszonyban lennie, mint az előző miniszterelnök a külügyekkel volt. Paradoxon, de igaz, hogy Antall József nem diplomata, hanem igazából magyar belpolitikus volt. Azt kell mondanom, nem is történésznek, hanem inkább alkotmányjogásznak tekinthető, tehát bizonyos szempontból azt a politikustípust testesítette meg, mint Tölgyessy Péter az SZDSZ-ben és Szájer József a Fideszben. Az persze kérdés, hogy a külügyeket hogyan kell elhelyezni a kormányzati intézményszerkesztésben, szerencsés-e hogy a Miniszterelnöki Hivatal irányítsa a külpolitikát, ahogy ez most történik. Én is erősen külpolitikai meghatározottságúnak tekintem a magyar belpolitikát. Gazdasági értelemben és politikailag is nagyon nyitott Magyarország. Mindenfajta bezárkózó politika halálunkat jelentheti. Ilyen értelemben indokolt volt, hogy Antall József a külpolitikai rezdüléseket olyan érzékenyen fordította le rögtön a belpolitika nyelvezetére. Ezt folytatni kell.

Választások előtt

Nézzük a Fidesz elhelyezkedését a konkurensek jelenlegi palettáján.

Többfajta leírást lehet választani, s mindegyik torzít egy kicsit...

Kezdjük el a legegyszerűbb, a személyi szinten. Mit gondolsz Békesi Lászlóról, Kuncze Gáborról és Szabó Ivánról?

Valószínű, hogy Békesi László nem lesz miniszterelnök-jelölt. Horn Gyula lesz a listavezető, de nem mondják ki, hogy ő a miniszterelnök-jelöltjük. Habár ezt mindenki tudja. Ez nem tesz jót a magyar politikai kultúrának, ugyanis növeli a bizonytalanságot. Szabó Iván szintén nem lesz miniszterelnök-jelölt. Nehezen képzelhető el, hogy nem a hivatalban lévő miniszterelnök legyen a legnagyobb kormányzó párt miniszterelnök-jelöltje. Kuncze Gábor újonnan jött ember a magyar politikai élet sűrűjében. Ezekkel az emberekkel – a magyar politikai élet átlagos elhidegülését figyelembe véve – jó kapcsolatom van. Ez Kuncze Gábor esetében egészen egyértelmű. Ráadásul az SZDSZ-szel együttműködési megállapodásunk is van. Az ő személye a Fidesz számára elfogadható. Szabó Ivánról kevés személyes tapasztalatunk van. Nem volt okunk arra, hogy kapcsolatba keveredjünk, s miután korábbi személyes ismeretség sem fűz hozzá, nem nagyon tudok róla mit mondani. Talán azt, hogy szerintem ő a legjobb hangú magyar kormánytag. Ezt több alkalommal – miután mögöttem állt egy-két eseményen – tapasztalhattam. Egészen megragadó...

Zengően tud énekelni?

Igen. Kár, hogy néha a költségvetési beszéd megtartása helyett nem énekel inkább a parlamentben, azzal valószínűleg nagyobb sikereket érne el. Békesi Lászlóval szintén nincsen személyes kapcsolatom. Korrekt szocialista párti gazdaságpolitikusnak ismerem. Ez komoly teljesítmény egy szakszervezeti bázisra építő párt esetén. Békesi következetesen ragaszkodik szakmai nézeteihez, amelyeket inkább liberálisnak, mint szocialistának neveznék. Gazdaságpolitikai nézeteiben, gondolkodásmódjában a pártjától annyira elütő politikus nincs ma Magyarországon, mint amilyen Békesi László a saját pártjában.

✕ *Akkor most lépünk tovább: hogyan látod a Fidesz viszonyát a három, a többiekhez képest mégiscsak meghatározó jelentőségű párthoz?*

Érdekes, hogy 1990 májusa és 1994 januárja között két olyan párt volt, amelyekkel nem folytatott tárgyalást a Fidesz. Ez a két párt az MDF és az MSZP. Hivatalos pártközi tárgyalások nem voltak közöttünk.

✕ *Ez hogyan létezik?*

Történetileg így alakult – mondanák a klasszikusok. Sem ők, sem pedig mi nem kezdeményeztünk. Ez is mutatja helyünket a mai politikai életben. A liberális közép irányába húzunk, amely óvatos távolságtartásra rendezkedett be mind a szocialista párttal, mind pedig a legnagyobb kormányzó párttal szemben.

✕ *A sajtóban megjelent híradások alapján úgy látom, hogy mind a két párthoz való viszonyotokban vagy félreértések vannak, vagy a ti hibátokból nem világosak a pozíciók. A leggyakrabban megfogalmazódó vádak egyrészt az MDF-fel szembeni túlzott megértést róják föl, másrészt az MSZP-hez való kérlelhetetlenséget vitatják.*

Azokhoz képest, akik minden nemzeti retorikával megfogalmazott mondatra fasizmust kiáltanak, puha vagyok, ez kétségtelen. A politikai hisztériát egyébként sem kedvelem. De amikor olyan veszélyek jelentkeztek, amelyek indokolták az erős hangütést – legyen szó gazdaságpolitikáról vagy a jobbra tolódás kérdéséről –, akkor a legkeményebben mindig mi fogalmaztunk. Mindenki emlékezhet például a Csurka-féle dolgozat parlamenti vitájára, ahol Tardos Márton egy megértő gesztussal keblére ölelte Antall Józsefet, Kövér László pedig kemény volt, mint a Rolling Stones. Ez ma már senkit nem érdekel, mert a mostani politikai koncepciók kitalálói a logikájukba nem illeszkedő tényeken könnyedén tútesznek. Ha Horn Gyula megüzeni a *Nép-szabadság* hasábjain keresztül Boross Péternek, hogy találkozni akar vele, ettől senki nem kap idegrángást. Ha az a hír jelenik meg, hogy Orbán Viktor

találkozott Antall Józseffel, akkor abban a pillanatban öles cikkekben támadnak...

✕ *Tegyük fel, hogy az általad említett példák meggyőzőek, aki akar, emlékezhet arra, hogy konkrét dolgokban mit mondtatok... Mi a viszonyotok az MDF-hez?*

Viszonyunk nem érzelmi természetű. Az MDF-et heterogén, nehezen meghatározható politikai formációnak tartjuk. Hosszú időn keresztül jelen volt az a veszély, hogy a párt radikális jobboldali irányba csúszik el. 1993 januárjától kezdve ez a veszély lépésről lépésre csökkent, ma minimálisnak mondható. A Demokrata Fórumot egy konszolidált pártnak tekintem, olyan pártnak, amelyet el lehet fogadni a politikai élet egyik szereplőjeként. Nem kell fintorogni, hanem világosan meg kell mondani, hogy mi más politikai programot képviselünk, mint ők.

✕ *Tulajdonítasz-e annak jelentőséget, hogy Kulin Ferencet választották meg frakcióvezetőnek?*

Igen. Több olyan jelzés is van, amely arra mutat, hogy az MDF is konszolidálódik. Ezt csak az nem látja, aki nem akarja. Nézzük végig az 1993-as évet az MDF szempontjából: 1993 januárjában–februárjában Antall József legyűrte Csurka Istvánt a kongresszuson. Három hónap alatt kiszorította az MDF-ből. Király B. Izabella saját pártjában van, Zacsekéknak saját pártjuk van, Csurka elvitte az összes exponált radikalist. Szeptembertől kezdődően olyan számban fogadott el a parlament kétharmados törvényeket, mint korábban egy esztendő alatt. A költségvetési vitát konszolidált módon és gyorsan oldották meg. Antall József halála után a helyére lépő belügyminiszter leadta a belügyi tárcát. S végül Kulin Ferencet választották meg az MDF frakcióvezetőjévé.

✕ *Egy változó párthoz nyilván változó viszonyt kell kialakítani, nem?*

Ez valóban nehéz. Nem szabad dogmatikusan viselkedni. A gazdaságpolitika szempontjából ezt a három évet kudarcnak tekintem, s az elmulasztott lehetőségek ki nem használásáért az MDF-et tartom felelősnek. Ez a koalíció még egyszer nem tud így összeállni, hiszen elfogytak alóla a politikai erők. Bukóféiben lévő pártnak látom az MDF-et, amelynek vállalnia kell a választópolgárok ítéletét az elmúlt három év gazdasági sikertelenségeért. S olyan együttműködést nem tudok elképzelni az MDF-fel, ami abból állna, hogy az MDF gazdaságpolitikája köré épül a kormány. Ugyanakkor nem akarom megtagadni, hiszen életem legszebb szakaszai közé tartozott, hogy nekem van múltbeli politikai közösségem néhány demokrata fórumos vezetővel. Ezt Antall József esetében sem tettem, s Szabad György esetében sem vagyok

hajlandó megtenni. Ott ültünk a kerekasztal mellett együtt – amikor meg kellett bízunk egymásban –, s az MSZMP-vel szemben küzdöttünk. Nem vagyok hajlandó gyűlölködni, mert sokkal jobban ismerem őket, mint azok, akik időnként ezt elvárják tőlem.

X *Az MSZP-hez való viszony körülbelül tavaly januártól állandó harci viszonynak is tekinthető. Ha az ember összerakja az elmúlt 12 hónap nyilatkozatait, akkor látható, viszonylag hamar kijelentette, hogy a választás az MSZP és a Fidesz között fog eldőlni. Az elmúlt 8-10 napban megjelent interjúk – nemcsak tőled, másról is ezt hallani – azt mutatják, hogy ezt változatlanul így gondoljátok. Az MSZP-t érzitek a legfontosabb versenytársnak?*

Versenytársnak, s nemcsak politikai értelemben, hanem a jövőkép szempontjából is. Az MSZP olyan rendszert képzelt el, amelyben az érdekképviselések és a pártpolitika összenőtt. Ez sok veszélyt rejt magában. Ezzel én nem érthetek egyet. Szerintem az érdekképviselések és a pártpolitikai elven a parlamentbe kerülő erők között világos határvonalra van szükség. Volt esély arra, hogy az MSZP és a Fidesz között kialakuljon valamifajta szolid együttműködés. A pécsi kongresszuson 1992 februárjában az hangzott el, hogy a szociáldemokrácia és a baldoldali gondolkodás nem az ördögtől való, és bízunk abban, hogy az MSZP egy modern politikai párttá fog válni. Két dolgot fogalmaztunk meg, ami az MSZP-t elfogadható párttá tette volna a szemünkben. Az egyik, hogy történjen világos és erőteljes generációváltás az MSZP-n belül. Az MSZP tagjainak politikai gondolkodását tekintve heterogén párt, s világos választóvonal húzódik a fiatalok és az idősebbek között. Más nyelvet beszélnek a fiatalok, számunkra érthetőbb nyelvet, ha politikai nézeteink különböznek is. Másrészt kijelentettük, hogy nem lesz együttműködés, ha az MSZP és a szakszervezetek összefonódnak. Elfogadjuk, hogy – mint minden baloldali pártnak – a magyarországi baloldali pártoknak is jó viszonyban kell lenniük a szakszervezetekkel. De ha túlságosan erős ez a kötődés, esetleg szimbiózis alakulhat ki, s akkor nem lehet közöttünk együttműködés, mert ezt veszélyesnek tartjuk az országra nézve. Érthető, hogy kiéleződött a viszony az MSZP és a Fidesz között, hiszen ez a két feltétel nem valósult meg. Nincs generációváltás, és minden korábbinál erősebb és intézményesítettebb lett a kapcsolat az MSZP és az MSZOSZ között. Különösen most, hogy szakszervezeti vezetők indulnak a szocialisták listáin.

Magyarázd meg, hogy miért kell elválasztani az érdekképviselőket ilyen világosan a direkt politikai szférától, mi a baj ezzel? Erre azt lehet mondani, hogy savanyú a szőlő, mert a Fidesznek a leggyengébb a kapcsolata a szak-

szervezetekkel, ezért pusztán csak annyi a baja az MSZP-vel, hogy annak meg nagyon jó. Mi az az elméleti probléma, ami miatt ezt ellenzik?

Nekünk is vannak kapcsolataink, sőt az egyik legerősebb pedagógus-szakszervezet volt elnöke Fidesz-színekben indul. De az volt az előfeltétel, hogy le kell mondania a szakszervezeti pozíciójáról. Sokfajta módon lehet elképzelni az 1994 utáni magyar politikát, az akkor feltehetően megjelenő politikai konfliktusok természetét. A döntő konfliktus 1994 és 1998 között politikai mezben fog megjelenni, de gazdasági tartalmú lesz. 1994 és 1998 között – az előző három-négy esztendő elhibázott gazdaságpolitikájának következtében kialakuló iszonyatos mértékű költségvetési hiány miatt – az államháztartási reform, a költségvetés ésszerűsítése nem halogatható tovább. Sok reformlépést kell megtenni, s ezek nem lesznek mentesek a konfliktusoktól. Az elosztási harc a társadalmi csoportok között élesebb lesz. Már megszerveződtek érdekérvényesítő csoportok az agrárszférában, az iparban, a bürokráciában és így tovább, amelyek versenyezni fognak a forrásokért. Ebben a harcban a legerősebb és legjobban szervezett szereplő a szakszervezet lesz. Mindenki emlékezhet az egészségügyiek, a pedagógusok tüntetésére, az agrártüntetésre, sorolhatnám tovább. Ha nem lennének szélsőjobboldali és szélsőbaloldali hisztériák, amelyek a figyelmet elvonják a fontos dolgokról, akkor nyilvánvaló lenne mindenki számára, hogy a magyar politika létkérdése az elmúlt egy esztendőben a gazdasági indíttatású megmozdulások kezelése volt. Ha ezt lefordítom a politika nyelvére, akkor azt látom, hogy 1994 után ez a konfliktus a legitimitációk közötti versengés képében fog megjelenni. Magyarán, a szakszervezet fel fogja sorakoztatni az embereit azzal az érveléssel, hogy „Kérem, azért kell a következő kormánynak és parlamentnek engednie az én gazdaságpolitikám irányában, mert ennyi meg ennyi szervezett ember érdekeit képviselem, nekem ennyi meg ennyi tagom van.” A másik oldalon a parlamentnek csak akkor lesz lehetősége szembefordulni az ilyen törekvésekkel, ha kellő legitimitációt tud szembeállítani. És azt mondhatja, hogy: „Igen, önöknek van ötszáz ezer szervezett tagjuk. Nekem meg erre a négy évre hárommillió szavazótól van mandátumom.” A politikai konfliktusok nagy része erre a két szikár érvelésre fog majd felfűződni. Nem igaz az az állítás, hogy belülről könnyebb megegyezni a szakszervezetekkel. Mert belülről csak engedni könnyebb, és nem megállapodni. Két elkülönülő félnek, külön legitimitációs forrással rendelkező erőnek kell egymással szemben állnia, megállapodnia, majd a megállapodást betartania.

Az egyik a munkavállalói, a másik az állampolgári jogn járó képviselő. Ezt szerinted intézményesen úgy kell szétválasztani, hogy ne legyen lehető-

ség az olyan típusú tárgyalásokra, ahol az egyiküknek szabadabb mozgása van?

A választópolgárok számára ez egy olyan politikai küzdelem, amelynek remélhetőleg gazdaságpolitikai megegyezés lesz az eredménye. Többségüket nem fogja érdekelni, hogy elméletileg helyes-e, ha összenőtt az érdekképviselő a párttal. Őket az érdekli, hogy milyen gazdaságpolitika következik ebből. A következő kormánynak az lesz a feladata, hogy az elmúlt negyven év és az elmúlt három év rendkívül szerencsétlen gazdaságpolitikájának az örökségét felszámolja. A választások annyiban fontosak, hogy a politikai erők tudnak-e olyan szövetséget kötni, amely meg tudja oldani ezeket a gazdasági konfliktusokat.

S hol legyenek az érdek-képviselői szervek a politikai-hatalmi szférában? Hol legyenek elhelyezve intézményesen?

Magyarországon tettünk jó lépéseket ebbe az irányba az elmúlt három évben, csak nem működtek kielégítően ezek az intézmények. A háromoldalú egyeztetések továbbra is fenntarthatóak. A szociális partnerségről lehetne hozni valamifajta jogszabályt, de sokkal fontosabb, hogy a döntés-előkészítésbe az egyeztetések szintjén a kormányzat bevonja az érdekképviselőket. A háromoldalú tárgyalások eddig – sajnos – nem igazán jól működtek, mert egyfelől a munkaadói oldal rendkívül szervezetlen és megosztott volt, másrészt paradox módon gyakran alakult ki az a helyzet, hogy a kormánnyal szemben fogalmazódott meg a közös munkavállalói és munkaadói érdek.

✕ *Az elmúlt öt-hat hónapban lassanként javul az MSZP pozíciója, és folyamatosan gyöngül a Fidesz támogatottsága. Ez némileg igazolni látszik azt, hogy a két párt között valóban komoly és éles küzdelem várható a listás és az egyéni választókerületekben egyaránt. Az elmúlt hónapokban te gyakorlatilag felszólítottad a pártokat az MSZP elleni koalícióra...*

Inkább azt akartam elérni ezekkel a nyilatkozataimmal, hogy ne enyészzenek el egy nagykoalíciós polgári kormány lélektani előfeltételei. A koalíciós találgatások lassan olyan képzetet alakítottak ki, mintha csak egy szociálliberális koalíció lehetne a megoldás. Számunkra az a kérdés, hogy a liberális pártok programja meghatározó lesz-e a következő kormányban vagy sem? Minden ezen áll vagy bukik. Abban minden elemző egyetért, hogy Magyarországnak a mai gazdasági helyzetében erőteljes, fegyelmezett, liberális gazdaságpolitikára van szüksége, s nem szabad megengedni, hogy ugyanazt a hibát kövessük el, mint amit elkövettünk 1990-ben. A mostani koalíciós kormány

egy idő után ráébredt arra, hogy csak egy fegyelmetezett liberális gazdaságpolitika adhat esélyt a kilábalásra, de az ókonzervatív kormány nem tudott ebben a szellemben kormányozni. Egy ókonzervatív kormány nem tudja megvalósítani a liberális gazdaságpolitikát, mert úgy érzi, ideológiai engedményeket kell tennie, kompromisszumokat kell kötnie. A másik oldalon ugyanez a probléma. Az MSZP gazdaságpolitikai programja jórészt liberális, annak ellenére, hogy néhány kérdésben nem értünk egyet. Számomra nyilvánvaló, hiába hirdet meg Magyarországon egy szocialista párt liberális gazdaságpolitikai programot, a szocialista pártoknak – ugyanúgy, mint a konzervatívoknak – megvan a saját társadalmi bázisuk, amely nem alkalmas ilyen politika megvalósítására. Az MSZP meghirdet egy liberális gazdaságpolitikai programot, s ugyanaz a probléma fog előállni, mint a másik oldalon négy évvel ezelőtt, nevezetesen, hogy nem tudja végigcsinálni. Liberális gazdasági programot csak olyan kormány tud végigvinni, amelyben a liberális pártok dominálnak. A választópolgároknak azt kellene elmagyaráznunk, hogy minden más megoldás gazdaságpolitikai szempontból kudarcot jelent.

X *Tehát azt mondd, hogy nagyjából kétféle kormányzásnak rajzolódtak ki – legalábbis eddig – az esélyei. Egy szociálliberálisnak, amiről hallhattunk eleget az elmúlt egy-másfél évben és egy liberálkonzervatívnek?*

Kialakulhat még más alternatíva is. Kiindulópontunk, hogy az Agrárszövetség és a Vállalkozók Pártjának megerősödésével a liberális középpártok együtt elnyerjék a parlamenti helyek felét. Egy átütő választási siker esetén ez nem reménytelen. Nem nekünk kellene igazodnunk jobbra és balra, hanem a jobboldal meg a baloldal hozzánk lenne kénytelen igazodni. Ez az a cél, amit ki kell tűzni. Még egy alternatívát fel kell vetnem, amely ezelőtt egy évvel még mindenkit rettegéssel töltött volna el. A radikális jobboldaltól indult ki az a szándék, hogy a nemzeti erőket össze kell fogni minden más „nem nemzeti” erővel szemben. S felkérték a táncra a Kereszténydemokrata Néppártot, a Kisgazdapártot és a Magyar Demokrata Fórumot. Fél évvel ezelőtt egy ilyen nemzeti keresztény blokk megszerveződése, amely magában foglalná a radikális jobboldalt is, teljesen reális lehetőség volt. Mára azonban szerintem ennek az esélye a minimálisra zsugorodott.

Emlékezhetünk rá, hogy augusztusban – erős tömegkommunikációs támogatással – Szárszóról egy egész héten keresztül ezt üzenték a népnek...

Így van, s ennek volt később egy felmelegített változata is. Megbukott ugyan, de a bukásához az kellett, hogy ne az a törekvés érvényesüljön az ellenzék részéről, amely összemosza a radikális jobboldalt az MDF-fel, hanem

éppen az, amely segíti őket elkülönülni egymástól. Nem mindenki értette meg ellenzéki oldalon, hogy ez az ésszerű magatartás.

Milyennek tartod a most folyó kormányzást?

Magyarországon ma árnyékkormány van hatalmon, abban az értelemben, hogy nincsenek benne azok a szereplők, amelyek megalkották ezt a kormányt. Ma olyan parlamenti többség alapján kormányoz egy pártkoalíció, amelynek egyik tagja, a Kiszgazdapárt kivált. Csak a frakciója van benn a kormányban, de nem a párt. Az eredeti KDNP–MDF–FKgP kormánynak ez csak a szellemképe.

Az Antall utáni időszakban az általa kijelölt utód folytatja a kormányzást, s ez a megoldás sem a kormányzás összetételében, sem a kormányzati filozófiában nem jelent változást. A választásokig lényegében ez az árnyékkormányzás uralja a magyar politikai életet?

Azt gondolom, a kampány megkezdéséig a kormány mérsékelt, középre húzó erő benyomását igyekszik majd keltetni. A kampány idején pedig ugyanúgy radikalizálódni fog, mint ahogy az egész magyar közélet.

Ezt várod a kampány idejére?

Ennek a jelei elég nyilvánvalóak. Sok illúziót nem táplálhatunk. De ne gondolja senki azt, hogy máshol ez másképp van.

Mit gondolsz, mikor kezdődik a kampány?

Mindenki igyekszik majd rövid kampányt folytatni. A hosszú kampány elfárasztja a közönséget, elfárasztja a pártokat, és rendkívül drága. Azzal számolok, hogy a kopogtatócédulák gyűjtésének időszaka valójában még nem lesz igazi kampány, mert ezek a pártok elég jól kiépültek ahhoz az egész országban, hogy félárbocra eresztett zászlóval is össze tudják gyűjteni a cédulákat. S valamikor a választás előtt egy-másfél hónappal igen intenzív kampány kezdődik.

✕ Látsz-e az elmúlt hónapokban valami új fejleményt, fordulatot a magyar belpolitika egészében?

Azt gondolom, hogy a polgári középpártok együttműködése ilyen fejlemény. Ennek az első lépése a Fidesz–SZDSZ megállapodás volt, majd következett az Agrárszövetség és a Vállalkozók Pártjának bevonása ebbe a polgári szövetségbe. Az MDF az elmúlt egy esztendőben elkezdett a politikai közép irányába húzni – persze nem liberális, hanem konzervatív irányba –, hiszen a politikai szélsőségesek többsége távozott az MDF-ből. A másik oldalon az SZDSZ-en belüli változások hasonlóképpen egy konszolidált polgári párt kialakulásának irányába mutatnak. A személyi döntések is erre vallanak.

Egyfelől az SZDSZ miniszterelnök-jelöltje kifejezetten ilyen ember, másfelől pedig a korábbi, radikális liberalizmust képviselő SZDSZ-es értelmiségiek háttérbe szorulása szintén kimutatható a pártban. A közvetlen politikai részvételről és szerepvállalásról sok értelmiségi lemondott, Tamás Gáspár Miklóstól Haraszi Miklósig. Úgy érzem, hogy az MSZP történelmi lehetőséget szalasztott el, amikor a rendelkezésére álló négy esztendő derekán nem alakult át gyökeresen. Nem történt meg a generációváltás, s nem mozdult el egy modern szociáldemokrata párt irányába. Így premodern szocialista párt maradt, és a választások kimenetelétől, valamint a kormányalakítástól függ, hogy megtörténnek-e ott ezek a változások. Az MSZP alkotmányjogi elgondolásai meglepőek, a mai magyar parlamentáris demokrácia legfontosabb pontjain javasolnak változtatást. Egy prezidenciális és egy korporatív rendszer sajátos kelet-európai vegyületét próbálják létrehozni.

✓ Éveken keresztül több olyan Orbán Viktor-nyilatkozat hangzott el, hogy a Fidesz minden demokratikus párttal együtt tud működni. Sokáig csak a Kiszgazdapárttal szemben voltak fenntartásaitok. Az 1993-as év fejleményének tartom, hogy ebből a potenciális, hosszú távú együttműködésből fokozatosan kitagadtatok az MSZP-t. Valamilyen szerkezeti változásnak nyilván kellett történnie – vagy a fejetekben, vagy a belpolitikai életben, vagy mind a kettőben –, ami előidézte ezt a véleményváltozást.

A Fidesz álláspontja ebben a kérdésben nem változott. 1990 áprilisában a Fidesz Országos Tanácsa Tatán kinyilvánította, hogy minden demokratikus párttal el tudjuk képzelni az együttműködést. A Kiszgazdapárt azért került kívül ezen a körön, mert megkérdőjeleződött a demokratikus berendezkedés iránti elkötelezettsége. Az utóbbi hónapok politikai fejleményei miatt egyre erősödik az a meggyőződésünk, hogy nagyobbak a veszélyei mind az országnak, mind a Fidesz számára annak, ha az MSZP-vel együttműködést alakítunk ki, mint ha inkább távolságot tartunk.

✗ Horn Gyula többször kifejezésre juttatta, hogy – szemben veled és a Fidesszel, akik állandóan nyilatkoztok az MSZP-ről, és ilyen-olyan elvárásokat fogalmaztok meg – ők soha nem szólnak bele a Fidesz ügyeibe. Nem mondják, hogy merre tartson a Fidesz, nem mondják, hogy Fodornak van-e igaza vagy Orbánnak. Te hogyan fogadnád, ha hasonló intenzitással foglalatoskodnának a Fidesszel, és megszabnák, hogy milyen Fidesszel tudnának csak együttműködni?

A Fidesz egységes arculatú, és politikai programját tekintve is sokkal egységesebb párt, mint amilyen az MSZP. Biztosan lehetne valamilyen különbségeket találni, de ezek nem olyan természetűek, hogy mondjuk egy

modern szociáldemokrata párt vagy egy sajátos kelet-európai szocialista párt alakuljon-e ki. Az MSZP tartózkodását nem tartom különösebb érdemnek. Normális dolog, ha a pártok ilyesmiről beszélnek, különösen abban az esetben, ha már kormányon volt pártokról van szó. Ha a Fidesz negyven évig kormányzott volna, akkor bizony magyarázgatni kellene az MSZP-nek is, hogy miért tudja vagy miért nem tudja elképzelni a Fidesszel való együttműködést. Nekünk ez nagyon komoly erkölcsi problémát okoz. Nekem különösen. Minden politikusnak van archimedesi pontja, én is mondtam egy beszédet június 16-án. Senki sem lépheti át a saját árnyékát. Ha egy politikus nem tartja magát korábban kimondott gondolataihoz, s mindig csak a pillanatnyi népszerűsége gondol, eltávolodik egykori önmagától, akkor előbb-utóbb erkölcsileg megsemmisül, kiürül, s zörögni kezd, mint a mákgubó ősszel, ha fújja a szél. Másfelől az MSZP anélkül is be tud avatkozni a Fidesz ügyeibe, hogy közvetlenül megszólalna. Van szocialista napilap, vannak MSZP-színekben induló értelmiségi közírók, és van egy szerteágazó üzleti kapcsolatrendszer, s így másokkal végeztetik el a munkát. Nekünk nincs ilyen hátterünk.

Ezért kénytelenek vagytok közvetlenül vívni a harcot?

Igen, ezért kell nekünk állandóan több konfliktust vállalni, mint ami kívánatos lenne.

Vészesen zuhan a népszerűségetek a közvélemény-kutatások szerint az elmúlt hónapokban. Mindenképpen drámai fordulat történt az elmúlt fél év alatt. Mi lehetett ez?

Hogy mennyit veszítettünk, azt nehéz megítélni, mert különböző cégek különböző adatokat hoznak nyilvánosságra. Világos volt, hogy ha a választások közelednek, a népszerűségünk csökkenni fog, mert kiegyenlítettebbek lesznek az erőviszonyok. Februártól egyébként megindultunk fölfelé.

✕ Azzal szoktak vádolni benneteket, hogy túlságosan is ambiciózusak vagytok?

Ha személyes ambíció vezérelne bennünket, akkor beálltunk volna a sorba, és egy MSZP-SZDSZ-Fidesz koalíciós kormányzást hirdettünk volna meg mi is. Joggal föltételezhető, hogy az eredmény átütő siker lett volna. S néhány fideszes nyugtathatná az ülepét egy-egy bársonyszékben. De nem ezt tettük. Ilyen értelemben a saját személyes lehetőségeinkkel szemben fogalmaztunk meg egy másik stratégiát. Ezt mindenki tudta akkor, amikor így döntöttünk. Éppen ezért az MSZP-vel kapcsolatos magatartásunk mögött nemhogy cikk, nemhogy személyes ambíció, hanem igen erős morális megalapozottság állt. Olyan erős, ami a politikában szerintem elég ritka.

✕ Amit mondtál, egy kívülálló számára úgy összegeezhető, hogy végül is veletek nincs semmi gond, ti olyanok maradtatok és lesztek, amilyenek voltatok. Körülöttetek változik valamiféle erőter, másként látnak benneteket, megtoldva azzal, hogy végül is nem csináltatok semmiféle hibát, hanem megváltozott ugyanannak a magatartásnak a megítélése. Egy korábban szimpatizáló réteg élesen szembefordult veletek, mert keresztetztétek az érdekeiket. Ami engem ebben a magyarázatban nagyon zavar, az az, hogy mindent külső okokra vezet vissza. Tegyük fel, hogy elfogadom ezt az érvelést. Ez esetben azt mondom, hogy, ha ezt ennyire előre lehetett látni, akkor erre fel is lehetett volna készülni. Vagyis kellett történnie valami politikai hibának, ha ezt előre láttátok, és mégis bekövetkezett. Tehát nem készültetek fel eléggé arra, hogy ebből népszerűség-csökkenés lesz. Nem készítettétek fel a veletek szimpatizálókat, a híveiteket, hogy a népszerűség-csökkenésnek milyen politikai következményei lesznek.

A kérdés első részével egytértek. Azt most még nem tudhatjuk, hogy politikai hiba volt-e, amit csináltunk, hogy igazunk van-e ebben az ügyben vagy sem? Majd a jövő dönti el, hogy jól érzékeltük-e a magyar társadalom

Itt még Szamóca, azaz Eperjes Károly ellen

tényleges politikai igényeit, s azokat a problémákat ragadtuk-e ki, amelyek meghatározzák az ország életét. Mindenki esendő, tehát hibázik. Elég, ha az olvasó nem felejtí el, hogy senki sem tévedhetetlen, a politikusok pedig végképp nem azok. Nem az én dolgom, hogy a saját hibáinkat közhírré tegyem...

Meghagyod az ellenfeleidnek?

Ez az ő asztaluk.

Debreczeni József azt írta az ősszel, hogy a sajtó megcsinálta a Fideszt, s utána most kicsinálja.

Ezt nem Debreczeni mondta, hanem idézte a Magyar Hírlap egyik írását...

De az egész írásának ez a mondandója.

Nem mondta azt, hogy megcsinálta, hanem azt mondta, hogy népszerűsítette. Ez az állítás igaz.

Debreczeni elemzéséből az következett – s ebben némi káröröm is volt –, hogy most azt kapják a fiúk, aminek a hullámán felkapaszkodtak. Az írásnak az az alapvető mondandója, hogy a Fideszt a politikai sajtó növesztette fel, s most a politikai sajtó takarítja el az útból.

Ezt lehet rosszmaájúan is olvasni, s lehet elismerést is kiolvasni belőle. Én inkább az utóbbra hajlok. Mert ezt úgy is lehet érteni, hogy a fiúknak, lányoknak, akik 22-en bejutottak a parlamentbe, vannak politikai képességeik.

Akkor megpróbálom a végletekig vinni ezt az egész problémát. Először Debreczeninél láttam, s később elemeiben nálad és főleg Kövér interjúiban, hogy nálatok azért komolyan megerősödött az a gondolkodásmód – főleg a Fodor-konfliktus után –, miszerint ti olyan nagy hibát nem követtetek el, s az egészet csak a sajtó műveli veletek. Ezt azért nem tartottam szerencsésnek, mert ha én elfogadom ezt a magyarázatot, akkor bizony el kell fogadni Debreczeni következtetéseinek az első részét is. Azt, hogy a sajtó tehetett a Fidesz 35 százalékos tartós népszerűségéről is. Ha most elfogadjátok, hogy az elmúlt fél év kedvezőtlen történéseinek egyik fő magyarázata a sajtó veletek szembeni ellenségessége, akkor bizony el kell fogadni azt is, hogy 1992-ben is a sajtónak volt köszönhető a népszerűségetek...

Nem fogadom el, nem ezt mondtam. Azt mondtam, hogy a Fidesz...

Én viszont azt mondom: végig kell gondolni ezt a logikát is...

Nem értek ezzel egyet, mert a kiindulópont, amit választasz, hamis.

Menjünk tovább, és nézzük meg, hogy a választásokig hátralévő időben mire számítottok?

Másfél-két hónapig termékeny törvényhozási időszakra számítok, több jelentősebb törvény elfogadására és aránylag mérsékelt hangnemre. Mindenki köszörülgeti a torkát, s valamikor március közepén belecsapnak a húrokba a dalnokok, és azt hiszem, hogy elkezdődik a kampány, ami úgy fog lezajlani, mint minden kampány.

Nyilatkozataidból az derül ki, hogy azt tartanád realisnak, ha megháromszoroznátok a mai mandátumaitokat, tehát valahol a 70 és 100 mandátum között mozogna majd a végső eredményetek.

Minimum 66-ot említettem a kongresszusi beszédemben. A 66 és 100 közötti eredményt nagyon jónak tartanám. Sok múlik majd a kampányon, mert nagyon bizonytalanok a választók. Sokan lesznek, akik csak az utolsó napokban fognak döntést hozni, ezért azt hiszem, hogy a kampányok minőségének, a politikai üzeneteknek döntő szerepük lesz.

Az egyéni választókerületek a legnehezebben kiszámíthatók. Ott mégis milyen eredményre számíthatok?

Szerintem az egyéni választókerületekben meglepetést fogunk okozni.

Gyermekeivel

Mindenki pontosan az ellenkezőjét mondja.

Ők is tévedhetnek.

Mered ezt vállalni? A pártok is azt mondják meg az elemzők is, hogy a Fidesznek az egyéni választóközrzetekben nem sok esélye lesz.

Azt sem tudják, hogy kik a jelöltjeink, meg sem neveztük még őket a nyilvánosság előtt. Ez majd később fog megtörténni. Kíváncsi leszek, mit mondanak akkor.

Osztod-e azt a véleményt, hogy az 1994-es választás sok szempontból fontosabb lesz, mint az 1990-es volt, mert meghatározhatja Magyarország jövőjét mind negatív, mind pedig pozitív értelemben?

Nem, ezt nem osztom. Az elemzők számára talán fontosabb. Azt szokták mondani, hogy az igazi demokráciáknak az a bizonyítéka, ha a második választás is rendben lezajlik, s a régi rendszert felváltó új eliten belüli első váltás is zökkenőmentesen megtörténik. Ilyen szempontból az átmenetirodalom azt mondja, hogy ez a fontosabb választás, de én ezt a véleményt nem osztom. A legfontosabb mégiscsak az első volt.

X Akkor mi a tétje? Mit üzensz most azoknak, akik még gondolkodnak, hogy menjenek vagy ne menjenek választani? Miért fontos elmenniük?

Negyven év politikája nyomán az ország felélte a jövőjét, a külföld felé eladósodott. Utána következett három olyan év, amely belső adósságokkal emésztette fel a jövőnket. Ezért a választás tétje az, hogy ez a rossz kormányzati politika folytatódik-e vagy sem. Ha nem tudunk fordulatot végrehajtani, akkor később ennek sokkal nagyobb lesz az ára. Minél tovább késlekedünk, annál nagyobb árat fogunk fizetni. A fordulatot úgy kellene végrehajtani, hogy nehogy ismét azok kerüljenek a kormányrúdhhoz, akik egyszer már leszerepeltek. Ez itt a tét.

DOKUMENTUMOK

Merre néznek a nyolcvanas évek?

1985. április 22-én délután fél hatkor az V. kerület déli szavazókörzete megtartotta második jelölőgyűlését. Az ország különböző pontjain ebben az időszakban tartják a jelölőgyűlések zömét, tehát a fenti tény önmagában nem rejt semmi különösöt. Miért bírt azonban számomra – és úgy gondolom, az egyetemisták számára is – különös jelentőséggel ez a jelölőgyűlés?

Az első jelölőgyűlés után kapott nagyobb nyilvánosságot az induló jelöltek névsora. Megtudhattuk, hogy a négy induló között van ifj. Rajk László is. Beindult az ilyenkor szokásos „távközlési mechanizmus”, szájról szájra terjedt a hír, egyik egyetemista hívta a másikat. Megjelentek – szinte eddig soha nem tapasztalt mennyiségben – a jelölőgyűlésre hívó apró röpcédulák. Kikerültek a kollégiumok falújságjaira, az egyetemi hirdetőtáblákra, megtalálhatók voltak radiátorokon, padokon, szórólapok formájában. Sőt „Szabadságot Duray Miklósnak” matricát is láttam a büfébejárában.

Ifj. Rajk László közismert az egyetemisták körében. Tudtuk róla, hogy évek óta szerkeszti, nyomtatja, árusítja a nevével fémjelzett értelmiségi kör különböző kiadványait. Az egyetemisták nagy része tudja, hol van a Rajk-butik, ahol ezeket a kiadványokat minden különösebb nehézség nélkül meg lehet vásárolni. Szintén ezekből a kiadványokból tudhatják az egyetemisták, hogy ezért milyen szigorú adminisztratív fellépéseket alkalmaztak velük szemben.

A Rajk-kör azonban most kilépett eddigi – viszonylagos – elzártágából, s egy (legális) közéleti fórumon próbált nyilvánosságot adni azoknak a problémáknak, amelyekről kiadványaikban eddig is írtak. Tették ezt azzal a könnyen kitalálható céllal, hogy jelölésük esetén választási programbeszédek, választói gyűlések fórumain adhatnak hangot azoknak a gondoknak, problémáknak, amelyeket ők ma Magyarországon a legfontosabbnak tartanak.

Természetesnek tartom, hogy ez a próbálkozás óriási érdeklődést váltott ki egyetemista körökben. Aznap délután kiderült, joggal véltem ezt természetesnek. Szemtanúi lehettünk, hogyan próbált kilépni ifj. Rajk László és vele együtt társai és gondolatai a szűk értelmiségi körbe redukált belső nyilvánosságból a bevett fórumok jóval nagyobb nyilvánosságot biztosító színpalái elé. A jelölőgyűlés története ezért az ún. „ellenzék” legalizálódási kísérletének is története.

Társaimmal 5 elött 10 perccel érkeztem a fél hatkor kezdődő jelölőgyűlésre. A bejutáshoz némi magyarázkodásra volt szükség, mert nem nézték jó szemmel, hogy elmentünk. Honnan jöttünk, minek jöttünk, hol dolgoztunk?

A terem jó része már ekkor megtelt. A korábban érkezettektől tudtam meg, hogy már délután 3 óra felé elfoglalták az ülőhelyeket, ez kb. 400-450 embert jelentett. A helyszín a következő képet mutatta: a terem két szélén a karzaton helyezkedtek el az egyetemisták, illetve a bal oldali karzat elején elkülönült csoportot alkotva – a felismert arcokból következtetve – az V. kerületi pártvezetőség állt.

Sokan ültek a földön, többen ettek.

17.11 – Kb. 600-700-an lehetünk, de nagyon nehéz megbecsülni a tényleges számot.

17.20 – Az arány javult az egyetemisták javára. Talán már 800-850-en lehetünk a teremben.

17.28 – Bevonul az elnökség, és helyet foglal a felállított emelvényen, megnyitó, az elnökség tagjainak bemutatása.

17.31 – A terem „dugig” van, már a széksorok között is állnak, kb. 900-1000 ember lehet jelen.

17.32 – Ismertetik a jelölés szabályait.

17.40 – Fekete elvtárs (a levezető elnök) beszédet tart. Elmondja, hogy a kerület gyorsan fejlődik, bár a nyugdíjasok helyzetére jobban oda kell figyelni. Ismerteti a HNF programját. Körülbelül a következő konkrétsággal fogalmaz: fejleszteni kell a gazdaságot, javítani kell az életszínvonalat, bővíteni kell a szocialista demokráciát. (Közbekiabálások hátulról: a mikrofonba beszéljen, nem hallunk semmit.)

Elmondja, hogy azt kell jelölni, aki elfogadja a HNF programját.

Javasolja Gágyor Pált – munkáscsaládból származik, mérnök, címzetes főiskolai tanár, a METESZ elnöke, 1945 óta párttag, Munka Érdemrend arany fokozata, a VOLÁN vezérigazgatója. A másik két jelöltől szót sem ejt!

18.00 – A jelöltek beszédei következnek:

Gágyor Pál: „... az 1950-es tanácsválasztáson tanácstag, majd az 1960-as években a budapesti KISZ-bizottság tagja lettem. Alkotásaim: több mint száz publikációs tevékenységem van, és az Erzsébet híd vezető főmérnöke voltam. Elfogadom a HNF programját.”

Paizs Nándor: „Életutam nagyban hasonlít az előttem szólóéhoz, de mégis különbözik. Elfogadom a HNF programját. Megfelelő ismeretekkel rendelkezem mind a helyi, a kerületi és országos kérdésekben is.”

Ifj. Rajk László: Nem beszél az életútjáról, a programját ismerteti, melyben a kerületi és országos problémákat veti fel. A kerületben a háztartások 15%-a konyha nélküli, ez 47 ezer embert érint. Segítség nélkül a rossz állapotú házak nem újíthatók fel. Más, kedvezőbb hitelpolitika kell. Közlekedési gondok: huzamosan nagy a forgalom, 150 ezer ember utazik át naponta a kerületen. A jelenlegi városrendezési tervek ezt tovább terhelik, konkrét megoldásokat javasol ennek elkerülésére.

Ezután általánosabb problémák következnek:

– Nagymaros vízlépcsőrendszeréről beszél, népszavazást, de legalább újabb parlamenti döntést kér.

– A nyugdíjasok problémája: 2 millió nyugdíjas van az országban. A nyugdíj átlag 2700 Ft körül van. (A létminimumot ma 2500 Ft-ra számolják, ebben nincs benne a cigi, a kisfröccs, a tiszta fehérnemű, és a fűtés 17 fokra van számolva.) A nyugdíjasok 35%-a a létminimum alatti jövedelemmel rendelkezik.

– Létre kell hozni a Népjóléti Minisztériumot!

– „A tavaly bevezetett kényszermunkát azonnal meg kell szüntetni.”

– A határainkon túl élő magyarok kérdése.

– A Népköztársaság Elnöki Tanácsa törvényerejű rendelettel ne módosítsa törvényeinket!

Sárdi László: Sokgyerekes család sarja, ügyvéd, a HNF-nél dolgozik, köszöni a jelölést, örül, hogy sokan vannak, külön köszönti azt a 400 megjelent, akik már 3 óraker beültek a terembe.

18.30–18.40 – Megkezdődik a vita.

1. Egy 25 év körüli férfi: Kint még rengetegen állnak, nem tudnak bejönni, a körülmények alkalmatlanok a gyűlés megtartására – halasszuk el.

2. Levezető elnök: Ez a kerület legnagyobb terme – megtartjuk. (Közben kintől folyamatosan érkeznek a hírek, hogy száznál többen – zömében egyetemisták – nem tudnak bejönni, mert nem engedik be őket.)

3. Balla Károly: Azonnal megtámadja ifj. Rajk Lászlót. „Miért nem mutatkozott be Rajk jelölt. A »régi Rajk« megadta a tiszteletet azoknak, akikkel beszélt.” Összefüggéstelen mondatok következnek. „Zsebre dugott kézzel nem lehet építeni a szocializmust.” „A bajokat nem a Népjóléti Minisztériummal, hanem a népjóléttel lehet megoldani.”

4. Idős jogász hölgy kér szót: „Magyarország jogállam – csak az lehet jelölt, aki elfogadja a HNF programját.”

5. Fischer György: Nagymarosról beszél, közli az esetleges megépítés következményeit. „Nagymaros kérdéséről nyílt vita kell.” Kis módosítással megismétli az előbb elhangzottakat: „Remélem, hogy Magyarország jogállam.”

6. A következő hozzászóló véleménye szerint Rajk még túl fiatal, nem érdemelte ki a jelöltséget, „előbb valamit tegyen le az asztalra”.

7. Egy idős úr az általános iskola túl nagy követelményeiről beszélt.

8. Egy mérnök: Rajk nem vállalta a HNF-programot. „Nagymaros már eldöntött kérdés, és nem fogja károsítani a környezetet.”

9. Egy információs mérnök: Rajk az elmondott adataival hatásvadász volt.

10. Honyik István: A két első jelölt elfogadását javasolja. Kérdéseket intéz Rajkhoz. Kiabál, és teljesen vörös a feje. „Válaszoljon Rajk jelölt: Hányszor volt összeütközése a törvénnyel? Van-e érvényes útlevele, ha nincs, miért nincs? Van-e közéleti tevékenysége?”

11. Lukács Béla, a TEMA FORG volt vezérigazgatója: „Ne destruáljunk, lelkesítsünk! Nem javaslom Rajk Lászlót.”

12. Kőszeg Ferenc beszél az első jelölőgyűlés visszasságairól. A két HNF-jelölt például az elnökségben foglalt helyet. Ha a levezető elnök ismertette a két HNF-jelölt életútját, miért nem tette meg ezt a másik két jelölttel is? Ez nem esélyegyenlőség! Elmondja Rajk életútját. Ismerteti azokat a dolgokat, amelyeket Rajk építészeti tevékenységével kiérdemelt. Szerinte olyanok is ülnek a teremben, akik nem lennének jogosultak a szavazásra. Elmondja, hogy nemcsak az a közéleti tevékenység, amit hivatalos kereteken belül, bizottságokban stb. tesznek, hanem az ezen kívüli öntevékeny munka is az. Megkéri a jelenlévőket, hogy minden jelöltet támogassanak, hogy a választás majd tényleges választás lehessen. (Közbekialtások: fejezd be, hosszú, kuss!)

13. Egy tervezőmérnök: Rajk nem mindig köszön vissza neki közös munkahelyükön. A fiatalok munka nélkül akarnak hozzájutni a javakhoz. Ő is sokáig dolgozott, s a tíz körmével kaparta össze a lakását. A nyugdíjasokról nem kell annyit beszélni – reméli, hogy majd a gyerekei segítik őt, ő is segíti a maga szüleit. A negyedik jelölt szerinte Rajk kortese.

14. Egy tanár nő a kerületből: Helyteleníti, hogy nekirontottak Rajknak, aki felkészült, ellentétben a többi jelölttel, akinek még csak készülöben van a programja. „Egyesek a legtapintatlanabb módon személyeskednek. Hogy mernek állandóan Rajk apjával foglalkozni? – Minden jelöltet támogatni kell, ez lehet az első alkalom, hogy majd ne szavazhassunk, hanem választhassunk!”

15. Egy V. kerületben dolgozó középkorú férfi: „Javaslom, hogy az Országgyűlés kezdeményezze egy közép-európai fegyvermentes övezet kialakítását.”

16. Egy 30 év körüli férfi: „Paizs elvtárs rendkívüli környezetvédő.”

17. Egy tanárember: Eddig mindenki személyeskedett, a tanácsi összefüggésről már elmondták a problémákat. A Rajk által elmondottak igazak, egy korábbi felszólaló egyetemistát hallgatva azt hitte, a kabaréban van. Közbekialtások: „maga se személyeskedjen”.

A beszélő vörös fejjel, kiabálva: „Azért van a jelölőgyűlés, hogy mindenki mindent elmondhasson.”

Az elhangzott 21-22 felszólalásból az általam érdekesebbeknek tartottakat emeltem ki.

20.30 – A levezető elnök közölte a jelenlévőkkel, hogy a teremben 1311-en vannak. (Ez teljesen irreális, hiszen a terem 600 férőhelyes, ráadásul a sok földön ülő, sarokba szorult miatt lehetetlen volt megszámolni a jelenlévőket.)

Ezután a jelöltek válaszai következtek. Ezek új elemet nem tartalmaztak, kivéve Rajk választát. Kijelentette, hogy az előző jelölőgyűlésen elfogadta a HNF programját, a többi kérdésre pedig nem óhajtott válaszolni.

Szavazás: Gágyor Pálra szinte az egész terem szavaz = 873.

Paizs Nándorra szinte az egész terem szavaz = 809.

Ifj. Rajk Lászlóra a középben ülők közül senki sem emeli fel a kezét, így 378 szavazatot kap.

Sárdi Lászlóra 350 szavazatot adnak le – hitetlenkedő közbekiáltások (a középben ülők ismét nem szavaztak).

A levezetőelnök közli, hogy a jelöltséghez szükséges 1/3-os támogatást csak Gágyor Pál és Paizs Nándor szerezte meg, tehát őket jelölte a jelölőgyűlés az országgyűlési képviselő-választásra.

Közben teljes a hangzavar. A középben ülők elmennek, a Rajkra szavazók ott maradnak, leülnek a székekre. Kb. 50 kivételével minden széket elfoglalnak. Megszámolják őket, 350-360 között vannak. Tehát maximum 430 ember ülhetett. Az állva szavazók közül kb. 50-60 ember kivételével Rajkra szavaztak. Ez így is csak maximum 900 ember. Hol volt a többi 488? Mindenki előtt világossá válik a „svindli”. Úgy véljük, a teremben csak 900-an voltak, de az elnökség 1311-et könyvelt el.

Míg a teremben ülünk, többször lekapcsolják a villanyt. Sok hasonló külsejű, karba tett kezű ember álldogál a kijáratnál.

Lassan szétoszlik a tömeg. Hazamegyünk. Közben elkeseredett beszédfoszlányokat kapunk el. „Mocskos csalók, óvni kell” stb. A kijáratnál rendőrök, rendőrautók, civil ruhások.

A fent leírtak a teremben készült jegyzetek alapján születtek, de így is előfordulhat, hogy kifelejtettem lényeges dolgokat. Néhány sorban megpróbálom kibogozni azokat a szájakat, amelyek – megítélésem szerint – a jelölőgyűlést zátonyra futtatták.

Este érkeztek be a kollégiumba – az addig is sejtett – az eseményeket megvilágító hírek. Az V. kerületben dolgozók mondták, hogy utasították az V. kerületi vállalatok munkásóreinek és párttagjainak egy részét, hogy menjenek el a jelölőgyűlésre. Ez magyarázza, miért érkezett kb. 400 ember jóval a gyűlés megkezdése előtt a terembe, s miért szavaztak kizárólagosan a két HNF-jelöltre.

Ez a megoldás a fair play szabályaitól ugyan messze esik, de talán elfogadható mint a politikai küzdelem egyik lehetséges eszköze. De meg kell kérdezőjelezni az olyan lebonyolítás törvényességét, amely – ha objektív akadályok miatt is, például kicsi a terem – nem teszi lehetővé minden állampolgár számára, hogy támogassa saját jelöltjét. Nem kellene újabb jelölőgyűléseket is tartani, akár szabad téren, ahol elférnénk? A hétfői tapasztalatok a választójogi törvény néhány fogyatékosságára is felhívták a figyelmet. Nem szerencsés megoldás a nyílt szavazás. A MOGÜRT-teremben uralkodó állapotok miatt teljességgel lehetetlen volt megállapítani, hányan vagyunk, s melyik jelölt hány szavazatot kapott. Különösen nem alkalmas a létszám megállapítására az a módszer, hogy két szavazatszámológó feláll egy-egy szék tetejére, és körbeforogva megszámolja az egybegyűlteket. Ez érvényes a szavazatok összeszámlálására is.

Végül amit én fontosabbnak véltem. A kirendelt szavazók nemcsak Rajk jelölését nem támogatták, hanem a negyedik jelölt, Sárdi László sem élvezte bizalmukat. Pedig Sárdi ellen az egész jelölőgyűlésen szinte egyetlen komoly kifogás sem merült fel, senki nem akaszkodott bele elhangzott beszédjébe. Mégsem tetszett. Csak a két HNF-jelölt nyerte meg a korán beülők szimpátiáját.

Van tehát kettős jelölés, és van is két jelöltünk, a két HNF-jelölt. (Igaz, kicsit egyformák.) Csak éppen a lényeg sikkadt el. Úgy vélem, nem sikerült csatát nyerni az alulról jövő újabb társadalmi kezdeményezéseknek sem, s ezzel a jelöltek ellen szavazók a kerület többi 29 ezer lakosát fosztották meg attól a lehetőségtől, hogy valódi alternatívák között választhassanak. A többi jelölőgyűlésen a társadalmi jelöltek ellen szavazók pedig az országunkat fosztják meg egy „új természetű”, más szellemű parlamenttől.

Ugyanis aki a felmerült jelöltesélyesek ellen szavaz, a jelölőgyűlésen jelen nem lévő választását teszi lehetetlenné. Marad tehát továbbra is a szavazás.

S most némi magyarázat a szokottnál talán élesebb, erősebb hangért. Harmadéves joghallgató vagyok. Mint leendő jogi végzettségű állampolgár számára a legelső feladatom, hogy ott, ahol vagyok, ott, ahol tudok, mindent megtegyek a jog és a törvényesség védelmében, sőt az is feladatom, hogy jogrendszerünk tökéletesítésén elmélkedjem. A törvényességet pedig nem lehet elvontan védelmezni, hanem csakis az egyes törvénysértések konkrétságában, a jogsérelmet szenvedő állampolgárok egyediségében. Ez pedig állampolgáraink felé jelent elkötelezettséget. Így csak két lehetősége van egy magamfajtnak. Vagy komolyan veszi a fentieket, és így saját magát is, vagy abbahagyja jogi tanulmányait, s megpróbál más végzettséget szerezni.

1985. április 22-én a magam részéről ez az írás, a Jogász Szakkollégium részéről pedig az írás közzététele volt a legtöbb, amit tehettünk. (Sajnos!)

Szakkollégiumi Értesítő, 1985. 3. sz.

Beszéd 1989. március 15-én

Polgártársak, Fiatalok!

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar nemzet számára felállította a nemzeti függetlenség és politikai demokrácia európai mércéjét. Ettől a pillanattól kezdve egyetlen kormány sem kerülhette el, hogy ezzel a mércével megmérassék. Ma azt a kérdést kell feltennünk magunknak, vajon a politikai hatalom jelenlegi birtokosai közelebb vittek-e bennünket az 1848-as eszményekhez? De beszélhetünk-e nemzeti függetlenségről, amikor Magyarországot az 1956-os forradalom után újra megszálló orosz csapatok itt állnak városainkban? Beszélhetünk-e politikai demokráciáról, felelős kormányról, ha 40 éve nem tarthattunk szabad választásokat? Vajon kinek felelős a mai magyar kormány? 1848. március 15-én Petőfiék azzal a boldogító és felszabadító érzéssel vághattak neki a pesti utcáknak, hogy egyetlen forradalmi lendülettel megnyitják az utat a nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás előtt. A mi generációnk esetében ennél jóval többről van szó. A kommunista politikai vezetés négy évtizednyi uralkodásának eredményeképpen a mi generációnknak egy utolsó garasáig eladósodott, elszegényedett, csőd szélén tántorgó társadalomba kellett belenőnie. Azt a csődtömeget,

amit a politikai hatalom birtokosai felhalmoztak nekünk, nemcsak fiatakként, hanem apaként és nagyapaként is vállunkon kell majd hordanunk. A jövőt felfaló politika ma is folytatódik. Azaz, akik rossz gazdaságpolitikájukkal előidézték az ifjúsági munkanélküliséget, most kirekesztettek bennünket a munkanélküli-segélyhez való jogból; azok, akik csak éhbért fizetnek a pályakezdőknek, most nem építenek lakásokat, ahol felnevelhetnénk a gyerekeinket. Mi, akik 1956 után születtünk, ízig-vérig ennek a rendszernek a gyermekei vagyunk. Annak a rendszernek, amely nemcsak a jövőbeli jólét lehetőségét vette el tőlünk, hanem kis híján megfosztott bennünket a tiltakozás, védekezés, önszerveződés képességétől, sőt attól a képességtől is, hogy el tudjunk képzelni egy másik világot, mint amelyikbe beleszülettünk. Az a tény, hogy mi most itt vagyunk, fényesen bizonyítja, hogy mindez nem történhetett meg jóvátehetetlenül.

Barátaim!

Emlékezzünk, alig néhány hónapja, hogy amikor függetlenséget és többpártrendszert követelve az utcákra mentünk, gumibottal intettek csendre bennünket azok, akik ma pontosan ugyanazt mondják, mint amit mi mondtunk. Arra kérnek bennünket, hogy felejsük el, ami eddig történt, higgyünk nekik. Én félek a görögöktől, ha ajándékot hoznak is. Olyan országban, ahol konzervatívok egyik napról a másikra reformerré válhatnak és viszont, ahol az 1956-os forradalom utáni rendcsinálás bajnokai és a többpártrendszert támogató, népfelkelést emlegető PB-tagok ugyanahhoz a párthoz akarnak tartozni, csak a legnaivabbak hagyatkozhatnak pusztán a pártállam ígéreteire. Mi csak magunkban bízhatunk. Nekünk kell olyan helyzetet teremteni ebben az országban, amikor az uralkodó párt nem tehet mást, mint amit ígért. Nem tehet mást, mert elvették tőle minden eszközét, amellyel visszahúzhatna bennünket a diktatúra sarába. Ne higgyük, hogy elérkezett az össznépi összeborulás ideje. Én nem hiszek a diktatúrát bevezetni képesek és az esetleges diktatúrát majd elszenvadni kényszerülők kézfogásának őszinteségében. Én abban hiszek, hogy mi így, együtt képesek vagyunk visszavezetni ezt az országot 1848 eszményeihez. Én abban hiszek, hogy mi képesek vagyunk megfosztani a pártállamot a diktatúra bevezetésének lehetőségétől. Ezért

– követeljünk egyenlő jogi és gazdasági feltételeket a politikai szervezetek működéséhez;

- zárjuk ki a pártszerveket a munkahelyekről;
- bontsuk le a nómenklatúrát;
- zárjuk ki a pártszerveket a rendőrségből, a hadseregből;
- oszlassuk fel a munkásőrséget!

Szolidaritás!

A Nagy Imre és mártírtársai temetésén elmondott beszéd

Polgártársak!

Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalmá, csak egyszer volt elegendő bátorsága és ereje ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget és a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak, ma sem engedünk a 48-ból, így nem engedünk 56-ból sem.

Azok a fiatalok, akik ma az európai polgári demokrácia megvalósításáért küzdenek, két okból hajtanak fejet a kommunista Nagy Imre és társai előtt. Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akaratával, akik, hogy ezt megtehessék, képesek voltak leszámolni a szent kommunista tabukkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra, akik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket és bizalmát beléjük helyezte. Mi az ő sorsukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlenek. Jól tudjuk, a forradalom és a megtorlások áldozatainak többsége korunkbéli, magunkfajta fiatal volt. De nem pusztán ezért érezzük magunkénak a hatodik koporsót. Mind a mai napig 1956 volt az utolsó esély arra, hogy nemzetünk a nyugati fejlődés útjára lépve gazdasági jólétet teremtsen. A ma vállunkra nehezedő csődtömeg egyenes következménye annak, hogy vérbe fojtották forradalmunkat, és visszakényszerítettek bennünket abba az ázsiai zsákutcába, amelyből most újra megpróbálunk kiutat találni. Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja, hány évünk is ott fekszik.

Barátaim!

Mi, fiatalok, sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára. Mi értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban gyalázók ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. Azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szinte tülekednek, hogy – mintegy szerencsehozó talizmánként – megérinthessék ezeket a koporsókat. Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat, nem jár nekik köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink. A magyar politikai vezetésnek nem érdeme, hogy a demokráciát és szabad választásokat követelőkkel szemben – bár fegyvereik súlyánál fogva megtehetné – nem lép fel a Pol Potéhoz, Jaruzelskiéhez, Li Pengéhez vagy Rákosiékhoz hasonló módszerekkel.

Polgártársak!

Ma, harminchárom évvel a magyar forradalom és harmincegy évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton éadjuk el mindazt, amit az 56-os forradalmárok véres harcokban, ha csak néhány napra is, de megszereztek a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávéssze magát a szabad választásoknak. Ha nem tévesztjük szem elől 56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről. Ha van bennünk elég mersz, hogy mindezt akarjuk, akkor, de csak akkor, beteljesíthetjük forradalmunk akaratát. Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni.

Emlékezzetek: 1956. október 6-án, Rajk László temetésének napján a párt napilapja, a *Szabad Nép* öles betűkkel hirdette címlapján: Soha többé! Csak három hét telt el, és a kommunista párt ÁVH-s keretlegényeivel békés, fegyvertelen tüntetők közé lövetett. Két év sem telt el, és az MSZMP Rajkéhoz hasonló koncepciós perekben ítélte halálra ártatlánok százait, köztük saját elvtársait. Mi nem éadjuk be a kommunista politikusok semmire sem kötelező ígéreteivel, nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó párt ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Csak ezen a módon kerülhetjük el az újabb koporsókat, a maihoz hasonló, megkésített temetéseket.

Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József a magyar függetlenségért és szabadságért adták életüket. Azok a magyar fiatalok, akik előtt ezek az eszmék még ma is sérthetetlenek: meghajtják fejüket emlékeitek előtt.

Nyugodjatok békében!

1989. június 16.

Hozzászólás a kormányprogram vitájához

Elnök Úr! Tisztelt Ház! Hölgyeim és Uraim!

„Ünnepi pillanatban állok a magyar Országgyűlés és az egész nemzet nyilvánossága előtt” – kezdte beszédét Antall József. Mi, fiatal demokraták is úgy véljük, hogy ünnepi az a pillanat, amikor a kommunista rendszer bukása után az első szabadon megválasztott parlament elé terjeszti kormányprogramját a kijelölt miniszterelnök. Örömmel üdvözljük, hogy ez a kormány a szabadság kormánya kíván lenni. Az elkövetkező hónapokban dől majd el, valójában az lesz-e.

Éppen ezért van nagy jelentősége a mai vitának, amelyben három kérdést kell a leendő kormánynak és az ellenzéknek is tisztáznia.

Mit szándékoznak csinálni az ország leendő vezetői, hogyan akarják céljaikat elérni, és alkalmasak-e arra, hogy kitűzött céljaikat megvalósítsák.

Nos, a Fidesz parlamenti frakciójának nevében le kell szögezni: sem a beterjesztett dokumentum, sem a miniszterek bizottsági meghallgatása nem adott garanciákat arra, hogy a most megalakuló kormány képes lesz megoldani az ország gondjait.

Tisztelt Ház, Hölgyeim és Uraim!

Ha önök egy pillantást vetnek a szóban forgó fogalmazvány címdalára, nyilvánvalóvá válik önök előtt is, hogy a megbízott miniszterelnök maga is érezte, hogy a beterjesztés nem ütötte meg a kormányprogram mércéjét, ezért választotta az Irányelvek megnevezést. Ezzel maga mondta ki: nincs kormányprogram, vagy ha van is, ami előttünk fekszik, semmiképpen sem az. A jogi korrektség kedvéért még fel kívánom hívni képviselőtársaim figyelmét arra, hogy az alkotmány nem a kormányprogram irányelveinek vitáját, hanem – az esetünkben előttünk ismeretlen – kormányprogram vitáját írja elő.

Az elmondottakból következően azt, ami eddig a mai ülésünkön történt, sem tekinthetjük a kormányprogram vitájának. Ha pontos jogi megfogalmazásra törekszünk, csak annyit mondhatunk, hogy ami itt folyik, azt valójában alkalmatlan tárgyon elkövetett megvitatási kísérletnek kellene tekinteni, ha a jog ismerné ezt a tényállást. Nem kívánok a dokumentum tartalmi elemzésébe bocsátkozni, azt holnap részletesen meg fogják tenni frakciónk tagjai. Annyit azonban el kell mondani, hogy az előttünk levő dokumentum nem más, mint tényleírásokat és kívánságokat tartalmazó kijelentések laza gyűjteménye, amelyből éppen az hiányzik, ami a szöveget programmá tenné: miképpen jutunk el a jelen helyzetből a kívánt célokhoz. A szöveget ezzel együtt súlyos belső ellentmondások feszítik, nem ismerhető fel benne egyértelmű kormányzati koncepció, és teljességgel hiányzik belőle egy világos preferencia-sorrend.

Joggal tehetjük fel a kérdést, mi a biztosíték arra, hogy ebben az esetben nem olyan jó szándékú kívánságok és ígérek soráról van-e szó, amelyeket már számtalanszor hallhattunk ebben a Házban korábbi kormányok stabilizálási és kibontakozási programjaként. Jól tudjuk, mi lett ezek sorsa. Ez a kormány úgy kér bizalmat, hogy nem mondja meg, hogy ez a bizalom mire alapozható.

Néhány példa:

A beterjesztett fogalmazvány hatodik oldalán található azon kevés mondatok egyike, amelyet programszerűnek tekinthetünk. Így szól: „Az év második felének folyamatait szabályozó rövid távú, majd az 1991–1993 közötti középtávú átalakulás sikere teremti meg az évtized közepére várható erőteljes fellendülés előfeltételeit.”

Nos, a Fiatal Demokraták Szövetségének parlamenti frakciója éppen az év második felének folyamatait szabályozó rövid távú elgondolásokra lett volna kíváncsi.

Megértéssel vesszük tudomásul, hogy amint azt önök a 7. oldal második bekezdésének utolsó mondatában olvashatják: „a kormány ebben az évben csak a kormányzati, gazdaságirányítási szféra összefogására, új minőségének kialakítására, a nemzetközi és belföldi bizalom, az általános gazdasági, pénzügyi fegyelem erőfeszítésére összpontosítja figyelmét”. Úgy véljük, hogy ennek mikéntjéről kellett volna szólnia a beterjesz-

tésnek, már csak azért is, mert az MDF választási programja ezekre a kérdésekre lényegesen gazdagabb és alaposabb választ ad, mint az előttünk fekvő dokumentum. Márpedig szembe kell nézni a szomorú valósággal: ha legalább a stratégiai pontok alapos kifejtését nem teszi meg a kormány, akkor az nem a nemzeti megújulás, hanem a semmitmondás kormánya lesz.

Ha jól értem a 7. oldal második bekezdését, akkor a kormánytöbbség álláspontja szerint a részletesebb intézkedéseket azért nem dolgozták ki eddig, mert nem volt elegendő idő annak elvégzésére. Ezt az érvelést nem áll módunkban elfogadni.

Egy olyan nyugodt erőnek, mint a kormánykoalíció gerincét alkotó párt, már a választások előtt is kötelessége lett volna felkészülni a kormányzati feladatokra, de ha előbb nem, hát március 26-án, a választások első fordulója után, amikor arra hívta fel választóit, hogy szavazzanak a győztes pártra, tudnia kellett volna, milyen feladatok állnak előtte. Azóta hat hét telt el. *(Taps a bal oldalon.)*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mindez azonban csak azokat lephette meg, akik nem követték kellő figyelemmel azt, ami az elmúlt három hétben történt a parlamentben.

Az első nyugtalanító jelek akkor jelentkeztek, amikor a kormánytöbbség képviselői kifogást emeltek az ellen, hogy a parlamenti bizottságok meghallgassák a miniszterjelölteket. Mint tudjuk, csak többszörös vita eredményeképpen járultak hozzá a meghallgatásokhoz, de előbb még megkísérelték elérni, hogy a bizottsági ülések zártak legyenek. Értetlenségünk csak erősödött, amikor a Házbizottság úgy döntött, hogy nem teszi lehetővé az Emberi Jogi Bizottság számára a bizottság kompetenciájába tartozó miniszterek meghallgatását. Kételkedni kell továbbá abban is, hogy bárki lehetségesnek tarthatja a kormányprogram komoly és alapos megvitatását, ha azt 30 órával a vita megkezdése előtt kapják kézhez a képviselők. Az elmondottak fényében joggal élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy a kormánytöbbséget képviselők igyekeztek a nyilvános vita lehetőségét és értelmét a lehető legszűkebbre szorítani. A beterjesztett szöveg ismeretében el kell ismernünk, a maguk szempontjából logikusan jártak el.

Nemcsak azért, mert a kormányprogram nem állhatja ki a nyilvánosság próbáját, hanem azért is, mert a megvalósítására kiválasztott jelöltek némelyikének szakértelmét illetően is komoly kétségek fogalmazódtak meg bennünk. Mit gondoljunk akkor, amikor az egyik miniszterjelölt meghallgatásakor kijelenti, hogy minden tekintetben helyre kell állítani a 47-es tulajdoni állapotokat?

Vagy arról, hogy akad olyan miniszterjelölt, aki szerint a Kádár-rezsim kormányainak minden intézkedése törvénytelen. Bár az 1956 utáni kormányok lesújtó politikai megítélése tekintetében – az MSZP-től eltekintve – talán nincs lényeges különbség az itt helyet foglaló pártok között, nehezen hihető, hogy komolyan gondolhatja bárki, hogy a korábbi kormányok kodifikációján nyugvó összes jogügylet érvénytelen, és ezért helye lenne valamiféle eredeti állapot helyreállításának.

A fiatal demokraták leszögezik, hogy a választás eredményét tiszteletben tartják, helyesnek tekintik, hogy a legnagyobb párt elnöke kapott megbízást kormányalakításra. Elismerjük, hogy nehézséget okoz 40 év után először szabadon kormányt alakítani, mégis mindezt figyelembe véve is csalódottak vagyunk.

A Fidesz – szándéka szerint – konstruktív ellenzék kíván lenni a parlamentben. A kérdés most már csak az, hogy kormányprogram hiányában hogyan lehetünk konstruktívak.

Köszönöm a figyelmet.

1990. május 22.

Megszegett ígéret

Milyen irányba vezeti a koalíció az országot? Az eddigiek alapján nyilvánvalóvá kellett válnia, hogy erre a kérdésre nemigen lehet világos választ adni. Óvatosnak kell lennünk annak megítélésében, hogy a kormány általunk kritizált intézkedései közül melyek voltak a tapasztalatlanságnak, a kapkodásnak és a kellő szaktudás hiányának a következményei, és melyeket tekinthetjük valamilyen átgondolt politikai terv megvalósításának. Vezetik-e valamerre az országot, vagy csak sodródunk, ki tudja, hová?

A koalíció vezetői úgyszólván képtelennek látszanak egyenes állásfoglalásra a felmerülő kérdésekben. Az sem kevésbé nyugtalanító, ha ezt az állandó kétértelműséget valójában inkább szándékosnak kell tekintetnünk. Sohasem lehet tudni, hogy voltaképpen melyik irányzat került ki győztesen az egyes konfliktusokból. A kiadott nyilatkozatok a legritkább esetben fogalmaznak meg egyértelmű prioritásokat. Legtöbbször mindenkinek igaza lesz. A ködösítés a földkérdésről egymás után közzétett állásfoglalások kapcsán volt leginkább tetten érhető.

De azt a legsűrűbb köd sem takarhatja el, hogy a Magyar Demokrata Fórum ebben a kérdésben durván megszegte azt a választási ígéretét, hogy ellenáll a kisgazdák katasztrofális következményekkel fenyegető földprogramjának. Ez több mint nyugtalanító, már-már veszjósló jel. Arra látszik utalni, hogy a Fórum számára a koalíció fontosabb, mint az ország érdeke, a hatalom megtartása fontosabb saját programjának érvényesítésénél.

Ebből a szempontból nézve az is érthetővé válik, miért halogatja a kormány a semmiképpen sem népszerű, de elkerülhetetlen gazdasági rendszabályokat. Nyilvánvalóan azért, mert a Fórum a választási kampány során – könnyelműen – nem készítette fel az országot kellőképpen a várható gazdasági megrázkódtatásokra. És most, amikor már nagyon közeledik az igazság pillanata, legalább a helyhatósági választásokig szeretné elkerülni a felelősség vállalását.

Nem kerülheti el a figyelmünket az sem, hogy az új kormány hivatalba lépésétől kezdve a centralizációra törekszik. Minél jobban meg akarja őrizni a végrehajtó hatalom

fölényét a törvényhozással szemben, sőt még erősíteni is igyekszik a végrehajtó hatalmat. Új, a kormánytól függő, széles körű vagy akár körülhatárolatlan felhatalmazással működő hatóságokat, hivatalokat hoz létre. Ilyen a Kárpótlási Hivatal, és még inkább a jogtalan elnököket vizsgáló bizottság.

A kormány által az utóbbi hónapokban foganatosított személycserék is ugyanezzel a logikával magyarázhatók, amit – ebben az esetben – tulajdonképpen nem is tagadnak a kormány szószólói. Megtettük – mondják –, mert jogunk volt hozzá! Megtettük, mert miénk a kormányhatalom, s azt ültetünk pozícióba, aki tetszik nekünk. A vezetők kiválasztásának legfőbb szempontja nem az alkalmasság, hanem a kormány iránti lojalitás, netán a miniszterelnök úrral kialakított régebbi keletű jó viszony.

Súlyos következményekkel fog jární, ha a kormányzat kitarabbi felfogása mellett, hogy ha a kormányhatalom után – mint reméli – a helyi önkormányzatokban is megszerzi magának a hatalmat, ezzel meg is történt a rendszerváltás. Aggodalommal figyeljük a Fórum egyes vezetőinek fölényes nyilatkozatait arról, hogy érdektelen, mit is mond az ellenzék az olyan törvénytervezetekről, mint például a földtörvény, hiszen a koalíció úgyis azt szavaztat meg a parlamentben, amit jónak lát. Mint már korábban kifejtettük, a Fidesz úgy véli, hogy a rendszerváltás sokkal többet ölel fel ennél, s bizonyára jóval tovább is fog tartani. Nem ennek vagy annak a pártkoalíciónak, nem egyetlen kormánynak az ügye, hanem kormányok egész sora fog rajta munkálkodni.

Az olyan fontos, a rendszerváltással szorosan összefüggő törvényeket, mint például a földtörvény vagy a privatizációs törvény, a lehető legnagyobb konszenzussal kell elfogadni. Ezért kezdettől fogva helytelenítettük, hogy a földtörvényt és a privatizációs törvényt kiemelték a kétharmados szótöbbséggel elfogadandó törvények közül. Mindazonáltal remélni szeretttük volna, hogy a kormánykoalíció ennek ellenére is minél szélesebb konszenzus kialakítására fog törekedni a parlamentben. Most azonban úgy látszik, hogy ebben a jóhiszemű várakozásunkban is csalódnunk kell.

Egy újonnan létrejött, még csak az első szabad választáson túljutott demokráciát csak azután tekinthetünk valamelyest megszilárdultnak, ha zökkenőmentesen végbemegy a második hatalmváltás is. Csak azután, ha az ellenzék bebizonyítja, hogy hajlandó az alkotmányos játékszabályok keretei között maradva küzdeni a szavazók többségének meghódításáért, az elsőre kialakult többséget képviselő kormány pedig bizonyosságot tesz arról, hogy mandátumát végesnek, az állampolgárok változékony politikai ítéletétől függőnek tekinti.

Állítjuk, hogy ma van ilyen ellenzék Magyarországon. S felelősséggel jelentjük ki, hogy a Fidesz egész politikáját minden körülmények között a – demokratikus váltógazdálkodást is magában foglaló – pluralizmusba vetett hit vezérli. De sajnos az eddig eltelt száz nap tapasztalatai nem győztek meg bennünket arról, hogy a kormánykoalíció pártjai is teljes szívvvel osztanák ezt a meggyőződést. Az a benyomásunk, hogy a kormányon levő pártok sem intellektuálisan, sem lelkiileg nincsenek felkészülve a demokratikus átmenet beigazolásának nagy pillanatára, vagyis arra, hogy felváltják őket a kormányrúdnál.

A kormányon levő pártok és különösen a Fórum vezetősége nagyon hajlamos rá, hogy a kormány fölött gyakorolt kritikát úgy utasítsa el, mintha az ellenzék vagy a sajtó Magyarország presztízsét ásná alá, magát a magyar nemzetet támadná. Az ilyen megnyilvánulások nem sok jót ígérnek a demokrácia jövőjére nézve. Az ilyen magatartás arra utal, hogy a kormánypárt vezetéi hajlamosak összetéveszteni pártjukat és választóikat az országgal, a nemzettel. Ezt a benyomásunkat sok más aggasztó jel is megerősíti. Alighanem szimbolikus jelentősége van, hogy a minisztériumok felelős vezetői újabban az MDF székházában, pártjuk jelvénye alatt tartják sajtótájékoztatóikat.

De ne gondoljunk mindjárt arra, hogy netán megint visszatér a pártállam, csak most nem vörös, hanem más színekben. A jelenlegi kormánykoalíció egynémely vezetője alighanem szívesen eljátszogat azzal a gondolattal, hogy a keresztény-nemzeti koalíció uralmát örökkévalóvá lehet tenni. Olykor, a lelkesültség pillanatában már-már úgy érzik, hogy hatalmuk nem bizonyos számú magyar állampolgár egyszeri politikai döntéséből fakad, hanem valamilyen misztikus módon az egész magyar nép örök érdekeit juttatja kifejezésre.

A Fidesz a jövőben sem fogja elfelejteni, hogy az országnak a jelenlegi gazdasági helyzetben stabil kormányra van szüksége. Ezért mi nem akarunk mindenáron hozzájárulni a kormány megbuktatásához. De tudjuk, hogy hiába fontos a stabil kormány, a jó kormány még fontosabb. S a rossz kormányzás maga is instabilitást teremt.

A Fidesz a parlamentben továbbra is teljes erővel és konstruktív módon fog részt venni a törvényalkotási munkában. De most már, a türelmi idő lejártával, minden szükséges alkalommal élni fogunk az interpelláció jogával is. Mert a szavazásban rendszerint úgyis alulmaradó parlamenti kisebbség számára csak ez az eszköz teszi lehetővé, hogy színvallásra kényszerítse a kormányt. Sohasem volt annyira szükség erre, mint most!

Népszabadság, 1990. szeptember 1.

Beszéd Mosonmagyaróváron

Óvári Polgárok!

Életüktől erószakkal megfosztott egykori honfitársaink sírjánál állni megrázóan fájdalmas érzésekkel jár. Mégis, ha harcban elesettek nyughelye előtt hajtjuk meg fejünket, valamiképpen könnyebben zabolázzuk meg érzéseinket. Azzal nyugtathatjuk magunkat, hogy szeretteink fegyverrel a kézben valami számukra fontosért – még a halál kockázatát is vállalva – küzdöttek és estek el.

Az áldozatok esetében – akiknek a harc nem vállalás kérdése, hanem kikerülhetetlen kényszer volt – pedig azzal csendesíthetjük bensőnket, hogy legalább arra volt esélyük, hogy megvédjék magukat. Ha pedig önmaguk megvédésére sem volt kilátásuk, még mindig elmenekülhetünk a gondolathoz, hogy utolsó térdre rogyásuk előtt talán

bosszúért kiálthattak pillanatokkal később bekövetkezett halálukért. Barbár korban felvetődő barbár gondolat ez, de némileg megnyugtató.

Ám az olyan napokon, mint a mai, még ebbe se kapaszkodhatnak a könnyeikkel birkózók. Nem harcban életüket vesztett honfitársainkra emlékezünk ma. Olyanokra emlékezünk, akiket gyámoltalan és kiszolgáltatott helyzetben mészároltak le egy embertelen diktatúrát védelmezők fegyverei. Nem a halál kockázatát is vállaló fegyveres felkelők nyugszanak itt, hanem békés polgárok, közöttük asszonyok és gyermekek, akiket védekezésre képtelen helyzetben lepett meg a halál az ÁVH golyóinak képében.

Miképpen védtelenek voltak akkor ők a géppuskalövedékekkel szemben, oly védtelenek és vigasztalanok vagyunk mi is saját indulatainkkal szemben, csupán a gyász, a tehetetlen düh és – mit tagadjuk – sokakban a bosszú érzései kavarnak. Nem is lehet ez másképpen, hiszen bármennyire szeretnénk is, 1956 ma még nem történelem a számunkra. Csak a későbbi nemzedékeknek, a forradalom és a megtorlások által nem sújtottak számára lehet majd az. Sokak számára azonban nem, mert túl közel van hozzánk, nem távoli ősök nemzedékeiről és véres tusakodásairól szól a történet, hanem a maiak apjáról, anyjáról és testvéreiről.

1956. októberének hasonló tömeggyilkosságai nem veszhetnek a távoli ködbe, hiszen szereplői itt járnak közöttünk. Ezért nem oldhatta még békévé az emlékezés, az 1956-os forradalom és szabadságharc ma még állásfoglalásra és ítéletalkotásra kényszeríti az emlékezőt.

Mondjuk ki, hogy bár a forradalom a sztálini rend védelmezői és a forradalmárok soraiból egyaránt szedett áldozatokat, és ha 1956-ra emlékezünk, mindannyiunkra emlékezünk, de nem ugyanott őrizzük őket az emlékezetünkben. Kétségtelen, hogy 1956 annyiféle volt, ahányan részt vettek benne, és könnyen tűnhet úgy, mintha egy gyémántkristály különböző részeivel volna dolgunk, de ne keverjük össze a csillogó gyémántot és azt a gyémántport, amelyet le kellett csiszolni a kőről, hogy ragyoghasson.

Nem is lehet másképpen, hiszen Mosonmagyaróvár tragédiája nem ért véget a sortűzzel, ahogyan Magyarország kálváriája sem fejeződött be 1956 novemberében. Az újra megszálló orosz csapatok akaratából nyakunkba ültetett rendszer azt hirdette magáról, hogy megváltozott, ám valódi természetét tekintve a régi maradt. Ártatlanokat akasztottak fel, elítéltek családtagjainak életét tették lehetetlenné, a tömeggyilkosokat pedig kitüntették, és közben elenyészett a büntetőjogi felelősségre vonás lehetősége.

Nem léphetünk túl egyszerűen azon, ami Mosonmagyaróváron történt. Az egykori bűnösöket senki sem mentheti fel. A vérengzéseket és megtorlásokat nyilvánosságra kell hozni, és a veszteséget szenvedőknek kárpótást kell adni. Rehabilitálni kell az utódokat, akikre a náci idők gyalázatos gyakorlatához hasonlóan visszaháramoltatták a felelősséget, mert rokonságban álltak az elítéltekkel. Amíg ez nem történik meg, addig adósak maradunk a politikai igazságtétellel, addig lezáratlan a múlt, és ingoványra épül a jelen.

A bennünk kavargó indulatok közepette nem szabad elfelejteni, hogy ami másfél évvel ezelőtt még hihetetlennek tűnt, aminek a kimondása akkor még elképedést váltott ki, mára nagyrészt megvalósult.

Az orosz csapatok kivonulófélben vannak, Magyarország a semlegesség küszöbén áll, megtartottuk az első szabad választásokat, van szabad parlamentünk és felelős kormányunk. 1956 céljai megvalósulni látszanak.

Ám nem pusztán arról van szó, hogy 56-os álmaink 34 évvel később megvalósultak. Ez a 34 év nem egyszerűen a várakozás ideje volt, hanem egyúttal jóvátehetetlenül elvesztegetett 34 év is. Ha 1956-ban sikerült volna letérni arról a vágányról, amire a magyar kommunisták és az orosz megszállók együttes erővel állítottak bennünket, akkor összehasonlíthatatlanul kisebb gazdasági áldozatok árán csatlakozhattunk volna Nyugat-Európához, és kisebb árat fizettünk volna a piacgazdaság kiépítéséért, mint amire most kényszerülünk. 1956-ban egy zsákutca elejéről fordulhattunk volna vissza, mára pedig elértük a zsákutca végét, ahonnan ha akarunk, ha nem, vissza kell fordulnunk. De ez a visszaút nélkülözésekkel és nehézségekkel teli, és nem lesz mentes az elégedetlenségektől és szociális feszültségektől sem. 1956-ban az utcai küzdelem volt az egyetlen megoldás és lehetséges választás, de ma, 34 évvel a forradalom után, alig fél évvel az első szabad parlamenti választás után ez katasztrofális lenne. Aki ma életkörülményeink gyors javulását ígéri, hazudik. A választás ma úgy áll előttünk, hogy vagy az ország talpraállítása rendezett keretek között és a demokratikus intézmények megerősítése révén, vagy az utcát előlő, fékezhetetlen és jogos indulatok okozta zűrzavar. Aki ma az utcai megoldás mellett van, az akaratlanul a demokratikus intézmények ellen is van.

Mindenkinek tudnia kell, hogy ha a szociális elégedetlenségekből és bosszúból táplálkozó népharag esetleg elsöpörné a kormányt és a parlamentet, akkor egyúttal a demokráciát is elsöpri.

Ha szembefordulunk a többpárti parlamentáris demokrácia intézményeivel, akkor helyette valami más fog következni Magyarországon. A XX. század történelme pedig arra tanít bennünket, hogy a parlamentáris demokráciánál csak rosszabb megoldás létezik, hogy a parlamentáris demokrácián kívül minden más rendszer szükségszerűen vezet az egyén szabadságának elvesztéséhez, elnyomatáshoz és előbb-utóbb véres megtorlásokhoz.

A mi számunkra 56 politikai üzenete úgy szól, hogy egyetlen pillanatig sem szabad megengedni, hogy a politikai életben eluralkodjék a hazugság. Ezért ma őszintén kell beszélnünk múltunkról és várható jövőnkéről is. Ezért nem fogadtuk el sohasem a féligazságokat, ezért volt számunkra kevés a 56-os forradalom és szabadságharc népfelkeléssé nyilvánítása. Ezért nem engedtünk 48-ból és így 56-ból sem. Ezért nem szabad engednünk, hogy hamis illúziók és kielégítetlen vágyak ejtsenek rabul bennünket.

Be kell látni, hogy 56 évfordulója még jó néhány évig nem lehetnek a nemzeti megbékélés napjai, bármennyire is szeretnénk ezt. Nem lehetnek, mert 56 veszteségei

a ma élők személyes veszteségei. Nem lehetnek, mert alig néhány hónapja még beszélni sem lehetett az elszenvedett borzalmakról, az egykori megtorlók uralták az életünket, az ártatlanok vére árán hatalomra jutottak voltak a társadalom kivételezettjei.

Vannak dolgok, amikkel nem lehet megbékélni. Apa soha nem békélhet meg azzal, hogy a fiát elvesztette, fiú sohasem békülhet meg azzal a ténnyel, hogy anyját kegyetlen és oktalan módon lemészárolták, és mi sem békülhetünk meg azzal a gondolattal, hogy ártatlanok százait akasztották fel, csak azért, hogy megfélemlítsenek és megtörjenek bennünket, az élőket. Ezért mi nem arra kérjük polgártársainkat, hogy béküljenek meg, hanem arra, hogy legyenek úrrá indulataikon.

56 az önuralom napja kell hogy legyen. Az 56-os tragédia évfordulóin tehát íme tanúbizonyságot adunk, hogy nem felejtettünk semmit, mégis képesek vagyunk úrrá lenni elemi erővel feltörő érzéseinken. A jövő érdekében meg tudjuk zabolázni indulatainkat, és felül tud kerekedni bennünk a józan ész. Mert ha ezt a képességünket elveszítjük, és szabad folyást engedünk indulatainknak, ha az ésszerű belátás helyett az érzelmeink lepik el a politikát, akkor a társadalmi szolidaritás kötelekei elszakadnak, mindenki szembefordul mindenkivel, és akkor senki nem lesz képes talpra állítani Magyarországot.

1990. október 26.

Parlamenti felszólalás a taxisblokád után

Tisztelt Ház! Hölgyeim és Uraim!

Vasárnapról hétfőre virradóra véget ért az új magyar demokráciát megrázó első nagy társadalmi válság. Megkönnyebbüléssel vettük tudomásul, hogy a szemben álló felek rendelkeztek a kellő bölcsességgel, és kölcsönös engedményeket tettek. Az élet – úgy tűnik – visszatér a megszokott kerékvágásba. Látszólag happy enddel végződött a krízis, és ahogyan a boldog történetekben szokásos, talán sokan azt gondolják, hogy a felek boldogan élnek, míg meg nem halnak, és minden rendben folyik tovább az országban.

Mi azonban úgy véljük, hogy az elmúlt három nap eseményeinek vannak olyan tanulságai, amelyekkel nekünk, a választott országgyűlési képviselőknek feltétlenül kötelességünk szembenézni.

Először is le kell szögeznünk, hogy a kormány hazudott. A benzinár emelését megelőző napon még tagadták másnapra tervezett intézkedésüket. Másodszor akkor hazudott, amikor az árak ilyen mértékű emelését a világpiaci árak változásával indokolta, holott világos számunkra, hogy ez csak kisebb részben volt oka lépéseiknek, valójában az államháztartáson keletkezett réseket akarták befoltozni.

Az a tény, hogy a kormány immáron sokadszor félrevezette a közvéleményt, nemcsak azért baj, mert aláássa a kormány erkölcsi hitelét, és mára oda vezetett,

hogy a kormány presztízse elillant, hanem azért is felelőtlenség ez a kormányzati magatartás, mert a kormánnyal szembeni állampolgári bizalmatlanságnak kézzelfogható és messze ható gazdasági következményei is vannak; ahogy azt az események mutatták.

El kell oszlatnunk továbbá egy, a kormányzat megszorító intézkedéseivel szemben kialakult tévhitet. A megszorító intézkedések – bár elkerülhetetlenek – önmagukban nem elegendőek a gazdaság talpra állításához. Az ezekkel járó áldozatokat csak akkor vállalhatjuk, ha az életszínvonalunkat rontó, azt sújtó intézkedések mögött átgondolt gazdasági elképzelések húzódnak meg. A kormány nem rendelkezik ezekkel. Ezt nem én állítom, hanem az MDF nyilatkozata, amely 9. pontjában – amelyet tegnap tettek közzé – arra szólítja fel a kormányt, hogy a kormány tárja fel teljes nyíltsággal és részletességgel az ország gazdasági helyzetét, és teremtsen széles körű közmegegyezést válságkezelési programja megvalósításához. *(Zaj a jobb oldalon.)*

Úgy gondoljuk tehát, maga az MDF sem titkolja, hogy a kormány még odáig sem jutott el, hogy az ország tényleges gazdasági helyzetét föltárja. *(Zaj a jobb oldalon.)*

A kormányt illető következő tanulság pedig az, hogy a válság kezdetekor előbb fejét veszítve, látványosan szétesett, majd napokba tellett, amíg képes volt összeszedni magát. Majd miután magára talált, olyat tett, aminek következtében a válság legsúlyosabb, az erőszak elszabadulásával fenyegető pillanatait kellett átélnünk. Igaz ugyan, hogy nem a kormány, csak a legnagyobb kormányzó párt, az MDF szervezte a kormány melletti ellentüntetést, de a kormány a Parlament ablakain kitörő örömmel fogadta a felmentő sereget. *(Derűltsg a bal oldalon.)*

Úgy tűnik, a kormány általuk felmentve érezte magát az őt is terhelő alkotmányos felelősség alól. Ezzel a kormány nemcsak az erkölcsi, de jogi alapját is elvesztette annak, hogy akár a blokádnak résztvevőit, akár az őket támogató politikai erőket az alkotmányosság talajáról való letéréssel vádolja. *(Taps a bal oldalon.)*

Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy a történések ne járnának a másik oldalra nézve is súlyos tanulságokkal. Bár megértjük a megmozdulásokat kiváltó indulatokat, de nyíltan meg kell mondanunk, hogy óriási felelősséget vesz magára az, aki mégoly jogos követeléseinek alátámasztására utcára vonul, és másokat is utcára visz. Ezt csak olyan erőknek szabad megtenniük, akik biztosak lehetnek abban, hogy az eseményeket végig az ellenőrzésük alatt tudják tartani. Csak olyanok tehetik meg, akik képesek a megmozdulást végig a törvényesség és humánus keretei között tartani. Mert ne tagadják – mint ahogyan a megmozdulást szervezők sem tagadták –, hogy voltak olyan pillanatai a válságnak, amikor senki sem tudhatta, mi fog történni a következő pillanatban, és uralja-e egyáltalán bárki a helyzetet.

Ez a tény, valamint az a tapasztalat, hogy napokba tellett a megfelelő kompetenciával bíró tárgyalópartnerek megtalálása, felhívja a figyelmet arra, milyen nagy szükség lenne a magyar társadalom mai állapotában elfogadott, független és erős érdekvédelmi szervezetekre. Ez a válság egyik legfontosabb tanulsága.

Reméljük, hogy a kormány levonja a megfelelő következtetéseket, ez azonban nem az ellenzék dolga. Azt is reméljük azonban, hogy a jövőben minden politikai erő, így a parlamenti ellenzéki pártok mindegyike hasonló esetben arra törekszik majd, hogy a konfliktusokat minden erejével az alkotmányosság keretein belül tartsa, a kompromisszum elérésének igényével és a kompromisszum útjára terelés szándékával. (Taps.)

Bár megkönnyebbülhetünk, de jókedvre nincs okunk, ugyanis a történeseknek semmiféle pozitív, örmre okot adó tapasztalata nincsen.

Köszönöm szépen. (Taps.)

1990. október 29.

Parlamenti felszólalás a kárpótlás vitájában

Tisztelt Ház! Hölgyeim és Uraim!

Vegyes érzelmek, de – már csak a viharos előjáték miatt is – nagy várakozások előzték meg a kárpótlásról szóló törvénytervezet benyújtását. A várakozások egyfelől annak szoltak, hogy ezzel az Országgyűlés végre-valahára végérvényesen lezárhatja az új magyar demokrácia politikai és gazdasági életét egyaránt nyomasztó tulajdonviszonyok kérdését. Másfelől attól is lehetett tartani, hogy a kormánykoalíció ebbéli buzgó tevékenységében esetleg felbomlik.

A jelenlegi helyzet lényegében a kormányalakítás során elkövetett és lassan jövátetlenné váló ballépések terméke: a miniszterelnök úr ugyanis – ki tudja, miért – májusban egymásnak ellentmondó elképzeléseket hirdető pártokat – az MDF-et és az FKgP-t – házassította össze kormányában. Holott akkor a ma legnagyobb ellenzéki párt készen állt a nagykoalícióra, amely meggyőződésünk szerint, a jelenlegi erőviszonyok mellett, az egyedüli életképes megoldás lett volna. Pedig a józan szemlélő már akkor is láthatta, hogy az MDF és az FKgP álláspontja nem részletkérdésekben különbözik egymástól, hanem éppen a kisgazdák számára legfontosabb ponton, a privatizáció, reprivatizáció és a földtulajdon kérdésében. Ezért a Magyarországot ma irányító kormánykoalíció, megalakulásának pillanatától kezdve, alá van aknázva, és minden pillanatban felrobbanással fenyeget. Nem véletlen, hogy a koalíció álláspontja a földkérdésről az elmúlt hónapokban állandóan és követhetetlenül változott. Volt már itt szó 1947-es állapotok visszaállításáról, majd a 47-es viszonyok szimbolikus elismeréséről, de gyakorlati visszaállíthatatlanságáról, a teljes reprivatizációról, privatizálásról, alkotmányosságról – és a végén már csak azt találgathattuk, hogy kinek kit sikerül rászednie. Ennek az áldatlan huzavonának a terméke az előttünk fekvő 1020. sz. tv.-javaslat. Sajnos egyre inkább azt kell gondolnunk, hogy akit végül rászednek, az az ország lakossága lesz.

Senki sem gondolhatja ugyanis komolyan, hogy a privatizációt, a földkérdést és a többi súlyos problémát, amelyek miatt még ma sem indulhatott meg a gazdaság

egészséges működése, ez a törvény most megoldja. Azt pedig még kevésbé, hogy a tv.-javaslat képes lesz véget vetni a koalíción belüli csatározásoknak. A két párt konfliktusa nem oldódott fel – jelzi a tv.-tervezetben megjelölt 1949-es időhatár. „További törvények várhatók” – fenyeget az előterjesztés, és mi kellőképpen meg is vagyunk ijedve.

Nem fér kétség ahhoz sem, hogy valójában nem kárpótlási, hanem csak annak álcázott föld-reprivatizációs törvényjavaslat fekszik előttünk.

Az előttem szóló pártok szónokainak álláspontjai, bár több ponton is eltértek egymástól, egyvalamiben közösek voltak, elfogadták a kárpótlást, mint az új tulajdonviszonyok létrehozásához vezető egyik lehetséges megoldást, valamint legtöbbjük tárgyalásra alkalmasnak tartotta a törvényjavaslatot.

A Fidesz-frakció álláspontja alapvetően eltér az előttünk szólóktól. Mi úgy véljük, hogy igazi kárpótlás nem lehetséges, és ezen az úton nem juthatunk el az általunk is kívánt működőképes, magántulajdonra épülő gazdasághoz. Ezért elutasítjuk a kárpótlás koncepcióját. Továbbá elvetjük az előttünk fekvő törvényjavaslatot is, mert nem tesz eleget egy törvénnyel szemben támasztandó legminimálisabb kodifikációs elvárásoknak sem.

Ha valaki véleményt akar formálni a beterjesztett törvényjavaslatról, nem kerülheti meg, hogy világossá tegye, miképpen viszonyul a kárpótlás gondolatához általában.

A kárpótlás mellett, illetve ellene felhozható érvek három különböző csoportba sorolhatók. Ezek pedig a következők: az igazságosság, a jogszerűség és a gazdaságosság érvei. A tisztánlátás megköveteli, hogy ne keverjük össze az eltérő természetű érveket.

1. A társadalmi igazságosság mellett szóló érvek kétségtelenül súlyosak. Felhozható, hogy az emberek tulajdontól való megfosztása egyéni és családi tragédiákat idézett elő, nemzedékek munkájának eredményét semmisítette meg. Feltehető továbbá az a kérdés is, hogy épülhet-e törvénytelenések elfogadására jogállam.

A társadalmi igazságosság szem előtt tartása azonban érveket ad azok kezébe is, akik a kárpótlást nem fogadják el. Hiszen mások életében is okozott tragédiát a bolsevik diktatúra. Nemcsak a volt tulajdonosokkal történtek igazságtalanságok az elmúlt 40 esztendőben, hanem – a privilegizáltakat leszámítva – az egész társadalommal szemben. Gondoljunk csak arra, hogy az állam polgáraitól – tőkésektől, földbirtokosoktól, zsidóktól, németektől, gazdáktól, kisiparosoktól és kereskedőktől, politikailag gyanúsaktól, „osztályidegenektől” stb. – nemcsak vagyontárgyakat vett el. Életek, szabadság, állások, előmeneteli és tanulási lehetőségek. Ezek a hátrányok az igazságosság szempontjából legalább olyan súlyosak voltak, mint a vagyontárgyak elkobzása.

Súlyos érv az is, hogy az elmúlt négy évtizedben a megtermelt nemzeti vagyon már az állami tulajdon keretei között jött létre, és ehhez a volt tulajdonosoknak semmivel sincs több joguk, mint bármelyik magyar állampolgárnak.

Feltesszük a kérdést: Miért kellene igazságosnak elfogadni a 40 évvel ezelőtti tulajdonviszonyokat. Miért éppen a 49-es állapotot fogadjuk el vízvázlasztónak, miért nem 47-et vagy 45-öt, vagy esetleg a tulajdonviszonyokban történt első igazolhatatlan beavatkozást jelentő második zsidótörvény esztendejét, 1939-et.

A legsúlyosabb érv e körben, ami elfogadhatatlanná teszi számunkra a kárpótlás koncepcióját, az, hogy mérhetetlenül igazságtalan lenne a ma élő és a kisajátításokban teljesen véten nemzedékek rovására végrehajtani az egykori tulajdonosok kárpótlását. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a kárpótlás költségeit nem az állam, hanem az egyre rosszabbul élő adófizető polgárok fogják kifizetni.

2. Az érvek második csoportját nevezzük jogszerűségi érveknek. A jogszerűség szempontjából felhozható tagadhatatlanul legsúlyosabb érv az, hogy a tulajdon szent, és a tulajdonjog nem évül el. E mellett azért sem mehetünk el szó nélkül, mert a tulajdon a társadalom alapvető intézménye, az egyéni szabadság és a társadalmi gyarapodás egyik leghatékonyabb biztosítója. A liberalizmus klasszikus megfogalmazása szerint a tulajdon az egyén életét, szabadságát és javait foglalja magában; a tőle való jogellenes megfosztás egy alapvető szabadságjog sérelme. (Zárójelben megjegyzendő, hogy a tulajdon történetét vizsgálva az is világos, hogy e jog sosem volt korlátok nélkül.) Első pillantásra a tulajdon szentségének érve tűnik a kárpótlás mellett érvelők legerősebb állításának, ám a valóságban ezen a ponton sebezhetőek leginkább. Először is azért, mert nem konzekvensek a régi rend jogrendszeréhez való viszonyukban.

Nehezen magyarázható ugyanis, hogy kedvükre mazsoláztatva nyilvánítanak egyes rendelkezéseket jogszerűtlennek az elmúlt 40 évből, más szabályokat azonban nem kérdőjeleznek meg. A jogszerűség talajáról csak abban az esetben igazolható a kárpótlás iránti igény, ha az előző rendszer minden rendelkezését és jogszabályát hatályon kívül helyezzük.

A döntő érv azonban, amiért a kárpótlást a jogszerűség szempontjából éppen a tulajdon szentségének elve alapján nem fogadhatjuk el, valójában az, hogy a kárpótlást követelők *egy része* e tekintetben nem jogszerűen tett szert arra a tulajdonra, amelyért most kárpótlást szeretne kapni.

Ez azt jelenti, hogy a 45. évi földosztás kedvezményezettjei a tulajdonjog szentsége elvének éppoly megsértése révén jutottak tulajdonukhoz, mint amilyen megsértése volt ez elvnek a kollektivizálás. Az érvelésnek ezt a gyenge pontját kísérik meg elfedni akkor, amikor – igen gyakran – igazságossági és jogszerűségi érveket kevernek össze egymással. Így alakul ki az a tarthatatlan álláspont, hogy bár az 1945 utáni tulajdon-szerzésük egy része nem volt jogszerű, ám igazságosnak tekintendő, és most, amikor tudják, hogy igazságtalanságot fognak okozni másoknak kárpótlási követelésekkel, a jogszerűsége hivatkoznak.

A kárpótlási igény sokak esetében éppen az érvként használt tulajdon szentségének elvéből következően nem igazolható a jogszerűség szempontjából.

3. A kárpótlás elvének elfogadása mellett, illetve ellene gazdasági érvek is felhozhatók. A kárpótlás koncepciójának alátámasztására gyakran hangzott el ebben a házban is az a képtelen állítás, amely szerint a mezőgazdasági termelés megélénkülése húzhatja ki az országot jelenlegi válságából. És bár a mezőgazdasági termelés megélénkülése fontos kérdés, mindenki tudja, hogy ma már a mezőgazdaság Európában sehol sem húzóágazat, és szinte minden országban támogatásra szorul, arról nem is beszélve, hogy általában az ágazatban alkalmazottak száma a fejlett országokban negyede-ötöde a magyarországinak.

Az MDF–Kisgazda-javaslat ellen szól az a gazdasági megfontolás is, hogy kárpótlás esetén a tulajdon szétosztásának szempontja nem a hatékonyság, hanem valamiféle történeti jog. A döntő gazdasági megfontolás, amelyről vezetettve el kell utasítanunk a kárpótlás gondolatát, felettebb egyszerű. Nincs rá fedezete Magyarországnak egy olyan pillanatban, amikor a külső államadósság eléri a 22 milliárd dollárt, milliók élnek a létminimum alatt, meredeken növekszik a munkanélküliség, csökken a szociális kedvezmények értéke: egyszerűen nincs 100 milliárdban mérhető anyagi tehetsége a kárpótlásra.

A kárpótlás költségei ugyanis óriásiak. A szakértők számításai szerint kifizetendő kárpótlás összege hozzávetőlegesen azonos az egy évben kifizetésre kerülő nyugdíjnak mintegy harmadával, vagy más összehasonlításban az összes magyar állampolgár által egy évben fizetett jövedelemadó felével. És akkor még nem beszéltünk a kárpótlási ügyeket intéző állami bürokrácia működtetésének költségeiről, amelyek akár meg is duplázhathák az előbb említett milliárdokat.

Kárpótlás tehát csak úgy lehetséges, ha a többségében kárpótlásra nem jogosult adófizető polgárok befizetéseinek egy részét a kárpótlási igények kielégítésére fordítja a kormány. A másik – esetünkben is alkalmazott – megoldás, ha a kormány fedezetlen értékpapírt bocsát ki, ami törvénytörően erősen növelni fogja az inflációt.

A vitában több párt is amellet érvelt, hogy a kárpótlás, illetve annak kiterjesztett változata megéri a fent említett költségeket, mert ezzel a módszerrel gyorsan megtehető a piac működéséhez szükséges magántulajdonosi réteg. A Fidesz frakciójának véleménye szerint azonban a kárpótlási jegy kibocsátása nem fogja szélesíteni a magántulajdonosok körét. A kibocsátott kárpótlási jegyeket ugyanis a tőkével már ma is rendelkező réteg töredékárán fogja tömegesen felvásárolni. Ezért akik a kárpótlási jegy mellett érvelnek, valójában nem új magántulajdonosok megjelenését támogatják, hanem egy már tőkeerővel rendelkező réteget részesítenek állami támogatásban (és ezt a kiváló közgazdászokkal rendelkező pártok pontosan tudják is). Mintegy ráadásképpen a kárpótlást szorgalmazók bizonyos monopolhelyzetek megszilárdítását is támogatják, és ezzel az előző rendszerben monopolhelyzetbe került csoportok érdekeit szolgálják ki.

Összegezve tehát a kárpótlás mellett és ellene szóló érveket, azt a következtetést kell levonnunk, hogy az igazságossági, jogszerűségi és gazdaságossági megfontolásokat nem támasztják alá az MDF, az FKGP, MSZP, SZDSZ által szorgalmazott megoldásokat.

Persze nem hitegetjük magunkat azzal, hogy igazságossági, jogszerűségi és gazdasági érveink mindenkit meggyőztek volna azok közül, akik egykori vagyonuk visszaszerzésében reménykednek. Sokan lehetnek olyanok, akik az előadott érvek ellenére várnak valamit ettől a törvénytől. Ne tegyék!

Az előttünk fekvő törvény fillérekkel szúrná ki az egykori tulajdonosok szemét. Kizárólag az egykori földtulajdonosok juthatnának jelentősebb vagyonhoz. Ez is jól mutatja, hogy kárpótlási törvény álnéven betervezve egy földreprivatizációs törvényt készül elfogadtatni a kormány. Azt is tudnunk kell azonban, hogy szándéka alkotmányellenes, mert ütközik az Alkotmánybíróság idevonatkozó (1057/G/1990/2-es) határozatával.

Alig hihető, hogy a kormánypártok ne ismerték volna fel, javaslatuk gyakorlatilag végrehajthatatlan. Tisztázatlan ugyanis, hogy ki és milyen eljárásban állapítja meg a tulajdon elvételekor értékét. A felállítandó hivatalok szabályozása kidolgozatlan, a hatáskör, illetékesség, felügyelet kérdéseire nincs válasz. Jogviták ezrei várhatók, végeláthatatlan pereskedések fognak következni.

Az OTP-lakáskamatok visszafizetésekor a napokban tapasztalható tumultuózus jelenetek békés teadélutánoknak tekinthetők a még fel sem állt hivatalokban majd eluralkodó káoszhoz képest. A kárpótlást támogatóknak azt is nagyon jól kell tudniuk, hogy jelenleg nem folyik Magyarországon olyan típusú privatizáció, amelybe be lehetne kapcsolódni a kárpótlási jegyekkel. A felfokozott várakozás lázában égő egykori tulajdonosok használhatatlan vagy ki tudja, mikor használható papírokat tartanak majd a kezükben a várt vagyon helyett.

Amennyiben a kárpótlás megvalósul, mindenki elégedetlen marad, a várakozásaikban csalatkozó egykori tulajdonosok és a kárpótlás költségeit fedező adófizető állampolgárok egyaránt igazságtalannak érzik majd. Joggal.

Mindezek alapján a kárpótlás gondolatát elutasítjuk, és azt tanácsoljuk a kormánynak, hogy más irányban keresse a megoldást. Meggyőződésünk szerint nem lehet a kormány által vállalt összes céit egyetlen törvénnyel megoldani.

A koalíciós pártoknak fel kellene adniuk a föld burkolt reprivatizációjára vonatkozó álláspontjukat, és külön kellene választaniuk a privatizáció és a jóvátétel kérdését.

Még egyszer le kell szögeznünk, hogy a privatizáció és a jóvátétel kérdését el kell választani.

A volt tulajdonosok vagyonhoz jutását nem kárpótlással, hanem néhány fennálló törvény könnyen és gyorsan elvégezhető módosításával kell elindítani. A szövetkezeti törvények, a társasági törvény, az átalakulási törvény néhány szakaszos módosításával ez a folyamat megindítható lenne.

Ezzel egyidejűleg deklarálni kell, hogy a tulajdontól való megfosztás is egyike volt az elmúlt rendszer emberi életeteket derékba törő intézkedéseinek. Ezért dolgozzon ki a kormány az eddigi részleges jóvátételi rendelkezéseket követő átfogó jóvátételi törvényt, amely a volt hadifoglyokon, politikai üldözötteken kívül a még élő volt tulajdo-

vényt, amely a volt hadifoglyokon, politikai üldözötteken kívül a még élő volt tulajdonosokat is bevonja a jóvátételre jogosultak körébe. A jóvátétel mértékének megállapításában azonban ne az egykori tulajdon nagysága, hanem a jelenlegi élethelyzet legyen a mérvadó. Ezt követelik etikai elveink.

Köszönöm szépen megtisztelő figyelmüket.

(Nagy taps.)

1991. február 4.

Nem lehet meg nem történtté tenni

Ötvenhat utáni politikusaink mindent megtettek annak érdekében, hogy fokozatosan homályos tudássá fakuljon fejünkben a megszállás ténye. Kádár oroszokra kacsintgatása igazolta a mindenkori magyar kommunisták politikáját, így használva az orosz csapatokat egyszerre politikája végső magyarázataként és morális felmentésként. S bár az oroszok nem úgy mentek, ahogy jöttek, mégis sokan érzik, hogy éppúgy nincs semmi közük kivonulásukhoz, ahogy nem volt a bejövételükhöz sem. Mindkettő valamiféle természetfeletti erő működésének eredményeként tűnik fel. Nem a társadalom életerejét bizonyító önfelszabadítás eredménye új keletű szabadságunk, hanem az orosz birodalom összeomlásának, az USA felülkerekedésének mellékterméke. Ez a tapasztalat nagyban hasonlatos azokhoz a lelki kísérőjelenségekhez, amelyek az elmúlt év tavaszán politikai szabadságjogaink visszaszerzését kísérték.

Az orosz csapatok kivonulásának befejezése kiváló alkalom arra, hogy néhány politikus rádöbbenjen: az elmúlt 40 évet nem lehet meg nem történtté tenni. Nem azért kell előkészítenünk a 46 éves megszállás kármérlegét, hogy másra mutogatva átháríthassuk az elmúlt 46 évről viselendő felelősség ránk, magyarokra eső részét. Nem azért kell tudatában lennünk az orosz megszállás következményeinek, hogy a sérelmi politika újabb fejezeteként benyújthassuk a számlát. (Ráadásul nincs is kinek, mert minden számlát nekünk magunknak kell kifizetni.) A megkönnyebbülést hozó „kibeszélésen” túl azért van szükségünk egy ilyen leltárra, azért kell tudnunk, mit hagytak itt maguk mögött a kivonulók, hogy vágyaink és politikai ambícióink ne szakíthassanak el bennünket a realitásoktól, hogy tudatában legyünk a társadalom mai állapotából fakadó politikai korlátainknak. Hiszen nem csupán arról van szó, hogy itt maradt néhány tonna kerozin a sármelléki kutakban, hogy naponta érkeznek hírek elhagyott fegyverekről, felmérhetetlen környezeti károkról. A 46 éves megszállás öröksége ennél jóval teteme-sebb.

A világháború elsőpörte az előző rendszert, alternatívák – köztük a demokratikus társadalmi berendezkedés alternatívája – nyíltak meg előttünk. Az orosz megszállásra alapozott kommunista diktatúra egy éppen meginduló szerves fejlődés útjáról, a polgárosodásról térített le bennünket.

Bár történelmietlennek tűnik, mégis megkockáztatom a kijelentést: az orosz hadsereg és a birodalom magyar helytartói nélkül nem állt volna elő az a csődtömeg, amelyetől ma szabadulni igyekszünk. A ránk erőszakolt szovjet rendszer a magyar történelem legrosszabb tendenciáit erősítette fel. Megakasztotta az éppen megindult polgárosodást, visszahozta a tekintélyelvűséget, felújította a feudális személyi függőségek rendszerét, újra meghonosította az éppen csak kiakolbólított hűbéri szokásokat.

A ránk oktrojált gazdasági rend felerősítette az autarchiára törekvő tradícióinkat, amelyek a Trianon utáni politikából eredtek. Kiszakított bennünket a világgazdaság vérkeringéséből, és felfűzött a szovjet birodalom gazdasági logikájára, ránk hagyva a konvertibilitás visszaállításának és a gazdasági szerkezet teljes átformálásának csak fájdalmas megpróbáltatások árán teljesíthető feladatát. Ebből a nézőpontból kell visszautasítanunk a néhány nyugati értelmiségi körből érkező, hol erősebben, hol mérsékeltebben utálkozó értékeléseket, amelyek szerint a kelet-közép-európai kis népek javíthatatlanul nacionalisták, irracionális ellentéteik pedig állandó veszélyt jelentenek az európai stabilitás számára. Éppen a nyugati világ és a Szovjetunió között létrejött megállapodás sodort bennünket egy olyan birodalom fennhatósága alá, amely elzárta az utat a nemzeti törekvések megfogalmazása előtt, amely konzerválta a második világháború utáni állapotokat, és nem engedte, hogy modern nemzettudatok formálódjanak Európának ebben a felében.

A szovjet birodalom szerveződési logikája zárta ki a kis népek közötti normális párbeszéd lehetőségét. Belekényszerített bennünket egy hazug internacionalizmusba. A szovjet megszállás fosztott meg bennünket attól a lehetőségtől, hogy megtapasztaljuk, mennyire egymásra vagyunk utalva szomszédainkkal, ahogy ezt megtapasztalhatták a németek és a franciák a második világháború után. Nem fűzték, mert nem fűzhették össze ezeket a kis népeket a mindennapi élet szövédékei. Nem engedték, hogy a mindennapok szolgálhassanak bizonyítékul arra, hogy a nemzeti ellentétek fenntartása nem fizetődik ki, mert megakasztja a normális élet menetét, hogy mindenkinek kárára válik, ha a racionális gyökerekből táplálkozó nemzeti konfliktusok irracionálissá lesznek.

Ezeknek a szinte helyrehozhatatlan károknak a fényében kell értékelnünk a kádári „konszolidáció” sikereinek viszonylagosságát is. Van igazság abban, hogy az eltelt negyven év nemcsak elvesztegetett idő volt, hiszen most a parlamentáris demokrácia korában is építhetünk néhány eredményre. Különösen a gazdasági reformokra és a második gazdaságra szokás ilyenkor hivatkozni.

A maihoz hasonló történelmi pillanatokban azonban talán megbocsátható, ha kicsit nagyobb léptékű összehasonlításokat is teszünk, ha a történelmi lehetőségek mércéjével mérjük az előző rendszer eredményeit. Csak ilyen összehasonlításokkal érthetjük meg, mit is jelent, hogy elvették tőlünk a polgári társadalommá alakulás lehetőségét, és megkaptuk helyette a sunnyogó polgárosodás kiskapuit.

Az orosz csapatok kivonulásával elhárult az utolsó akadály is annak, hogy a magyarok és a Szovjetunió népei között végre baráti kapcsolatok, mindkét fél számára

kifizetődő, a nemzeti egyenjogúság elvén alapuló együttműködés alakulhasson ki. Magyarország oldaláról nem emelkednek akadályok egy ilyen kapcsolat kialakítása elé, mert minden politikai erő és általában a közvélemény számára világos, hogy mi a különbség a Szovjetunió népei, a szovjet rendszer és annak hadserege között.

Magyar Hírlap, 1991. június 19.

A fiatalok és a rendszerváltás

Magyarország ma sem kivétel a világszerte tapasztalt jelenség alól, miszerint a fiatalok a társadalomnak olyan rétegét alkotják, amelyet a legkevésbé foglalkoztat a politika. Ez alól a szabály alól csak azok az időszakok jelentenek kivételt, amikor nagy, spontán társadalmi változások zajlanak. Konszolidált időkben a választási kampány-menedzsereknek éppen az okozza a legnagyobb fejtörést, hogy miképpen vigyék urnák elé a fiatalokat.

Nincs ez másképpen Közép-Európa országaiban sem, dacára annak a köztudott ténynek, hogy a fiatal generációk döntő szerepet játszottak a kommunista rendszerek megdöntésében. Ők mentek ki először az utcára Prágában, Bukarestben és Berlinben is. A nagy változások után azonban a fiatalok politikai érdeklődését tekintve a régió országai gyorsan visszazárkóztak a fejlett világhoz. Így történt ez Magyarországon is, ahol – egyedül a volt szovjet blokk országai közül – a szabad választásokat követően önálló „ifjúsági” szervezetként fiatalok is talpon maradtak a politikai küzdőter fontos szereplőjeként – a Fidesz révén. Az alábbi sorokkal arra keresek választ, hogy miért idegenkedtek a fiatalok a politikától a „rendszerváltás” előtt, mennyiben élt tovább ez a helyzet a szabad választásokat követően, és miért tátong áthidalhatatlan szakadék az MDF–FKgP–KDNP kormánykoalíció és a fiatalok tekintélyes rétegei között.

A fiatalok nagy részének élethelyzetét leginkább az jellemzi, hogy hosszú ideig nem viselhetnek a társadalom korosabb tagjaihoz hasonló felelősséget. Magyarországon a Kádár-rendszerben ez különösképpen így volt, hiszen az önálló (önfinanszírozó) élet lehetőségei erősen megszorítottak voltak, s a család hosszú ideig kényszerült súlyos terheket vállalni a nagykorú fiatalok eltartásában, ami a másik oldalon a „gyermekkor” meghosszabbodásával járt együtt. Ehhez a helyzethez adódott hozzá a fiatal generációk azon élettapasztalata, hogy gyakorlatilag nem rendelkeznek olyan társadalmi pozícióval, amely alkalmat adna politikai döntések befolyásolására. Ennek a lehetőségnek a hiánya napi élményükké vált. A Kádár-korszak utolsó éveire nyilvánvalóvá lett, hogy az életszínvonal csökkenése folytatódni fog, a gazdasági hanyatlás nem állítható meg, és így az önálló élet lehetőségei tovább szűkülnek majd. Így állt elő a fiatalok tömegeire jellemző fatalizmussal vegyes tehetetlenség érzése.

Ebből a felismerésből táplálkozott számos szociológusnak az a látomása, hogy a tehetetlenség és kiszolgáltatottság érzése előbb vagy utóbb „utcára viszi a fiatalokat”.

Ez a jóslat azonban nem öltött testet, a robbanás ugyanis befelé következett be, nem lett belőle kollektív akció, inkább a „lezúllás” irányába hatott, és a deviánsok számát növelte. A „rendszerhez” csupán azt a kihívást intézte, hogy egyre több rendőrt kellett kiküldeni a Fradi-mecsekre.

A kommunista rendszerrel szervezett módon szembeforduló fiatalok inkább morális indíttatásból és politikai eszméiktől vezetve vállalták a nyílt ellenállást. Élethelyzetük legfeljebb úgy állt összefüggésben tetteikkel – amit maguk sem tudtak talán –, hogy kevesebb vesztenivalójuk volt, mint idősebb társaiknak.

A rendszerváltásnak mondott változás utáni politika ezzel az öröklött helyzettel találta magát szembe. A szabad választásokhoz az emberek természetes ösztöneiből fakadó illúziók kötődtek. A társadalom túlnyomó többsége nem fogadta el magáénak a Kádár-rendszert, igaz, meg sem tagadta azt. Leginkább úgy tekintettek az első szabad választások elé, mint ami meg fogja szabadítani őket valamitől, s így helyzetük valamiképpen *jobb* lesz. Ezt a várakozást kétségtelenül fokozta a politika mindent leegyszerűsítő nyelvezete is. S ez még akkor is igaz, ha a mai parlamenti pártok mindig odabiggyesztették új, szebb, szabadabb rendszerről szóló mondataik mellé, hogy a szabad választás nem oldja meg önmagában a gazdasági válságot, nem lesz hirtelen kolbászból a kerítés. A sors fintora, hogy a túlígérgető pártok kihullottak a rostán, nem tudtak bejutni a parlamentbe, az egy szem FKGP kivételével, amelynek mai elnöke már akkor sem fukarkodott teliszájú ígéretekkel. Az idő ma már igazságtalanul elhomályosítja az akkori beszédek árnyalatait, s politikai értelemben csak a megmaradt emlékek van jelentősége. S a választók emlékezete csupán annyit őrzött meg, hogy a pártok mást ígértek.

A radikális változás elmaradása a fiatalok esetében megkülönböztetetten súlyos következményekkel járt, hiszen ez számukra volt a legsürgetőbb. Éppen élethelyzetük köti őket a legsúlyosabb válságban levő társadalmi terekhez, mint amilyen például az oktatási vagy a lakásrendszer, amelyek teljes lepusztulását csak radikális változtatásokkal lehetne elkerülni. Ám ilyen nagy léptékű átrendeződés nem következett be. Sőt az előző rendszer hagyatékának újabb darabja szakadt a nyakukba, a munkanélküliség képében. A munkanélküliek negyede huszöt év alatti, s helyzetük nem csupán őket, hanem az eltartásukat részben vagy egészében biztosító szüleiket is sújtja.

Mielőtt a kormánykoalíció „ifjúságügyi rémtettei” terítékre kerülnének, érdemes választ keresni arra a kérdésre, hogy ilyen adottságok mellett van-e értelme „ifjúságbarát” politikáról beszélni, létezik-e ma egyáltalán ilyen alternatíva. A válasszal azt is meghatározhatjuk, milyen értelemben lehet ma egy politikai párt (mint amilyen a Fidesz) „ifjúsági”.

Először is azt kell leszögeznünk, hogy rövid távú ifjúságbarát politika nincs. Helyette inkább hosszú távon kell gondolkodni, és koncepciózus politikai irányvonalat érdemes felépíteni. „Ifjúságbarát” ma csak azt a politikát tekinthetjük, amely hosszú távú, kiszámítható, perspektívát ígér, és amely kiegészül rövid távú válságkezelő intézkedésekkel.

Ha a rendszerváltást követő kormányzati politikát vesszük szemügyre, szembetűnő, hogy az MDF azt a keveset is elmulasztotta megtenni, amit rövid távon megtehetett volna. Rövid távú válságkezelő lépéseknek nyomát sem látni. Az első munkahelyre belépni nem tudó fiatalok ügyében több mint fél évig füle botját sem mozdította, holott interpellációval is igyekeztek felkelteni érdeklődését. Nincs változás abban a korábbi kormányzati gondolkodásban, amely mindig a legkisebb ellenállás irányába haladt, s a veszélytelennek és gyengének gondolt társadalmi csoportok problémái iránt érzéketlen maradt, irányukba lépéseit mindig csak a pillanatnyi politikai veszély motiválta.

A bányászsztrájk idején – amint a kormánynak sikerült úrrá lennie szája szélének remegésén, s előcsalogatta inából bátorságát – hanyatt-homlok rohant a bányászokhoz, akik – mint azt a kormányprogramból tudhatjuk – egy leépítésre ítélt válságágazat alkalmazottai. Ezzel szemben az egyetemistákat sztrájkjuk idején a kormány mérhetetlenül lekezelte, törpe minoritásnak nevezte, és olyan fűrészpör agyú bábuknak nézte őket, akiket az ellenzék manipulál, miközben a kormányprogram a felsőoktatást még stratégiai ágazatként, az egyetemistákat pedig az új elit letéteményeseiként említette.

Úgy tűnik, hogy a kormányzó pártok legitimitásukat a választási eredmények helyett egyre inkább a múltból származtatják, ezért politikájuk nem a jelen és a jövő kérdéseire keresi a választ, hanem népszerűségének zuhanórepülése közben a múlt felé tapogatózik. Megítélésem szerint ennek legfájdalmasabb következményeit – szemben azokkal, akik Horthy-restaurációt kiáltanak – nem a politikai demokrácia intézményeinek területén tapasztaljuk, hanem sokkal inkább a gazdasági életben.

A kormány múltba révedő szemével egy reprivatizációs pályára állt. Az egyházi ingatlanok esetében ezt nyíltan vállalja, míg a föld esetében ravaszul és szégyenlősen teszi, kerülve, hogy szembesíthessék azzal a ténnyel, hogy megtagadta a választásokon meghirdetett mezőgazdasági programját.

Egyetlen politikai párt sem vitatja azt a tényt, hogy a gazdaság öröklött katasztrófális helyzetben van, s hogy erőforrásaink vészesen korlátozottak. Ilyen körülmények közepette minden gazdaságpolitikának világos preferenciákra kell épülnie, miképpen az MDF-es kormány politikájának van is ilyen – igaz, ki nem mondott, ám intézkedéseiből világosan kiolvasható – sorrendje. Az MDF vezette keresztény-nemzeti koalíció a jelen és a jövő helyett a múltat részesíti előnyben, a felsőfokú képzettséget és tudást nem tekinti értéknek, s ezeknél fontosabbnak tartja a kárpótlást és a régmúlt sérelmek orvoslását. Ezek a pártok fontosabbnak tartják az ingatlanok visszaadását az egyházaknak, mint az ezekben folyó képzés életben tartását.

A kormány állandó verbális gerjedelemben van a „vagyonátmentők” ellen, miközben a valóságban bátorítja őket. Az átkozódó dörgedelmek és a tényleges cselekvések közötti szakadékból nehezen belátható következmények hárulnak a fiatalokra. Az állami vagyon mai szétosztásából a fiatal generációk élethelyzetükből fakadóan törvényszerűen kimaradnak – leszámítva néhány szerencsést és zsenit. Bár nincs ínyünkre,

de elkerülhetetlen, hogy a tulajdonért folytatott brutális küzdelemből a gyenge kiesik. A privatizáció mai formája azonban nem zárja ki – a jól csengő MDF-es nyilatkozatok ellenére –, hogy nem egy széles középosztály, hanem sokkal inkább egy „déli” típusú tulajdonosi klánrendszer alakul majd ki, ahol néhány „nagycsalád” rendelkezik a nemzeti vagyon meghatározó része felett. S bár meglehet, hogy rövid távon erre kevés gyógyír akad, ennek fényében mégis különösen fűlsértő és ingerlő azoknak a mamut-vállalkozóknak a keserve, akik, miközben bent ülnek az MDF elnökségében és parlamenti frakciójában, még több politikai hatalmat követelnek maguknak gazdasági hatalmuk mellé. A privatizáció állása azt a képet festi elénk, hogy a mai fiatalok *csak* alkalmazottai lehetnek a tulajdonért folytatott harc mai nyerteseinek. Innen nézve úgy vetődik fel a kérdés, vajon milyen tudással érkeznek néhány év múlva ebbe az alkalmazotti pozícióba a mai középiskolások és egyetemisták. Rendelkeznek-e majd olyan minőségű tudással, amelyet idővel vagyonná fordíthatnak át? Vagyis lesz-e középosztály a mai fiatalokból, vagy a következő néhány év alatt olyan lecsúszó masszává olvadnak össze, amely állandó fenyegetést és életveszélyes kihívást jelent majd a demokratikus politikai intézményrendszer számára?

Az MDF gyakorta hajtogatja az „Európába, de mindannyian” jelszavát, miközben kezét széttárva megbocsátóan mosolyog azon, hogy az általa teremtett helyzetben a fiatalok nem tudnak majd megfelelni az európai mércének. Hidegen hagyja őket az a tény, hogy az MDF-politika eredményeképpen a „bennszülött mivolt” lassan, de biztosan generációs jelenséggé válik. Hideg közönnyel osztogatják szét az oktatásra és képzésre is fordítható vagyont holnapi érdekeiknek megfelelően. Érzéketlenségüket az sem rendíti meg, hogy mindennek eredményeképpen lassan megállt a mobilitás, megkezdődött a kasztosodás, és nincs messze az az egykori helyzet, amikor a tehetséges kaszton kívüli fiatal örülhetett, ha elvergődött a tanítóságig.

A kormánypolitika katasztrofális következményein már nem súlyosbít, csupán vérig sért bennünket az, ahogy a kormányzó pártok néhány úriembere gondolkodik a mai fiatal generációról. Lényegében egy elhibázott rendszer selejtjeiként tekintenek ránk, akiket – mellékesen – ők neveltek. Szerintük a mi agyunkat a kommunista rendszer javíthatatlanul átmosta, és ezért ab ovo nem is *lehet* ép erkölcsi érzékünk. Másodrendű embereknek tekintenek bennünket azokhoz képest, akik megélték valamit az általuk Isten, Haza, Család szentháromságának mondott „boldog békeidőkből”. Sok kormánypárti úriember véli úgy, hogy miután mi nem szerezhettünk tapasztalatokat azokban az „emelkedett erkölcsű időkben”, amikor százezerszám küldték lágerbe vagy a Don-kanyar mellé meghalni az ártatlanokat, nem is érthetünk semmit a világ dolgaiból.

Az MDF keresztény-nemzeti politikusai az elmúlt másfél évben folytatott politikájukkal azt üzenték meg a fiataloknak: „fontosabb nálatok a Torgyán–MDF koalíció, fontosabb a ti jövőtöknél, hogy a következő választáson minden plébánián a keresztény-nemzeti koalíció pártjai mellett agítálganak. *Mi megértettük* ezt az üzenetet, s

optimizmusra egy ilyen kormány regnálása alatt csak az adhat okot, hogy az üzenetet remélhetőleg minden fiatal megértette.

Ez a kormány leírt bennünket. Ideje, hogy tudomásul vegyük.

Népszabadság, 1991. szeptember 28.

Parlamenti felszólalás az expovitában

Tisztelt Ház! Hölgyeim és Uraim!

A kormány, saját korábbi ígéretével ellentétben, a fővárosi közgyűlés elutasító határozata ellenére, mégis betervezte döntéshozás végett a parlament elé a budapesti expo tervét. Az előterjesztő miniszter úr mondott itt nekünk mindenfélét, amelyek sokféle célra alkalmasak lehetnek, csak arra nem, hogy világosan és egyértelműen tájékoztassák a közvéleményt és a képviselőket arról, mik ennek az állami monstre rendezvénynek az előzményei, mik a kockázatai, és mik a lehetséges gazdasági következményei. Jóllehet a miniszter úrnak az expozéjával nem is ez volt a szándéka, engedtessek meg azért nekem, hogy én most ezekről a kérdésekről beszéljek.

Először is, a tények kedvéért, nem árt egy fél mondat erejéig felidézni, hogy a mostani budapesti expo egy bizonyos Grósz Károly MSZMP-főtítkárral megáldott szocialista nagyberuházás hagyományos álmának... (*Közbeszólás a jobb oldalról: Ilyen hülyeséget!*)..., a bécs-budapesti expónak a folytatása. Az akkori terv célja több mint nyilvánvaló volt: a kádári „legvidámabb barakk” ütött-kopott építményét lett volna hivatott reklámozni a fejlett Nyugaton, nem kevés politikai tőkét kovácsolva ezzel a hazai kommunista vezéreknél. Időközben, hál' Istennek, történt egy s más, így az akkor logikusnak ígérkező koncepciót elsöpörte a történelem, főszereplőivel együtt. Maga a terv azonban, programirodájával és kormánybiztosával az élen, sajnos maradt. Új koncepciót és ennek megfelelő megvalósíthatósági tanulmányt ugyan nem sikerült letenniük az asztalra, de annál inkább sikerült – szívós munkával és az abban érdekelt csoportok aktív támogatásával – az össznemzeti gazdasági felemelkedés hamis szimbólumává tenniük az expót.

A világiállítást hangosan támogató érdekcsoportok – élükön a kormánnyal és az azt alkotó pártok képviselőivel – sohasem felejtik el bevetni egyik kedvenc érvüket arra vonatkozóan, hogy ez egy szakmai kérdés, amit egyesek – tudniillik: az expo ellenzői – politikai kérdésként kezelnek, úgymond beemelnek egy szakmai kérdést a politikai csatározások közé.

Nos, tisztelt hölgyeim és uraim, ez a jól csengő érvelés több ok miatt is szemforgató.

1. Az a kormány nekünk ne papoljon szakmai kérdésekről, amelyiknek szinte 24 óra gondolkodási idő sem kellett arra, hogy egy olyan mellékesnek tűnő körülmény megváltozását mérlegelje, mint hogy Bécs városa, az ottani népszavazás eredményeképpen, lemondta a közös expo gondolatát.

2. Az a parlament és főleg azok a kormánypárti képviselők ne nagyon oktassanak ki bennünket arról, hogy mi a szakmai kérdés és mi nem, akik az expo nyári betérjesztésekor leszavazták a Fidesz és az SZDSZ közös abbéli módosító indítványát, hogy a kormányt, illetve a világkiállítási programirodát kötelezzük egy megvalósíthatósági tanulmány elkészítésére. E módosító indítvány leszavazásakor ugyanis nem kevesebbet demonstráltak az ebben jeleskedő tisztelt képviselőtársaim, mint azt, hogy úgy akarnak több tízmilliárd forintot elkölteni az adófizető polgárok pénzéből, hogy a legkevésbé sem kíváncsiak arra, hogy az mire megy el, és milyen áron.

3. Az a kormánybiztos és programiroda ne bújjon nekünk a szakmai érvelés álarcja mögé, amelynek anyagait nemcsak a parlament legfőbb ellenőrző szerve, az Állami Számvevőszék szakemberei tartották minősíthetetlennek, de a költségvetésért valamelyest is felelősséget érző kormánytagok is, hol nyíltan, hol burkoltan, de elutasítottak.

4. Nehezünkre esik indulatoktól mentesen beszélni a világkiállítási lobby úgymond szakmai érvekhez való vonzódásáról, amikor azt tapasztaljuk, hogy a számukra kedvezőtlen döntés bírálatakor nem magát a döntést támadják, hanem elvitatják egy demokratikusan megválasztott testülettől azt a jogot, hogy ellenükre foglaljon állást, vagyis: saját álláspontjuk népszerűsítése ürügyén nem áttallanak a képviselői demokrácia alapintézményei ellen minősíthetetlen színvonalú, noha kétségtelenül hangzatos és bizonyos erre fogékony társadalmi csoportokban népszerű támadást intézni. Gondolják meg jól, tisztelt kormánypárti és szocialista hölgyeim és uraim: vajon megéri-e ezt a világkiállítás?

Végül 5. Nem egészen világos, hogy mi más volna egyébként, ha nem politikai kérdés, egy olyan nagy rendezvény finanszírozása, amely nemcsak hogy közpénzekre tart igényt, de a teljes megvalósítási tervre is állami garanciavállalás szükséges.

A világkiállítást pártolók másik kedvenc fordulata az, hogy ők az expót természetesen csakis úgymond vállalkozási alapon képzeli el. Hát éppen itt az ideje, hogy elmondjuk mindenkinek, többségében mit is jelent ez. Kérem, ez nem jelent mást, mint a nagy állami megrendelések teljesítését – persze szigorúan vállalkozási alapon. Mert ne képzelje azt a közvéleményben senki, hogy itt azok fognak igazán jól járni, akik a piacon a vásárlók kegyeiért megküzdve tudják eladni portékájukat! Nekik is csurranhat-cseppenhet valami, de az igazi nagy falatokért nem a piacon kell majd megküzdzeni, hanem a fehér asztal mellett vagy zegzugos kormányhivatalokban. Nem azok lesznek a magyar expo legnagyobb nyertesei, akik a fogyasztók, hanem azok, akik az állami bürokraták kegyeit keresik majd. *(Közbeszólás: Úgy van! – Taps az SZDSZ és a Fidesz soraiban.)*

A Fidesz fennállása óta küzd a piacgazdaság minél szélesebb körű térhódításáért. Ahhoz azonban, a legnagyobb sajnálatunkra, nem vagyunk hajlandók asszisztálni, hogy néhány, a kormánypárt „húsosfazekához” közel álló hazai nagyvállalkozó az adófizetők pénzéből tollasodjon meg. *(Taps az SZDSZ és a Fidesz soraiban.)*

Hogy most már az expóügyben előtünk álló konkrét helyzetre is reagáljak, meg kell jegyeznem, hogy aki most itt ebben véleményt nyilvánít, az nem hagyhatja figyelmen

kívül azt, hogy erről körülbelül két hete népszavazást kezdeményező aláírási kampány folyik az országban. Általában kétségeink vannak afelől, hogy mennyire jogszerű és mennyire kívánatos a költségvetésre komoly befolyással bíró kérdésekben népszavazást tartani. Még inkább etikátlannak, politikai ízlésünk ellen valónak, nyelvtanilag és – ami a lényeg – jogi következményeit tekintve zavarosnak tartjuk azt a módot, ahogy a Palotás János úr által kezdeményezett kampányban a népszavazásra bocsátandó kérdéseket feltették. Az említett képviselő úrnak pedig arról a színvonalas kis kiszólásáról, amiben nem kevesebbre ragadtatta magát, mintsem hogy az expo ellenzőiről azt állítsa, hogy azok az ország tönkretételében érdekeltek, a klasszikusokat idézve csak annyit mondhatunk: tán nem mi vagyunk az egyetlenek, akiknek úgy tűnik, vannak azért még a szemközti padsorokban olyanok, akik az alvilágban tanulták a politizálást. (*Taps az SZDSZ és a Fidesz soraiban.*)

Mindez persze lényegtelen, minősítse azokat, azok szándékait, akik e kezdeményezés élén, illetve mögött állnak. Egyvalamit azonban nem tehet meg sem a Fidesz parlamenti frakciója, sem a tisztelt Ház, sem pedig a kormány: nem dughatja a fejét a homokba, nem tehet úgy, mintha a népszavazást kezdeményező aláírásgyűjtés nem folyna gőzerővel. Noha Palotás úr itt két hete nekünk egymillió aláírásról blöffölt, százezret nagy nehezen biztosan össze fognak szedni, akkor pedig ki kell írni a népszavazást. Éppen ezért mindenekelőtt azt javasoljuk, hogy a kormány az előttünk fekvő törvénytervezetet vonja szépen vissza, és csak a népszavazás lezajlása után, az ottani eredmények ismeretében terjessze elének elképzeléseit, ugyanis csak így láthatunk világosan abban a kérdésben, vajon milyen mértékben osztja a közvélemény a kormány álláspontját, amely tényre oly szívesen hivatkoznak a kormánytagok. A kötelezettség egyébiránt a népszavazást kezdeményezőkre még inkább vonatkozik. Az a határozott benyomásunk ugyanis, hogy a szervezők és az őket szemmel láthatóan támogató kormány számításai nem egészen úgy váltak be, mint ahogy arra számítottak. Az aláírások nem gyűlnek olyan viharos ütemben, a lelkesedés korántsem olyan kirobbanó, mint ahogy azt itt korábban hallhattuk. Talán még az is felötlött már bennük, hogy az egész akció elhamarkodott és elhibázott volt. Késő bánat ez és eb gondolat. Palotás úr és frakciója, valamint annak kormánya sok mindent megtehet ebben az országban és ebben a parlamentben a népre hivatkozva, de egyet nem: nem csaphatja be azokat, akik nevében prédikál.

Nem játszadozhat kedvére az aláírásokkal, nem mondhatja azt, hogy mégsem terjeszti be hitelesítésre, vagy meghátrál a népszavazás elől. Azok az emberek ugyanis, akik aláírják az íveket, nem arra adnak nekik felhatalmazást, hogy az aláírásaikat ilyen-olyan nyomásgyakorlásra és hangulatkeltésre használják fel, hanem arra, hogy jogszerű úton népszavazást kezdeményezzenek az expo kérdésében.

Ha a tisztelt Ház nem hajlandó a fenti érveinket magáévá tenni, úgy kénytelenek vagyunk egy olyan módosító indítványcsomagot tenni, amely legalább jelképesen alkalmas arra, hogy a döntéshozókat szavazatuk következményeinek megfontolására

késztesse. S itt most kicsit részletesebben akarom kifejtetni azt, amit Kuncze képviselőtársam az SZDSZ nevében korábban már elmondott.

Ráadásul most még abban a szerencsés helyzetben is vagyunk, hogy nem nekünk magunknak kell egy hatékony módszert kitalálnunk, hanem egy két éve kész receptet kell csak felelevenítenünk a Kuncze képviselőtársam által már idézett Kornai János emlékezetes könyvéből. Ő a következőket írja: „Azok a kormányzati tisztségviselők, bizottsági tagok, minisztériumi biztosok, akik az előterjesztésért felelősséget vállalnak, ajánlják fel jelzőlogként személyes vagyonukat: öröklakásukat, nyaralójukat, autójukat, műtárgyaikat. Az előterjesztés melléklete tartalmazza ezeknek az értékeknek a teljes leltárát. Maguk döntsék el, hogy személyes tulajdonukból mit vonnak ki a jelzőlogként felajánlott vagyon alól, de legyen nyilvánvaló, hogy amit felajánlanak, az valóban sokat jelent a számukra. Ne a várható befektetéshez képest legyen nagy ez az érték, hisz annak nyilvánvalóan csupán csekély töredéke lehet, de foglalja magában az előterjesztő személyek eddig végzett munkája gyümölcsének számottevő részét.

A vilákiállításról szóló törvény helyezze kilátásba azok bőkezű megjutalmazását, akik a javaslatot készítették, feltéve, hogy a kiállítás az ígért eredménnyel jár. Ugyanez a törvény írja elő a jelzőlog maradéktalan érvényesítését, amennyiben a kiállítás anyagi kudarccal végződik. Előre biztosítani kell az alkalmas szükséglakásokat, ahová az előterjesztés készítői kudarc esetén átköltözhetnek.” (*Derültség és nagy taps.*) Eddig az idézet. Innentől már nem idézet következik.

Abban az esetben tehát, tisztelt hölgyeim és uraim, amennyiben a kormány nem vonja vissza az indítványát, a Fidesz parlamenti frakciója a fenti idézet szellemének megfelelő módosító indítványt fog benyújtani, megtoldva azzal, hogy a javaslatot kiterjesztjük a kormány tagjaira, annak elnökével egyetemben, valamint a valóságos döntést meghozó parlamenti képviselőkre is. Úgy gondoljuk, hogy ezzel a megoldással mind a döntéshozó, mind pedig a közvélemény számára világossá tehetjük: miben különbözik az, ha valaki az adófizetők zsebére vállal következmények nélkül kockázatot, attól az esettől, ha mindezt saját kockázatára kell megtennie! Ha pedig ilyen körülmények között hirtelen elpárologna az önök lelkesedése, és nem akarnának igennel szavazni, kérem önöket, ne tegyék! Köszönöm megtisztelő figyelmüket. (*Hosszan tartó taps.*)

1991. november 5.

„A koalíció én vagyok”

Magyarországon a politikai rendszer kirívóan stabilnak mondható – ha azzal a Lengyelországgal hasonlítjuk össze, mely az első igazán szabad választás eredményeként lassan halad a kormányozhatatlanság felé; ha azzal a Csehszlovákiával vetjük össze, mely az elnöki rendszer felé tart, hogy elejét vegye az állam szétesésének; ha a

már szétesett Jugoszláviával vagy azzal a Romániával említjük egy napon, ahol a bányászok dorongjai az „új demokrácia” politikai eszköztárának már-már rutinszerűen alkalmazott eszközévé váltak. A példák Magyarország stabilitásának nemcsak kirívó voltát, de egyúttal annak viszonylagosságát is jól illusztrálják. S hogy a viszonylagosság nem jelent egyúttal időlegességet is – nos, ebben csak reménykedni tudunk. Mindenesetre, mintha némely politikusunk arcán egyre gyakrabban rándulna görcsbe a nyugodt erőt sugárzó mosoly. Mintha idegesség venne erőt a politikai élet egészét meghatározó kormánypárti államférfiakon. Mintha az „igazságtétel” ürügyén művelt megkésett kardcsörgetés, dobverés és zacskópukkgatás a félelem leplezését szolgálná. Hogy mitől? Például az Antall-kormány másfél éves országlása alatt felgyülemlett szociális feszültségek keltette indulatoktól. Azon indulatoktól, melyeket (némelyek szerint politikai hibát véve) nem az ellenzéki pártok gerjesztettek, hanem jórészt kormánypárti urak. Azután félhet például a kormány önnön gyengeségétől. Át tudja-e vajon verni saját (kényelmesnek mondható) parlamenti többségén a jövő évi költségvetésről szóló törvényt? S itt álljunk meg egy pillanatra, néhány állítás erejéig.

Ezek:

1. A demokratikus berendezkedés stabilitása nem azonos a mindenkori kormány stabilitásával.
2. A kormány közjogi pozícióinak szilárdsága nem azonos a kormány politikai erejével.
3. Magyarországon ma nincs felelős kormány.
4. Magyarországon ma nincs koalíciós kormányzás.
5. Az Antall-kormány egy erős közjogi pozíciókkal bíró, politikailag gyenge kormány, melynek gyengesége a demokratikus berendezkedés jövőjét fenyegeti.

A kormány hivatalba lépése után elvégzett alkotmánymódosítások eredményeként megszűnt a miniszterek parlamenti választásának és visszahívásának lehetősége, a kormányzásért egy személyben a miniszterelnök lett felelős. Pontosabban lett volna, ha az Antall–Tölgyessy-paktum e felelősséget nem tette volna névlegessé az úgynevezett konstruktív bizalmatlansági indítvány intézményének bevezetésével. Azzal, hogy e módosítás a jelenlegi parlamenti erőviszonyok mellett gyakorlatilag lehetetlenné tette a kormány alkotmányos eltávolíthatóságát, a paktum nemcsak a politikai élet alternatíváit szűkítette le túlságosan, de kiváló kiindulópontul szolgált a végrehajtó hatalom ellenőrzésére rendelt parlament egyre magabiztosabb semlegesítéséhez, amely legvégletesebb formában a barcsi incidensről szóló információk visszatartásában s ennek arcpírító magyarázatában nyilvánult meg. Ott, ahol a parlament (nemcsak ellenzéki!) képviselői tehetetlenül állnak a miniszteri dilettantizmus vagy arrogancia bármely megnyilvánulásával, a parlament paragrafusgyártó taposómalmá tételével vagy éppen a több mint ezeroldalas költségvetés „vitájának” december közepi megnyitásával szemben – ott megítélésünk szerint nem lehet felelős kormányzásról beszélni.

De nincs szó koalíciós kormányzásról sem. A KDNP mandátumai számánál fogva is csupán szimbolikus mértékben vesz részt a kormányzásban, egy nem túl súlyos minisztérium irányítása erejéig. A parlament másfél éves működése alatt semmilyen értelemben nem tudtak alternatívát felmutatni az Antall vezette MDF-hez képest. A Kiszgazdapárt nem tudott megbirkózni azzal az eredendő problémával, hogy egyetlen pontból álló programja nem kormányképes, csupán negyvennégy mandátuma az. Ezért aztán ambiciózus, túlonúl taktikus, a végletes megfogalmazásokat a kelletténél jobban kedvelő vezérével az élen hiába küzdött azért, hogy kivívja magának a kormányban neki járó helyet, valójában egy pillanatra sem sikerült még a látszatát sem megteremtenie annak, hogy partnernek tekint a „koalíció” vezető ereje.

Mindebből talán azt a következtetést lehetne levonni, hogy egypárti kormányzással állunk szemben. Azonban ez sincs teljesen így. Kérdés ugyanis, vajon az MDF mint párt tudja-e érvényesíteni befolyását a kormányzásra, s ha igen, milyen értelemben? Itt van mindjárt az a sokatmondó tény, hogy a gazdasági vagy politikai kulcspozíciókat betöltő miniszterek (Kupa, Kádár, Boross, Gálszecszy) nem is tagjai az MDF-nek. Az MDF-et ténylegesen kormányzó párttá tenni akarókat, a „lázadásra” hajlamosakat eddig sikerült kizsírítani vagy lefoglalni a média, illetve újabban az „igazságtétel” körüli viták gumicsontjával.

Mint láttuk, vannak intézményesített biztosítékok arra, hogy az ellenzék a hűtlenségre hajlamos koalíciós partnerekkel ne tudja megbuktatni Antallt, azonban kérdés, miért nem teszi ezt meg maga az MDF? Leginkább azért, mert az MDF számára ma Antall a Messiás. Képességeivel olyannyira kiemelkedik az úgynevezett kereszténynemzeti koalíció politikuskai közül, hogy az már szinte önmagában meggátolja potenciális riválisok felnövekedését. Ráadásul a miniszterelnök eddig jól semlegesítette lehetséges vetélytársait. Nemcsak a köztársasági elnöki széket „adta oda” a számára veszélytelennek tűnő Göncz Árpádnak (talán már megbánta), de a többi kulcspozícióba (mindenki tudja, kikről van szó) is olyan figurák kerültek, akiknek legfőbb erényük, hogy általuk a pozíció fizikailag betöltetett, s ezáltal nem más tölti be. (E figurákon többnyire lötyög a miniszterelnök úr nyolc számmal nagyobb zakója, így aztán megesik, hogy lelógó sarkára lépve orra bukik viselője.) Antall mindmáig ügyesen kihasználta azt az MDF-es populista dalnokok által keltett, ébren tartott, majd hisztériás rohamokká fokozott pszichózist, amely szerint az ország végvárát már csak néhány megmaradt, igaz avantgárd magyar védi a kommunista hatalomátmentők, a kozmopolita hazaárulók, bolsi apák, bolsi fiúk, liberális cafrangokba öltözött ellenzék egyesült hadai ellen (hogy most ne is beszéljünk a fennen köröző karvalytókérő).

Ebben a légkörben Antall József nemcsak egy személyiség Magyarország demokratikus választások eredményeként hatalomra jutott miniszterelnökeinek – remélhetőleg – végtelen sorában, hanem maga a Pótolhatatlan, az Egyedül Lehetséges, aki elvezeti népét, akit tehát vakon követni kell. Minden – egyébként racionálisan mérlegelhető –

döntés így válik bizalmi kérdéssé, „pártunkban és kormányunkban”, illetve ezek küldetésében való irracionális hit tárgyává.

Mindez nem erősíteni, inkább cáfolni látszik azt az állítást, mely szerint az Antall-kabinet politikai pozíciói gyengék lennének. Csakhogy mindaz, ami idáig politikailag támaszt jelentett, most a visszájára kezd fordulni. A semmibe vett koalíciós partnerek vesztüket érezve önálló szint akarnak nyerni: bejelentik, hogy nem szavaznak meg olyan költségvetést, amely – úgymond – újabb terheket rak a kisemberekre. A Kisgazdapárt a szétszakadás szélére került, melynek – egyelőre belátható – következménye tizenkét mandátum elvesztése. Lassú fogyásnak indult az MDF képviselőcsoportja is. A korábban terelővágányokon futtatott populista „kulturpolitikuskok”, a Kupa által fémjelzett gazdaságpolitika belső ellenzékét képező különböző indíttatású politikuskok (Monopoly-csoport, Szabó Iván, Palotás, Kádár Béla), az egyéni kerületekben megválasztott, a napi léteproblémákkal szembesülő képviselők és a népszerűtlen kormányzás terhére frusztráltan cipelő helyi káderek egymásra találásának eredményeként olyan erők kezdenek egymásra találni, amelyek, ha nem is tudják a kormány éléről leváltani a Pótolhatatlant, szolgálataikért be kívánják nyújtani a számlát. A korábban marginális pozícióban integráltak hitt szélsőséges csoportok kezdenek a valaha szebb napokat látott frakcióvezető vezénylete alatt a hatalom centrumába masírozni. Az MDF liberálisainak arcán kényszeredett, zavart mosoly. A miniszterelnök úr az őt szolgáló szellem túszává kezd válni. Eközben a tegnapi „igazságok” hirdetői általános sztrájkkal és milliós tüntetéssel fenyegetőznek, kormánypárti oldalon pedig bevett szokássá válik a politikai ellenfelek lehazaárulózása. (Akikkel szemben tulajdonképpen csak mérhetetlen türelmüknek és nagyvonalúságuknak köszönhetően alkalmazták még mindig csupán a parlamentáris eszközöket.) Ezalatt végleg elenyészni látszik a nyáron még létező esély arra, hogy a józan, mérsékelt erők kompromisszuma elejét tudja venni a demokratikus berendezkedés destabilizálódásának.

Ez van. Egy ellenzéki pártnak higgadtan mérlegelve stratégiát kell gyártani a holnapra.

De ez már egy másik történet.

(A cikk társszerzője Kövér László)

Magyar Hírlap, 1991. december 4.

A pécsi kongresszuson elmondott beszéd

Egy hete még azt gondoltam, hogy beszédemet így fogom kezdeni: ma 635 napja, hogy hivatalba lépett az Antall József vezette MDF-kormány. Az elmúlt héten azonban fontos változások álltak be a Fidesz politikai helyzetében. A kormánykoalíció pártjai – élükön a Magyar Demokrata Fórummal – nyílt háborút hirdettek meg a Fidesz ellen. Egyre több jel mutat arra, hogy politikai ellenfeleink ugyanolyan kíméletlenül, ugyan-

olyan gusztustalan eszközökkel indítanak ellenünk offenzívát, mint tették azt korábban az SZDSZ ellen, amire a közvélemény már csak úgy emlékszik, mint „az apák és fiúk” hadműveletre.

Különösen szembeötlő volt az az összehangolt akció, amelyet egy fasisztagyanús folyóirat ürügyén indítottak meg a Fidesz emberi jogi felfogása s a területért felelős emberjogi bizottsági elnök, Fodor Gábor ellen. Hasonló támadások indultak vidéki városokban parlamenti és önkormányzati képviselőink ellen, például Pápán Kövér Lászlót választva ki célpontul.

Tévednek azok, akik úgy gondolják, hogy a Fidesz ezeken a pontokon sebezhető. Hiába számítanak arra, hogy egy-egy kiszemelt áldozattal kell csupán megküzdenuik, mindig a Fidesz egészével fognak szembekerülni. Mert mi teljes súlyunkkal megvédjük azokat a politikusainkat – mindegy, hogy parlamenti képviselők vagy helyi aktivisták –, akiket Fidesz-program vállalása miatt ér személyes támadás.

Tulajdonképpen akár a Fidesz politikájának elismerését is kiolvashatjuk abból a vehemens dühből, amellyel szembefordultak velünk a kormánypárti urak. Ez hízelgő ugyan, de a legkevésbé sem hiányzott nekünk.

Mi mindig ellenálltunk annak, hogy azon az alapon vegyük fel a harcot, hogy egyik oldalon vannak a tiszták, másik oldalon a gonoszok, hogy az egyik oldalon állnak a hazafiak, a másikon meg a hazaárulók.

Mi továbbra sem fogunk engedni annak a csábításnak, hogy ellenfeleinket végső soron ne partnereknek, versenytársaknak, hanem kiiktatandó ellenségnek tekintsük. De az előttünk álló időszakban különösen nehéz lesz tartani magunkat. Kónya úr, a gyűlölet karmestere beintett; és nekünk nagyon kell vigyáznunk, hogy ne hagyjuk magunkat provokálni.

Továbbra is kerülni fogjuk, hogy beleugorjunk azokba a lövészárkokba, amelyeket ellenfeleink ástak számunkra. Ha ellenfeleink az országnak károkat okozó politikát folytatnak, azt megmondjuk ugyan, de nem nevezzük őket nemzetellenesnek, a hazaárulóinak. Ha volt funkcionáriusokat alkalmaznak vagy hagynak meg állásaikban, nem nevezzük őket kommunisbabérenc átmentőknek.

Nekem az a meggyőződése, hogy minden esélyünk megvan arra, hogy ne veszítsük el a fejünket. Mert eddig – bármilyen támadások értek is bennünket – egy pillanatra sem feledkeztünk meg arról a tényről, hogy nem egészen két esztendő alatt sikerült megvetnünk egy alkotmányos demokrácia alapjait. És ezután is mindig azt tartjuk szem előtt, hogy ma már olyan alkotmányos biztosítékai vannak a parlamentáris demokráciának, amelyek lehetetlenné teszik, hogy valamelyik politikai erő megpróbálja felszámolni a szabad választásokon nyugvó politikai váltógazdálkodást, miközben úgy tesz, mintha tiszteletben tartaná az alkotmányt.

Nincs okunk félelemre még akkor sem, ha az állampolgárok számottevő része nincs valami nagy véleményrel arról, ami a parlamentben folyik, és sokan nyilatkoznak úgy, hogy nem törődnek a pártokkal, nem érdekli őket a politika, és nem vesznek részt az időközi választásokon. A parlamenttel szembeni elégedetlenség nem jelenti azt, hogy

valamifajta tekintélyuralomra, erős emberre, a nemzet újabb apukájára várnának, amit jól bizonyít a kormánypárt vezetőinek elképesztő népszerűtlensége is.

Alkotmányos rendszerünk messze van attól, hogy tökéletesnek tekinthetnénk. Hogy is lehetne az, amikor az ellenzéki kerekasztal tárgyalásain néhány hét alatt kellett összeütnünk egy lényegében új alkotmányt. De ez az alkotmány még ebben az állapotban is alkalmas arra, hogy a siker reményében lehessen védekezni a tekintélyelvű tendenciákkal szemben – szigorúan – alkotmányos alapokon. Márpedig ez egyedülálló helyzet a magyar történelemben.

A kormánypártok padsoraiból időnként felröppenő autoritárius hangok hallatán gyakran fogalmazódik meg az a vád, hogy az MDF-kormány urai semmiben sem különbek a kommunistáknál. Hiszen ugyanúgy pártirányítás alá akarják vonni a rádiót, a tévét, a sajtót. Hiszen ideológiai komisszárokat akarnak az iskolai tantestületek nyakára ültetni. Ugyanúgy ellenségnek és hazaárulónak bélyegzik ellenfeleiket. Ugyanúgy tévedhetetlennek tartják magukat, ahogy a kommunisták tették. Ugyanúgy a politikai megbízhatóságot részesítik előnyben a szakértelem helyett, s a legutolsó pozícióba is rokonaikat, osztálytársaikat, a magyar demokrata elvtársakat szeretnék ültetni, ahogy a kommunisták tették.

A szocialista párt és a szabad demokraták pedig a Horthy-korszakot emlegetik, a keresztény nemzeti kurzussal vonnak párhuzamot. A sajtó megfélemlítésétől tartanak. Attól félnek, hogy visszatér az a világ, amikor a magángazdaság is az állam ellenőrzése alatt állt. Amikor egy trafikengedélyt is csak akkor adtak valakinek, ha bebizonyította nemzethűségét.

Ezeket a vádakait mi túlzásnak tartjuk, bár vannak olyan esetek, amikor feltűnő a párhuzam. Azt is nehéz lenne tagadni, hogy vannak olyan erők a kormányzó pártok háza táján, akiknek a liberális jogállam iránti elkötelezettsége erősen kétséges. De szerencsére ezeknek sem az ereje, sem a tekintélye nem elegendő ahhoz, hogy megvalósítsák kétes céljaikat. De végtére is kik kormányozzák akkor ezt az országot? Mi a természetrajza a kormánypártoknak?

Az MDF hosszú időn keresztül olyan gomolygó, bizonytalan állagú képződmény volt, amelyről lecsúsztak az elemző elme szokásos kategóriái. A Zétényi–Takács-féle törvényjavaslat vitája óta történtek és Csurka István előretörése, alelnökké választása után azonban egyértelműbbé vált a helyzet. Itt az ideje, hogy tiszta vizet öntsünk a pohárba, és megkíséreljük meghatározni, kikkel is állunk szemben.

Az MDF megalakulásának idején azok határozták meg az MDF ideológiáját, akiket legtalálébban talán a nép-nemzeti szocializmus híveinek nevezhetünk. A ma forgalomban levő utólagos szépítgetésekkel szemben Bíró Zoltán, Csoóri Sándor és Csurka István között nem voltak (és ma sincsenek) lényeges eszmei különbségek. Az először kitessekel és „lebiberachozott” Bíró csupán abban különbözött társaitól, hogy a régi rendszerben vállalt szerepe már elérte az – MDF-es mércével mérve is – jóvátehetetlen kompromittálódás mértékét.

Az MDF mai derékhadát alkotó parlamenti képviselők egy bizonytalan eszmeiségű, következképpen zavaros programú pártba léptek be, és ráadásul többségükben maguknak sem volt szilárd politikai meggyőződésük. A mögöttünk hagyott másfél év során azonban bizonytalanságuk fokozatosan megszűnt, s úgy tűnik, tartósan megtá-
lálták tájékozódási pontjaikat. Ezt szokás pongyola módon jobbratolódásnak nevezni.

Legelőször is sürgősen elfelejtették, hogy a kezdet kezdetén az MSZMP-vel kívántak együtt kormányozni. Ezt a házasságot azonban nem hálták el. S máig sem világos, mi lett volna a hozomány, hogy az addigra talán már gazdát is cserélt jegyajándékról már ne is beszéljünk.

Azután kiakolbóltották a pártból a magukat nyíltan szocialistának vallókat, majd a biztonság kedvéért és a visszafordíthatatlanság érdekében a lakiteleki főtáyat, Pozsgay Imrét kiretusálták a lakiteleki ballagási tablóról.

Majd – némi habozás után – megszületett a ma is hatályban tartott doktrína, mely szerint az MDF három eszmerendszer: a kereszténydemokrata, a nép-nemzeti gondolat és a nemzeti liberalizmus harmonikus elegye.

Nos, ami az MDF-es kereszténydemokratákat illeti, azokat bátran tekinthetjük Antall József rajongói exkluzív klubjának. A liberális Fidesz szempontjából fontosabb azt tisztázni, hogy hányadán is állunk az MDF-es nemzeti liberálisokkal. Tudnunk kell ugyanis, hogy van-e akár legcsekélyebb esély is arra, hogy az MDF ne populistá, hanem liberális irányba mozduljon el.

Sajnos meg kell állapítanunk, hogy az a néhány, elismerésre méltó intellektuális kvalitásokkal rendelkező MDF-es, aki magát nemzeti liberálisnak tekinti, politikai erőként nem létezik, s így politikai értelemben nincs is nemzeti liberális szárny az MDF-en belül. Nem is csupán a vezéregyéniség hiánya és az MDF centrumát elfoglaló populisták jelentik akadályát a nemzeti liberálisok megszerveződésének. Sokkal inkább az, hogy képtelenek meghatározni önmagukat.

Ehhez ugyanis el kellene határolódnuk az MDF populistáitól. Ámde a nemzeti liberálisok nem tőlük, hanem inkább a liberális Fidesztől akarják magukat megkülönböztetni. Ezért sodródnak gyakorta abba a helyzetbe, hogy Eötvös József-i liberális elveket kell a törvényhozás házában szavazataikkal megtagadniuk. Nem tudtak kiállni azért, hogy minden településen legyen legalább egy állami iskola. S nem emelték fel a szavukat képviselőtársuknak a pigmeusokról szóló fajelméleti fejtegetéseivel szemben sem.

Igazából tehát – politikai értelemben – csak a nép-nemzeti gondolat maradt érvényes a hármas doktrínából. Ezzel kapcsolatban pedig nem lehetnek kételyeink. A nép-nemzeti gondolat, a populistá politika élesen szemben áll a liberalizmussal. A populizmus élő klasszikusai szájában a „liberális” szó káromkodás, szitok. A liberálisok ugyanis szabadságot követelnek a népnek, hogy vállalkozhasson és választhasson. A populisták ellenben fel akarják emelni a népet. Öszintébb pillanataikban arról szoktak beszélni, hogy az ő színvonalukra kell fölemelni a népet. Amikor szerényebbek, azt mondják, a

népet vissza kell vezetni önmagához. Ezekben a pillanatokban fakadnak tollukból az olyan jellegzetes szóvirágok, mint hogy „a nemzet gerince eltaknyolódott”, vagy hogy a „magyar falu belső arculata eltérszázódott”.

Mit lehet kezdeni egy ilyen nemzettel? Hogyan lehet visszavezetni önmagához? Magától nyilván nem talál vissza. Ezért vonzódtak populistáink mindig is az állam gyámkodó hatalmához.

A Fidesztől távol áll, hogy összekeverje a politikust a történésszel. Nekünk nincs különösebb hajlamunk a historizálásra. Mégis ez egyszer hadd tegyek egy kis történelmi kitérőt.

A nép-nemzeti politikusok mindig az éppen aktuális rendszer éppen aktuális szövetségét keresték. A két világháború között azért, hogy a népet – úgymond – kivezessék a nyomorból, manapság pedig azért, hogy visszavezessék önmagához. Nincs semmi meglepő abban, hogy még a legnagyobb népi írók is rendre együtt tudtak működni Gömbössel, Rákosival, Kádárral és Aczéllal. (Tisztelet a tiszteletre méltó kivételnek.) Lehet természetesen azon vitatkozni, hogy hasznos volt-e ez a politika. Annyi azonban kétségtelen, hogy élesen szemben áll a liberalizmusnak az állam szerepéről vallott felfogásával. A történelmi példák mindent megmagyarázó erejében hívó politikusok figyelmét nem kerülheti el az a tény sem, hogy a népi mozgalmakhoz tartozó értelmiségiek nem a Kiszgazdapártban találták meg helyüket. Sőt 1945 után azzal a kommunista párttal léptek szövetségre, amely azután likvidálta a Kiszgazdapártot. Ennek ismeretében különös, hogy a miniszterelnök úr, az MDF elnöke, aki pártja igazi gyökereit az egykori Kiszgazdapártban keresi, megfér egy táborban az egykori populisták mai tanítványaival.

Az elmúlt hetek fényében azonban nem ringathatjuk magunkat illúziókban pusztán azért, mert tudjuk – s a történelmi példa is megerősíti –, hogy Antall József és Csurka István, valamint elődeik közé nem lehet egyenlőséget tenni. A múlt, a történelmi hagyomány – úgy látszik – mégsem számítt annyira az MDF körében. A jelen pedig az MDF-ben mindenképpen a populistáké.

A közvélemény-kutatások azt bizonyítják, hogy a választók egy merőben különböző pártot látnak bennünk, mint amilyenek a kormányzó pártok. Ennek nyilvánvalóan generációs okai is vannak. Most nem arról a szerencsés körülményről beszélek, hogy nekünk szinte alig van politikai múltunk. Sokkal inkább arról, hogy mi már egy nyitottabb világban nőttünk fel, minket nem kísértenek történelmi nosztalgiaik.

Bár az MDF-es politikusok között is vannak velünk egyívásúak, akikkel magánemberként talán könnyen szót értenénk, de összességében az MDF egy olyan elkorhadtt, régi világot képvisel, ami soha többé nem fog Magyarországra visszatérni.

A kormányzó pártok retorikájának üresen kongó pátosza, dagályos semmitmondása, görcsös nemzetieskedése idegen a Fidesz tagságától. Idegen a jelen és a jövő fiatal generációinak gondolkodásmódjától, hogy a fiatalosan gondolkodó öregekről ne is beszéljünk.

Nekünk nem kell egy üveg kövidinka mellett búsonganunk, hogy tönkretették nemzeti érzelmeinket, elvették az önbizalmunkat, jövőbe vetett hitünket. Nem érezzük

úgy, hogy izzadságos küzdelmet kellene folytatnunk magyarságunkért, és azt sem érezzük, hogy az egyetemes kultúra befogadása elfoglalná a helyet agyunkban és lelkünkben a nemzeti kultúra elől. Polcainkon békében megfér egymás mellett Arany János, Mrozek és Esterházy, a Muzsikás együttes és Tina Turner. Nem érezzük, hogy állítólag elveszett nemzeti tudatunkat úgy kellene egész életünkön át üldözni, mint Arthur király lovagjainak a Szent Kelyhet.

Két év MDF-es kormányzással és minden mesterkedéssel sem sikerült elvenni a kedvünket attól, hogy magyarként Magyarországon jól érezzük magunkat, és attól sem, hogy továbbra is ebben az országban akarjuk leélni az életünket.

Az MDF-kormány kétségbeesett igyekezete, hogy ideológiai gyámkodás alá vonjon mindenkit, nem más, mint annak beismerése, hogy a XX. század végi modern társadalomtól idegen az a gondolatvilág, amellyel kéretlenül boldogítani akarják a nemzetet. Ebből fakad ideges és agresszív türelmetlenségük is.

Ma már világosan látszik, hogy az MDF-kormány a társadalommal szemben keres politikai szövetségest az egyházakban. Szomorúan tapasztaljuk nap mint nap, hogy nem minden egyházi vezető ismeri fel azt a veszélyt, hogy az MDF ölése halálos lehet az egyházakra.

Az egyházak ugyanis csak akkor fogják betölteni azt a pozíciót, amely egy modern társadalomban megilleti őket, ha megőrzik és visszanyerik autonómiájukat. Amennyiben a politikai élet szereplői közül egyeseket ellenségeknek, másokat meg szövetségesnek minősítenek, maguk is politikai szereplővé válnak. Márpedig ha valaki erre a porondra lép, akkor rá is érvényesek lesznek a politika gyakorta kegyetlen törvényei. Ezért mondjuk azt, hogy hibát követnek el, ha azok szolgálatába szegődnek, akik ideológiai átnevelőtábort akarnak csinálni Magyarországból.

Holott a nyílt politikai szerepvállalás helyett nagy történelmi feladatok várnak az egyházakra. Régen volt oly nagy hiány a türelem, a megbékélés, a mértéktartás és a szolgálat példáiából. Nagy szükségünk lenne például a keresztényi értékek és erények felmutatására most, amikor váratlan hirtelenséggel buzog fel az idegengyűlölet indult, és amikor rohamosan terjed az erőszak.

Ugyanakkor – a kedvezőtlen példák szaporodása ellenére is – látunk reményt arra, hogy az egyházak és a társadalom, az egyházak és az állam kapcsolata oly módon rendeződjék, hogy az megfeleljen a liberális jogállam elveinek. Ebben mi mindig segítő partnerek vagyunk és maradunk. Ezt a célt szolgálták azok a javaslatok, amelyeket az egyházi javak rendezése ügyében terjesztettünk elő az elfogadott törvény helyett a parlamentben.

Megértjük azok félelmét, akik rémségeken mentek át az elmúlt évtizedekben, és olyan jeleket tapasztalnak, amelyek sötét korok emlékeit idézik fel. Értjük és látjuk ezeket a veszélyeket, de mi nem félünk. Sokan ezért naiv gyermekeknek vélnek bennünket. Ám szerintünk a XX. század küszöbén, az európai integráció, a parabola-antenna, a motorizáció és a számítógépek korában már nem lehet elsüllyedt világokat restaurálni. A mi generációnk ennek fizikai és biológiai akadályát képezi.

Az MDF politikai stratégiájának lassan egyetlen kiszámítható eleme, hogy politikai ellenlábasaik hitelét az ellenfelek és felmenők vélt vagy költött múltjának úgymond leleplezésével kívánják megrendíteni. A Fidesz számos kísérletet tett arra, hogy az ilyen kérdéseket távol tartsa a politikai vitáktól. Ennek ellenére úgy látszik, hogy éppen az ellenkező irányba tartanak a dolgok.

Az utóbbi időben az MDF-kormány és hívei nem csupán a nemzeti eszme és a keresztény értékrend egyedüli letéteményeseinek tekintik magukat, hanem hovatovább a tiszta múlt kizárólagos letéteményeseinek is. Nem csupán azért szegülünk szembe ezzel a gondolattal, mert a mögöttünk hagyott évtizedek nem írhatók le a makulátlan tisztség és a sötét gonoszság küzdelmeként. Hanem azért nem fogadjuk el ezt a hamis, primitíven leegyszerűsítő beállítást, mert tudjuk, hogy akik az állítólagos tiszta múlt folytatóinak tekintik magukat, legkevésbé sem tartoznak azok közé, akik az első követ vehetnék másokra. Pillantsunk körül! Vajon az elmúlt rendszer vesztesei ülnek-e a kormánypártok padsoraiban és a miniszteri bársonyszékekben? Éppen ellenkezőleg. Akadémikusok, jól menő ügyvédek, egyetemi tanárok, az átkos szocializmus viszonyai közepette megerősödött vállalkozók, a pártállam ügyészei, tisztas egzisztenciát teremtett orvosok, állatorvosok, József Attila-díjas írók.

Mi ezt – tőlük eltérően – nem hányjuk a szemükre. Nem tartjuk bűnnek, ha valaki a sanyarú viszonyok közepette is vitte valamire. De nem tartjuk ízlésesnek, ha néhány valóban sokat szenvedett, Recsket is megjárt, tisztességben megőszült, idős ember nadrágja mögül újszerű ellenállók rázzák az öklüket, önmagukat a valóban vesztesek szószólóinak kinevezve.

A múltból örökölt ügyeket minél hamarabb és az elérhető legszélesebb konszenzussal le kell zárni. Az MDF e téren feltűnően késlekedik. És emögött – úgy tűnik – nem a kormány más területekről egyébként jól ismert határozatlanságát kell keresnünk, hanem sokkal inkább egy jól átgondolt koncepciót. Hiszen mi mástól remélheti egy fogyatkozó bázisú politikai erő, hogy kordában tartsa a társadalmat, mint attól, hogy a legkülönbözőbb társadalmi csoportok feje felett meglóbálja Damoklesz kardját. Az MDF-politikusok már egész szakmákat neveznek ki kollaboránsnak. A sort az újságírókkal kezdték, majd következtek az állami bürokraták, a vállalatvezetők, és most éppen a pedagógusokra jár rá a rúd...

Tisztelt Kongresszus!

Miután sikerült, legalábbis fő vonalaiban, áttekintenünk, hogy hogyan gondolkodnak azok, akik ma a legkeményebb politikai ellenfeleink, most röviden térjünk ki arra is, hogy mit tettek és mit nem végeztek el az eltelt másfél év során,

A kormány egyes lépéseinek értékelése a szekcióvitákban fog megtörténni. Itt általában kell értékelnem működését.

A kormány feladata az átmenet menedzselése lett volna. Márpedig az 1992-es költségvetési vita nyomán nyugodtan kijelenthetjük, hogy ez a kormány alkalmatlan az átmenet problémáinak megoldására.

Mint már említettem, az eltelt másfél év legnagyobb vívmánya az, hogy sikerült kialakítani a parlamentáris demokrácia intézményrendszerét. Ebből a szempontból nézve különösen aggasztó, hogy az MDF-kormány működésének egyik fő jellemzője az utóbbi fél évben, hogy minden eszközzel megkísérli háttérbe szorítani a parlamentet, és saját pozícióit megerősíteni a képviselőházzal szemben. Ezért beszélünk arról, hogy az országban felelőtlen kormányzás folyik.

A költségvetési vita bizonyította, hogy a kormány habozás nélkül semmibe veszi a parlamentarizmus legelemibb szokásait, könnyedén túlszeli magát a Ház működésének kétharmados törvényben rendezett szabályain annak érdekében, hogy kibújhassék az ellenzék kritikája, az érdemi vita alól. Itt nem csupán a kormány szándékairól van szó, hanem az MDF-kormányt támogató képviselők segítségnyújtásáról és felelősségéről is.

Rátéve a gazdaságban lezajlott folyamatokra, ezek közül első helyen kell kiemelnünk azt, hogy a kormányzó pártok ideológusai szerint a tartását, kultúráját elvesztett, túlélésre szinte alkalmatlannak bélyegzett nemzet milyen jól boldogul, ha az állam teret enged szabadságának, ha az állam végre leveszi róla a kezét. Azok a gazdasági eredmények, amelyekkel a kormány sikerpropagandája büszkélkedik, nem a kormányzati politika eredményei, hanem a szabad gazdálkodás lehetőségeit leleményesen kihasználó állampolgárok tevékenységének gyümölcsei.

Azokon a területeken azonban már komoly problémák halmozódtak fel, ahol nem elegendő a sikerhez, hogy a kormány nem akadályozza a gazdaság szereplőinek működését, hanem az államnak magának is aktív szerepet kell vállalnia.

Ennek illusztrálásakor aránylag könnyű dolgunk van, hiszen még mindannyiunk emlékezetében elevenen él a nemrég lezajlott 1992. évi költségvetési törvény botrányos vitája. Sokan kérdezték (és kérdezik még manapság is) tőlünk, hogy mi volt az oka annak, hogy a Fidesz olyan élesen támadta e törvényt. Nos, ennek egyaránt voltak formai és tartalmi okai. Mivel a formai okokról az előbbieken már ejtettem szót, itt most csak az utóbbira, azaz a tartalmi okokra térek ki.

A költségvetési törvény elsősorban és mindenekelőtt azért rossz és azért elfogadhatatlan a Fidesz parlamenti frakciója számára, mert hatalmas a deficitje. Számításaink szerint elérheti akár a 100 milliárd forintot; vagyis annál is jóval nagyobb, mint amit a kormány a parlament elé terjesztett. Ennek az az oka, hogy a költségvetés bevételi oldalának számos tétele túlzottan optimistán felül van becsülve.

A költségvetés óriási hiánya pedig azért súlyos probléma, mert jelen pillanatban ez a legnagyobb inflációt gerjesztő tényező az egész gazdaságban. Az állam túlköltekezése ugyanis nem engedi csökkenni a kamatlábakat, mivel a magas kamatozású államkötvények kiszorítják a produktív szférát a hitelpiacról. Ez a vállalkozások visszafogását eredményezi, s ezáltal közvetve gerjeszti a munkanélküliséget is.

A magas infláció szociális hatásait pedig, azt hiszem, senkinek sem kell különösebben magyaráznom: ez elsősorban azokat a rétegeket sújtja, amelyek nem képesek egyéni alkalmazkodási stratégiákat követni az infláció kedvezőtlen hatásainak kikerü-

lésére. Vagyis a szegényeket és elesetteket, a nyugdíjasokat, a pályakezdőket. Az egyetlen jótétemény tehát, amit ma a magyar gazdaságban az állami gazdaságpolitika tehet, ha képes leszorítani az inflációt, megállítani az áremelkedést. Ezzel lehetne megteremteni a későbbi gazdasági növekedés feltételeit és egyben gátat szabni a lakosságot mind jobban ingerlő inflációs jövedelem újraelosztásának.

Az MDF-kormány azonban csak a pártgyűlések szónoklataiban harcol az infláció ellen, nem pedig a tettekben megnyilvánuló gazdaságpolitikájában. Mi mással magyarázhatnánk különben azt a tényt, hogy a költségvetésre nehezedő egyik legnagyobb teherhez, az ún. nagy szociális újraelosztó rendszerekhez a betérjesztett és általuk elfogadott törvényben szinte egy ujjal sem nyúltak hozzá. Így nemcsak érintetlenül hagyták a költségvetés legnagyobb feneketlen zsákját, hanem egyben fenntartották azt az igazságtalan szociális újraelosztási rendszert is, amelyik jobbra még ma is a korábbi elit javára csoportosítja át a jövedelmeket.

A Fidesz liberális gazdaságfilozófiájából fakadóan tehát partnere tudott volna lenni a kormánynak az 1992-es költségvetés elfogadásában, ha a kormány vállalta volna azokat az intézkedéseket, melyekkel a költségvetési hiányt radikálisan csökkentette volna. A gazdaságnak abban a szférájában, amelyben spontán gazdasági folyamatok zajlanak, megindult és tovább folyhat az alkalmazkodás a piaci feltételekhez. A költségvetés területén azonban nem működhet semmiféle spontán alkalmazkodás, így alapvető átalakítások híján itt komoly válság érlelődik.

Az 1992-es év költségvetési vitája egyben megmutatta a politika iránt érdeklődő közvélemény számára azt is, hogy olcsó politikai propaganda az, amelyik azt sugallja, hogy a kormány gazdaságpolitikájának nincs alternatívája.

Ezzel szemben a valóság az, hogy az általunk képviselt gazdaságpolitika, amely az antiinflációs politikát a költségvetési hiány visszaszorításával véli érvényesíthetőnek (ennek minden következményével együtt), gyökeresen különbözik az MDF-kormány által űzött konfliktuskerülő gazdasági irányvontól.

Ki kell jelentenünk, hogy nem igaz az a Magyarországon sokak által sulykolt nézet, mely szerint a liberális gazdaságpolitika azonos a kíméletlenséggel és a szociális érzéketlenséggel. Ez a Fidesz gazdaságpolitikájának esetében sincs így. Akik követik parlamenti munkánkat, azok tudhatják, hogy a Fidesz mindig is sokat foglalkozott azoknak a rétegeknek a problémáival, amelyek rajtuk kívül álló okok miatt olyan helyzetben vannak, hogy nem tudnak életszínvonaluk javítása érdekében több energiát mozgósítani, s akik már vagy még nem lehetnek képesek kihasználni saját erejükre támaszkodva a piac kínálta lehetőségeket. Ezért szerepel a Fidesz gazdaságpolitikájának hangsúlyos elemeként a nyugdíjasok helyzetének javítása, hiszen életkoruknál fogva ők azok, akikről nem várható el, hogy hosszú ideig várakozzanak helyzetük jobbra fordulására.

Azt is nagyon jól tudjuk, hogy különös gondot kell fordítanunk az állástalan fiatalok problémájára. Ezt nem csupán a generációs rokonszenv mondatja velünk, hanem annak

felismerése is, hogy igen nehezen teremthet maga és családja számára rendezett körülményeket az az ember, aki munkanélkülként a feleslegesség érzésével kezdi felnőtt életét. Ezeket a fiatalokat az a veszély fenyegeti, hogy később sem tudnak beilleszkedni a társadalom életébe. A Fidesz nagyon nagy veszélynek tartaná, ha ezekből a nehézségekkel küzdő fiatalokból gettósodott társadalmi csoportok alakulnának ki, ezért dolgozunk regionális fejlesztési programokon a munkanélküliség ellen, és ezért is stratégiai jellegű terület számunkra az oktatás.

Végezetül ha azt a kérdést tesszük fel magunknak: miért kívánjuk azt, hogy a kormánykoalíció 1994-ben távozzon a kormányzati hatalomból, akkor erre azt válaszolhatjuk, hogy először is azért, mert alkalmatlan az ország problémáinak megoldására. Másodszor pedig azért, mert olyan hangulatot és légkört teremt ebben az országban, amelyben rosszul érezzük magunkat.

Azt hiszem, mindannyian azzal az érzéssel érkezünk ide Pécs városába, hogy bár a kormányrudat kezében tartó koalíció szabad választásokon nyerte el a jogát arra, hogy az országot irányítsa, mégis azt szeretnénk, ha ennek minél hamarabb vége szakadna. Egyre inkább úgy érezzük, hogy a kommunista rendszer összeomlása után hirtelen kitágult világban fogyni kezd körülöttünk a levegő.

Ez így nem mehet tovább. Legkésőbb a következő választások idejére kormányképes alternatívát kell nyújtunk a jelenleg uralkodó koalíció politikájával szemben.

Akinek van füle, az hallhatja, hogy mind többen emlegetnek bennünket úgy, hogy igazából nekünk van arra esélyünk, hogy a következő választásokon legyőzzük a mostani kormánykoalíciót.

Az ilyen vélemények sokak szemében ma túlzottnak tűnnek. Nekünk is nagyon vigyáznunk kell arra, hogy a folyamatosan növekvő népszerűség és a párt iránt táplált bizalom növekedése során ne veszítsük el mértéktartásunkat, szerénységünket és visszafogottságunkat.

Ugyanakkor azonban az az út, amit közel két esztendő alatt a Fidesz egy jelentéktelennek tűnő kis pártból a komoly néppárttá válás útján megtett, semmi okot nem ad kisebbségi érzésekre.

Politikusaink népszerűek, szakértőink nagy elismertségnek örvendenek, programjaink állták a vitákat, önkormányzati embereink minden nehézség ellenére tartják magukat. Ne feledkezzünk el azonban arról, hogy az optimizmusra okot adó erősségeink mellett komoly gyengeségeink is vannak. Mi még távol vagyunk attól, hogy végigjártuk volna a modern nyugat-európai néppárttá válás útját.

Pártbürokráciánk működése akadozik. Tagjaink gyakran érzik úgy, hogy két választási kampány között nem tudják, mit is kellene tenniük (azonkívül, hogy be kellene fizetniük a tagdíjakat, amit nagyon sokan rutinosan elfelejteneek).

A Fidesz szervezeti nehézségei persze más pártok előtt sem ismeretlenek. Mint mindegyik pártnál, a Fidesznél is megfigyelhető, hogy a választási kampány alatt felduzzadt tagság a kampányidőszak elmúltával megcsappant.

Megkockáztatom azt a kijelentést, hogy sem ma, sem a belátható jövőben nem lesznek meg a feltételei, hogy modern tömegpártok alakuljanak ki Magyarországon. A tendenciák inkább abba az irányba mutatnak, hogy mindegyik párt választási párttá fog átalakulni.

A választási párt vagy tömegpárt dilemma eldöntése nem a vezetők szándékának kérdése.

Egyetlen magyar párt sem ellensége magának, ezért nem fejleszti vissza tagságát. A Fideszt sem kímélő sanyarú körülmények ellenére azt kell mondanunk, hogy még mindig mi vagyunk az a magyar párt, amelyik a leginkább mondhat magának olyan működési területeket, amelyek a mozgalmyszerű működésre is lehetőséget nyújtanak.

Ilyen, más pártoktól bennünket megkülönböztető fontos pártügy a Narancs Klubok ügye. Ma semmi akadálya nincs a szervezetben belül annak, hogy a tagság mozgalmakat szervezzen a maga számára.

Amit a párt eddigi vezetősége tehetett – s ennél többet meggyőződése szerint a leendő új vezetőség sem tehet majd –, hogy a minél nagyobb támogatottság, mozgósítás és vonzás érdekében a párt arcélét nem valami szűk ideológiai program mentén határozza meg, hanem igyekszik szélesre tární kapuit, és liberális néppártként a liberális jogállam híveinek minél szélesebb körét vonja magához és fogadja be.

A néppártiság azt jelenti számunkra, hogy a Fideszen belül megtalálhatják helyüket a vallásosak és a nem vallásosak, a fiatalok és öregek, városiak és falusiak, értelmiségiek és munkások, alkalmazottak és vállalkozók.

Helyük van a Fideszen belül azoknak is, akiknek életelejük a politika, helyük van azoknak is, akik az országos, és azoknak is, akik a helyi politikában óhajtának tevőlegesen részt venni. Nyitva állunk azok előtt, akik elveinkkel összeegyeztethető mozgalmakat akarnak szervezni, és azok előtt is, akik beérik azzal, hogy négyévente az urnákhoz járuljanak. Sőt azok szimpátiájának is örülünk, akik még egy voks leadására sem veszik a fáradságot.

Éppen néppárti jellegünk miatt gyakran vádolnak bennünket ellenfeleink és barátaink azzal, hogy elvtelenek vagyunk. Azt mondják, hogy gyakorlatias politikánk, pragmatizmusunk elvtelenséget jelent. Ez alattomos ráfogás.

A Fidesznek igenis van elvi kiindulópontja, amelyhez politikáját igazítsa, és ez nem valami kizárólag a Fidesz számára létező, kisajátítható ideológia, hanem a modern XX. század végi liberalizmus.

Ellenfeleink és barátaink ez idáig egyetlenegy olyan példát sem tudtak felhozni, ami arra utalt volna, hogy a Fidesz ezeket az elveket megszegte volna. Amikor ezek az elvek forogtak kockán, akkor a Fidesz a népszerűtlenség – egyáltalán nem valószínűtlen – kockázatát is vállalva, nyíltan kiállt elvei mellett.

Nem néztük tétlenül azt a próbálkozást, hogy a politikai bosszút törvényerőre emeljék. Küzdöttünk, amikor úgy éreztük, hogy újabb ideológiai elnyomás fenyegeti az iskolákat. És szembefordultunk a kormánnyal akkor, amikor attól kellett tartanunk, hogy föl akarják áldozni a jövőt a múlt oltárán.

Egyetlen eset hozható csak fel, ami némi kételyt ébreszthet elveink szilárdsága iránt, bár ezt az esetet sohasem ellenfeleink, hanem mindig barátaink szokták a szemünkre hányni. Arról van szó, hogy a Fidesz képviselői tartózkodtak az egyházi ingatlanokról szóló törvényjavaslat megszavazásakor.

Ez így volt, s ma sincs okunk arra, hogy ne vállaljuk akkori döntésünket. A Fidesznek és a parlamenti frakciónak van egy erős, vallásos meggyőződésű szárnya, akik számára lelki konfliktust okozott volna, ha a törvény ellenében kell szavazniuk. És bár a törvénytervezettel szembeni kifogásaink súlyosak és megalapozottak voltak, mégsem akartuk rájuk kényszeríteni a számukra lelkileg földolgozhatatlan álláspontot.

Abban azonban egyetértünk a Fidesz vallásos és nem vallásos tagjai és képviselői, hogy lett volna jobb megoldás, aminek egyik variánsát be is terjesztettük, és ami mellett egységesen szavazott a parlamenti frakció. Ugyanúgy, ahogy pártunk nem vallásos tagjai tiszteletben tartják vallásos társaik meggyőződését, ők is tiszteletben tartják azokat az elveket, amelyek a nem vallásosak szabadságához nélkülözhetetlenek. Ezért is támogatottuk egységesen azt az indítványunkat a parlamenti vitában, hogy Magyarország utolsó falujában is lennie kell állami iskolának.

Természetesen egy erős néppárt megteremtéséhez nem elegendő csupán a párt különböző alkotóelemeinek egymás iránti kölcsönös tisztelete és toleranciája. Ennek a néppártiságnak szervezeti feltételei is vannak. S e tekintetben komoly akadályokat kell leküzdeniük a harmincöt éves korhatár miatt.

Mint az eredményekből, a növekvő népszerűségből, a felénk forduló rokonszenvből és szeretetből is látható, jó dolog volt, hogy kezdetben kizárólag a fiatalok pártja, generációs párt voltunk. A helyzet azonban ma már merőben különböző. A Fidesz ma már régen nem generációs párt.

Itt vannak közöttünk a harmincöt éves kort már régen elhagyott önkormányzati képviselőink, polgármestereink és szakértőink. Meggyőződésem szerint le kell vonni az új helyzet konzekvenciáit, s ki kell mondanunk, hogy a fideszes korhatárt el kell törölni.

Én azt szeretném, ha a következő parlamenti ciklusban a Fidesz már teljesen nyitott, korhatár nélküli liberális néppárt lenne.

Ebbe az állapotba azonban úgy kell elérkeznünk, hogy szervezetünk mára kialakult belső tartása ne rendüljön meg, s a Fideszben csupán a gyors politikai karrier lehetőségét látók előtt már az első pillanatban világos legyen, nincs helyük közöttünk.

Botorság lenne azt hinnünk, hogy akár egy mégoly széles spektrumú liberális néppárt képes lenne egymaga befogadni minden, a modern demokrácia elveit tiszteletben tartó, ám különböző politikai ideológiájú társadalmi csoportot. Ezért mondom azt, hogy a stabil politikai demokráciához nemcsak egy olyan liberális néppártra van szükség, mint amilyen a Fidesz, hanem egy modern szociáldemokrata és egy modern konzervatív

pártra is szükség lenne. Ennek a szempontnak kell döntően meghatároznia politikai stratégiáinkat és a többi magyar párthoz való viszonyunkat.

Amint az MDF-ről mondtak alapján várható, úgy vélem, vajmi kevés esély van arra, hogy a kormánykoalíció pártaiból korszerű konzervatív párt alakuljon ki. A Kiszgazdapártnak kezdetben csak programja nem volt, ma már lassan nem is tudjuk, létezik-e egyáltalán mint politikai párt. Az MDF-et uraló populisták pedig soha nem is akartak elindulni a kívánatos irányba.

Hogy mi fog történni az MDF nem populista forgácsaival, arról ma még semmi bizonyosat nem tudhatunk, legfeljebb reményeink lehetnek. A KDNP pedig, amelynek talán a legtöbb esélye volt rá, hogy ezt a szerepet betöltse, máig nem óhajt szakítani világnézeti párt jellegével. Pedig a mai KDNP így messzebb esik egy nyugati kereszténydemokrata párttól, mint a liberális Fidesz.

Mindez azért sajnálatos, mert egy olyan konzervatív párttal, amelyet nem vezetnek ideológiai rögeszmék, bizonyosan meg tudnánk találni az együttműködés lehetőségét.

Volt olyan idő, amikor még bíztunk abban, hogy a kormánykoalíció pártaai akár korszerű konzervatív erőkké válhatnak. A kommunisták utódpartja, az MSZP esetében gondolataink épp ellenkező utat jártak végig.

Abban az időben, amikor egyes mai MSZP-politikusok még MSZMP-vezetőként abban látták pártjuk legfontosabb feladatát, hogy a Fideszt kiiktassák a közéletből, még semmi esélyt nem láttunk, hogy egy korszerű szociáldemokrata párt felé vennék az irányt. Az eltelt másfél év alatt azonban odáig fejlődtek a dolgok, hogy talán már a következő választási ciklusban hiteles szociáldemokrata párttá válhatnak.

Mint tudjuk, az indián nem felejt. De a magyar demokrácia stabilitása érdekében úrrá kell lennünk rossz emlékeinken.

Az MSZP szociáldemokrata párttá válása előtt ma már nem a múltja tornyosul akadályként, sokkal inkább az a tendencia veszélyezteti, hogy szakszervezeti kliens-párttá alakul át. Egy szakszervezeti bürokrácia zsebében lévő parlamenti párt pedig soha nem fogja támogatni azt a liberális elveken nyugvó restriktív gazdaságpolitikát, amely nélkül nincs sikeres átmenet a piacgazdaságba.

Ami pedig a szabad demokratákat illeti, reméljük, minél hamarabb úrrá lesznek belső nehézségeinken, és ismét kiegyensúlyozott, megbízható szövetségesei lesznek a fiatal demokratáknak.

A Fidesz jövője a mára kialakult politikai helyzetben nem csupán a tagság személyes ügye. Hogy miképpen alakul a Fidesz jövője, az ma az egész ország sorsát befolyásolhatja. Nem állhatunk meg a radikális antikommunista fiatalok mozgalmától a jól szervezett, nyitott, liberális néppárt felé vezető úton.

Továbbra is az önbizalom és a mértéktartás erényeit kell szem előtt tartanunk. S anélkül, hogy túlértékelnénk ma még csekély parlamenti szerepünket, talán kijelenthetjük, hogy a Fidesz további megerősödése nélkül nem győzhető le a következő választásokon az egyre rosszabb irányba sodródó kormánykoalíció.

Ami pedig a koalíciós pártok népszerűségének hanyatlása miatt az ország jövőjéért aggódó népies urakat illeti, ideje, hogy eszükbe idézzék a népmese tanulságát: a nap akkor is felkel, ha a kis kakas nem kukorékol.

1992. február 7.

Beszéd a Corvin moziban

Történelmi idöket élünk, s nem lehet tudni, hogy a történelem melyik fordulópillanában ítélezik azok fölött, akik csak politikát csinálnak, és nem történelmet” – írta a két világháború közötti évtizedek magyar politikusairól egy kommentátor. Szinte kísérteties, hogy ez a több mint fél évszázados mondat ilyen pontosan fejezi ki azt a szerepzavart, amivel ma az országot irányító kormánypárti politikuskok küszködnek, reménytelenül. Antall József és kormánya történelmi fordulóponton vette kezébe az ország irányítását, történelmi feladatok megoldását vállalta és ígérte. Mára viszont politikai energiáit a tv- és rádióműsor-szerkesztés és -kommentálás köti le. Politikát – pontosabban szólva műsorpolitikát – csinál, miközben elszáll kezéből a történelem. Mindezt pedig olyan történelmi küldetéstudattal végzi, amely lehetetlenné teszi számára, hogy a szó valódi értelmében politikát csináljon; azaz gyakorlati megoldásokat adjon azokra a problémákra, amelyekkel az ország lakóinak nap mint nap meg kell küzdeniük.

Az ország közvéleményét az elmúlt hetekben az MDF alelnökének szélsőjobboldali zászlóbotontása és pártjának felháborodását keltő tétova állásfoglalásai foglalkoztatták. A hírhedtté vált politikai pamfletről, a kormányzópárton belül tenyésző veszélyes nézetekről, ezek politikai következményeiről, az országnak okozott kárról már elmondtuk a parlamentben, amit gondolunk. Érthetően botránkoztak és rettentek meg sokan Magyarországon és külföldön azok után, ami történt.

Először arról fogok beszélni, ami a történetek után is bizakodásra adhat okot. Az ország tekintélyes része visszautasította az MDF alelnökének felkérését. Nem öhajtott kétes kimenetelű förtbe kezdeni olyan eszmékkel, amelyek a XX. század során egyszer már a megsemmisülés szakadékának szélére sodorták a magyar államiséget. A szélsőjobboldal térnyerése ellen tízezrek vonultak utcára. Mindez arról tanúskodik, hogy sokan átlátták, vagy inkább csak a zsigereikben érezték, hogy itt és most nem tévés szerkesztők vagy rádióműsorok sorsa a tét, hanem életük békés kereteinek fenntartása, magánéletük védelme, hétköznapi céljaik megvalósításának lehetősége. Kiderült, hogy a szélsőjobboldal ebben az országban legfeljebb csak utcai rohamcsapatokra támaszkodva kísérelhetné meg a politikai hatalom megszerzését. Választásokon, amelyek során a többség dönt az ország sorsáról, nem lehet semmi esélye. S ez az elmúlt hetek egyik legfontosabb tanulsága.

A szélsőjobboldali offenzívának van egy másik biztató következménye is. A demokrácia iránt elkötelezett MDF-eseknél átszakadt a gát, nem bírták tovább magukkal

cipelni a hallgatás lélektani terhét. Az alelnökükkel való nyílt színi szembefordulás során – először a párt történetében – érdemi politikai tényezőként is megjelent a magukat nemzeti liberálisaként meghatározók csoportja. Reméljük, nincs messze az az idő, amikor szükségét fogják érezni annak, hogy újrafogalmazza a Fideszhez való viszonyukat.

✓ Hogyan alakulhatott ki a magyar demokrácia létrejötte után két évvel olyan helyzet, hogy az első szabad választások nyomán megalakult kormány legnagyobb pártjában most már nyíltan hangoztathat olyan politikai követeléseket a párt alelnöke, amelyek ellentmondanak az emberi jogok normáinak, a parlamentáris demokrácia alapelveinek? Hogyan lehetséges az, hogy még ma sem lehetünk biztosak abban, hogy a szóban forgó alelnök úr az elkövetkező években nem lesz az ország kormányzó pártjának legalábbis egyik meghatározó személyisége?

A folyamat, amelynek mérges gyümölcsei mostanra értek be, már a választások idején megkezdődött. 1990 májusában Antall József kijelölt miniszterelnökként úgy döntött, hogy a józan megfontolásokat félretéve, nem a polgári középpártokkal alakít kormányt. Hiába mondta akkor a Fidesz, hogy a szocialista örökség következtében az ország előtt olyan súlyos problémák állnak, amelyeket csak egy igen nagy támogatással rendelkező kormány oldhat meg; hogy a rendszerváltás nem egyszerűen kormányzati feladat – Antall József elutasította a polgári demokrácia pártjainak nagykoalícióját.

Mik voltak a miniszterelnök megfontolásai? Nem először kell kimondanunk, hogy Antall Józsefet az 1990-es kormányalakítás során ásatag ideológiai szempontok vezették. Koalíciós partnereit ideológiai vonzalmak alapján, vélt történelmi rokonságra alapozva választotta ki, nem pedig aszerint, hogy kik alkalmasak a kormány előtt álló gyakorlati feladatok megoldására. Olyan pártokkal kötött szövetséget, amelyekben már akkor erős szélsőjobboldali, populista, demagóg erők gyülekeztek. De ez kevésbé érdekelte Antall Józsefet, mint az az ideológiai rögeszme, amely szerint a magyar nemzeti érdek képviselője eleve csak bizonyos politikai alakulatok jussa lehet. Mára ez a nem túl demokratikus gondolat önmaga paródiájába fordult, amikor a KDNP egy többpárti demokráciában kissé meghökkentő módon, kormánypárt létre kinevezte magát ellenzéknek.

Másik megfontolásként talán azt vette figyelembe a miniszterelnök, hogy egy ilyen koalícióban nem lesz vetélytársa, és megteremtheti azt a látszatot, hogy ő az egyetlen alkalmas politikus az ország irányítására. Ma, amikor ez az illúzió szertefoszlott, ne felejtjük el, hogy ezt a látszatot közel egy évig sikerült is fenntartania.

Milyen következményei lettek a miniszterelnök döntésének? Az a helyzet állhatott elő, hogy gyengécske politikai támogatással rendelkező pártok a mérleg nyelvének szerepét játszhatták. Ma, amikor a Kiszádpárt elnökének parlamenti felszólalásait rendre gúnyos MDF-es közbekiáltások kísérik, szokás megfedkezni arról, hogy nem olyan régen a kormánypárti urak még dörgő tapssal és kaján nevetéssel jutalmazták az akkor még közéjük tartozó Torgyán József semmivel sem különb produkcióit.

Az MDF koalíciós partnerei természetesen éltek is a felkínált lehetőséggel. Sikerrel szorították sarokba a miniszterelnököt hagyományos földprogramjukkal, majd a egyházi tulajdon visszaadásával. S bár a koalíció túlélte ezeket a megpróbáltatásokat, csak olyan engedmények árán kászálódhatott ki szorult helyzetéből, amelyek szétverték a mezőgazdaságot, illetve számos helyen ellehetlenítették az oktatást.

Kudarcot vallott Antall Józsefnek a szélsőjobb megszélesítésére kigondolt elképzelése is. A miniszterelnök úgy vélte – német példákra hivatkozva –, hogy a jogállami alapelveket már akkor elutasító szélsőjobboldal féken tartásának legjobb eszköze, ha azokat saját pártján belül próbálja ellenőrzés alatt tartani. Ez a taktika nem volt eleve bukásra ítélt, de nagy kockázatokat rejtett magában. A veszélyeket elkerülendő, a miniszterelnök még azt a – parlamentáris demokráciákban merőben szokatlan – lépést is megtette, hogy kivonta kormányát saját pártjának befolyása alól. Tette ezt abból a megfontolásból, hogy amennyiben a koalíciós pártokban meghatározóvá válik a radikális jobboldal, az ne érinthesse kormánya politikáját – és mellesleg az ő személyes pozícióját. Így történhetett meg az, hogy a miniszterelnök legutolsó kommentárjában nem az alelnöktől való elhatárolódást tartotta szükségesnek, hanem annak leszögezését, hogy „*a kormány felelősségét senki nem veheti át*”. Ez a mondat – talán mondanom se kell – nem az ellenzéknek, hanem saját pártjának szólt. A bűvészmutatvány azonban nem sikerült, nyúl helyett nagyvadat talált a kalapban, s most a radikális jobboldal erői rohamléptekkel masíroznak a legnagyobb kormánypárt centruma felé.

Ma már tudjuk, hogy mindez egy évvel ezelőtt még megelőzhető lett volna. Az MDF-ben és a párt szimpatizánsai között akkor még sokan voltak olyanok – azokon kívül, akik most nyíltan megszólaltak –, akiket taszított a radikális jobboldal térnyerése.

Ezek az emberek azonban elmulasztották a kedvező időpontot a megszólalásra. Inkább a késő Kádár-kor jól ismert értelmiségi magatartását választották. Bármilyen hibát követett is el Antall József, bármennyire kirajzolódtak is politikájának vészterhes következményei, nem emelték fel hangjukat, mondván, hogy utána csak rosszabb következhet. Bagatellizálták az MDF-en belüli szélsőségekkel kapcsolatos veszélyeket, miközben sunyi szálamitaktikaként bélyegezték meg azt, ha valaki felhívta figyelmüket az alelnökükkel való együthálás szükségszerű következményeire. Abban bíztak, hogy mindaddig nem lehet baj, amíg a nagy kormányos ott áll a fedélzeten. Hát nagy baj lett!

AZ MDF-en belüli jelenlegi erőviszonyok meglehetősen zavarosak. Az, hogy melyik tábor van erősebb pozícióban, végérvényesen csak az MDF januárra halasztott országos gyűlésein derül majd ki. Ma már mindenesetre nem lehet többórás, homályos, követkehetlen és álmos lassúságú körmondatokkal megnyugtítani a közvéleményt. Mindenki arra az egyértelmű kérdésre vár világos és egyenes választ, hogy miképpen lehet ez a két ember ugyanannak a pártnak az elnöke és alelnöke.

Az elhibázott kormányalakítás következményeként az ország lakosságát gyöttrő gondok enyhítése helyett a kormány összetartásának fáradságos munkájára kellett

fordítani az energiákat. Miközben a kormány program nélkül, a hétköznapi problémái iránt érzéketlenül, a múlt felé fordulva, máról holnapra araszolgatott, nem maradt erő az ország válságának orvoslására. Ma Magyarországon – eltérően a szerencsésebb országoktól – nem valamely gazdasági probléma megoldása minősül kormányzati sikernek, hanem egy-egy belső kormányzati válság túlélése. Így az eltelt két esztendőben az MDF-kormány legfőképpen saját magán aratta diadalait.

A jövő évi költségvetés irányelveinek vitája azt sejteti, hogy a kormánykoalíció beleroggyanhat Antall József politikai manővereibe. A koalíciót alkotó pártok képviselői mára oda jutottak, hogy a költségvetés irányelveinek szavazásakor inkább kíséreljék az ülésteremből, mintsem hogy támogatniuk kelljen saját kormányukat. Ott tartunk, hogy a pénzügyminiszternek nem maradt más érve, hogy a kormánypárti képviselőket meggyőzze saját kormányuk költségvetésének támogatásáról, mint hogy ellenszegülés esetén fizetésük csökkentését fogja javasolni. Bár, ki tudja, lehet, hogy ez az egyetlen sikerrel kecsegtető érv – ő csak ismeri, kikkel van dolga.

Az ország ma kritikus állapotban van.

A szabadon választott parlament elé a kormány hivatali idejének harmadik költségvetését terjesztette be. Ez a költségvetés ismételt bizonyíték arra, hogy az Antall-kormány alkalmatlan az ország előtt álló gazdasági bajok megoldására. A beterjesztett dokumentum tanúsága szerint már le is tett arról, hogy a hátralévő másfél esztendőben válaszokat találjon a gazdaságpolitikai kihívásokra. A kormány és pénzügyminisztere már nem hiszi, hogy ők lennének a gazdasági átalakítás kormánya. Egyszerűen a túlélésre játszanak, miközben a gazdaság szinte minden területén súlyosbodnak a bajok.

A költségvetés hiánya minden képzeletet felülmúl. Kérem, emlékezzenek vissza, milyen gúnyos megjegyzéseket kellett eltűnünk egy évvel ezelőtt, amikor ki mertük mondani, hogy az 1992-es költségvetés valótlan adatokra épül, megtéveszti az ország közvéleményét, s a kormányt is a „nincs nagy baj, jól mennek a dolgok” vonzó, de olcsó illúziójába ringatja. Emlékezzenek, miképpen pocskondiáztak hozzá nem értőknek, szakmailag felkészületlen tejfelesszájúaknak, amikor azt mondtuk, hogy 1992 végén a tervezett és a kormánypárti képviselők által diadalittasan megszavazott 70 milliárdos hiány legalább kétszeresével kell majd szembenéznünk.

A magukat a vidék kizárólagos képviselőinek mondó kiskgazdák és a kormány közös gyermeke, a kárpótlás, szétverte a mezőgazdaságot. A földeken ma a káosz az úr; éppen akkor, amikor a falusi fiatalok körében megnőtt azok száma, akik szívesen maradnának gazdaként falujukban – ha lehetne.

A nagybankok magánkézbe adása meg sem kezdődött, pedig jelentős magánbankok kialakulása nélkül esély sincs a gazdasági hanyatlás megállítására. Bankprivatizáció helyett azonban hangulatkeltség folyik a bankárok, a bankok, a pénztőke és a nemzetközi pénzügyi intézmények ellen.

Hasonló a helyzet a privatizáció területén is, ahol a kormány a vállalatvezetők ellen próbálja hangolni a munkavállalókat, ahelyett hogy a mainál kedvezőbb és

szabályozottabb forma bevezetésével tenné érdekeltté a vállalatvezetőket a privatizációban.

Mindez egy olyan országban történik, amely tele van elismert és munkára kész közgazdászokkal; olyan országban, amely ezelőtt három évvel még kiváló kormányhivatalnokok tucatjával rendelkezett. A kormány összetévesztette a kommunista kormányok politikusainak politikai felelősségét a hivatalnokok munkajogi felelősségével. Nem akart tudomást venni arról, hogy csak felkészült kormánytisztviselőkre támaszkodva lehet irányítani az országot.

Szem elől tévesztette azt a vastörvényt, hogy személycseréket csak úgy szabad végrehajtani, ha jobbak lépnek a leváltottak helyébe. Ellenkező esetben az egész ország fogja megcszenvedni a személycserék következményeit.

S még most is, amikor a magánvállalkozók csábító munkabérei és a kormány személyzeti politikája közösen legyengítették a gazdaságirányítási hivatalokat, azt kell mondanunk, hogy rendelkezésre állnak azok az emberek, akikkel lehetne eredményes gazdaságpolitikát csinálni ma Magyarországon. A gazdasági kudarcok fő oka ugyanis az, hogy nincsenek meg a gazdaságirányítás politikai előfeltételei. Emiatt a minisztériumok önálló életet élnek, a döntések felelősségét nem vállalják, a gazdaságirányítás kormányzati intézményei között a viszony túrhetetlenül zűrzavaros. Semmi okunk nincs azt hinni, hogy a kormány a hátralevő másfél esztendejében képes lesz ezen változtatni. Ezért az 1994-es választásokon az ország előtt viselnie kell a politikai felelősséget.

Amikor a kormányzat gazdaságért viselt politikai felelősségéről beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy szokássá vált összeroszni a jelenlegi és a korábbi, Németh Miklós által irányított kormány felelősségét.

Igaztalannak és olcsó demagógiának tartom azt, hogy gyakran az Antall-kormányt teszik felelőssé a volt szocialista nagyipar összeomlásáért, a részben ebből fakadó munkanélküliségért, az alacsony bérekért és nyugdíjakért, a lepusztult lakásállományért, a fejlett országokétól elmaradó életszínvonalért.

A méltányosság megköveteli annak kimondását, hogy Magyarországot a szocialista kormányok vitték gazdasági csődbe, beleértve az utolsó, magát szakértőinek tituláló Németh-kormányt is. A felelősség mai helyzetünkért döntően őket terheli. Az Antall-kormány felelőssége abban áll, hogy elvesztegettünk több mint két évet, s feltehetően még további másfelet is el fogunk. Amit ma bizonyosan az Antall-kormány rovására írhatunk, az az, hogy 1994-ben, amikor át fogja adni a kormányrudat – a reményeim szerint liberális kormánypártoknak –, kevesebb gazdaságpolitikai alternatíva áll majd előttünk, mint 1990-ben. Ha igaz – márpedig igaz –, hogy az 1990-ben alakult kormánynak gúzsba kötve kellett táncolnia, akkor az újnak még inkább ezt kell tennie.

Az elkövetkezendő kormány mozgásterét a mostani kormány által felhalmozott óriási költségvetési hiány szűkíti. A jelenlegi hiány fedezésére felvett hitelek kamatait ugyanis a következő kormánynak kell majd megfizetnie. Ez már önmagában is egyre tetemesebb, több tízmilliárd forintot felemésztő összeget fog kitenni.

És akkor még nem beszéltem az általunk ellenzett világhiállítás folyamatosan növekvő költségvetési terheiről vagy a privatizáció során különféle vállalatoknak adott kormányzati hitelgaranciákról.

Mindeközben számot kell vetnünk azzal, hogy a polgárok egyre fáradtabbak és ingerültebbek. Az MDF-kormány megkurtította a többpárti demokráciába vetett hitüket, hiábavalónak érzik a vállalt áldozatokat, és minden politikussal szemben bizalmatlanok.

✓ Mit kell tennie a Fidesznek az országnak ebben a helyzetében?

↙ Először is készen kell állnunk arra, hogy a többpárti demokráciát fenyegető veszélyekkel szemben – jöjjön az akár balról, akár jobbról – összefogjunk a demokratikus politikai erőkkel, legyenek azok bármely pártban is. Ma a demokráciára leselkedő veszélyt komolyabban kell vennünk, mint ahogy tehetik ezt a nyugat-európai politikusok, mert a parlamentáris demokráciát nemcsak a politikai élet margóján gyülekező erők veszélyeztetik, hanem – mint láthattuk – kormánypárti politikusok és politikai csoportosulások is.

A parlamentáris rendet veszélyeztető jobboldali radikalizmus elleni fellépés során zavar keletkezett néhány ellenzéki párt soraiban, mikor arra kellett választ adni, meddig terjed ma a szélsőjobbal szembeni összefogás, hol vannak ennek baloldali határai?

Egy olyan liberális párt, mint a Fidesz, nem hunyhat szemet afelett, hogy átkeresztelt Münnich Ferenc Társaságok, két éve még a szabad választások ellen a legolcsóbb demagógiával hangulatot keltő, a választásoktól való távolmaradásra agitáló, ma már az MSZP mögé felsorakozó BIT-esek a demokratikus erökhöz csapódva próbáljanak meg ismét a politika elfogadott szereplői lenni.

Miközben örülünk annak, hogy a politikai apátiáról szóló minden híresztelés ellenére tömegek mozdultak meg, amikor tétje volt mozdulásuknak, a Fidesz nem feledkezhet el arról sem, hogy hosszú távon nem szabad az utcán tartani a politikát. Utcai rohamcsapatok mozgatózásában a szélsőjobbnak és a szélsőbalnak behozhatatlan előnye van a demokratikus erőkkel szemben. Értelmes emberek ugyanis nem éreznek vágyat arra, hogy politikai meggyőződésük miatt állandóan tüntessenek. Fanatikus örültek ezzel szemben az utcán érzik jól magukat, számukra ez az élet egyik természetes formája.

↗ A demokráciáért való összefogás fontos dolog, de önmagában ma már édeskeves. ↙ Nyilvánvaló ugyanis, hogy a demokratikus erők nem egyformán látják enyhíthetőbbnek a munkanélküliséget, másként látják az állam gazdasági szerepét, a magángazdaság jelentőségét, mást gondolnak nemzeti kisebbségeinkről. Ha azt akarjuk, hogy ne essünk Antall József hibájába, akkor már most szorosabbra kell fűzni a kapcsolatokat azokkal a politikai erőkkel, amelyek hozzánk hasonló politikai programot akarnak megvalósítani.

Személyesen átélve az eltelt több mint két esztendő szinte minden politikai mozzanatát, azt kell mondanom önöknek, hogy ennek az országnak a sorsát csak egy polgári középerőkből álló kormány tudja megnyugtatóan rendezni. Olyan polgári liberális

kormány, amelyet a felhalmozott feszültségek nem rettentenek vissza az állam további visszaszorításától, nem enged sem egy jobb-, sem pedig egy baloldali etatista gazdaságpolitika csábításának.

Csak egy ilyen liberális kormány látszik alkalmasnak arra, hogy megértesse és elfogadtassa a polgárokkal, hogy a privatizáció lehetőség, hogy meggyőzze őket arról, hogy minden olyannyira várt intézkedés – legyen szó nyugdíjról, gyedről, családi pótlékról, munkanélküli-segélyről – csak akkor lehetséges, ha előteremtettük hozzá a szükséges pénzt.

Márpedig pénz csak piacgazdaságban terem, pénz és piac pedig nincs a pénzforgatáshoz értő vállalkozók, tőkések nélkül.

Egy liberális kormány képes lesz arra, hogy kíméletlenül szembeszálljon a fejét már nálunk is egyre gyakrabban felütő rasszizmussal és idegengyűlölettel; hogy megértesse és elfogadtassa a polgárokkal, hogy nem lehet ember és ember között különbséget tenni származásuk, bőrszínük, kultúrájuk és vallásuk alapján, mert ez ellenkezik minden civilizált országban követett frott és íratlan jogelvvel és erkölcsi normával. Ez az elvi álláspont persze nem azt jelenti, hogy mindenkit be kellene engedni vagy be kellene fogadni, aki az országhatáron kopogtat. Szükség van egy – a környezetéhez képest fejlett – országban a nemzetközi normáknak, és ami legalább ilyen fontos, a gazdaság teherbíró képességének megfelelő idegenrendészeti szabályokra.

Egy liberális kormány képes lesz arra, hogy elérje, amit ebben az országban talán még soha nem sikerült: megkülönböztetni egymástól a rendőrségi erőt és erőszakot, megtalálni a kellő egyensúlyt az erős és határozott rendőrség, valamint az állampolgárok szabadságának tiszteletben tartása között. Egyszerre biztosítani egy határozott, az elszabadult bűnözést féken tartani képes rendőrség működését és garantálni a polgárok magánéletének háborítatlanságát.

Ezért a készülődő rendőrségi törvény és a költségvetési vita során egyszerre fogjuk felemelni a hangunkat a rendőrség megerősítéséért és a polgári élet háborítatlanságának garantálásáért.

Ma, úgy látom, csak egy polgári közép-kormány lesz képes arra, hogy alternatívát nyújtson a radikális jobboldal nacionalizmusával szemben. A radikális jobboldal nemzetiségi politikája patetikus magyarkodásban, hazafias frázisokban és a környező országokkal szembeni kultúrfőlény hangoztatásában merül ki. Eljött az ideje, hogy kimondjuk, az MDF alelnöke és támogatói visszaélnek a nemzeti retorikával, és valójában nemzetellenes politikát folytatnak. Amit ők itt ma – állítólag a határainkon kívül rekedt nemzetiségeink érdekében – művelnek, annak Eszéken, Pozsonyban és Kolozsvárott a magyarok isszák meg a levét.

A Fidesz már megalakulásakor számot vetett azzal a történelmi ténnyel, hogy csak olyan liberális pártok érdemlik meg, hogy talpon maradjanak ebben az országban, amelyek képesek választ adni arra a politikai kihívásra, amelyet a határainkon kívül élő magyarok iránti felelősség jelent. Minden nemzetközi fórumon fel kell lépni

jogaik védelmében, és politikai döntéseink során számításba kell vennünk, hogy azok milyen következményekkel járnak a magyar kisebbségekre. Ugyanakkor egyetlen magyar kormány sem érezheti felhatalmazva magát arra, hogy a kisebbségek iránti politikai felelősséget átvállalja a határainkon kívül élő magyarok politikai szervezeteitől.

E tekintetben a pillanatnyi helyzet történelmileg példátlan, hiszen a szomszédos országokban mérsékelt, felelősségüket átértő, nemzetközileg elfogadott és megbecsült szervezetei vannak a magyaroknak. Éppen ezért az itthoni szabadelvű erőknek az ő érdekükben is alternatívát kell nyújtaniuk a radikális jobboldal életeret követelő politikájával szemben. Fennáll a veszélye annak, hogy szorongatott helyzetükben, rosszabbodó körülmények között radikális irányban keresik a kiutat, amely beláthatatlan következményekkel járhat mind az ő, mind a mi sorsunkra nézve. Ennek veszélye pedig megsokszorozódik, ha hagyjuk, hogy felelőtlen, szélsőséges erők szavakban kisajátítsák ügyüket.

Milyen politikai erőkből állhat össze egy ilyen polgári kormány a választások után?

A Fidesz – mint remélem önök is megértették – parlamentbe kerülése óta a közép-erők összefogására törekszik.

A mai parlamenti pártok közül legkönnyebben a magát liberálisnak valló SZDSZ illeszkedhet be egyszer az előbb leírt politikai irányba. Ennek azonban az a komoly előfeltétele, hogy ellenzéki társaink úrrá legyenek saját önmeghatározási zavarukon. El kell dönteniük, hogy a jövőben polgári vagy szocialista irányultságú politikát szeretnének-e folytatni. Megkönnyítené együttműködésünket, ha egyértelművé tennék nemzetközi tájékozódásukat, s eldöntenék, hogy a szocialista vagy inkább a liberális internacionálénak akarnak teljes jogú tagjai lenni. Szeretnénk, ha az SZDSZ polgári erői félretennék a kérdést, amely a politikájukat mind a mai napig meghatározza, azaz, hogy az MDF-et vagy az MSZP-t tekintsék-e fő ellenfélnek, s ennek megfelelően a másikkal való együttműködést keressék. Az MDF jelenlegi politikája ugyanis óhatatlanul taszítja magától a liberális pártokat, de nem szabad, hogy ez a szocialista politikát és programot hirdető MSZP karjaiba lökje őket. Azt szeretnénk, hogy az SZDSZ polgári erői inkább arra a kérdésre keresnének választ, amire ma én is törekedtem, hogy hogyan lehet 1994-re olyan helyzetet teremteni, amelyben a liberális erők lesz a parlamenti többség?

A félreértések elkerülése végett szeretném leszögezni, hogy a „baloldali”, „szocialista” kifejezés nem szitokszó, a szocialista politikai gondolkodás és gyakorlati politika számunkra nem az ördögtől való.

Ez egyszerűen egy olyan politikai irány, amely különbözik a mienktől, és amelyhez viszonyunkat a programjaink közötti különbségek tudomásulvételével, ésszerű, gyakorlatias megfontolások alapján kívánjuk alakítani.

Ugyanakkor egészségtelen helyzetet teremt a mai magyar politikában az, hogy baloldali értelmiségiek – félve a szóhoz tapadt előítéletektől – inkább liberálisnak mondják magukat. Ezzel akaratlanul is összezavarják, áttekinthetetlenné teszik a pártok egymáshoz való viszonyát, és megterhelik a polgári közép-erők összefogását.

És mikor a polgári középerek együttműködéséről beszélünk, nem feledkezhetünk meg azokról, akik az MDF-ben a nemzeti kisebbségekért viselt felelősséget és a szabadelvű eszményeket összhangba hozó politikát kerestek. Talán nem az ő hibájuk, hogy az MDF ma egyik elvárásnak sem tud megfelelni. Ma ezek a politikusok és híveik szorult helyzetbe kerültek pártjukon belül. Bárhogy is végződjék a legnagyobb kormányzó párton belüli összecsapások sorozata, a magyar demokrácia és a szabadelvű gondolkodás nem engedheti meg magának, hogy ezek az emberek kiszoruljanak a politikából. A magyar demokráciának 1994 után is szüksége lesz rájuk.

Bár a Fidesz eddigi politikáját bátran tekinthetjük egy higgadt, parlamentáris polgári közép-erő politikájának, nekünk is van tennivalónk azért, hogy egyenrangú félként működhesünk együtt a többi szabadelvű erővel.

Hiába ugyanis a párt elsöprő népszerűsége, hiába önkormányzataink sikerei, hiába az úton-útfélen írántunk megnyilvánuló várakozás, remény és féltés, nem fogjuk tudni mindezt 1994-ben választási győzelemmé átfordítani, ha nem lépünk túl a korhatáron. Számosan vannak olyanok, akik szeretnének a Fideszben politizálni, akik úgy gondolkodnak, ahogy a Fidesztagok, ám – és ez pszichológiailag érthető – nehezen találják meg a módját egy olyan párttal való együttműködésnek, amelynek tagjai 20-30 évvel fiatalabbak náluk. A korhatárt az önkormányzati választások óta fokozatosan fellazítottuk. Ma Fidesz-politikusként 35 év feletti polgármesterek irányítanak megyei jogú városokat, s tanácsadóink, szakértőink között is számosan vannak 35 év feletti, vezető gazdasági, társadalmi pozícióban levő üzletemberek, akadémiai kutatók.

Az 1994-es választások megnyerése érdekében azonban nem halogathatjuk tovább a korhatár formális eltörlését. Személyes véleményem szerint erre már az 1993 első negyedévében tartandó ötödik kongresszusunkon sort kell keríteni. S bár e tekintetben viták várhatók a szervezeten belül, bátran hihetünk abban, hogy az esetleges konfliktusokat a korábbiakhoz hasonlóan, rendezett keretek között tudjuk majd feloldani.

Erre jó esélyeink vannak, hiszen az a generáció, amely a Fideszt alapította, s politikáját aktivistaként, önkormányzati vagy parlamenti képviselőként eddig meghatározta, már bizonyította alkalmasságát a politikai életben való részvétellel. Ennek a generációnak semmi oka a versenytől való félelemre. Egyenlő esélyekkel indulhatnak az idősebbekkel.

A XX. századi magyar történelem jó néhány generáció életét jóvátehetetlenül tönkretette. A mai generációk a szocializmus örökségét nyögik. 1990-ben a demokrácia megszületése fölötti örömben egy pillanatra úgy éreztük, hogy korosztályunk szerencsés csillagzat alatt született, és most gyorsan megszabadulhatunk a múlt terheitől. Két év múltán sötétebben látunk.

A jelenlegi kormány tehetetlensége már az utánunk következő generáció jövőjét is beárnyékolhatja. Ha az 1994-es választásokon nem sikerül átvenni az MDF-től a kormányrudat, akkor hosszú időre sutba dobhatjuk reményeinket.

A liberális politika előtt ma semmilyen legyőzhetetlen akadály nem áll. Úgy látom, hogy együtt vannak egy szabadelvű kormányzás előfeltételei. Éppen ezért politikai felelősségünk óriási, csak mi magunk játszhatjuk el esélyeinket.

1992. október 8.

Elnöki kortesbeszéd a debreceni kongresszuson

Tisztelt Kongresszus! Kedves Barátaim!

Bár csak egy jelölt van most előttetek, amikor hamarosan határoznotok kell a Fidesz első elnökének személyéről, mégis tétje van döntéseeteknek.

Túl vagyunk öt esztendőn. Ez alatt az öt év alatt nehezen követhető változások történtek az ország, a Fidesz és mindannyiunk személyes életében. A Fidesz fél évtized múltán is talpon van. Sikeresen túlélte a szocialista rendszer összeomlását, a parlamenti választásokat, három évet mint a legkisebb ellenzéki párt a parlamentben, s mára a választások megnyerésére esélyes pártok közé kerültünk. S közben az ország velünk együtt túlélte a rendszerváltást. Sőt három év MDF-es kormányzást is.

Az elmúlt öt esztendő nem volt mentes belső vitáktól. Minden fordulóponton kemény konfliktusok előzték meg döntéseinket. Ezért ha igent mondtok a személyemre, akkor azt is megerősítitek, hogy a mögöttünk álló öt év politikai stratégiája helyes volt.

Az én programom a Fidesz múltjára épül, és ez nem is lehet másképpen, hiszen az én személyem, személyes sorsom összekapcsolódik a párt egész múltjával.

A második pillanattól kezdve részt vettem a Fidesz megalakításának előkészítésével foglalkozó bizottság munkájában. Vezethettem a Fidesz delegációját az Ellenzéki Kerekasztalban, és engem állított a sors és a választmány döntése abba a helyzetbe, hogy elmondhattam az 56-os mártírok koporsóinál azt a beszédet, amely kiemelte a pártot és engem is az ismeretlenségből.

S amint tudjátok, a Fidesz parlamenti frakciója viták és tisztességes versengés után első vezetőjévé választott. Később ebben a tisztségemben kétszer megújított, s egyszer időközben is megerősített, amikor bizalmi szavazást kértem saját magammal szemben.

Tegnap és tegnapelőtt olyan döntéseket hoztunk, amelyek új korszakot nyitnak a párt életében. Ezért különösen fontos, hogy számba vegyünk, mi az, amit ma is vállalhatunk a párt hagyományaiból, és mi az, ami a jövőre is érvényes.

A Fidesz a radikális rendszerváltás mozgalmaként kezdte. Kis létszámú és fiatalokból álló szervezet voltunk, amelyet a múlttal való radikális szembenállása emelt az ellenzéki kerekasztal tekintélyes pártjai közé. Már 1988-ban is azt gondoltuk, hogy a múlttal csak úgy szakíthat az ember, ha egyszerre antikommunista és antifasiszta. Ezzel léptünk be a politikába, és a jövőben is ezt kell követnünk.

Első két évünk egyik legfontosabb kihívása az volt, hogy sikerül-e a Fidesz önállóságát megőrizni. Ez volt ugyanis az előfeltétele annak, hogy a többi párt egyenrangú

versenytársává váljunk. Ebbéli eltökéltségünk sokszor vált riválisaink támadásának célpontjává. Voltak, akik nem tudták, mert talán nem is akarták megérteni, hogy mi nem vehetjük tudomásul az 1990-re kialakult politikai erőviszonyokat: mi nem állhatunk be sem az MDF, sem az SZDSZ mögé.

Nem csupán történelmi véletlen hozta úgy, hogy önálló pártot alakítottunk, ahelyett hogy az SZDSZ ifjúsági tagozatává váltunk volna. Mi nem beleszorultunk a Fideszbe, hanem tudatosan választottuk az önállóságot, mert hittünk abban, hogy mi más jövőt képviselünk, mint riválisaink.

Én továbbra is olyan politikát képviselek, amely kizárja, hogy bármely más politikai erő segédcsapata legyen a Fidesz. Kizárja, hogy bármely politikai erő politikai hűbérnyilatkozatot vegyen tőlünk. (Taps.)

A Fidesz egy olyan generációból jött, egy olyan generációval vált felnőtté, amelynek jövőjét a kommunisták tönkretették, s amelynek helyzetét az MDF-kormány csak tovább rontotta. Ha politikai versenytársainkon múlna, a mi generációnk még ma sem juthatna szóhoz. Én mindig azt képviseltem, hogy ennek a generációnak helye van a politikában, és nemcsak a saját, de az egész ország érdekében is, mert a mi és gyermekeink jövője elválaszthatatlan Magyarország jövőjétől.

A Fidesz eddigi története során nemegyszer foglalt el olyan álláspontot, amely népszerűtlen volt. Ez nem szokás a mai magyar politikában, sokan csodálkoztak is rajta. Így volt ez a kárpótlás, az igazságtétel és más törvények vitájában is. Bízunk benne, hogy van elegendő morális tökének átvészelni az időnként ránk köszöntő népszerűlenebb időszakokat. Én azt gondolom: nincs okunk rá, hogy ezen a politikán a jövőben változtassunk.

A Fidesz sikerének egyik titka a pragmatizmus volt. Egy olyan politikai légkörben, amikor az előttünk járó nemzedékek politikai pártjai az egypártrendszer diktatúrájában elfojtott s így elmaradt ideológiai csatáikat kényszerítették rá a parlamentre, mi következtelen az ország számára hűsba vágó gazdasági és más gyakorlati problémákra összpontosítottuk figyelmünket.

Ellenfeleink megkísérelték ránk sütni, hogy a politikai pragmatizmus azonos az elvtelenséggel. Megkísérelték szembeállítani a gyakorlatiasságot az elvszerűséggel. Ez, jó esetben, tévedés. Az elvszerűség ellentéte ugyanis az elvtelenség és nem a gyakorlatiasság. A pragmatizmus – tisztelt barátaim – a doktrinerséggel áll szemben. A doktrinerek szerint a politikának az a dolga, hogy nemzetmentő és világmegváltó ideológiákat valósítson meg a mindennapi életben. Mi ezzel szemben mindig abból indultunk ki, hogy a mindennapi élet problémáit kell megoldani, és eközben nem szabad megsérteni bizonyos elveket.

Az én számomra az elvek arra szolgálnak, hogy kijelöljék azokat a határokat, amelyekben belül meg kell találni a legtöbb eredményt ígérő megoldást. Én tehát a párt ilyen értelemben vett gyakorlatias politikáját kívánom folytatni.

A mi nemzedékünk számára nem jelent problémát a nemzeti érzés és a szabadelvű eszmék összeegyeztetése. A Fidesz egy pillanatig sem érezte úgy, hogy bizonygatnia

A
X
kellene magyarságát és hazafiságát. Számunkra természetes, hogy politikánkban a nemzet érdekeit kívánjuk érvényesíteni. Én ezért továbbra is fönntartom azt az állítást, hogy ebben a térségben a liberális politikának szükségszerűen nemzeti elkötelezettségűnek kell lennie. (Nagy taps.)

A Fidesz megalakulásától kezdve itt megtalálhatták helyüket mind a nem vallásos, mind a különböző vallásokhoz tartozó emberek. S ez érvényes volt szavazóinkra és támogatóinkra is. A Fidesz sohasem akart politikai kérdést csinálni a hit kérdéseiből. Amikor pedig más pártok hitbéli kérdéseket politikai kérdéssé tettek, akkor parlamenti frakciónk képes volt olyan álláspontot kialakítani, amely mind a hívők, mind a nem hívők számára elfogadható volt.

Ha bizalmat szavaztok nekem, akkor ez azt jelenti, hogy ti sem akartok akár egy ateista, akár egy vallási párt tagjai lenni.

Végül még egy gondolatot szeretnék felidézni, amely egész múltunkat meghatározta, s a jövő szempontjából is irányadó. Ez a politikai összefogás gondolata.

Ha azt keressük, hogy miért vált ez politikánk fontos elemévé, akkor egészen addig a pillanatig kell visszamennünk, amikor először került kézzelfogható közelségbe a kommunista párt uralmának összeomlása. Amikor először villant fel a reális lehetősége annak, hogy a gazdasági átmenet nyomasztó terhei az új politikai pártok nyakába szakadnak majd. Ezért is beszéltem 1989. június 16-án arról is, hogy az összeomlóban levő rendszer romjai a mi jövőnket is maguk alá temették.

Az 1990-es választások után azért szorgalmaztunk nagykoalíciós kormányt, hogy a romeltakarítás hálátlan és népszerűtlen feladatát mindenképpen vállalni kényszerülő kormány mögött a lehető legszélesebb társadalmi támogatás álljon. Mint emlékezhetek rá, javaslatunk süket fülekre talált.

Egy év után végképp kiderült, hogy a kormány képtelen megbirkózni a szocializmus felszámolásának feladatával, hogy halmozódnak a parlamenti rendszert fenyegető feszültségek, hogy a kezdeti bizalom elpárolgott, s fogytán a polgárok türelme. Mindennek láttán a Fidesz azt javasolta, hogy a parlamenti pártok kössenek hatpárti gazdasági és szociális megállapodást, amely gyorsabbá tette volna az átalakulást és elviselhetőbbé a vele járó terheket. Sajnálatos módon ezt a javaslatunkat is visszautasították.

A mai kormány kudarca és várható bukása jól mutatja, hogy hová vezet az az út, amely a felemelkedés egyetlen lehetséges, sikeres forгатókönyvét kisszerű praktikák és ideológiai rögeszmék oltárán áldozza fel.

Az előttünk álló évek még számos veszélyt és gyötrelmes pillanatot tartogatnak Magyarországnak számára. Ezért a politikai összefogás gondolata nem veszítette el érvényét. Bár a szélesebb összefogás lehetősége mára elenyészett, annyit azért sikerült elérnünk, hogy legalább a polgári középerők között egyezség született egy esetleges jövőbeli együttműködésről. Ezt fejezi ki a Fidesz és az SZDSZ között létrejött megállapodás.

Mindezek folytatásaként arra fogok törekedni, hogy a 94-es választások után átfogó gazdasági és szociális megállapodás szülessen a demokratikus pártok, a munkavállalók,

a munkaadók között a gazdaság talpra állítása érdekében. (*Taps.*) Az erre irányuló törekvéseink nem a parlamentarizmus meggyengülését, nem a pártok eltérő sajátosságainak feladását, hanem világos programokon alapuló kompromisszumokat, szerződéses elvre épülő együttműködést és ezzel arányban álló felelősségvállalást jelentenek.

Az előzőekben megkíséreltem összefoglalni azokat az alapelveket, amelyekre a Fidesz politikája épült, s amelyeket szerintem ezután sem kellene feladnunk. Meg kell azonban mondanom, hogy ezekkel az elvekkkel nem mindenki értett egyet. Sőt időről időre kemény viták folytak arról, hogy milyen politikai irányvonalat kellene követnünk.

Az első fontos vita azok között folyt, akik a Fideszből modern, jól szervezett és képviseleti elvre épülő pártot akartak kialakítani, szemben azokkal, akik szívesebben látták volna, ha a Fidesz megmarad valamiféle mozgalomnak. Ezt a vitát a kongresszus az új alapszabály elfogadásával – úgy érzem – végleg eldöntötte. (*Taps.*)

Megértettem és megértem azokat, akik jól érezték közösségüket egy alternatív kis csoport derűs és felelősség nélküli légkörében. De már akkor azt gondoltam, és ma is azt gondolom, hogy ha a mozgalomra vágyók jutnak többségre, akkor a Fidesz ma nem lenne parlamenti párt, és nem kínálna alternatívát a mai kormánykoalícióval szemben. (*Taps. Fűty.*)

Közvetlenül a választások után éles vita robbant ki a politikai erők összefogásának szükségességéről. Nem mindenki gondolta úgy, hogy a Fidesznek támogatnia kell a nagykoalíció gondolatát. Talán sokan emlékeznek közületek arra a vitára, amelynek téje az volt, hogy hűségnyilatkozatot teszünk-e az SZDSZ mellett, vagy fenntartjuk magunknak a jogot, hogy a más demokratikus erőkkel való együttműködést csak sikertelen tárgyalások eredményeképpen utasítsuk el.

Akkor, 1990 áprilisában előbb a választmány, majd az Országos Tanács döntése elhárította a veszélyt, hogy véglegesen az SZDSZ famulusává váljunk. Ez a döntés nyitotta meg az utat előttünk ahhoz, hogy egyenrangú partnerei lehessünk a magyar politikai élet többi pártjának. S végül ez a döntés teremtette meg annak a lehetőségét, hogy egyenrangú félként köthessük meg a legutóbbi megállapodásunkat az SZDSZ-szel.

Az egykori kérdést ma már úgy is megfogalmazhatjuk: ha akkor nem sikerült volna a párton belül többségre jutnunk, kitől várhatná ma a választópolgárok több mint egyharmada az ország és saját sorsának jobbra fordulását. } h

Amint az idézett példák is mutatják, az elmúlt öt esztendőben, bár egységesek maradtunk, sohasem nélkülöztük a vitákat. Eddig képesek voltunk azonban a mindenkorai kisebbség számára is elfogadható álláspontokat kialakítani. Eddig ez annak ellenére sikerült, hogy amint az a politikában szokás, ellenfeleink ellentéteket próbáltak köztünk szítani, és nagy energiákat pazaroltak arra, hogy megrajzolják a jó és rossz fideszes sztereotípiáját.

Szó se róla, megértem igyekezetüket, hiszen amit irigyelnek tőlünk, az nem természetes adottság a többi pártban. Ezt mi is csak úgy érthettük el, hogy magunk között

olyan játékszabályokat honosítottunk meg, amelyek lehetővé tették, hogy a mindenkori kisebbség egyszerre maradhasson hű önmagához és lojális a többségi állásponthoz. Erre törekedtem frakcióvezetőként, s ha bizalmat szavaztok nekem, pártelnökként is ezt fogom tenni.

X
↓
A Fidesz első elnöke egy olyan pillanatban kap majd két esztendőre megbízatást, amikor általános parlamenti választások lesznek. Ezért arra is válaszolni kell, hogy mit célozzon meg a párt ezeken a választásokon. Fel kell tenni a kérdést, akarunk-e nyerni, merjük-e vállalni a lehető legnagyobb felelősséget, amelyet egy párt vállalhat?

Ma mértéktartó és minimális célként tűzhetjük ki a parlamenti frakciótagok jelenlegi számának megháromszorozódását, maximális eredményként pedig arra kell törekedni, hogy megnyerjük a választásokat. (Nagy taps.) Ma már erre is van esély. Biztosra venni persze nagyképűség lenne, elérendő célként nem kitűzni azonban jóvátehetetlen kishitűség.

Milyen pártra van szükségünk ahhoz, hogy jó lelkiismerettel vághassunk bele a választási kampányba? Egy olyan pártra, amely tudatában van az ország előtt viselt felelősségének. Egy olyan pártra, amelynek tagjai össze tudják egyeztetni személyes érdekeiket az ország mindenkori érdekeivel. Egy olyan pártra, amelynek tagjai nem rebbennek szét, amint kormányuk erősebb ellenállásba ütközik, vagy elköveti az első hibát. Egy olyan pártra van szükségünk, amelyre a népszerűtlen, de az ország érdekét szolgáló döntések esetén is számíthatnak politikusai. Egy olyan pártra, amely tudja, hogy mit akar, és végre is tudja ezt hajtani.

H
Ma még nem tudhatjuk, hogy a következő választásokat követő időszakban kormánypárt leszünk-e, vagy ellenzékben maradunk. Bárki ellenzéke leszünk is, erre a szerepre nem kell sokat készülnünk, ezt már épp eleget gyakoroltuk. Lassan alig marad olyan parlamenti párt, amelynek ne lettünk volna egyik sikeres ellenzéke. Ezt – bevallom – egy kicsit unom. (Taps.) De arra, hogy mit jelent egy kormányon levő párt tagjának lenni, lelkileg talán még nem mindenki készült fel.

Egy olyan katasztrofális gazdasági helyzetben levő országban, mint Magyarország, nem könnyű dolog egy kormányon levő párt hívének lenni. Mindig tartsátok szem előtt a helyi MDF-esek sorsát, akiknek nemcsak szerencsétlenkedő kormányuk hibáiért, de annak népszerűtlen, ám elkerülhetetlen döntéseiért is tartaniuk kell a hátukat.

h
Az elmúlt három évben azt is megtanulhattuk, hogy milyen párttá nem szabad semmiképpen sem válnunk. Először is a Fidesz semmilyen körülmények között sem válhat olyan párttá, amilyené az MDF formálódott. Mi ezután sem fogjuk iskolamesterként kioktatni, arisztokratikus fensőbbiséggel kezelni a választópolgárokat. (Taps.)

h
Mi ezután sem fogjuk egyik szavunkat a másikkal megcáfolni, az emberektől további áldozatokat kérni és közben milliárdokat elpazarolni. Mi ezután sem fogjuk szem elől tévesztetni, hogy szegény ország kormánya nem urizálhat.

Mi ezután sem fogjuk elfelejteni, hogy szakképzett kormányzati apparátus nélkül semmilyen kormány nem lehet sikeres. Sokat beszélnek ma arról, hogy a rendszerváltás és azután a várható kormányváltás személycserét von maga után az állampap-

parátusban. Igen, ez igaz. A politikai vezetők kicserélődnek. Ez a demokrácia. De azok a hozzáértő közhivatalnokok, akik kellő ismeretekkel és a legjobb tudásuk szerint hajtották végre a választott politikai vezetők döntéseit, nem szenvedhetnek hátrányt.

Végezetül: nekünk úgy kell majd elköszönni a politikából, ha egyszer eljön az ideje, hogy megbecsült polgárokként élhessük tovább az életünket ebben az országban.

Ma még nem tudhatjuk, milyen sors vár ránk a következő parlamenti választások után. Lehet, hogy kormányzó párt válik belőlünk, de lehet, hogy továbbra is ellenzékben kell maradnunk.

Amikor a leendő elnök terveiről beszélek, tudnotok kell, hogy hiszek abban: mi – így együtt – nem roppanunk össze a kormányzati felelősség terhe alatt. Azt szeretném, hogy három év parlamenti kispadoosság után végre a Fidesz is benne legyen a magyar politika kezdőcsapatában. De azt sem szeretném véka alá rejtteni, hogy bármily csábító is a kormányzati munkában való részvétel, nem azt gondolom, hogy a Fidesznek bármilyen kormányban részt kell vennie.

Ha megválasztotok a párt elnökének, arra fogok törekedni, hogy a Fidesz Országos Tanácsának 1990. áprilisi határozata legyen továbbra is irányadó számunkra, ha eljön a döntés perce. Vagyis mindenekelőtt: a leendő kormányban ne legyenek olyan emberek, akiket bűnök terhelnek a letűnt időszakból, és a kormányban részt vevő pártokat a programok közelsége kapcsolja össze.

Ma fordulópontját éli az egész posztkommunista világ. Most dől el, hogy melyik nép lesz képes arra, hogy csatlakozzék a modern világhoz, hogy melyik fordul le erről az útról és zuhan vissza – ma még ki tudja, hová. Ahol az egykori reformkommunisták ragadták kézbe a kormányrudat, vagy – rövid közjáték után – ők tértek vissza a hatalomra, egyre fogy az emberhez méltó élet reménye.

Magyarországnak ma még van esélye arra, hogy tovább menjen az európai szabadsághoz, az európai jóléthez vezető úton. Van még esélye. Van még esélye akkor is, ha az előző három évben szinte minden illúziókat el kellett veszítenünk. Mert, kedves barátaim, ma már senki sem hiszi, hogy az előző rend urainak eltávolítása mindent magától megold. Ma már tudjuk, hogy ez csak szükséges, de nem elégséges feltétel.

Már nem hiszi senki ebben az országban, hogy csak az erős akaraton és elszántságon múlik, hogy rövid időn belül megközelítsük a nyugati jólétet. És azt is megtapasztalhattuk, hogy a sokszor megcsodált „fejlett Nyugatnak”, ha néhány kiló birkahúson múlik, nem is olyan fontos az európai egység magasztos gondolata. (Taps.)

Ma már tudjuk azt is, hogy a határainkon túl élő magyarok helyzete nem javul meg egyik pillanatról a másikra, hiába ért véget a kommunizmus.

Ma már ebben az országban azt is tudja mindenki, hogy a gazdaság állapota lényegesen rosszabb, mint azt sokan remélték. A mai gazdasági helyzet súlyossága csak a nagy gazdasági válságok mércéjével mérhető. A magyar gazdaság visszaesésének mértéke nagyobb, krízise tovább fog tartani, mint az 1929–1933-as világválság idején.

A társadalombiztosítási rendszer pénzalapjait az előző rendszer urai kifosztották. A munkanélküliség egyre nő. Egyre több családnak okoz nehézséget gyermekeik felnevelése.

Az örökölt külső államadósság terhei az előttünk álló években fognak majd igazából jelentkezni. Közben a magyar kormány már belföldön is eladósodott. Ezalatt pedig mintha mi sem történt volna: a miniszter urak évi 200 milliárd forinttal többet költenek, mint amennyit az agyonadózott polgárok befizetései egyébként megengednének. *(Taps.)*

X Mindez cseppet sem túlzás. S ha ez igaz, fel kell tennünk a kérdést: miért akar egy épeszű párt ilyen helyzetben kormányozni?

Először is azért, mert nincs más választásunk. Valakinek – előbb vagy utóbb – rendbe kell hoznia és lakhatóvá kell tennie ezt az országot. Magyarország csak ez az egy van – és nekünk nem áll szándékunkban emigrálni. *(Hosszan tartó taps.)*

Másodszor pedig azért van értelme a kormányzati felelősség vállalásának, mert – mint mondtam – van még remény az ország talpra állítására. Ha sikerül véget vetnünk a mostani kormány elhibázott, tétova és bizonytalan politikájának, ha lehetőséget kapunk a polgároktól arra, hogy megvalósíthassuk gazdasági programunkat, akkor ki fogjuk vezetni az országot a gazdasági válságból.

Soha nem lehet előre tudni, hogy melyik generációból lesz fejezet, melyikből meg csak lábjegyzet a történelemben. Azokból a generációkból csinál fejezetet az utókor emlékezte, akik nem ijednek meg az előttük álló lehetőségektől; akik nem riadnak vissza a felelősségtől – és akik társakat találnak vállalkozásukhoz.

Nekünk megijedni nem jövőbeli lehetőségeinktől, hanem a mai helyzettől kell. Elfutnunk nincs hová. A mögöttünk álló öt esztendő pedig bebizonyította számunkra, hogy céljainkat csak így, együtt érhetjük el.

Köszönöm, hogy meghallgattatok. *(Hosszan tartó taps.)*

1993. április 18.

Parlamenti felszólalás az 1994. évi költségvetés vitájában

Elnök Úr! Tisztelt Ház! Hölgyeim és Uraim!

Öszintén szólva zavarban vagyok most, amikor ismertetnem kell a Fidesz álláspontját a mai vitában. Zavarban vagyok, mert mi a költségvetés bírálatára készültünk, mígnem a miniszterelnököt helyettesítő belügyminiszter úr tv-interjújából megtudhatuk, hogy ebben a vitában talán voltaképpen másról, nevezetesen a választások időpontjáról lesz szó. Rendben van, de a látszat kedvéért hadd mondjak azért néhány szót az előttünk fekvő törvényjavaslatról is.

Nagy nap ez a mai! Utoljára terjesztett be költségvetési törvényjavaslatot az MDF-kormány. *(Derültség a bal oldalon.)* Utoljára mondhatjuk tehát el bírálatainkat

és javaslatainkat, amelyek mint rendesen, most is bizonyára visszhangtalanok maradnak majd.

Sanyarú vigasz, hogy eddig rendszeresen vizionláthattuk őket a pótköltségvetésben, akkor már kormányjavaslatokként. Most azonban még ebben az örömben sem lehet részünk, mert ezt a költségvetést ugyan az Antall-kormány nyújtotta be, de a bizonyosan szükséges változtatásokat már a következő kormánynak kell elvégeznie. Így – bármi legyen is a jogi helyzet – a politikai felelősséget is részben majd vállalnia kell.

Előjáróban szeretném leszögezni, hogy a Fidesz parlamenti frakciója nem fogadja el a kormány költségvetési törvényjavaslatát.

Nem fogadjuk el, mert ez a költségvetés folytatja a jövő felélését, mert ma már az MDF-kormány által felhalmozott belső adósság akkora terhet rak a vállunkra, mint az öröklött hatalmas külső adósság kamatterhe.

Nem fogadjuk el, mert ez a költségvetés változatlanul több bevételt tervez, mint ami józan ésszel kalkulálható, és kevesebb kiadást, mint amire a kormány máris elkötelezte magát. Nem fogadjuk el, mert ez a költségvetés az „utánam a vízözön” logikáját követi.

Nem fogadjuk el, mert ez a költségvetés újabb és újabb adók kivételével változatlanul a vállalkozókat próbálja satuba fogni, ezzel is nehezítve a gazdasági növekedés régen várt megindulását.

Ez a költségvetés, tisztelt képviselőtársaim, nem épül semmifajta gazdasági stratégiára, ha csak az nem stratégia, hogy a már beprogramozott kiadásokhoz keres bevételeket.

Szerintünk az országnak a mai helyzetben gyökeresen más gazdaságpolitikára és így gyökeresen más költségvetésre lenne szüksége. Itt a legfőbb ideje, hogy fordulat történjék a gazdaságpolitikában. Olyan fordulat, amelyet a mérvadó közgazdászok a tőlük elvárható óvatossággal csak fél fordulatnak neveznek. Ennek az új gazdaságpolitikának abban kell különböznie az eddigiektől, hogy legfontosabb célja a gazdasági növekedés megindítása, míg az infláció elleni küzdelem, valamint a költségvetési hiány lefaragása csak ez után következik.

A kormány eddigi gazdaságpolitikája zsákutcába jutott. A kormány elhibázott költségvetéseinek eredményeképpen a hiány évről évre növekedett, s mára oda jutottunk, hogy a belföldi adósság terhei elérték a külföldi adósságteher mértékét. Ez azt jelenti, hogy az Antall-kormánynak 3 év alatt sikerült annyi belföldi adósságot felhalmoznia, amennyi a kommunisták által 40 év alatt felhalmozott külföldi adósságteher volt. Ez a bravúr természetesen nem menti az előző rendszer gazdaságpolitikai hibáit elkövető politikuskok felelőségét.

A statisztikák világosan mutatják, hogy az elsődleges, vagyis a kamatterheket nem tartalmazó költségvetési hiány mértéke alig változott. Az államháztartás hiányát évről évre elsősorban a belföldi kamatterhek látványos növekedése okozta.

Eközben a nemzeti össztermék – szertefoszlatta a kormány délibábos jóslatait – évről évre csökkent. Az így keletkezett hiányt a kormány piaci kamatozású értékpapí-

rokkal finanszírozta. Ez törvénytörősen vezetett oda, hogy a nemzeti össztermékhez viszonyítva a hiány nagysága felszökött, s elérte a már valóban fenyegetően hangzó 7%-ot. 1994-ben az MDF-kormány által kibocsátott állampapírok kamatterhe már 110 milliárd forint lesz, s ez együtt az örökölt külső adósság kamatterhével összesen 220 milliárd forintot fog kitenni. Hogy szemléletesebben fogalmazzak, ez nagyjából annyit tesz, mintha a lakosság egyik fele személyi jövedelemadójaival az előző rendszer külföldi adósságának, míg másik fele az Antall-kormány által felhalmozott belső államadósságnak a kamatait törlesztené.

A feladat tehát nem kisebb, mint hogy egy csökkenő teljesítményű, zsugorodó gazdaságban törvénytörősen növekvő költségvetési hiány mellett kellene a kormány-nak egy olyan gazdaságpolitikát követnie, amely a gazdasági válságból való kilábalás távlatát nyitja meg a polgárok előtt.

Nyilván nem kell részletesen érvelnem, hogy belássák: a helyzet rendkívül súlyos. Az előttem szóló ellenzéki szónokkal ellentétben a megoldás kulcsát nem egyszerűen a költségvetési hiány lefaragásában látjuk. Egyetértünk a költségvetési kiadások ésszerűsítésével... (*Dr. Hack Péter: Ezt senki sem mondta!*)..., de nem hisszük, hogy a költségvetési hiány csökkentése kiválthatná a növekvő kamatterheket.

Véleményem szerint egyetlen út vezet ki ebből a csapdahelyzetből, a gazdasági növekedés megindítása. E nélkül, pusztán a rendelkezésre álló jövedelmek elosztásának változtatásával nem érhetünk el eredményt. Többé nem olyan cukrászra van szükségünk, akinek képessége arra korlátozódik, hogy egyre vékonyabb szeletekre tudja vágni a tortát, hanem olyanra, aki képes nagyobbat sütni.

Tekintettel arra, hogy a költségvetés nem a gazdasági növekedés szempontját első helyre tevő gazdaságpolitikai megfontolásokra épül, értelemszerűen nem is lehet alkalmas arra, hogy 1994-ben megfelelő irányba terelje a gazdaságpolitikai folyamatokat.

Ám ezen az alapvető születési hibán túlmenően ez a költségvetés szenved még néhány olyan fogyatékoságban, amelyet talán nem árt szóvá tennünk.

Kicsit kínos már számunkra, hogy az Antall-kormány fennállásának ideje alatt immáron negyedszer kell leszögezmem, hogy a kormány a valóságos folyamatoktól elrugaskodott előrejelzésekre építi költségvetését. Önismétlésünket csak az menti, hogy az előző három alkalommal a gazdasági folyamatok utólag mindig minket igazoltak.

Saját magunk illúzióba ringatása helyett helyesebb lett volna, ha a kormány számot vet a tényleges gazdasági helyzettel. Illúzió ugyanis azt hinnünk, amit az előterjesztett törvényjavaslat állít, hogy 1994-ben a gazdasági növekedésnek az export oldaláról nem lesz keresleti korlátja.

Ezzel szemben az a valószínű, hogy kereskedelmi partnereinknél 1994-ben még nem várható komolyabb fellendülés. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel is, hogy exportunk radikális visszaesését elsősorban a magyar gazdaság szerkezeti problémái okozzák.

Mára végképp kiderült, hogy az 1991–1992-es költségvetési fellendülés jórészt a vállalati vagyonok felélésével járó, a tartalékokat kimerítő kényszeralkalmazkodásra vezethető vissza. Ezért nemzetközi versenyképességünkön nem lehet tartósan segíteni leértékelésekkel és csupán pénzügyi eszközökkel. A hosszú távú alkalmazkodáshoz beruházásokra lenne szükség. Ezek a beruházások azonban még meg sem indultak, nemhogy jótékony hatásukat érezhetnénk 1994-ben.

A most beterjesztett és egyébként eredendően elhibázott költségvetésnek saját logikáján belül második nagy hibája az, hogy érthetetlen okokból 1994-re 5-10%-os beruházásnövekedéssel számol. Márpedig a beruházások pénzügyi feltételei nem fog-
nak javulni, hiszen a költségvetési hiány, melyet 230 milliárd forintba terveztek, de amely a valóságban ennél legalább 100 milliárd forinttal több lesz – ahogy a pénzügy-
miniszter úr ezt be is ismerte –, csak a növekvő piaci kamatok mellett finanszírozható.

Tisztelt Kormánypárti Képviselők!

Önök parlamenti mandátumuk ideje alatt immáron negyedszer készülnek elfogadni egy olyan költségvetést, amely nyilvánvalóan több bevétellel számol, mint amennyit az önök kormánya képes lesz behajtani. A kormány ugyanis betervez például privati-
zációból több mint 40 milliárd forintnyi készpénzbevételt, miközben a kárpótlási
jegyekkel szemben kellene 150 milliárdot felkínálni, s miközben nem tudja, hogy
milyen vagyont adjon át a tb-nek.

Tisztelt Ház!

A kormány nemcsak a bevételek felültervezésében követi az elmúlt négy évben megszokott gyakorlatát, ugyanezt teszi, amikor alultervezi a kiadásokat. Ebben a költségvetésben nem jelennek meg olyan kiadások, amelyek korábbi intézkedések következményeképpen bizonyosan terhelni fogják az 1994-es költségvetést. Ugyan-
csak a kiadásokat fogja növelni, hogy a kormány olyan garanciákat vállal, amelyekről
már most bizonyos, hogy tényleges kiadásokat fognak jelenteni.

Tisztelt Kormánypárti Képviselőtársaim! Tisztelt Államtitkár Úr!

A költségvetésnek mindezek a hibái eltörpülnek ahhoz a gazdaságpolitikai tévedéshez képest, amelyet önök újabb adók kivetésével készülnek elkövetni. A minimumadó csak sarokba szorított pénzügyminisztériumi tisztviselők utolsó ötlete lehetett. *(Derűtlenség.)*

A költségelszámolásokkal való visszaéléseket, amelyek kétségtelenül léteznek, a költségelszámolás szabályainak megszigorításával célszerű megszüntetni, az adóprás további szorítása erre alkalmatlan eljárás. Hasonlóképpen elhibázott lépés a forrásadó további fenntartása, és határozottan ellenezzük a forrásadó kiterjesztését a devizabeté-
tekre.

Tisztelt Ház!

Ezek után engedjék meg, hogy röviden összefoglaljam, szerintünk Magyarország mai helyzetében milyen gazdaságpolitikát kellene folytatni, s ebből következően milyen költségvetést kellene elfogadnia a parlamentnek.

Kérem ellenzéki képviselőtársaimat, hogy most figyeljenek! (*Derűtség. Közbeszólások: Figyelünk!*) Ne idő előtt zajongjanak!

Először: A gazdasági fordulat stratégiájának jegyében növelnünk kell a piacon hagyott, adó formájában el nem vont vállalkozói jövedelmeket. A vállalkozóknak nagyarányú nyereségadó-kedvezményt kell nyújtani, ahelyett hogy a minimumadó hagymázás ötletével fenyegetnék őket. A vállalkozások ösztönzése van olyan fontos, hogy ezért a költségvetési hiány mintegy 30 milliárd forintnyi növekedését is vállalni lehet. Tehát a gazdasági növekedés megindítása érdekében el tudjuk fogadni a költségvetési hiány további növekedését.

Másodsor: Ideológiai meggyőződésünkől függetlenül meg kell barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy a magyar mezőgazdaság mai helyzetében az állam nem vonulhat ki máról holnapra a gazdaságból, hanem a piac logikájához illeszkedő eszközökkel segíteni kell a gazdasági növekedés megindulását. Ennek első lépéseként az elkerülhetetlen és sürgető hitel- és adókonszolidációt össze kell kapcsolni az érintett vállalatok és bankok tőkeemeléséssel privatizációjával.

Harmadsor: Elhárítandó az etatizmus veszélyét, világosan meg kell határozni, hogy mi lehet az állam szerepe a gazdasági növekedés megindításában. Tekintettel arra, hogy csak olyan intézkedéseket szabad meghozni a gazdasági növekedés érdekében, amelyek nem vezetnek az infláció elviselhetetlen felgyorsulásához, nem jöhetnek számításba a gazdaságélénkítésnek a pénzkínálatot bővítő módszerei.

Mit is kell tennie az MDF-kormánynak?

– Javasoljuk, hogy a kiadások csökkentése érdekében szüntesse meg a pazarlást. E lépést még akkor is meg kell tennünk, ha tudjuk, hogy az így nyert megtakarítások összege nem túlságosan nagy. Egyetlen kormány sem találhat azonban erkölcsi igazolást egy olyan gazdaságpolitikára, amely a takarékoskosságot nem a saját háza táján, hanem a polgárok zsebében gyakorolja. Ezért a felesleges állami hivatalokat fel kell számolni, a presztízs- és politikai célú beruházásokat vissza kell szorítani.

– Javasoljuk, hogy az ország gazdasági teherbíró képességéhez képest aránytalanul nagylelkű kötelezettségeket – mint a például a végkielégítést – a kormány vizsgálja felül.

– Javasoljuk, hogy vizsgálja felül a kormány a szociális juttatások rendszerét is. A vagyonosodó polgárokat nem kell támogatni, a szociális juttatásokat amennyire lehet, a rászorultsági elvhez kell közelíteni. A szociális célú kiadásoknak azonban van egy olyan része, amelyet nem szabad csökkenteni: nem nyúlhatunk hozzá a szegények számára juttatott olyan támogatáshoz, amely nélkül képtelenek lennének az alapvető fogyasztási cikkeket megvásárolni.

– Javasoljuk, hogy a kormány erősítse meg a vám- és pénzügyőrséget, valamint az adóigazgatást. Ha az adókból befolyó bevételeket szeretnénk növelni, akkor nem az újabb és újabb adók kivetésére kell gondolnunk, hanem sokkal inkább a meglévő adók behajtását kellene következetesebbé tenni. Ráadásul az adókedvezmények is csak akkor lesznek vonzóak a befektetők számára, ha egyébként nem könnyű kibújni az adóterhek alól.

– Javasoljuk az MDF-kormánynak, hogy a magánérős lakásépítkezést állami eszközökkel is támogassa. Ezért vagy az áfa visszaigénylésének lehetőségét állítsa vissza, vagy a lakásépítésre felvett hitelek terheit tegye leírhatóvá az adóalapból.

Egy ilyen gazdaságpolitikával és az ezen nyugvó költségvetési politikával szembeni ellenérvként felhozható, hogy a vállalkozások támogatása miatt a költségvetési hiány nőni fog, s ezért meghaladja a Nemzetközi Valutaalap által jóváhagyott mértéket.

Mi erre azt válaszoljuk, hogy ez igaz, de a Nemzetközi Valutaalappal való tárgyalásokon szükségképpen alárendelt helyzetben van az a kormány, amelynek nem saját stratégiája van a kilábaláshoz, hanem a Nemzetközi Valutaalaptól várja a recepteket, vagy mumusnak akarja használni a népszerűtlen intézkedések bevezetéséhez. Mi úgy hisszük, hogy a Nemzetközi Valutaalap számára elfogadható a költségvetési hiány mértéke és ennek aránya a nemzeti össztermékhez, attól függően, hogy az illeszkedik-e valamilyen politikai stratégiába. Egy átgondolt, a költségvetési hiány mértékét rövid távon növelő, de a magánérős vállalkozásokat segítő költségvetés és gazdaságpolitika szerintünk elfogadtatható a nemzetközi pénzügyi szervekkel.

Politikai bátorságát ez a kormány már 1990 októberében elveszítette, gazdaságfejlesztési stratégiája pedig sohasem volt. A gazdasági miniszterek közötti megosztottság, illetve a koncepcióhiány miatt az apparátusok harca megbénította működését. Az előttünk fekvő törvényjavaslat ezt sokadszor igazolja, és egyben végső bizonyítékát adja annak, hogy az MDF-kormánytól az általunk itt szorgalmazott gazdasági fordulatra nem számíthatunk. Politikai fordulatra van tehát szükség.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket. (Taps.)

1993. október 29.

Beszéd a Liberális Világkonferencián

Tisztelt Elnök Úr! Kedves Vendégeink!

Sok szeretettel köszöntök mindenkit a Liberális Világkonferencián, a Liberális Internacionálé ez évi legnagyobb rendezvényén. Külön öröm és nagy megtiszteltetés számunkra, hogy a szervezet első közép-európai világtalálkozójának Budapest és az első teljes jogú közép-európai párt, a Fidesz lehet a házigazdája.

Amikor tavaly az LI mainzi kongresszusán megkaptuk a rendezés jogát, nem reméltük, hogy mára az SZDSZ is a teljes jogú tagságért folyamodik, és örülök, hogy ma őket is itt üdvözölhetjük.

Hölgyeim és Uraim!

Századunk történetében sehol másutt nem találkozhattunk a totalitarizmus, a fasizmus, a kommunizmus, a nép- és demokráciaellenes népi demokráciák, a létező szocializmus ilyen kifejlett formáival, mint ebben a Közép- vagy inkább Kelet-Európának nevezett térségben. De azt is elmondhatjuk, hogy vannak olyan liberális hagyományá-

ink, olyan liberális gondolkodóink, akikre joggal lehetünk ma is büszkék. A magyar liberalizmus legjobb hagyományai már a múlt században összekapcsolódtak a nemzeti függetlenség kivívásával, a polgári állam megteremtésével. Magyarországon az első „Gründerzeit”, az alapítások kora egybeesett a liberalizmus fénykorával. Modernizálás és nemzetépítés karöltve haladt, a polgárosodás a nemzettudat szerves része volt.

Az „alapítások korát” éltük és éljük az üzletben és a politikában ma is. 1989-ben új hittel, új reménnyel és persze rengeteg régi ballaszttal vágtunk neki az új demokráciák megteremtésének. Leromboltuk a berlini falat, és azt reméltük, hogy Kelet-Európáról inkább mint meteorológiai vagy földrajzi, semmint politikai fogalomról beszélhetünk majd ezután. De a nagy változások után hamar kijózanodtunk. A berlini fal tégláit elkapkodták a japán és amerikai turisták, itt maradtak viszont a fal maradványai az emberek lelkében, gondolkodásában, a gazdaságban, a szociális rendszerben, az oktatásban és a társadalmi élet számos más területén.

Térségünk országai előtt az a történelemben eddig példátlan feladat áll, hogy egyidejűleg kell kiépíteniük a demokratikus politikai berendezkedést és a piacgazdaságot. Ez pedig – Ralf Dahrendorfot idézve – „nem éppen lélekvidító történet. A politikai átmenet gazdaságilag nélkülözéshez vezet, aminek labilitás és lázongás a következménye, a gazdasági átmenet pedig a politikában való csalódást vonja maga után, ami ugyancsak labilitással és lázongással jár. Mindkét esetben könnyen a szabadság lehet a vesztes.”

Az utóbbi évtizedekben nem sok országnak sikerült felzárkóznia a legfejlettebbekhez. Ám ahol sikerült, ott kedvező körülmények között is legalább tíz évet vett igénybe. Ráadásul a nemzetközi feltételrendszer számunkra egyáltalán nem olyan kedvező, ahogyan remélni lehetett.

Az Európai Közösséggel kötött társulási megállapodás csak halvány utalást tartalmaz a későbbi teljes jogú tagságra, s közben erős korlátozásokat tart fenn a legjelentősebb komparatív előnyökkel gyártott magyar termékek bevitelére. Sajnálattal kell tudomásul vennünk, hogy miközben mi liberalizáltuk külkereskedelmünket, a legfejlettebb országok nem viszonzották ezt hasonló nyitottsággal.

Az elmúlt három év tapasztalatai után nem segílyeket várunk a Nyugattól. Amire szükségünk van, az „trade, not aid”, ne segítsenek rajtunk, kereskedjenek velünk. A gazdasági talpraállítás külső erőforrások bevonása és a nyugati piacok megnyitása nélkül ugyanis lehetetlen. *Ez pedig hosszabb távon elképzelhetetlen anélkül, hogy az Európai Közösség teljes jogú tagjává váljunk. Belátható időn belüli integrációra van szükségünk. Ehhez szeretnénk elnyerni a Liberális Internacionálé pártjainak és politikusainak teljes körű támogatását.*

Hölgyeim és Uram!

Engedjék meg, hogy ezen a ponton egy személyes kitérőt tegyek. Magyarországon ugyanis a politika nemcsak ideológiák, hanem generációk szerint is tagozódik.

Az én generációm már egy percre sem hitt abban, hogy meg lehet reformálni a létező szocializmust. De nem hitt és nem hisz abban sem, hogy vissza lehetne forgatni a történelem kerekét, és visszatérni a két világháború közötti autoriter politikai rendszerekhez.

Sokat meglepett, hogy a radikális antikommunista fiatalok a parlamentbe kerülve kezdettől mérsékelt politikát folytattak. Hogyan lett egy radikális ellenzéki szervezetből mérsékelt liberális parlamenti párt?

Pedig a politikai radikalizmus Kelet-Európában a szabad választások után már teljesen mást jelent, mint azelőtt. A nacionalizmus, az etnikai konfliktusok és a politikai demagógia újjáéledését, az autoriter nosztalgia és a politikai szélsőségek felerősödését tapasztaljuk az egész térségben.

Ez az új, a szélsőjobb elvakult demokráciaellenes erői által szított és a megnövekedett szociális feszültségeket kihasználó radikalizmus rendkívül veszélyes. A radikalizmus ma egészen mást jelent, mint tegnap. A tegnap radikalizmusa a demokrácia kiépítéséért és az emberi szabadságjogokért küzdött, a mai radikálisok pedig megpróbálják lerombolni a demokratikus rendszert.

Hölgyeim és Uraim!

Alapítások kora a miénk politikai értelemben is. Az új magyar pártok a nyugat-európai szisztémához hasonlóan a konzervatív, a liberális és a szocialista pártok csoportjába tömörülnek.

Az 1990-es választások után egy konzervatív koalíció került kormányra, s minden valószínűség szerint ki is tölti teljes hivatali idejét. A konzervatív kísérlet a szocializmus örökségének felszámolására kudarcot vallott. Olyannyira, hogy ma már nem tűnik kizártnak a szocialistákhoz való visszatérés. A politikai inga Litvániához és Lengyelországhoz hasonlóan Magyarországon is visszalendülőben van. Ennek okai között ott van a konzervatívok sikertelensége okozta kiábrándulás és az 5-10 évvel ezelőtti, relatíve magasabb fogyasztási szint iránti nosztalgia is.

A szocialisták visszatérése azonban azzal fenyeget, hogy korábbi kliensszervezeteik és a régi elit újra hatalomba emelésével a magyar társadalomfejlődés egy korporatív államkapitalista modell felé vesz irányt. Így pedig a verseny- és teljesítményelvvel alapuló gazdaság és társadalom kialakulása helyett megint egy ideológiai színezetű kliensrendszer erősödik meg.

A verseny- és teljesítményelvű piacgazdaság megteremtését pedig csak a liberális pártoktól várhatjuk. *Nekünk, magyar liberálisoknak az a célunk, hogy középen állítsuk meg a visszafelé lengő ingát.* Ennek érdekében hoztuk létre már jóval a választások előtt azt a liberális blokkot, melynek az SZDSZ-en és a Fideszen kívül tagja egy modern parasztpárt, az Agrárszövetség és a Vállalkozók Pártja. Képviselőik ma önökkel együtt itt vannak a teremben, őket is sok szeretettel köszöntöm.

A liberális alternatíva versenyképességének természetes feltétele az, hogy a liberális blokk pártjai ne csak ma, a konferenciateremben, hanem minden politikai akciójukban

egymást tekintsék politikai szövetségesüknek. A régióban most Magyarországon van a legnagyobb esély arra, hogy a liberális közép kormányképes alternatívát kínáljon a következő választásokon.

A liberális alternatíva alap gondolata, hogy gazdasági siker nélkül nincs politikai stabilitás; a piacgazdaság kiépítésének következetes, de a szociális feszültségeket minimalizáló végigvitele nélkül pedig nincs gazdasági siker. Azt pedig mindannyian tudjuk, hogy egy demokratikus rendszerben gazdasági siker nélkül illúzió a politikai stabilitás.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ha kedvező feltételeket tudunk teremteni egy ideológiailag is versenyelvű, jövőorientált, de nem aszociális társadalom létrejöttéhez, akkor lehet esélyünk arra, hogy ne omoljon ránk az épület, amelyet úgy kell alapjaiban átépítenünk, hogy közben még télen sem költözhetünk ki belőle.

1993. november 27.

„A cselekedetek következményeit kell mérlegelni”

Komoly vádakat fogalmaznak meg a Fidesszel és személy szerint veled szemben az utóbbi néhány hónapban, és most már nemcsak a kis nyilvánosságban – budapesti értelmiségi körökben –, hanem a sajtóban is. Az interjúidőben viszont nem találkozom a vádakra adott válaszaiddal, hiszen azok rendszerint aktuális kérdésekről szólnak – erről szoktak téged kérdezni az újságírók. Ezért gondolom, nem lenne haszontalan megbeszélni – ezúttal a vádak logikájára felfűzve – a Fidesszel és veled kapcsolatos értelmezéseket. Úgy vettem észre, hogy ezek főbb csomópontjai a következők: az MDF-fel való folyamatos kokettálás – ami nem egyszerűen politikai vádat jelent, hanem azt, hogy a Fidesz bármikor hajlandó feladni az elveit a hatalomra jutás érdekében. És ez már súlyos erkölcsi kérdés is, amely legélesebben a székházüggyel kapcsolatban került elő. A párt belső viszonyainak önkényes átszabása – ami megint csak nem a politikai pletykák szintjén érdekes, hanem azért, mert ebből alakul ki az a kép, melynek következtében többen már a szemedbe is mondták, hogy félnék tőled mint jövőendő életüket meghatározó politikustól; diktátori attitűdöket vélnek felfedezni benned. Neurotikus reagálás a kritikára – ahol a neurozís azt jelenti, hogy ellenetek irányuló összeesküvésként fogjátok fel a bírálatokat és az érdekkülönbségek kinyilvánítását. Ennek a kérdéskörnek része az értelmiséghez és az SZDSZ-hez való viszonyotok. Szabadság és hatalom – politikusi ifjúkorodban fontosnak tartottad többször is beszélni erről a problémáról; ma a Fideszt sokan úgy tartják számon, mint olyan pártot, amely a szabadság kisebb és nagyobb köreiben a hatékony és keménykezü kormányzás akadályát látja – ha jól értem, elsősorban a Demokratikus Charta elleni fellépéseitek miatt. Egyelőre ennyi. Kezdjük az MDF-fel.

Szerintem világosabban látunk, ha rögtön különválasztunk két dolgot. Először is, hogy az MDF-fel való kokettálás vádját le lehet-e fordítani a konkrétumok nyelvére. Ki lehet-e mutatni, hogy a Fidesz az MDF-fel való együttműködés érdekében különböző törvényhozási vagy általános politikai kérdésekben engedményeket tett azért, hogy hatalomhoz jusson? Aki úgy látja, hogy 1990 óta – tehát amióta a Fidesz ellenzéki pártként működik és az én számon keresztül közzétette a parlamentben és másutt a kormányprogrammal kapcsolatos erősen kritikus véleményét – itt-ott töresek következtek be a politikánkban, az mondjuk egy tízpontos listával ezt nyilván bizonyítani is tudja. Velem azonban olyan interjút még senki nem csinált, hogy előhúzta volna ezt a listát, hogy akkor nézzük: itt és itt a Fidesz föladta az elveit, mert a korábbi programatikusan elképzeléseiben megfogalmazott konkrét javaslatokhoz képest másként szavazott a parlamentben. Az más kérdés, és sokkal inkább a politikatörténet tárgykörébe tartozik, hogy az MDF-hez való viszonyunk általánosságban hogyan alakult.

✕ *Megpróbálok felidézni egy-két vádpontot: senki nem tartja vélelmennek, hogy három éve folyamatosan felmerül az a lehetőség, hogy a Fidesz hajlandó lenne összeállni az MDF-fel. Ennek te sosem adtad hihető cáfolatát, viszont erősítetted a vélekedéseket például azzal, hogy a Fidesz politikai elképzeléseit többször is az MDF-éhez képest fogalmaztad meg úgy, hogy ebből az összevetésből az MDF pozitív felhanggal került ki. Tehát maga a megközelítés eleve felértékelte, hitelesítette az MDF-et, és ennek csak hatalmi érdek lehet a magyarázata – mondják az értelmezők –, hiszen a párt kormányzati tevékenységét nehezen lehet elfogadható politikai teljesítményként értékelni.*

Valóban elő szokott fordulni, hogy a Fidesz álláspontját az MDF-éhez képest fogalmazom meg. Arra törekszem, hogy olyankor járjak el így, ha ennek értelme van. A kormány álláspontjához képest megfogalmazni a Fidesz külpolitikai elképzeléseit – ennek van értelme, mert a nyilvánosság előtt taglalt külpolitikai elképzelésekre nemcsak a tisztelt magyar választópolgár figyel, hanem a külföldi illetőségű külpolitikus hölgyek és urak is. Ők arra kíváncsiak, lesz-e külpolitikai orientációváltás 94 után, vagy a nagykövetségek nyugodtan jelenthetik a német, angol, francia, amerikai stb. kormányoknak, hogy nem kell Magyarországtól tartani, ott ezután is kiszámítható, stabil, az előző négy év orientációját folytató – az orientáció mindig hangsúlyos – külpolitika várható. Szerintem tehát az országnak érdeke, hogy ez így hangozzék el. Ezt követően persze hangot szoktam adni annak is, hogy hivatalosan ugyan hatpárti külpolitika van Magyarországon, csak éppen egyeztetés nincs, és ezt vagy azt nem kellett volna mondania vagy csinálnia a kormánynak – ez már belpolitikai üzenet, hazai használatra szól: jelzem a polgároknak, hol vannak köztünk a különbségek.

De elő szokott ez fordulni akkor is, ha a gazdaságpolitika fő irányairól kialakított elképzeléseinkről beszélek. Túl azon, hogy a kormány rendkívül sokat hibázik, a gazdaságpolitika legfőbb törekvése mégiscsak az állam kiszorítása a gazdaságból, a privatizáció stb. kell hogy legyen. Gondosan meg kell tehát választani a kritika területeit, mert vannak olyan akciói vagy gazdaságpolitikai orientációi a kormánynak,

amelyek fönntartandók. Például az első két évben a kormány infláció elleni küzdelme a gazdaságpolitika egyetlen sikeres eleme volt. Meg kell üzenni a pénzvillágnak, az üzletembereknek, a választópolgároknak – az inflációs várakozások miatt –, hogy e tekintetben a Fidesz nem fog politikát változtatni. Nem kell tehát átforgatniuk a pénzüket értékekbe, hagyhatják nyugodtan készpénzben, mert nem kell félniük a pénzt elértéktelenítő gazdaságpolitikától. Ezt az üzenetet el kell küldeni. Vagy a privatizáció: rengetegszer kritizáljuk, mert rossz az intézményrendszere, tisztázatlanok az eljárási szabályai stb. Viszont fogunk privatizálni. Így csak azt mondhatjuk: privatizáció eddig is volt, ezután is lesz, csak mi jobban csináljuk majd, mint ez a kormány. Tehát vannak olyan üzenetek, ahol az állandóságot is a választópolgárok tudomására kell hozni, és vannak olyan kérdések, amelyekben egyértelműen azt kell mondani: nyugalom, ki kell bírni 94-ig, aztán majd másképpen lesz. Van, amiben nincs mese: oktatáspolitikai, a kultúrpolitika jelentős része, agrárpolitika stb. Ott kizárólag csak a saját hangunkon beszélünk.

Ha az ember a politikát nem elitpolitikaként fogja fel, és nem csupán elitcsoportok egymás közti üzengetéseként gondol a saját nyilatkozataira, hanem hiszi, hogy a választók kíváncsiak a terveire, és ő maga is üzeneteket akar eljuttatni különböző csoportokhoz, akkor azt úgy kell megfogalmaznia, hogy az általa kívánatosnak vélt hatást kifejtse. Ezért én nem vagyok hajlandó azzal kezdeni minden nyilatkozatomat, még ha tudom is, hogy nagyon sok embernek ez tetszene, hogy jobb lenne, ha ez a kormány eltűnne már innen – ami egyébként igaz –, és utána rátérni a mondókámra. Ezzel szemben először elmondom, mi az, ami a jelenlegiből fenntartható, hol kell korrigálni, hol kell mást csinálni – és aztán jön az, hogy mindezek megvalósításának az a politikai feltétele, hogy a kormány menjen. Ez a módszer tehát, amelyet kifogásoltál, nem a kormány kedvező megítéléséből vagy felértékelésének szándékából fakad; ez a saját jól felfogott politikai érdekünk, és egyben a stabilitás, az állandóság, a továbbvihető elemek hangsúlyozása. Erre mindenütt szükség van, ebben az országban különösen. Nem lehet négyévente rendszerváltásokat meghirdetni, márpedig ha ezt nem lehet, akkor konstans elemeket is kell találni és hangsúlyozni.

Akkor mondom a következő pontot, amely az MDF-hez való közeledést sokak szemében megalapozhatja. 91-ben még te is azt mondtad, hogy nemcsak pragmatikus, tehát a programok összeegyeztethetlenségében rejlt okai vannak annak, hogy a kormánypártokkal nem lehet 94 után koalícióra lépni, hanem elvi okai is. Ehhez képest ma azt mondd, a választások után minden demokratikus párt lehetséges koalíciós tárgyalófél számotokra, csak a programokon múlik az együttműködés lehetősége. Ezt a nyilatást három olyan koalíciós kormányzással elleti év után teszed meg, ahol nemcsak az derült ki, hogy egy liberális párt sem elvekben, sem programokban, sem – remélhetőleg – hatalmi technikák tekintetében nem vállalhat közösséget az MDF-fel, hanem az is, hogy ez a koalíció alkalmatlan az ország kormányzására, hiszen bizonyos megkö-

zelltésben nem állt másból a tevékenysége, mint művi konfliktuskeltésből: olyan komoly törésselületeket nyitottak a társadalom szinte minden jelentősebb csoportjával, amelyek az ellentétek kiélezését és nem az amúgy is súlyos érdekellentétek csillapító politikai kezelést hozták. Ráadásul ezt többnyire ideológiai okokból követték el. Akkor mégis milyen okból jöhetnek számításba koalíciós partnerként?

Az ország minden demokratikus ereje számba jöhet koalíciós partnerként. Az más kérdés, hogy egy MDF által uralt kormányban a Fidesz szerepet vállalna-e.

✕ *És a Fidesz által meghatározott kormányban az MDF szereplése miért más eset?*

Az teljesen más helyzet. Annak a programja marad meg leginkább, annak a stílusa érvényesül leginkább, aki a legerősebb egy kormánykoalícióban. A többieknek hozzá kell igazodniuk. Természetesen a legerősebb szereplőnek is kell magán igazítania valamennyit, hiszen minden koalíció politikai üzlet, megállapodás, amelyben mindenkinek engednie kell. De legtöbbet azoknak, akik kicsik. Azt hiszem, az MDF-nek sokat kellene önmagán változtatnia ahhoz, hogy akár a programok, akár az attitűdök szempontjából együtt tudjon működni velünk.

✕ *Mi lenne az előnye egy ilyen koalíciónak?*

Nem mondom, hogy lenne előnye, sőt azt sem, hogy kívánatos lenne, csak azt, hogy elvi alapon nem zárom ki. Egyébként hivatalos párthatározat alapján mondom ezt, melyet a Fidesz Országos Tanácsa hozott 1990 áprilisában. E szerint a Fidesznek olyan politikát kell folytatnia, amelyben az együttműködés lehetőségét csak az antidemokratikus pártokkal zárja ki eleve, s az ország helyzetétől, a megjelenő kihívásoktól teszi függővé – tehát pragmatikus mérlegelés alapján –, hogy a demokratikus pártok közül kivel hajlandó együttműködni. Ez a döntés mind a mai napig hatályban van, tehát nekem mandátumom sem volna rá – pártalkotmányossági okokból sem –, hogy azt mondjam, az MDF-fel soha semmilyen körülmények között nem tudok együttműködést elképzelni. Ezt egyébként az MSZP-re sem mondhatom.

Az elmúlt négy év alapján nem szabad elkapkodnunk az ítéletalkotást, mert miközben megfogalmazunk rendkívül sok kritikát, egy dolgot nem kérdőjelezhetünk meg: az országnak állandóan volt kormánya. Egyetlen kormányválság sem volt – az más kérdés, hogy a kormány időnként megrendült –, tehát olyan helyzet nem fordult elő, amikor a kormány megbukik, és az adott parlamenti kínálatból új választások nélkül nem lehet összerakni egy új kormányzati mintát. Kevés olyan ország van a világon, amelyik ilyen értelemben nyugodt három évet tudhat maga mögött, a kelet-európai országokban pedig valóban példátlan. Ezt persze nem kell túlértékelni: itt épp valamelyik nap mondta az egyik tanácsadó, hogy az MDF ma olyan vitorlás, amelyiknek derékba van törve az összes vitorlarúdja, a vásznak tépetten lógnak az árbocokon, a palánkok már kilazultak eresztékeikből, és csak egyetlen eredményt tud felmutatni, hogy befut a kikötőbe, tehát eljut a választásokig. Ez valóban így van, de erre én az MDF helyében nem lennék olyan büszke. Nem biztos azonban, hogy a kormányválságmentes időszakok a jövőben is megteremthetők. Szerintem a választók tévképzetben vannak e pillanatban, önhibáju-

kon kívül persze, mert ahhoz szoktak hozzá, hogy a kommunista rendszerben stabil volt a kormányzás: a kormány megalkotása soha nem volt probléma. Az elmúlt három évben is volt egy gyenge kormány, de állt, többsége néhány pillanattól eltekintve megingathatatlan volt, és el tudta végezni a civil élet számára azokat a szolgáltatásokat – a rendfenntartástól kezdve az üzleti élet biztonságos menetének megteremtésén át az ország határainak védelméig bezárólag –, amelyeket a polgárok az államtól elvárnak. Magyarországon tehát annak a negatív és roppant kellemetlen következményeit soha senki nem tapasztalta meg, hogy mi az, ha az országnak nincs kormánya. Előfordulhat azonban, hogy 94 után ilyen helyzetbe kerülünk. Ugyanis az a forгатókönyv sem zárható ki, hogy sokkal kiegyensúlyozatlanabb, következőképp széttöredezetten parlament fog kialakulni. Nem lesz olyan elsőprő többség – 58 százalékos –, mint 90 után, ezzel szemben lehet, hogy a kormánytöbbség csak egy-két szavazaton fog műlni, és ilyenkor könnyen előállhat kormányválság. Előfordulhat az is, hogy Magyarország kormányválságról kormányválságra bukdácsol majd, választások nélküli kormányátalakításokra, miniszterelnök-cserékre kényszerül. Remélem, nem ez a forгатókönyv jön be, de ha igen, az ország kénytelen lesz megtanulni, hogy egyáltalán nem olyan evidens, hogy egy politikai elit képes arra a teljesítményre, amellyel folyamatosan biztósítja az ország kormányozhatóságát.

Ha tehát azt akarjuk, hogy ne kelljen évente választásokat kiírni 94 után, hanem választások nélkül is át lehessen alakítani a kormánykoalíció mintáját, ahhoz a mai pártok között kommunikációnak kell lennie. Ehhez a politikai elit egyfajta morális állapota szükséges, és a különböző pártelítek közti kapcsolatrendszerben valamiféle kompromisszumkészségnek jelen kell lennie. Ha eleve kikiáltjuk egymást ördögnek meg angyalnak – még akkor is, ha az ember sokszor úgy érzi, ez megalapozott volna –, akkor ezt a jövőbeli lehetőséget zárjuk ki. Márpedig túl nagy a tét: az ország stabilitásától függ, hogy a megkezdett külföldi forrásbevonások fenntarthatók-e, hogy egy nagy gazdasági program, amelyet a külföld finanszíroz, megakad-e, hogy elbizonytalanodik-e a helyzet a határokon – mert egy kormányválság a hadseregbe is rendkívül rossz hatással lenne –, és sorolhatnám, mi minden indokolja, hogy ne akarjunk új választásokat kiírni, inkább a koalíció pártmintáját változtassuk meg. Szerintem ha a politikai pártok vezetői ma felelősséggel gondolkodnak, akkor ezzel a forгатókönyvvel számot kell vetniük.

✕ *Ezt a távlatot én nem tudom végiggondolni, úgyhogy kénytelen vagyok elfogadni az igazságát annak, amit mondasz. Ezzel együtt is úgy érzem, van a dolognak egy másik oldala, a választópolgárok bizalma a politika és konkrétan a Fidesz iránt. Ha te most mélysegesen elítéled a kormány törekvéseinek többségét, politikacsínálásának módját meg egészében, majd koalícióra lépsz vele 94 után, akkor átvered a választókat. Annál is inkább, mert benyomásom szerint ez a választás is nagymértékben ellenválasztás lesz – „bármít, csak ezt ne” alapon –, ha ezek után a hitelét vesztett MDF-et bevonjátok a hatalomba, az a Fidesz politikai hitelét is megkérdőjelezi, sőt nem tudom, lesz-e esély,*

hogy a politikával szemben hagyományosan bizalmatlan magyar közvéleményben a politizálás tekintélye vagy legalább szükséges rossz mivoltának belátása valaha is helyreálljon.

Én optimistább vagyok ebben a kérdésben. Számomra az tűnik a helyes forgatókönyvnek, amit most a Fidesz és az SZDSZ próbál csinálni. Azt mondja a magyar közvéleménynek: ha kényszerítő körülmények nem lennének, és mi ketten dönthetnénk el, milyen kormány alakuljon Magyarországon, akkor mi egy ilyen és ilyen kormányt csinálnánk, ilyen és ilyen program mentén próbálnánk az ország ügyeit irányítani, és kérjük önöket, e szerint adják le ránk a voksukat. Most ezt csináljuk. Aztán eljön a pillanat, amikor felbontják az urnákat, és kiderül, mi a tényleges helyzet. Nem szabad megijedni, ha az eredmény esetleg lehetetlenné teszi, amit az ember elképzelt, mert csak az ökör következetes abban az értelemben, hogy önromboló módon ragaszkodik olyasmihöz, amit már régen felül kellett volna vizsgálnia. Akkor azt kell mondani az ország népének: hölgyeim és uraim, a következő a helyzet: a Fidesznek vagy a Fidesz–SZDSZ együttműködésének négy opciója van, ezek közül kell választani. Nem egyik napról a másikra, suttymban, fróasztalok mögött kell eldönteni, mi legyen. Úgy kell csinálni, ahogy Antall József csinálta a kormányalakítást: végig pártlegitimációval. Külön országos MDF-gyűlést hívott össze, hogy bejelentse, milyen koalíciót akar csinálni, aztán a végén megszavaztatta a pártot arról, kívánja-e ezt a koalíciót. Nekünk is végig kell majd beszélni az Országos Tanács ülésén, a Választmány ülésén és a megyegyűléseken, hogy mi a teendő, hiszen másképp alakultak az erőviszonyok, mint ahogy mi szeretnénk volna, és az országot az előállt helyzetben kell kormányozni. A különböző opcióknak vannak előnyeik és hátrányaik, ezeket mérlegelni kell, és a párt vezetésének meg a pártelnököknek közölnie kell, hogy ebben a helyzetben mit javasol; ezt megvitatják, elfogadják vagy elutasítják. Ezeken a lépcsőfokokon végig kell menni. És az ország közvélekedése sem állandó. Az adott helyzetnek megfelelően alakítható: maguk a polgárok is alakítanak rajta, ha a helyzet változik, de a politikusok is hathatnak a gondolkodásukra. Arról a fegyverről én nem mondok le, hogy az emberek meggyőzhetők. Nem manipulálhatók, meggyőzhetők.

És még valami: 90-ben nem ez volt a politikusok gondolkodásának meghatározó eleme. Ma az. Csak miután ezt mi mondtuk ki először nyíltan, és most sem ravaszkodunk, nem kerüljük el a lényegét óvatos fogalmazásokkal, ezért a mi véleményünk jobban átüt a színképen. De Horn Gyula sem zárja ki elvileg az MDF-et, csak azt mondja, nehéz lesz a programokat összeegyeztetni. Én sem mondok mást, és az SZDSZ sem.

✕ Az értelmezés tehát, amelyik úgy szól, hogy a Fidesz kinézett magának egy üres helyet a politikai térképen – márpedig így nem lehet politizálni, mondják ennek a vélekedésnek a képviselői –, amelyet jobbközépnek nevez, és ehhez képest szabta át saját álláspontját, félreérti, amiről most beszéltél: másként néz ki az ország 1993-ból, mint kinézett 1989-ből?

Nem néztünk ki magunknak politikai helyet. Egy párt helyét a közvélemény szemében fontos kérdésekben elfoglalt álláspontja rajzolja meg. Ma, 93 szeptemberében is azt állítom, hogy senki nem tud olyan nagyobb jelentőségű törvényhozási kérdést, amelyben a Fidesz frakciójának álláspontja eltért volna attól a programtól, amelynek mentén 90-ben elindultunk, és amelyet minden évben a kongresszusokon korrigáltunk. Konzekvens volt az álláspontunk, nincs átrajzolás. Az más történet, hogy a Fideszt sokan másmilyennek gondolták, mint amilyen valójában, de erről én nem tehetek. Illetve csináltunk hibákat. Bizonyos kérdésekben rosszul rajzoltuk meg a Fidesz arcélét, és abból ma polémia van: például 90-ben választási kampánynak az jó volt, hogy a radikalizmus, a szakértelem és az alternativitás egyesül a Fideszben, csak nem kellett volna túlságosan komolyan venni és mint pártimage-et hosszú időn keresztül fenntartani. Ez akkor sem volt igaz, most sem az. Emiatt csak mosakodni lehet. Én magam is aluszékony voltam néhány ilyen helyzetben. De karakterváltás nem történt.

Persze önmagában már az is profilváltásnak tűnhet – holott nem az –, ha egy-egy kérdést hangsúlyosabban fejtünk ki, mint másokat. A szociálpolitika, a gazdaság, a közbiztonság, a haderő kérdései – tehát mindazok a területek, ahol az államnak szolgáltatásokat kell végeznie a polgárok számára – mostanában valóban hangsúlyosabban fogalmazódtak meg nálunk. Többet beszéltünk arról, milyen a jó állam, mint arról, hogyan kell védeni a polgárokat az állammal szemben. Ami egyébként fontos feladat volt 90-ig és azt követően is az alkotmányos berendezkedés megteremtéséig, de ma nem ez a legfontosabb. Nekem Tamás Gáspár Miklós szárszói beszéde épp ezért hatott a reveláció erejével – magam is ilyen gondolatokat kapisgáltam, csak nem tudtam magam olyan jól összeszedni. Ő azt mondta, ha az állam nem végzi el azokat a feladatokat, amelyeket a polgárok elvárnak tőle, és ha a szabadság barátai maguk nem követelik, hogy legyen rendes hadsereg, közbiztonság stb., akkor nem a rend barátai fogják megteremteni az ő ízlésük szerint való államot, amely kellő szabadságot hagy az állampolgárok magánélete számára, hanem a rendpártiak teremtik meg a rendet, és ennek a szabadság is áldozatul esik. Ez mélyen igaz gondolat, és a Fidesz pontosan ezt ismerte fel ezelőtt körülbelül háromnegyed évvel, most sem csinálunk mást, mint ezt próbáljuk lefordítani a politika nyelvére. Úgyhogy itt nem profilváltás történt, hanem a politikánknak a helyzetekhez való igazítása. Ma ennek az országnak nem – hogy egy abszurd példát mondjak – a homoszexuálisok speciális jogairól kell elsősorban vitatkoznia. Az a párt, amelyik ennek adja a legfőbb hangsúlyt, miközben az ország ekkora bajokkal küzd, el fog tűnni a sülyyesztőben, már csak azért is, mert a választópolgárokkal folyton azt közli: érzéketlen az ő számukra fontos problémák iránt; neki csak a saját mániája fontos. Az ilyen pártokra szerintem nem érdemes szavazni.

Valószínűleg azt felejtet el, miközben az állam olyan jellegű szolgáltatásainak erősítéséről beszélsz, mint rendőrség és hadsereg, hogy ebben az országban negyven évig tényleg az állam túlhatalmával és erőszakszervezet-mivoltával kellett együtt élni az embereknek. Épp ezért azt hiszem, ezekre az érzékenységekre oda kellene figyelned,

nem fogalmazhatsz ennyire racionálisan és célrátörően. Nem beszélve arról, hogy ha Orbán Vikornak, akiről enélkül is kialakult a kisdiktátorkép, újból és újból a hadsereg és a rendőrség a legfőbb problémája, ez megszüli a félelmeket, hogy ugyanolyan elnyomás következik majd a Fidesz alatt, mint volt a Kádár-érában, legfeljebb más indokokkal és intelligensebb módon.

A vámról meg a határőrségről is szoktam beszélni, azt kifejejtettem. És ez nem vicc, ha mód van rá, hogy az ember beszélgesen a polgárokkal, ki tudja mutatni az összefüggéseket. Be tudom bizonyítani, hogy ma a munkanélküliség egyik oka a könnyűipar mélyrepülése, s azt is merem állítani, hogy a textilipar sokkal jobb helyzetben lenne, ha a vám- és pénzügyőrség meg tudná akadályozni, hogy a csempészáruk olyan dömpingje áraszsa el a textilpiacot, mint ahogy az ma történik. Az állam nem tudja ellátni bizonyos feladatait, így az állampolgárok tekintélyes része nem jut munkához. Ilyen egyszerű az összefüggés. És nem igaz, hogy nem figyelek ezekre az érzékenységekre, mert a rendőrséggel kapcsolatos koncepciónk kulcsmondata, de a címe is, és én mindig ezzel kezdem a mondókámat: a Fidesz erős rendőrséget akar, amely különbséget tud tenni az erő és az erőszak közt. Ez szerintem világos beszéd. Különben is úgy gondolom, egy politikusnak nem szabad ahhoz igazítania témáinak kiválasztását, hogy az emberek éppen mit akarnak hallani tőle. Alkalmazkodnia persze kell, de nem szabad földadnia saját vonalát. El kell tudnia magyarázni, miért fontos, amiről beszél.

Akkor lehet, hogy nemcsak az érzékenységekre kell figyelni, hanem a félreértésekre és a szándékos félremagyarázásokra is. Ha érett és kellő titélőerővel rendelkező emberekben is közös MDF–Fidesz vállalkozásként maradtak meg a társadalombiztosítási önkormányzatok elleni fellépések, nem hiszem, hogy meg lehetne spórolni a Fidesz-álláspont világos és ezúttal az MDF-hez képest elhatárolódó értelemben kifejtett magyarázatát: hogy más koncepció és más motiváció van a két párt álláspontja mögött.

Ebben az ügyben mérhetetlenül fals közvélekedés alakult ki, melyet valóban soha nem volt módunk eloszlatni. A Fidesz volt az egyetlen párt, amelyik azt mondta, nem kell tb. A tb-t az MDF is akarta! Igyekezett ugyan a szakszervezeteket, különösen a kommunista múlttal rendelkezőket háttérbe szorítani, de az egészet ők találták ki! Tb-önkormányzat ma nem lenne Magyarországon, ha az MDF ezt a vitát – kormányzati előterjesztés formájában – nem viszi a ház elé! Ebben az ügyben tehát a Fidesz álláspontját összemosni az MDF-ével végképp rossz szándékról tanúskodik.

Megint csak azt mondom, hogy ha valaki ennyire biztos a dolgában, ne hagyjon olyan réseket, ahova akár a sajtó, akár a veletek szemben állítólag ellenséges értelmiség becsúsztathatja saját értelmezéseit.

Én nem állítom, hogy ezt az egész sajtó csinálja, annál is inkább, mert sajtó mint olyan egyszerűen nincs. Vannak a nyilvánosságban fontos szerepet játszó olyan újságírók és közéleti emberek, akiknek vannak politikai szimpátiáik, van saját politikai koncepciójuk, és nem azt tartják a dolguknak, hogy mások politikai koncepcióit

tolmácsolják vagy bemutassák, hanem azt, hogy mások esélyeit ők maguk alakítsák. És aki velünk nem szimpatizál, azt ilyen apró lényegi különbségek valóban nem zavarják. Mondok egy másik példát: mikor bemutattuk a sajtónak a haderőreformról szóló elképzeléseinket, nem volt véletlen, hogy az emberi jogi bizottság elnöke, Fodor Gábor ott ült, és elmondta, hol a helyük ebben a koncepcióban az emberi jogoknak. Csak hogy nekem komoly erőfeszítéseket kellett tennem annak érdekében, hogy a közvélemény Fodor Gábor jelenlétéről és mondandójáról is tudomást szerezzen. Mi hiába próbálunk arra törekedni, hogy föl kínáljuk a lehetőséget a nyilvánosság számára, hogy teljes mélységében megismerhesse a Fidesz álláspontját, ha az ellenfeleink abban érdekeltek, hogy a Fideszről kialakult rossz képet vagy gyanakvást – az MDF-fel folytatott kettőtálasról például vagy a Fodor Gáborral való ellentétéről – fenntartsák. Ezzel nem lehet mást kezdeni, mint tudomásul venni, ellenszemet fűjni, minden reggel küzdeni, és elmondani, nem úgy van, nincs igaza, nem járulok hozzá az interjúhoz, mert elferdítette, amit mondtam, ellenben élőműsort elvállalok itt és amott, közben gyűléseket kell tartani stb.

Megtanultam, hogy a politikai kombinációk terepe nagyon veszélyes terület. Bele lehet őrlülni, és a magyar politikai elitben erre számos élő bizonyíték van. A politikai életnek hihetetlen mennyiségű eseménye van, és nincs olyan ember, aki az információk teljességével rendelkezne. Ezért mindenki valamelyest kombinálással és logikai következtetésekkel pótolja a hiányzó mozaikokat. De vigyázni kell azzal, milyen érvényességet tulajdonítunk a politikai kombinációknak, mert az információgazdagság miatt össze lehet rakni eseményeket legalább három-négy teljesen logikus forgatókönyv szerint is. Ha az emberben kialakult egy előítélet, egy logika, egy korábbi feltételezés, akkor könnyen úgy rak össze minden újabb eseményt, hogy az állandóan saját, korábban kialakult gondolkodását erősítse. Sem önkorrekcióra nem lesz többé képes, sem a valóság helyes feltérképezésére, és akkor egyik reggel úgy ébred, hogy már egy másik világban van, és mindjárt jönnek érte a bolondokházából, mert halálra kombinálta magát.

Ezeknek a Fideszről kialakított torzképeknek egyébként valószínűleg az is oka, hogy én keveset forgok újságírók és az újságírók gondolkodását befolyásolók közt. Nem járok ilyen összejövetelekre, házibulikra, nincsenek meg azok az erős személyes kapcsolataim, amelyek más politikusoknak megvannak; ők ott direktben átviszik a maguk üzeneteit egy meghatározott társaságba, amely így nincs találgatásokra kényszerítve. Nekem az üzleti, államigazgatási, önkormányzati kapcsolataim erősebbek, én sokkal inkább a politikát művelőkkel és a gazdasági életet csinálókkel tartok kapcsolatot. Szerintem az üzleti életben nincsenek is félreértések a Fidesz gazdaságpolitikáját illetően, nincsenek félreértések az államigazgatásban sem, mert én a tűzoltóságtól a hadseregig a fontosabb tisztekkel, akik aztán közvélemény-formálóként működnek, tudtam kommunikálni. De kétségtelen, hogy ebből a szempontból féloldalasak vagyunk. Ez különböző okokból alakult így, lehet is rajta változtatni, csak mint tényt

számba kell venni. Egyébként ezzel magyarázom azt is, hogy a Fidesszel vagy velem kapcsolatban olyan sok a találgatás – ahelyett, hogy személyes konzultációk lennének.

Az értelmiséggel való kapcsolatok féloldalassága azéért ilyen egyszerűen nem intézhető el, mert tapasztalatom szerint nemcsak bennük erősödnek a gyanakvások, hanem bennetek is. Sokszor az a benyomásom, hogy szabályos Fidesz elleni összeesküvésként élitek meg mindazt, amit a nyilvánosságban szereplő értelmiség rólatok gondol és ír. Ez nem hiszem, hogy normális állapot volna, már csak azért sem, mert nem magánemberek vagytok, hanem politikusok, tehát nemigen van jogotok megsértődni, és vigyáznotok kellene, hogy ne legyenek elmérgesíthető viszonyaitok.

Ezzel egyetértek. Megsértődni nem szabad. De tény, hogy időnként nehéz másként értelmezni, ami körülöttünk történik. Persze a kombinációs és konspirációs csapdába nem szabad beleesni. Azonban nekem is van egy képem arról, hogy kik azok a nyilvánosságban, akik bennünket nem kedvelnek – ami természetesen nem bűn. Csak éppen tudható, bármilyen kontextusban kerül is elő a Fidesz neve, és még ha a legjobb programokkal állunk is elő, ugyanazon szignóval ellátott írások némely lapokban mindig fanyalogni fognak. Vagy mondok egy másik példát: ha megnézek egy olyan televíziós műsort, amely azon a napon készült, mikor a Fidesz meg az SZDSZ közös sajtótájékoztatót tartott a megállapodás aláírásáról, és azt látom, hogy az első hír az, hogy az MSZP sajtótájékoztatót tartott, ahol nyilatkozott a Fidesz–SZDSZ megállapodásról, majd ennek illusztrációjaként következik a mi sajtótájékoztatónk, akkor vagy szakmailag kell nagyon gyengének értékelnem az embereket, vagy tudatosságot kell föltételeznem. Az ilyen történések előtt nem hiszem, hogy be kellene zárnunk szemünket-fülünket, tudomásul kellene vennünk, hogy vannak ellendrukkerek. Az kétségtelven nem következik ebből, hogy a magyar közvélemény-formáló értelmiséget le kellene söpörni az asztalról, zárójelbe kellene tenni. Meg kell próbálni normális nexusba keveredni azokkal, akikkel hasonlóképpen jár az agyunk, akik hasonló filozófiai alapvetésről nézik a világot – kölcsönösen.

Ez két különböző dolog. Azt én is láttam, hogy a székházügy után a Népszabadság hetekig nem írta le a Fidesz nevét az MDF-é nélkül, bármilyen kérdésről volt is szó; ezt én sem tudtam másnak, mint tudatos manipulációnak minősíteni. És más kérdés az értelmiség, amely ott van az SZDSZ környékén, de nincs ott a Fidesznél, vagy csak elvétve. György Péter hasonló filozófiai alapvetésből nézi a világot, mint te, mégis nekimentél Szárszón, és az első reakciód az volt, hogy a Fidesz elleni összeesküvés újabb tanúságtételét hallottad tőle. Még ha így gondolnád, se lenne szabad mondanod, szerintem, mert csak tovább mérgeésít a viszonyt, de számomra az is kérdés, miért volna itt szó összeesküvésről.

Szerintem ha az ember úgy gondolja, őszinte beszélgetésre jött össze, akkor megtisztelheti a vele szemben ülőket azzal, hogy elmondja nekik, mit gondol. De ez egy másik történet. Az SZDSZ körül lévő értelmiségnek van egy tekintélyes része, amelyik megszokásból van az SZDSZ mellett, történelmi okok folytán, régi

személyes kapcsolatok, generációs azonosság stb. miatt, mert egyébként a Fidesz környékén lenne a helye. Ez csak idő kérdése. Amikor a pártok profilja tisztább lesz, ezek az értelmiségiek úgyis itt fognak majd felbukkanni, mert szerintem a Fidesz programja, gondolkodásmódja, tevékenysége közelebb áll hozzájuk, mint amit az SZDSZ csinál.

Tehát fölismerik, hogy hol a helyük, és átjönnek ide szimpatizálni...

Szerintem ezt már most is tudják, csak azt mondják, nézd, én eddig is az SZDSZ-nek voltam a tanácsadója, a szakértője; igaz, hogy többnyire nem az én álláspontom érvényesül egy-egy szakmai vagy politikai kérdésben, az SZDSZ stratégiája időnként másfele megy, mint amit képviselek, de hát én a demokratikus ellenzékkel csináltam végig a hetvenes–nyolcvanas éveket, nekem ott barátaim vannak, a Fideszben nem ismerek senkit; egy ilyen hivatali viszonyra ráállni, amit a szakértői munka jelent, miközben a politikai elit meg teljesen más társaságból keveredett ki, az nehéz váltás. De ha majd a magyar politikai elit megrázkódtatáson megy keresztül – és látok olyan jeleket is, hogy 94 után újra kell rajzolni a teljes magyar politikai palettát –, akkor lélektanilag fölszabadulnak ezek a gátak, teljesen új helyzet áll elő, és nagyon sok ember – szakértő, tanácsadó, értelmiségi szimpatizáns – meg fogja változtatni a helyét. Ha végre ez a szerencsétlen politikai megosztottság, amely ma uralja a politikát, racionális megosztottsággá válik, átalakul programok közti megosztottsággá, ahol a pártok közti különbségek sorában első helyen az szerepel, hogy milyen gazdaság- és társadalompolitikában gondolkodnak, nem pedig az, hogy milyen a személyes vonzerejük, és nem a filozófiai meg a történelmi nézetek azonossága lesz az első számú szempont, akkor igenis az SZDSZ körül lévő értelmiségiek egy része a Fidesz körül fogja megtalálni természetes helyét. De ma sem állunk rosszul: szerintem a Fidesz gondolkodásmódjával, értékvilágával, programjával több értelmiségi szimpatizál, mint ahányan lándzsát törnek mellette, ha konfliktusba keveredik. Ugyanis nagyon kevesen szoktak mellette lándzsát törni, mert különböző okokból ezt ma nem aktuális vállalniuk. De majd eljön az ideje ennek is.

Ez a meggyőződésed aztán különösen nem indokolja, hogy a Fidesz elleni összeesküvésről beszélj, mint Szárszón tetted...

Azt nem állítom, hogy ez indokolt volt, még azt sem, hogy helyes volt. De az állítás lényegét fönntartom, nincs okom megváltoztatni: igenis volt ott jó néhány ember, aki úgy gondolta, a szárszói találkozó – vagy inkább kedélyes víkend – arra lesz jó, hogy ha már egyet ott vannak a politikai ellenfelek, akkor kellemetlen helyzetbe lehet őket hozni, alpári módon ráadásul, mert szerintem ez alpári módon történt.

Mi van, ha György Péter ugyanúgy gondolta, mint te: megtisztel téged azzal, hogy őszinte lesz hozzád és a jelenlévőkhez, így aztán megengedi magának a székházügy erkölcsi oldalaira vonatkozó kérdéseket?

Meg is engedte magának, noha előző este én már megbeszéltem vele a dolgot, fehér asztal mellett, sőt nagyobb társaságban. Én egész Szárszón mást sem csináltam, mint a

Fidesz–MDF viszonyt meg a székházügyet magyaráztam. Aztán amikor összeülünk plenáris ülésre, hogy az ország jövőjéről beszéljünk, meg arról, mi lesz itt 94 után, és be vannak állítva a kamerák, akkor ezt ismét előhozni, az minimum rossz szándékra utal. A politikus persze mindenkiről tételezze fel a lehető legtöbb jót, de teljesen bolond azért lehetőleg ne legyen.

Messzemenően nem utalt rossz szándékra szerintem...

Én annak láttam, most is így gondolom, de ekkora jelentősége nincs a dolognak. Jelentősége annak van, hogy több ember, akinek semmi köze nem lehetett ehhez az ügyhöz, úgy érezte, meg van vádolva azzal, hogy csendestárs egy provokációhoz. Ők megbántódtak, tőlük elnézés is kértem.

Miért nem gondolkozol legalább differenciáltabban, az értelmiségről éppúgy, mint mondjuk az SZDSZ-ről? Akkor talán nem kellett volna olyasmit sem állítanod, hogy nagymérvű közeledést érzelsz az SZDSZ és az MSZP között.

Igyekszem differenciáltan gondolkodni, csak nem szeretek más pártokról nyilatkozni, ezért beérem egy-egy sommásabb mondattal, ami aztán szükségszerűen a túláltalánosítás betegségében szenved, mint ez a mondat is. De az állítás ettől még igaz volt, és most is annak tartom. Hiszen az SZDSZ-ben időnként szervezett módon is megjelentek azok a politikai erők, platform formájában, amelyek azért jöttek létre, hogy megállítsák a párt balratolódását.

Más platformokkal szemben. De mindkettő az SZDSZ egy-egy platformja, nem a párt maga. Mint ahogy bizonyára most is voltak az SZDSZ-en belül olyan ellenzői a megállapodásoknak, akik a balra nyitást tartották volna fontosabbnak. Nem az ő álláspontjuk lett végül domináns. Akkor miért minősítet magát a pártot balra – a szocialisták felé – húzóának?

Amikor ezt mondtam – ezt mostanában már nem szoktam mondani egyébként –, akkor a pártnak ez volt a fő iránya. Persze voltak más irányok is, de azt hiszem, a párt választott tisztségviselői, akiknek mandátumuk volt rá, hogy a párt politikáját alakítsák, ebbe az irányba vitték az SZDSZ-t.

Elképeszi, amit mondasz. Lehet, hogy igazad van, és sokkal több információval rendelkezel az SZDSZ-ről, mint én, de nekem egy percig nem volt az a benyomásom, hogy valaha is domináns vonal leti volna az SZDSZ-ben az MSZP-irányultság.

Nem állítom, hogy nekem volt igazam, csak azt, hogy mérlegelve az eseményeket, én erre a következtetésre jutottam. Ezt többször el is mondtam 92 végén és 93 január–februárjában. Ez az időszak a Demokratikus Charta tetőpontja egyúttal, és nem is választható el attól. Mikor ezeket a nyilatkozatokat tettem, az SZDSZ értelmiségi holdudvarának politikai befolyása iszonyatos mértékben felerősödött, és az a szocialista orientációjú, illetve az a baloldali liberális értelmiség, amely külön-külön helyezkedik el egyébként a két párt vonzáskörében, nagyon erősen összeért: közös nyilatkozatot adtak ki, a Chartával megteremtették az együttműködés legalizált egyeztetési fórumát is, és óriási nyomás alá helyezték a magyar politikai életet – indirekt módon föltétlenül,

bár időnként közvetlenül is –, azzal a céllal, hogy a három ellenzéki párt együttműködése politikai realitássá váljon. Nem azt mondom, hogy nem volt joguk előállni ilyen koncepcióval – a politika arra való, hogy koncepciók versengjenek egymással –, csak én ezzel nem értettem egyet, és azon voltam – a Fidesz elnökségi döntései is erre irányultak –, hogy meg lehessen akadályozni a koncepció megvalósulását. Mert az nem jó. Azt a koncepciót kell előtérbe helyezni, mely a hárompólusú politikai rendszert népszerűsíti. Meg kell győzni a polgárokat, hogy ez a valósággal azonos tagolódása a magyar politikai életnek. Ezért kellett szembefordulni a Chartával. Az elmúlt fél év története szerintem engem igazol – visszamenőleg is úgy látom, hogy a Charta funkciója ez volt.

Miből látod?

Abból, hogy a Charta e pillanatban nem létezik.

Holnap – szeptember 3-án – temeti el a Horthy-rendszert.

Ami azt jelenti, hogy megint szimbolikus ügyben mozdult meg – vagyis olyan kérdésben, amely alkalmas rá, hogy a politikai életet két pólusra ossza. Szerintem ez nagyon erős gondolat volt a Chartán belül – maximális jóindulatom bizonyítékeként azt is hozzáteszem, hogy kimondva-kimondatlanul, tudva-tudatlanul akár –, és határozottan ebbe az irányba nyomták a magyar politikai életet. Erre az időszakra esik az is, hogy az MSZP vezetői a legkülönbözőbb tárgyalásokon rendre előálltak ilyen-olyan hárompárti alapon szervezendő akció ötletével: hárompárti sajtótájékoztató, hárompárti nagygyűlés a sportszarnokban stb. Nem a Chartával, de ezzel a politikai koncepcióval mindenképp szembe kellett fordulni.

Ha jól értem, az MSZP–SZDSZ közti együttműködési szándékra vonatkozó állításaid nagyrészt a Chartára alapozódnak.

Nagyrészt.

Miért nem érv számodra az, hogy a Charta olyan események kapcsán jött létre és lépett föl a későbbiekben is, amelyek valóban dichotóm módon értelmezhetők? Nincs középút és hárompólusú válasz sem Csurkára, sem a sajtószabadságra. Miért nem képzelhető el az, hogy egyébként egymástól politikailag és mentalitásukban is távol álló emberek, mint például Konrád György és Vitányi Iván összetalálkozzanak egy olyan ügy kapcsán, mint mondjuk a Magyar Rádió és a Magyar Televízió ügye?

Elképzelhető. Csak nem hiszem, hogy így történt. Egyébként is a Charta akciói közül egy olyan volt, amely erre az igen-nem logikára felfűzhető. A magyar demokrácia óriási sikere volt, mikor a Csurka-dolgozatra válaszképpen a Charta azt az óriási tömegtüntetést összehozta a Parlament előtt. Anélkül ma, azt hiszem, hátrább lennénk. De a március 15-e is, meg most a Horthy-rendszer elleni akció is szerintem sokkal inkább az ellenzéki egység összekovácsolására alkalmas. Nem gondolom, hogy a Horthy-rendszerhez a politikusoknak és a pártoknak egy temetés kapcsán viszonyulniuk kellene.

Nem hiszem, hogy ahhoz viszonyulnának; sokkal inkább az életünk átteologizálási kísérlete ellen irányul a történet.

Az fontos. Azt nem szabad engedni. Csak szerintem ez az átideologizálás nem folyik, legalábbis nem ezen a fronton folyik.

Hogyne folya. Te is mondtad, hogy egy kultúrharctól félsz.

De itt másról van szó. És a kultúrharc nem az ország ellen folyik, hanem az ország egyik része folytatja a másik része ellen.

Ez szerintem nem így van, már csak azért sem, mert az egyik része a hatalom pozíciójából folytatja, a másik része meg védekező helyzetből.

De attól még mindkettő része az országnak. Ezzel nem akartam összemosni a támadó és a támadott szerepét, csak azt akartam mondani: jó, ha megbarátkozunk azzal a gondolattal, hogy az országnak van egy olyan tekintélyes része, amelyik nem hadjáratként, hanem kiteljesedésként éli meg a dolgot, és úgy gondolja, hogy saját kiteljesedését másokra is rá kell kényszerítenie. Ha a ma kormányzó pártok szimpátiaszavazatait összeadjuk, ez körülbelül 25-30 százalékra jön ki, ami azt jelenti, hogy körülbelül ennyi politikai állásfoglalásra képes választópolgár ért egyet azzal, ami kultúrharc néven az országban folyik – ugyanis semmi más oka nincs rá, hogy szimpatizáljon a koalícióval, melynek teljesítménye igen gyenge. Ez olyan, a társadalmat komolyan megosztó konfliktus, amely eskalálódhat, tehát lekerülhet az értelmiségi viták szintjéről, egészen a napi összeütközésekig, ahogy ez most újra megtörtént a dabas-sári iskola esetében.

De ugye ezzel most nem azt mondtad, hogy az ország valóban meglévő kulturális megosztottsága ne lenne normálisan kezelhető egy normális kormány által?

Persze, kezelhető, csak tudnunk kell, hogy ha a kormányváltás után ennek a konfliktusnak a kezelésére kísérletet teszünk, rendkívül sok olyan militáns ember lesz, aki nem ért majd egyet ezzel, mert a probléma jelenlegi kezelését látja jónak, minket meg majd legszívesebben kardélre hányna és máglyán égetne el.

Valóban van egy militáns réteg, de van egy másik is, amelyik eddig csak szélsőséges megoldásokat látott – az egyházi iskola tiltását, majd most gátlástalan önérvényesítését –, de hajlamos lesz elfogadni a normális, alternatív megoldást is, amely mindkét felet élni hagyja – ha lesz egy kormány, amely ebben a megoldásban gondolkodik.

Én hiszek ebben, tehát hogy okos, türelmes, higgadt és kiegyensúlyozott politikával csökkenthető a konfliktusok száma. De azt nem akarjuk hinni, hogy a mennyei béke állapotába jutunk, ha egy másik kormány lesz.

Vissza a Chartához: természetesen gondolhatod azt, hogy a Chartában politikai célzatú párbeszédkísérlet történt az SZDSZ és az MSZP között...

Nem egészen ezt akartam mondani, csak azt, hogy nem becsülném le azt a hatást, amelyet a közvélemény befolyásolására képes és ehhez eszközökkel is rendelkező értelmiségiek gyakorolni tudnak a politikusokra. Lehet úgy befolyásolni a politikai közhangulatot, hogy a politikai erők szinte helyzet előtt találják magukat, mert olyanfajta kézenfekvő, szükségszerű és elementáris igényként fogalmazódik meg az ellenzéki egység, hogy az azzal való szembefordulás az egységbontó szerep elvállalását

jelenti. Ez politikai rizikót jelent a politikai pártok számára, amit inkább nem vállalnak, s így, kerülendő a konfliktusokat, szép lassan engednek a nyomásnak. Én azt éreztem, hogy számomra itt politikai kényszerpályák teremtnének: aki nem abban az irányban beszél, amelyben már a tizedik glossza jelenik meg, a nyolcadik értékelés, a tizenötödik tanulmány, annak olyan konfrontációt kell vállalnia, amelyben biztos, hogy nem nyerhet. Mi sem nyertünk, sőt jelentős mértékben veszítettünk ezen a konfrontáción.

✕ *Nem véletlen. Abban látom a hibákat, hogy azokban a kérdésekben, amelyekben a Charta teljes súlyával megnyilatkozott, és amelyek valóban egyértelműek voltak, nem lett volna szabad elhatárolódnotok vagy elvonulnotok. Ettől még folyamatosan felhívhattad volna az általa látott politikai veszélyekre a figyelmet, és kikérhetted volna magadnak, hogy ezzel az ürüggyel netán más kérdésekben is belekényszerítsenek ellenzéki együttműködésbe és arctalanságba.*

Én a Chartát soha nem ítéltam el. Párhuzamosan mondtam dicsérő, elismerő, annak szükségességét elfogadó és az abban rejlő veszélyeket is hangsúlyozó értékeléseket. Az egyoldalúságot próbáltam kerülni – nem biztos, hogy mindig sikerült. De most már jól láthatóan a megítélésbeli különbség abban van köztünk, hogy én csak egy olyan kérdést láttam, amelyre azt mondtam, itt nincs mese – ez a Csurka-dolgozat volt. A tavaly szeptemberi tüntetés tömegmérete is azt mutatta, hogy ez valóban vagy-vagy kérdés volt. De több ilyen nem volt. A Charta március 15-i összefüvetele meg végképp nem, hanem alkalom arra, hogy a Szocialista Párt végre március 15-i hagyományokat gründoljon maga alá, mert korábban neki nem volt ilyenje.

Március 15-e a Rádióról és a Televízióról szól.

Vöröslöttek a szegfűk. Arra volt jó az egész, hogy Horn Gyula vezetésével a Szocialista Párt derékhadra március 15-én föl tudjon vonulni azokkal együtt, akik a nyolcvanas években velük szemben szoktak volt felvonulni. Magyarországon három pártnak volt március 15-i hagyománya: irányultságából fakadóan, nemzeti liberális szárnya miatt az MDF-nek volt ide kapcsolódó történelmi-szellemi kötődése, volt a demokratikus ellenzék egy részének és a Fidesz diákkörrelődjének. Az MSZP minden március 15-én csak a hatalom oldalán jelent meg. Ez az alkalom tehát nem a médiáról szól.

Gondolkozz egy átlagos ember fejével: miért szólt volna neki arról március 15-e, hogy ott az MSZP image-váltása történt meg, és nem a Rádió és a Televízió ellen folyó abszurdumok miatti tüntetésen vesz részt?

Mert ha egy ilyen rendezvénynek két kiemelkedő személyisége van: Konrád György, aki beszél, meg Horn Gyula pártelnök mint legmagasabb rangú politikus, akit a kamera mutat, aki nyilatkozik, aki napokon keresztül szerepel ezzel az ürüggyel, akkor itt ez történt.

✕ *Már megbocsáss, a parlamentben te is leültél az MSZP-ekkel tárgyalni számos alkalommal. Legitimáltad a Szocialista Pártot. Óhatatlan, hogy Konrád György és Hankiss Elemér is legitimálta Horn Gyulát – a tömegben, nem a szónoki emelvényen! Mi a különbség a két legitimáció között?*

Nem Konrád György és nem Hobó legitimálta őt, hanem a Charta, minthogy a Charta fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy a mostani kormánykoalícióval szemben minden jóérzésű embert egy kalap alá kell gyűjteni. Ennek ellenére a Csurka-dolgozat elleni Charta-tüntetés megszervezésében végig részt vettünk, vidékről is sok embert hoztunk fel, mozgósítottuk az aktivistáinkat...

Azzal nagyon egyetértettem, hogy szónoklatot viszont nem vállaltatok.

Akkor vált világossá számunkra, hogy miről van szó, amikor a Charta nem tudott ellenállni annak a nyomásnak, hogy pártok politikusai legyenek a rendezvény vezérszónokai. Innentől kezdve azt mondtuk, hogy nem tudunk részt venni a Chartában. A stratégiánk, hogy belülről segítsünk kivédeni a nyomást, megbukott, nincs más, mint kívülről viszonyulni a Chartához.

Még egy vonatkozása azonban van a Charta-ügynek: az a vád, miszerint a Fidesz letért arról az eredeti pályáról, amelyben a civil mozgalmak és az autonóm polgári önszerveződések támogatását tűzte ki célul, elsősorban a Charta elleni fellépésre alapozódik. És ha azon gondolkodom, miből alakult ki az a kép, hogy a Fidesz a hatalomgyakorlást csak úgy tartja hatékonynak, ha az központból és politikai elképzelés alapján történik, és nem kell másokkal egyezkednie, akkor rájövök, hogy ebben nemcsak a Chartához, hanem valószínűleg a szakszervezetekhez való viszonyotok is szerepet játszott.

Igen. Mert a szakszervezetekhez való viszonyunk egyik fontos kiindulópontja, hogy nem akarunk korporatív rendszert. Tehát elismerjük, hogy a szakszervezetekre szükség van, de nem akarjuk, hogy túlterjeszkedjenek azon a szerepen, amely egy modern államberendezkedésben ki van nekik osztva. A korporatív rendszer persze választható alkotmányos berendezkedés, vállalható államszerkezeti modell, csak mi nem szeretjük. A Szocialista Párt nagyon szereti, az ő elképzeléseibe ez nagyon belefér. Nekünk viszont rosszak az ezzel kapcsolatos történelmi tapasztalataink – ha már a két világháború közöttől kell példákat hozni –, amelyekből világos, hogy a korporatív rendszernek szélsőséges politikák érvényesülését segítő változata is van. Másrészt a kétkamarás parlamentet sem szeretjük, mert félünk attól, hogy a népképviselési elven alapuló törvényhozó hatalom fölé rendelődik egy olyan második kamara, amely a korporációk elvén fog kialakulni – szakszervezetek, egyházak, nemzetiségek stb. Nem akarjuk a tényleges népképviselés lehetőségét ezzel beszűkíteni, sőt ez egy idő után az értelmét is elveszi a népképviselésnek. De az ellenérzésünknek gazdaságpolitikai oka is van: ma Magyarországon kétfajta gazdaságpolitika létezik: egy baloldali elosztásközpontú gazdaságpolitika – melyet szerintem két párt vall magáénak, az MSZP meg az MDF –, ez, úgy gondolom, az ország számára e pillanatban nem kívánatos. És van egy termelési-központú, gazdasági növekedés-központú gazdaságpolitika, melyet sokkal inkább a liberálisok, a Fidesz meg az SZDSZ képviselnek. Az előbbinek a bázisa természetesen a szakszervezetek, az utóbbinak meg a munkaadók, a vállalkozói érdekképviselések.

De van egy másik vitánk is velük: én azt állítom, hogy ma az elosztási rendszerek teljes reformjára van szükség: a nyugdíjrendszert és az egészségügyi rendszert is meg kell reformálni. Nem egyszerűen csak a szolgáltatások minősége szempontjából, hanem a finanszírozási rendszert és az erre szerveződött államigazgatási rendszert is teljesen át kell alakítani. És állítom, azzal, hogy a szakszervezetek törvényes módon megszállták, elfoglalták a tb-t és annak teljes igazgatási szféráját, a struktúra konzerválásában és fenntartásában, a reform ellenében lettek érdekelték. Szerintem az idő egyébként ebben nekünk, vagyis a liberális gazdaságpolitika híveinek dolgozik, mert utolsó napjait éljük annak a helyzetnek, mikor a munkaadói és munkavállalói érdekképviseltek közösen lépnek fel a kormánnyal szemben. Amint piacbarát gazdaságpolitikát folytató kormány jön létre, egy csapásra megszűnik az a ma nap mint nap tapasztalható abszurd helyzet, hogy gazdaságpolitikai kérdésekben érzékeny áll fenn a munkaadók és a munkavállalók közt a kormánnyal szemben. Egyébként ma a munkaadói oldal érdekképviselőinek a kialakulatlansága az egyik legerősebb gátja annak, hogy Magyarországon modern érdekegyeztetési rendszer jöjjön létre, ami nélkül nem lehet gazdaságpolitikát csinálni. De mindannak ellenére, amit most a szakszervezetekről elmondtam – s ebben nincs ideologikus elem, csak praktikus érvek vannak, tehát nem a múltjukról beszélek, hanem arról, hogy a mai és a jövőbeli Magyarországon milyen dilemmákat vet fel a szakszervezetek jelenlegi működése –, azt gondolom, a szakszervezetekre 94 után is szükség van, és meg kell kísérelni megállapodni velük, mert olyan gazdasági helyzet lesz Magyarországon, amelynek az orvoslása csak széles körű összefogással képzelhető el.

No de ugye onnan jutottunk el ide, hogy az érdekképviseltekkel meglévő konfrontációk indokolhatják azt a képet, hogy a Fidesz egycentrumú társadalmi-politikai berendezkedést képzel el. Tudok mondani ellenpéldát: az Agrárszövetséggel való együttműködésünk ennek az ellenkezőjét mutatja. Ugyanis mögötte áll az egész MOSZ. Tehát a mezőgazdasági érdekképviseltekkel kiegyensúlyozott a kapcsolatunk, és szerepüket fontosnak látjuk a döntéshozatalban. Ugyancsak ennek az ellenkezőjét mutatja a kamarákkal való együttműködésünk. Tehát politikaelméleti következtetést levonni a magatartásunkból, és azt mondani, hogy ez egy bizonyos államfilozófiai gondolkodásmódot leplez le, tévedés, mert a másik oldalon ki tudom mutatni, hogy pont ellenkező irányban teszünk kísérleteket.

Térjünk rá a székháziügyre, pontosabban ennek egy vonatkozására. Abban ugyanis igazad van, hogy politikai magatartásokat, cselekedeteket, taktikai húzásokat általában nem lehet a magánerkölcs mércéjével mérni. Abban is igazad volt, mikor azt mondtad, világtörténelmi tragédiák származtak abból, ha a politikában központi szerepet kapott az erkölcs, és morális elvekre hivatkozva akarták megerősíteni a társadalmakat. De egy dolog ez, és más dolog a közéleti tisztaság. És ennek része az, hogy kulcskérdésekben elsősorban, de fontossá dagasztott vagy fontossá dagadt kérdésekben is egy párt erkölcsi alapállása világosan kiderüljön. A székháziügy kapcsán meg az derült ki,

elsősorban Áder János igen rosszul sikerült nyilatkozatából, hogy a Fideszt csak a jogszerűség érdekelte a dologban, minden más megközelítés számára elhanyagolható erkölcsi kérdésnek minősült. Ez az álláspont pedig a Fidesznek azt az önmagáról szóló korábbi állítását tette hiteltelenné, hogy politikai érdekeinek képviselője és taktikai lépéseinek megvalósítása során a közéleti tisztaság szempontjait nem fogja felrúgni.

Itt valóban csak az a kérdés, hogy a székházügy, amely jogilag tiszta volt, erkölcsi kérdésként hogyan mutatja magát. Én erkölcsileg sem érzem dehonesztálónak a dolgot, és az ezzel kapcsolatban nemtetszésüknek hangot adó vélemények sem morálisan kifogásolták a Fidesz lépését, inkább politikai kifogások merültek fel, mert az MDF-fel keveredtünk közös ügybe. A helyzet az, hogy minden pártnak van vagyona: nagy értékű ingóságok, mint a gépkocsiparkok és az irodák technikai felszerelése például, és hasonlóan nagy értékű ingatlanok. Mindez a pártok tulajdonát képezi, tehát a pártoknak a rájuk vonatkozó vagyongazdálkodási szabályok szerint joguk van eldönteni, mit csinálnak a vagyonukkal. Állítom, hogy hónapokon belül alig lesz olyan ingatlan, amelyet a pártok ugyanezen törvény alapján kaptak, és még mindig a tulajdonukban lesz. Hasznosítják stb. Tehát ez az ügy szerintem csak abban az értelemben erkölcsi kérdés, hogy mit gondolnak a polgárok arról, hogy az állam által párttulajdonba adott vagyontárgyakkal a pártok sajátjukként rendelkezhetnek-e vagy sem. Vannak, akik szerint nem rendelkezhetnek, hiszen az államtól kapták, ezért a velük való tulajdonosi rendelkezés nem helyes. Mások szerint meg helyes. Én ez utóbbi álláspontot képviselem, ezért nekem nem volt erkölcsi dilemmám a székházeladással kapcsolatban. Erkölcsi dilemmám akkor volt, mikor felmerült a kérdés, hogy el lehet-e fogadni az MDF-fel közös tulajdonba kerülő ingatlant vagy sem. De aztán ez a kérdés megoldódott, miután más lehetőséget nem tudtak felajánlani. Választhattuk volna még azt a megoldást, hogy továbbra sem kapunk évekig semmit, de ezt a párt nem engedhette meg magának.

Arról nem beszélve, hogy már korábban is köztudott volt mindenki számára, hogy ez így történt. Az adatok is nyilvánosak voltak, bárkinek rendelkezésére álltak az ingatlan-nyilvántartásban. Írt róla az újság is akkoriban: még arról a tervről is, hogy miután nem tudnak ingatlant adni a két pártnak, készpénzben elégítik ki őket, és majd ők vásárolnak maguknak olyan ingatlant, amelyet akarnak. Ezt a megoldást a Fidesz Országos Választmánya leszavazta, mert az tényleg botrányos lett volna. Tehát én azt gondoltam, ezen már túl vagyunk, megírták, mindenki tudja – nem is kapott több figyelmet, mint amennyit megérdemelt –, és ha rá akarják verni a balhét a Fideszre, akkor mindenki másra is rá kell verni, hiszen mindenkinek van ingatlana, és mindenki üzletel vele. Nem éreztem, hogy kilógunk a sorból. Tévedtem, mégpedig alaposan. Annyira meglepő és nagy erejű támadás indult velünk szemben, és mi annyira készületlenek voltunk, hogy nem is tudom fölróni senkinek, ha nem fogalmazott világosan. Az atombomba meglepetésével csapott be a dolog. Mivel azonban a legnagyobb erkölcsi kárt az okozta volna, ha az derül ki, hogy az ügy jogszerűtlen, ezt a vádat kellett

minden erővel elhárítani. Ezt követően meg úgy láttam, meghátráltak a támadók, és a médiának az ügyben bennünket támadó része azóta is meghátrálásban van.

✂ *Hadd kérdezzek kicsit általánosabban, miután a székházügy és az MDF-fel való kokettálás vádja is – amiről az elején már beszéltünk – erkölcsileg kezdi ki a Fideszt. Szerinted a közérdekű vagy közérdeklődésre számot tartó cselekedetek erkölcsi vonatkozásait lehet-e egyáltalán irrelevánsnak minősíteni, abból kiindulva, amiről már szintén beszéltünk, hogy a közéleti erkölcs és a morál szabályai nem mindig fedik egymást?*

A cselekedetek következményeit kell mérlegelni. Max Weber gondolkozott erről legvilágosabban, és szerencsére fejtegetései magyarul is olvashatók. Ő kimondja, hogy itt nem arról van szó, hogy erkölcstelen magatartás ütközik meg erkölcsi értékekkel, hanem arról, hogy különböző erkölcsök vannak. A politika ezen belül következményorientált erkölcsi felfogás: a politikusnak azért kell erkölcsi felelősséget vállalnia, hogy amit tesz, annak mi lesz a következménye. És az is erkölcsi megítélés tárgya, hogy ha valaki elvállalt valamilyen hivatást, ám nem vállalja el annak a játékszabályait, akkor kárt okoz, ami erkölcsi következményekkel is jár. Vannak esetek, amikor negligálni kell az erkölcs bizonyos szabályait – adott esetben például az igazmondási kötelezettségre vonatkozót, mely a magánerkölcs alapszabálya. Klasszikus példa: ha a pénzügyminiszternek felteszik a kérdést, igaz-e, hogy három nap múlva le fogják értékelni a forintot, neki erre nem szabad igenlő választ adnia, mert az őszinteségből fakadó gazdasági kár – és az erkölcsileg szintén megítélhető – nagyobb, mint az, amely a szavahihetőségén esett. Aztán persze mosakodnia kell az újságírók előtt, mert nem mondott igazat. Ez a szakmával jár. Az ilyen helyzetek sora egészen a szélsőséges döntésekig folytatható – háborús helyzetekben nem egy ilyen döntést éltek meg nagy politikusok is. Ezek a dilemmák persze nem leltározhatók fel, dönteni csak a konkrét esetekben, a következmények mérlegelésével lehet. A világ egymástól eléggé elválasztható szférákra különül el, ahol különböző szabályok vannak érvényben, ezért ugyanannak a cselekedetnek más az eredménye A pályán, mint B pályán, s ezzel számolni szintén erkölcsi kötelesség.

Nekem annyiban volt szerencsém, hogy sokat olvastam egzisztencialistákat, s az egzisztencialista drámák tekintélyes része erről a dilemmáról szól, különösen az olyan politikusabb vénájú íróknál, mint Sartre. Tehát elméletben vagy az irodalmi élmény szintjén én ilyen helyzeteket már átéltem, és most, amikor mindennap szembesülök a döntés erkölcsi dilemmáival, jó, hogy van valamiféle iránytűm. Nagyon fontos, hogy ez az embert ne viselje meg lelkileg. Ezért úgy gondolom, hogy a politikában csak kiegyensúlyozott és ebben az értelemben érett embereknek van helyük. Akik egy fontos döntés pillanatában összezavarodnak, mert újként szembesülnek azzal a konfrontációval, amely bennük belül óhatatlanul lejátszódik, azokat az embereket nem szabad odaengedni mások sorsának intézéséhez. Ez nemcsak kor és tapasztalat függvénye, hanem alkati kérdés is: vannak emberek, akik nem tudják elviselni az ilyen értékrendek

és helyzetek közti konfliktust. Ők nem alkalmasak politikai döntéshozóknak. Én saját munkatársaimat is nézem ebből a szempontból – az ember azért filozofálgat is, nemcsak ügyeket intéz a munkatársaival, nemcsak forгатókönyvekben gondolkodik, s ilyenkor lehet olyan szituációkat előidézni, ahol ilyen típusú döntésekről kell nyilatkozni. Ebből aztán kikövetkeztethető az illető alkata. |

Vizsgáztatod őket?

Mint ahogy mások nyilván engem vizsgáztatnak. Ez nagyon fontos! Minél nagyobb egy ország, minél nagyobb a befolyása a világra, a bizonytalan döntéshozók annál nagyobb kockázatot jelentenek. Amerikában ezek a tesztek egészen örületes mértékeket öltenek. Ott nem kerülhet olyan ember fontos pozícióba, aki alkalmatlan rá, annyi szűrőn kell átmennie. Én egyébként a magyar belpolitikában – szerencsémre vagy szerencsétlenségemre – sok embert láttam ilyen dilemmákban elbizonytalanodni és összezuhanni. Világos morális tartással rendelkező embereket is. Sokan hullottak ki emiatt a Fideszből is. Bár nekünk talán annyi előnyünk volt, hogy 88-tól végigjártuk a politika különböző stációit, és volt módunk ehhez hozzászokni. Ha egyszerre szakadt volna rám ez a lélektani teher, lehet, hogy én sem bírtam volna el. Így könnyebb, hogy voltunk rendszerellenzékben radikális csapatként, aztán az átmenet tárgyalásos módszerében kellett gondolkodnunk – a radikalizmust az ésszerű kalkulációval felváltva engedményeket kellett tennünk és kompromisszumokat kötnünk –, majd jött a parlamenti politika, ahol kis pártként próbáltuk ki az ellenzékiiséget, most nagy pártként próbálgatjuk ugyanezt, az önkormányzatokban pedig kormányzati pozícióból, döntéshozóként...

Úgy érted, már nagy párt vagytok?

Szerintem igen. Tehát azt gondolom, szerencsénk volt, történelmi szerencsénk, hogy a politika sűrűjébe fokozatosan kerültünk be. Ez rajtunk kívül egyetlen másik pártnak sem adatott meg. Ez életkori szempontból is kedvező adaptációs időszakban történt, amikor még tud váltani az ember, és ezt föl is tudja dolgozni.

✕ *Mégis szeretném, ha ezt az egész kérdést léletszerűbb problémán értelmeznéd, mint a sartré-i drámák. Mondjuk azon, amelyről már más vonatkozásban beszéltünk. Ugye azt mondtad, az ország és a kormány stabilitása lehet, hogy még elképzelhetetlen összetételű koalíciók létrejöttét követeli meg, ami adott esetben azt jelenti, hogy az ismert teljesítményt nyújtó és a közmegítélésben az ismert helyen álló MDF 94 után ismét kormányzati pozícióba juthat. Az indokait is elmondtad ennek, amelyek mind racionális és méltánylandó indokok – a stabilitás szempontjából. Nem azok a politikai bizalom vagy a közéleti erkölcsi szempontból: ez ugyanis azt jelenti majd a közvélemény számára, hogy a politikában bármi megtehető négy éven keresztül, az ezért járó büntetés – ami adott esetben egy párt vagy egyes személyek kihullása a politikából – nem éri el az elkövetőket. Övék marad a hatalom összes előnye – hisz te is tudod, hogy az emberek a hatalom előnyeiben és nem terheiben gondolkoznak.*

Bizonyos szempontból igazuk is van.

† A politikai felelősségről alkotott reális kép kialakulása és a választói akarat fontosságában való hit rendülhet meg egyszer és mindenkorra egy ilyen megoldás esetén. Legalább olyan súlyos érv, mint az ország stabilitása.

Sajnos ez így van. A két dolog szemben áll egymással. Ráadásul ha arról kell gondolkodnunk, hogy a liberális mag köré szerveződő koalíciót ki kell majd bővíteni, mert a liberális pártok nem adják ki a parlamenti többséget – noha én ezt még mindig reális, tehát nevetségessé válás nélkül kitűzhető célnak tartom –, ez a probléma mind balra nyitáskor, mind jobbra nyitáskor előkerül. Ezt a kormánykoalíciót föltehetően nem akarják majd az emberek a hatalomba – ha akarják, akkor az egész beszélgetésünk zárójelbe tehető, teljesen téves helyzetértékelésen alapult az egész, hisz akkor a polgárok teljesen mást gondolnak, mint amiről mi itt beszélgetünk –, és balra ugyanez a probléma merül föl, hiszen ott számos olyan ember van, akiről azt gondoljuk – valószínűleg a közvéleményhez hasonlóan –, hogy felelős az ország mai állapotáért, és ahogy egyre több MSZP-s jelölt kerül megnevezésre, ez az érzés egyre inkább erősödik. Ha mégis előáll a jobbra vagy a balra nyitás dilemmája, biztos, hogy a közvélemény hangját meg kell majd hallgatni, és meg kell próbálni befolyásolni is. Vitát kell indítani a sajtóban, a pártban, különféle szervezett fórumokon, és világossá kell tenni, hogy az erkölcsi szempont jogosult is, súlyos is. De van egy másik szempont, a kormányozhatóság. Ha az előző minősül súlyosabbnak, és nem nyitunk, akkor két lehetőségünk marad: az első, hogy azt mondjuk az MDF-nek vagy az MSZP-nek, amelyik az első liberális párt mögött végzett másodikként, hogy alakítson ő kormányt. Azt hiszem, ha a nyitás morális szempontból elítélhető, akkor a lehetőség átadása még inkább az. A második lehetőség, hogy új választások kiírására teszünk javaslatot, mert nem tudunk kormányt alakítani. Amivel azt kockáztatjuk, hogy az eredmények ismétlődnek, sőt a liberálisok veszhetnek, mert miért szavaznának az emberek még egyszer olyan pártokra, amelyek láthatólag nem tudnak együttműködni másokkal. Ezt már kipróbálta az ország, ez nem kell. Nem beszélve arról, hogy így a szerintünk morális szempontból negatív megítélés alá eső jobb- és baloldalt segítjük erősebb pozícióba – és ez is megítélhető morális szempontból. Tehát ezeket a vitákat kell majd a lehető legszélesebb körben, hideg és világos fejjel lefolytatni, és a döntés meghozatalánál figyelembe venni a közvélemény hangulatát. Egyébként a magyar közvéleménynek szép lassan azt is el kell magyarázni, hogy a tiszta váltógazdálkodás csak a kétpártrendszerben valósul meg. Csak ott jogos elvárás, hogy biztosan mennek azok, akik buktak, bár ott sem mindig valósul meg. Ennélfogva az a dilemma, amelyről eddig beszélgettünk, a nem kétpártrendszerű országokban mindig előkerül – a probléma tehát nem speciálisan magyar. A konkrétabb gondolkodásnak egyébként az is akadálya ma, hogy a magyar politikai rendszer még jelentősen tisztulni fog. A Fidesz a világos profilkialakítás nagyobbik részén már túl van, úgy látom, az SZDSZ-nek sincs túl sok hátra, belső konfliktusok miatti komoly váltásra nálunk már nem kell számítani, azonban mind az MDF-ben, mind

az MSZP-ben vannak olyan nyitva hagyott kérdések, amelyek rendkívüli mértékben befolyásolják, milyen párt alakul ki belőlük valójában.

X *Ha jól értem, amit a beszélgetés elején és most elmondtál, az a közkeletűvé tett felfogás, amely szerint a Fidesz pragmatizmusa azt jelentené, hogy hajlandó taktikai megfontolásokról vagy hatalmi érdekekről zárójelbe tenni az elveit, végül is a politika alaptulajdonságának félreértésén alapul: az elvek súlyának és megvalósíthatóságának mérlegelése során dől el, mi az, amit ebből – időlegesen vagy véglegesen – feladni kényszerültök.*

En ezt mindig is igaztalan vádnak gondoltam. Szerintem mi hozzájárultunk a magyar politikai gondolkodás megújításához, és ennek a lényege épp a politikai elvekről való gondolkodás új módja. Úgy látom, a magyar politikára nagyon gyakran a doktrínerség jellemző, ami azt jelenti, hogy egy párt konkrét kérdésekben is a programjában, a filozófiájában leírt elvekből próbálja meg levezetni a megoldásokat. Ezt az első pillanattól rossz megközelítésnek tartom. Az egyetlen lehetséges és életképes politika fordítva gondolkodik: látja a problémákat, látja a megoldási lehetőségeket, és az elvek alapján azt tudja megmondani, hogy balról és jobbról melyik megoldási lehetőség van eleve kizárva. A kettő közötti mezőben elhelyezkedő számos lehetőséget pedig praktikus szempontok alapján mérlegeli. Bizonyos elveket nem léphet át egy liberális párt – ez a lényeg. Ha átlépi, megbukik. Ezt nem lehet taktikával elfedni. Ezt persze nem mi találtuk ki, épeszű politikusok a világon mindenütt így gondolkoznak. De ez Magyarországon is meghonosodni látszik.

A vádnak egyébként is pont az ellenkezője igaz a Fideszre. Nagyon sok olyan kérdésben vállaltunk az elveinkkel egyező álláspontot, amelyről azt lehetett gondolni abban a pillanatban, hogy népszerűtlen lesz, veszíteni fogunk rajta. Volt, amikor veszítettünk, volt, amikor nem, mert sikerült a közvéleményre erős nyomást gyakorolnunk, s a közvélemény közel sem volt egyértelműen elkötelezve valamilyen irányban, hanem megdolgozható állapotban volt. A kárpótlás ügyében például nem volt kialakult társadalmi álláspont, és ennek a változása nagyrészt az erőteljes fellépéshez és a világos érveléshez igazodott. Amikor a frakcióülésen eldöntöttük az álláspontunkat, számoltunk vele, hogy ez esetleg a bukásunkat okozza, de legalábbis biztosan népszerűség-eséshez vezet. Nem így történt. Ugyanez volt a helyzet az igazságtétellel vagy az expóval. A nyugdíjügy is ilyen volt: számoltunk azzal, hogy az álláspontunk népszerűtlen lesz. Ezen veszítettünk is. Az az igazság, hogy ha ma ugyanez a kérdés előkerülne, nem vagyok benne biztos, hogy a frakció olyan egyértelműen kiállna a szakmai álláspont mellett, mint akkor. Ugyanis nagyon sok kellemetlen helyzetbe kerültek bele az embereink: haza kellett menni, és a helyi nyugdíjasklubban meg kellett próbálni elmagyarázni a költségvetési hiány elég bonyolult kérdését. A támadók érvelése meg eléggé egyszerű volt: érzéketlenek vagytok, hiszen a többiek azt mondták, lehet adni. Ez sok fideszest megviselt. Feladatuk volt elmenni a nyugdíjasklubokba, én is elmentem néhányba, és sokan azzal jöttek vissza, hogy végül is nem vagyunk kormányon, miért

kell nekünk egy ilyen konfliktust vállalni. Miért kell ellenzékbeli emiatt szenvednünk. Ez egy épeszű politikai fölvetés, bár én továbbra is úgy gondolom, az volt a helyes álláspont – ezt majd 94 után meglátjuk, mert ennek lesz hatása a választási szereplésre.

A rólunk szóló vitákat egyébként elsősorban azért kedvelem, mert mindegyik a szemantika szintjén marad. Kevés a tény. Föltételezések vannak, csak éppen bizonyos feltételezéseket bizonyítottnak vesznek a bennünket kritizálók, és ezek alapján építik tovább a kritikájukat. Kártyavár: nagyon tetszetős építmény, ezért veszélyes, de meg is könnyíti az ember dolgát: ha nyilvánosságot kap, csak a legalsó kártyát, az egyetlen nem igazolt állítást kell kihúzni, a többivel nem kell foglalkozni, anélkül is összeomlik az egész. Ezért szeretem az élő tévéműsorokat, mert ott nincs mese, ha az ember tudja, melyik az a lap, amelyet meg kell fogni és ki kell húzni. Ha nem tudja, baj van.

Térjünk rá a belső vádakra; felsorolnám őket. Elhangzott, hogy a Fidesz története a belső leszámolások története, hasonlították ezt a bolsevik párt legkegyetlenebb időszakához is. Elhangzott, hogy lefoszlott rólatok az a gyermeki báj és ifjúi hamv, amely miatt egy ország szeretett benneteket 90-ben, és maradt az eltökéltség, a hideg racionalitás, ami sokakban félelmet ébreszt. Elhangzott, hogy a véleménykülönbséget belső aknamunkának fogjátok föl, és a világ politikai szempontok szerint van felosztva – a barát és az ellenség nem magánszimpatiák és ellenszenvek alapján választódik ki, hanem politikai egyetértés szerint. És végül jössz te, a vezér és kancellár: az az attitűd, amellyel a világban élsz, félelmet ébreszt a normális polgároknál. Ezek az állítások nemcsak a Magyar Narancsban jelentek meg, hanem közkeletűvé váltak, talán azért is, mert a Népszabadság elég tisztességes terjedelemben foglalta össze a Narancs vádjait a maga egymillió olvasójának.

A biztonság kedvéért. De menjünk sorba, és minden állítás mellé próbáljunk tényeket találni. Gonoszságunk első bizonyítéka, ugye, a leszámolások sora. Nem árt tisztázni a fogalmat: leszámolásnak a történelemben azt hívják, mikor egy politikai irányzat vagy hatalom megsemmisíti – fizikailag és politikailag – az ellenfeleit. A Fideszen belül voltak viták, stratégiai kérdésekben is, ezekben kivétel nélkül szavazással születtek a döntések: a többség többség lett, a kisebbség pedig kisebbség. Ezt nem leszámolásnak, hanem demokráciának hívják. Hogy egy példát mondjak: a legutóbbi alapszabály-módosítással a belső viták egyik legfontosabbikát hagyta maga mögött – remélhetőleg véglegesen – a párt: hogy mennyire lehet megőrizni a mozgalmi elemeket. Ez a vita végigkísérte a Fidesz történetét. Bázisdemokraták ütköztek össze a képviselői elvre épülő politizálás híveivel. Én az utóbbiak közé tartoztam. Ezt a vitát kongresszuson zártuk le, szavazással, úgy, hogy előtte két alkalommal megyegyűléseket tartottunk, ahol mindenkinek módja volt hozzászólni a kérdéshez. Sok száz módosító indítvány érkezett be, egy teljes nap és éjszaka csak szavaztunk. A felek megütköztek, nem tudtak egymással megegyezni, tehát szavazással döntötték el a kérdést. Ezek után azt mondani, hogy leszámoltunk a bázisdemokratákkal, kissé mulatságos és igen rosszindulatú megközelítés. Ez a személyi kérdésekre is vonatkozik: nem volt olyan személyi döntés

a Fideszben, amely leszámolásnak volna minősíthető. Ezek mindegyikében is szavazás döntött.

A harmincas évekbeli sztálini párttisztogatások hasonlaltal kapcsolatban pedig arra szeretném felhívni a tájékozatlan és kiszolgáltatott olvasó figyelmét, hogy akkor az embereket helyben, a fal mellett főbe lőtték – bármilyen furcsa is, ilyen a Fideszben nem volt. Ami nálunk történt, az nem más, mint ami bármelyik nyugat-európai pártban történik, és ami mindig lesz, amíg a politika pártalapon szerveződik. Nem lehet a többpártrendszerit igenelni anélkül, hogy a pártok belső működésének törvényszerűségeit el ne fogadnánk.

Mármint hogy a pártok azokat az embereket tömörítik, akik alapkérdésekben meg tudnak egyezni, mások meg törvényszerűen kimaradnak.

Így van. Ennek a módja az, hogy vitát nyitnak, majd a többségi vélemény eldönti, milyen irányban haladjon a párt. Amelyik párt egyszerre két vagy több irányba megy, az szétesik. Az alapkérdésekben egyetértők között is óriási viták vannak, és így is irtózatosan nehéz egy pártot integrálni mindenütt a világon. Ezt pártelnökként magam is érzem. Persze nem azokat a pártokat, ahol az őrszervező vagy a szellemi guru az élre áll, és minden tag ugyanazt a tíz könyvet olvassa kötelező olvasmányként. De olyan pártban, ahol állandó vita van, ahol hatalmas szakértői csoportok dolgoznak, és tanácsadók garmadája van alkalmazva, mint nálunk, ez iszonyatosan nehéz dolog. Ha aztán alapirányokban sincs egyetértés, akkor a párt integrálhatatlan és szétszakad. Tehát a fenti kritika a Fideszt semmilyen összefüggésben nem találja el.

Akkormiért éri mégis szerinted? Hiszen amiket most elmondtál, azok valóban elemi tények.

A kérdésed abból indul ki, hogy az embereket az elemi tények általában zavarni szokták abban, hogy az előítéleteket megfogalmazzák. De rosszul gondolkozol az emberi nemről: vannak emberek, akiket nem zavarnak a tények. Attól, hogy valakinek sok iskolája van és sok papírja a műveltségéről, még tartozhat az emberi fajnak ehhez a részéhez. De menjünk tovább: a gyermeki hamv lefoszlása és a félelmet keltő stílus. Az előbbi egyszerűbb, azzal gyorsan végzünk. Bármilyen meglepő, 88-hoz képest mi is öt évet öregedtünk. Persze nem vagyok ellene annak, hogy ezeket a négyéves lányomhoz tapadó képzeteket egy párt addig ápolja magáról, ameddig csak lehet, de ez komoly nehézségekbe ütközik. A politika a megegyezések megkötésének és az ütközések vállalásának a mestersége. Vagyis nem lehet állandóan mosolyogni. Ha mindig csak konszenzusra kellene jutni – ami azt jelenti, hogy mindig mindenben meghátrálunk –, akkor lehetne folyton mosolyogni, de az ilyen ember sürgősen húzódjon ki a politikából, mert rendkívül sok kárt fog csinálni, és a mögötte lévő emberek érdekeinek képviselőtére alkalmatlan. Ehhez ugyanis időnként konfrontációkat kell vállalni, ami nem egy hamvas magatartás. Ha a konfrontáció elmérgesedik, ami a politikában elő szokott fordulni – például ha azt mondják az emberre, hogy Sztálinhoz hasonlóan főbe szokta lövetni az ellenfeleit –, akkor meg végképp nem a gyermeki hamvasság szokott sugározni a vitafelekről. Másrészt: lehetne ugyan kísérleteket tenni annak

érdekében, hogy mesterségesen fenntartsunk magunkról egy ilyen képet, de ez nem volna kedvemre való, mert túl öreg vagyok hozzá. Elmúltam harmincéves, és bizonyos kor után a hamvasság képzetének fenntartása nem pozitívum, hanem infantilizmus.

Valószínűleg azt veszik nehezen tudomásul azok, akik kedvelnek téged, hogy profizálódál. Megtanultad különválasztani magadban a magánembert és a politikust. Régen ez nem ment: a választások éjszakáján még nem tudtad leplezni az örömdetet, emlékezetes módon vigyorgtál, tapsikoltál, és a lábadat a levegőbe dobta; láthatóan magánörömet is okozott a politikai siker. Ma már ezt akkor se tennéd, ha nagy többséggel választásokat nyernének. Jobban szerették azt a figurát, aki az érzelmeit is kinyilvánította.

Ezen nem tudok segíteni. Az embert egyre több felelősség nyomja, ennek következtében a személyes énjét – amelyet persze sosem kell és nem is szabad eltagadnia, úgyis az határoz meg mindent – gyakran kell háttérbe szorítania, hiszen különbséget kell tennie a magánszimpatiái és a döntései közt. Személyi kérdésekben is. Hiába a legjobb barátom valaki, ha tudom, hogy bizonyos, a párt szempontjából vagy az országból döntő pozíciót másik két ember sokkal jobban be tudna tölteni, mint ő. Nem engedhetek a személyes vonzalmaimnak. Itt van több ezer ember a Fideszben, itt van az országnak tízmillió polgára, akikért valamilyen mértékű felelősséget – nem annyit, mint a kormányzó pártok – én is viselek, és ezt folyton szem előtt kell tartanom.

A félelem: ez nehéz ügy. Egyébként a legbiztosabb terep, ahol meg lehet támadni az embert. Ha egy politikust le akarnak járatni és ellenszenvet akarnak kelteni vele szemben, akkor ez a legjobb módszer az ellehetetlenítésre: fölfedezni minden mozdulatában valamit, ami riasztó. Az én személyiségem, amelynek több hibája is van – ezeket nem mondom el, találják ki az ellenfelek –, jó lehetőséget kínál az ilyen támadásokhoz. Határozott embernek vagyok elkönyvelve, szeretem a racionális érvelést és azt a politikát, melynek a határozottság szintén nagyon fontos eleme. Alkalmat ad erre a mentalitásom is, abban az értelemben, hogy származásomat tekintve én nem egy huszadik generációs kifinomult értelmiségi vagyok, és ez stílusjegyeket is magával hoz: van bennem talán valami alulról jött nyersesség. Ez nem hátrány, hisz, mint tudjuk, az emberek többsége alulról jön. De az is lehetőséget ad ilyen támadásokra, hogy véleményem szerint bizonyos konfliktusokban nem kompromisszumkötésre, hanem a konfrontáció vállalására kell törekedni, mert ezzel későbbi nagyobb konfliktusokat lehet megelőzni. Folytathatnám a sort, mindenesetre, ha valakinek jó tolla van, intellektuális felkészültsége és kellően erős rossz szándéka, ezeket a tulajdonságokat igen szellemesen be tudja mutatni abban az irányban, hogy még nem bújít ki ugyan teljesen a szög a zsákból, de már látszik. Szerencsére ez olyan, mint az angol mondás a vízzel félig teli pohárról, amely a megközelítéstől függően vagy félig tele van, vagy félig üres. Akinek nem vagyok szimpatikus, az agresszívnek nevez, akinek az vagyok, az határozottnak. Mindenesetre nagyon nehezen hagyatkoznék ezekre a negatív véleményekre, mert oly mértékben túlzóak, és annyira csöpögnek a rosszszindulattól, hogy nem tudok mást

kezdeni velük, mint megpróbálom figyelmen kívül hagyni őket. Ami azért veszélyes dolog, mert fontos, hogy az embernek legyenek visszajelzései. Én ezekhez ma úgy tudok megbízható módon hozzájutni, hogy rengeteget járok az országban, mindenfelé, ami azt jelenti, hogy sokfajta közegből kapok sokfajta visszajelzést. A tanácsadóim is olyan emberekből állnak, akik bátran mondhatják, hogy na de barátom, álljon meg a menet. A családom is szorosan tartja az egyéniséget, azonnal szólhatnak, ha valami nem stimmel. Azt hiszem tehát, elég jól be vagyok biztosítva az ellen, hogy elszaladjon velem a ló. És ha valaki ködös, konkrétumok nélküli benyomásból azt a következtetést vonja le, hogy neki félnie kell tőlem, és ennek hangot is ad, ahelyett hogy próbálna megismerni és személyes benyomásokat szerezni rólam, az forduljon orvoshoz. Van elég sok ember ebben az országban, a politikában is, akitől valóban félni kell. A helyzet is elég félelmetes, attól is lehet félni. Tőlem nem kell, és nem érdemes. Rádásul én nem vagyok elzárkózó ember, szinte minden politikai kérdésről hajlandó vagyok nyíltan vitába bocsátkozni vagy beszélgetésbe keveredni. Félni azoktól az emberektől kell, akikkel ezt nem lehet megcsinálni, akiknek a szándékait kutatni kell – akik zárkóztak vagy túl simák. Én nem tudom magamat kifordítani, nem is akarom. Nem tudok semmit hihető módon elmondani akkor, ha nem úgy gondolom, nem úgy hiszem, hogy az úgy is van. Ez pedig azonosulást jelent a mondandóval és a stílussal is. Ilyen vagyok. Biztosan fogok változni, de nem azért, mert az image-szempontról kíváncsatos leszek. Image-szempontról úgy lehet változni, hogy az ember nyakkendőt köt. De belül az ember nem tudja kitakarítani magát.

Az a vélekedés is, hogy koalíciós partnerként nem leszel kordában tartható és kontrollálható, valószínűleg abból fakad, hogy tényleg nehéz partner lehetsz – az imént felsorolt tulajdonságaid alapján.

Először is egy koalícióban működő politikus fölött kétfajta kontroll van: a koalíciós partnereké meg a saját pártjáé. Saját pártom kontrollja attól függ, milyenek a választott tisztségviselők. Szerintem a Fideszben azok az emberek vannak előtérben, akik az elmúlt öt évben rászolgáltak, hogy komoly politikusként könyveljék el őket, és ők sem saját karrierjüket, sem komolyságukat, szavahihetőségüket vagy a közvélemény előtt kiharcolt tekintélyüket nem fogják miattam kockára tenni, tehát komoly kontroll alatt tartanak. De a Fidesz-csoportokra sem igen jellemző az, hogy különösebben befognák a szájukat a nagy tekintélytisztelettől. Az pedig, hogy a majdani koalíciós partnerek mennyire tudnak kordában tartani bennünket, attól függ, mennyi jár nekik ebből a jogosultságból, vagyis hogy milyen erősek. Erős partnerek erős kontroll alatt tartják egymást. Egy kisebb pártnak erre kevesebb lehetősége van. Ez a politika rendje. Ezt majd az elején meg kell beszélni, hogy utólag ne lehessen egymásnak szemrehányást tenni, mert valaki bizonyos lépéseket mondjuk egyeztetés vagy engedélykérés nélkül tett meg, a vétőjog fölklínálása nélkül – tudom is én, mi mindent lehet itt, még nem csináltam ilyet. Az biztos, hogy befolyásolni csak a formális jogosultságokon keresztül lehet engem is, a pártomat is. A tanácsadóknak, szakértőknek az a dolguk, hogy

befolyásolják a pártot. Más pártoknak is vannak megválasztott emberei és testületei, akik befolyásolhatnak minket. De aki nem ebben a mezőben szerepel, annak a véleményét csak beszámításon alapon vesszük figyelembe, én magam is. Megírta, elolvasom, és ha úgy gondolom, van benne használható elem, elfogadom. Na de ez egy világos szerepmegosztás. Aki megírja a véleményét, a leírt szavak komolyságáért és őszinteségéért visel felelősséget. Én meg azokért a döntésekért, amelyeket esetleg ezek alapján hozok. És ez nem ugyanaz.

Ebből a beszélgetésből most kimarad a Rádióval és a Televízióval kapcsolatos vitánk – azt hiszem, sok mindenben nem értenénk egyet. De valamit meg kell kérdezem: mi a tervetek a választási kampány időszakára, tekintettel arra, hogy nem hiszem, hogy túl sok lehetőség adódna majd számotokra ebben a Magyar Rádióban és Televízióban.

Elszenvedjük a helyzetet, és megpróbáljuk a nyilvánosság tájékoztatásának más eszközeit kihasználni.

Áttértek a kisipari módszerekre?

Igen, én ezt népfelkelési kampánynak szoktam nevezni a házi zsargonban. Minden állampolgárt megkérünk, vegyen részt a kampányban, hozza a hírt, vigye a hírt, mert nem tudjuk a rendes csatornákat használni. Rengeteg közvetlen küldeményt kell majd szétküldenünk, nagyon sok gyűlést kell tartanunk, nagyon sok tájékoztató rölapot és kiadványt kell majd megjelentetnünk.

Azt is elmagyarázzátok, miért kényszerültök erre?

Ezzel kezdjük kampánynyitáskor. Itt nemcsak a Rádióról és a Televízióról kell beszélni, hanem néhány velünk szemben következetesen ellenséges újságról is. Azt kell mondani: emberek, számoljatok azzal, hogy ez így lesz, ezt ellensúlyozni csak úgy tudjuk, ha tudomásul veszitek, hogy az igazi híreket rólunk, a szándékainkról nem ott, hanem itt és itt éritek el. Forduljatok ide, vegyetek részt, segítsétek...

A Fidesz szavával nehéz lesz hitelteleníteni a nagy cápákat...

Nem is az a cél, hogy őket hiteltelenítsük, hanem annak garantálása, hogy az emberekhez hiteles információk jussanak el rólunk. Ha a kétféle információforrás egyidejűleg áll rendelkezésükre, és ugyanúgy beszámítják a véleményük kialakításánál a saját forrásainkból származó információkat, mint a velünk szemben ellenségeseket, akkor már nyertünk, mert akkor már csak rajtunk múlik: jó-e az álláspontunk, és sikerült-e jól megírnunk. Ehhez persze több pénz kell.

És a kampány szerinted lehet ugyanolyan hatékony?

Nem tudom, nem hiszem, de ezt a kérdést különben is csak akkor volna érdemes föltenni, ha lenne alternatíva. De nincs, a Tévé és a Rádió nem a miénk, nem is semleges, nem is lesz velünk objektív. Ezt úgy kell kikalkulálni, mint azt, hogy a kampány negyedik napján, a nagygyűlésen biztos, hogy esni fog az eső. Kész. Nem tudok hatékonysági szempontokat mérlegelni, ha csak egy lehetőségünk van.

(Az interjút Mihancsik Zsófia készítette)

Mozgó Világ, 1993. október

Tartalom

Kéri László: Előszó

5

KÉRI LÁSZLÓ INTERJÚJA ORBÁN VIKTORRAL '93. aug. - '94. jan.

A család és az indulás	9
A temetési beszéd	34
A kerekasztaltól a választásokig	41
Az első száz nap	59
Nehéz ősz	68
Történelem, kárpótlás, igazságtétel	75
Kiútkeresés, hatpárti javaslatok	79
Nemzet és liberalizmus	83
A generációs párt csapdája	91
Az ellenzék vezető ereje	94
A debreceni kongresszus – készülődés a kormányzati szerepre	101
Lejtőn	110
Gondok és sikerek	116
Választások előtt	125

DOKUMENTUMOK

Merre néznek a nyolcvanas évek?	141
Beszéd 1989. március 15-én	146
A Nagy Imre és mártírtársai temetésén elmondott beszéd	(148)
Hozzászólás a kormányprogram vitájához	149 ✓
Megszegett ígéret	152 ✓
Beszéd Mosonmagyaróváron	154
Parlamenti felszólalás a taxisblokádnak után	157
Parlamenti felszólalás a kárpótlás vitájában	159

Nem lehet meg nem történné tenni	164
✓✓ A fiatalok és a rendszerváltás	166
Parlamenti felszólalás az expovitában	170
✓✓ „A koalíció én vagyok”	173
✗ A pécsi kongresszuson elmondott beszéd	176
✗ Beszéd a Corvin moziban	189
✗ Elnöki kortesbeszéd a debreceni kongresszuson	198
Parlamenti felszólalás az 1994. évi költségvetés vitájában	204
Beszéd a Liberális Világkonferencián	209
✗ „A cselekedetek következményeit kell mérlegelni”	212

1 82 00025123

FLTE EK

EGYETEMI KÖNYVTÁR

225514

